

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Politika / Siyaset

David Renton

FAŞİZM

Tarihi ve Teorisi

FAŞİZM

Tarihi ve Teorisi

NORA KİTAP / Politika-Siyaset

Yayın Numarası 100

Faşizm: Tarihi ve Teorisi David Renton
Özgün Adı Fascism: History and Theory
Çeviren Meral Kasap Harzem

Yayın Yönetmeni Serap Çakır
Yayın Koordinatörü Melih Günaydın
Editör Fatma Aktaş
Kapak Tasarımı Cem Özcan
Sayfa Düzeni Pınar Şeker
Sosyal Medya Begüm Yağmurlu

© Nora Kitap, 2021 © David Renton, 2020

İlk baskısı Pluto Press, London tarafından yapılan bu kitabın yayın hakları ONK Ajans aracılığıyla alınmıştır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Nora Kitap, Nemesis Kitap'ın alt markasıdır.

ISBN: 978-975-2473-72-0

Baskı: Ekim 2021

NORA KİTAP

Gümüşsuyu Mah. Osmanlı Sok. Osmanlı İş Merkezi 18/9
Beyoğlu/İstanbul
Tel: 0212 222 10 66 - 243 30 73 Faks: 0212 222 46 16
info@norakitap.com
Sertifika No: 49065

MATBAA

Dörtel Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Zafer Mah. 147. Sok. 9-13A Esenyurt/İstanbul
Tel.: 0212 565 11 66
Sertifika No: 40970

FAŞİZM

Tarihi ve Teorisi

David Renton

Çeviren: Meral Kasap Harzem

David Renton

David Renton, tarihçi ve politik/siyasi aktivisttir. Londra'daki İşçi Sendikaları Kongresi tarafından eğitim görevlisi olarak işe alınmıştır. Aynı zamanda Londra Sosyalist Tarihçiler birliğinin, *Labour Net UK* yayın kurulunun ve Devrimci Tarih'in üyesidir. Son iki yıldır da Britanya'da ortaya çıkan *Rock Against Racism* ve *the Anti-Nazi League* hareketleri üzerine araştırmalar yürütmektedir.

İÇİNDEKİLER

Giriş: Anti-Faşist İddiası.....	7
• Savaşlar Arası Faşizm.....	13
• Alternatif Bir Yöntem.....	53
• Mussolini ve Hitler'e Karşı Marksistler.....	71
• Benjamin, Gramsci, Troçki.....	93
• 1933'ün Ötesinde.....	111
• Marksistler ve Holokost.....	135
Sonuç: Özel Bir Gerici Kitle Hareketi Formu	151
Son Notlar.....	173
Dizin.....	191

Giriş: Anti-Faşist İddiası

Bu kitap, faşizmin neden önce bir hareket, sonra da iktidar olarak bu kadar yıkıcı bir siyaset biçimi olduğunu açıklamayı hedeflemektedir. Yıkıcı eylemleri hedefleyen partilerin, hükümete girdikten sonra ehlileştirildikleri sayısız örnek tarihte yer almaktadır. Nadiren görülen saygın istisnalar dışında –sosyalist hareketin seçim tarihi, Yeşiller–, bu yüzyılın çeşitli dijital partilerinin her biri bu modele uydurulabilmektedir.¹ Ancak bu örneklerden farklı olarak faşistler, iktidara her zaman daha radikal biçimde gelmişlerdir. İster işçi, ister sosyalist, isterse faşistlerin ırksal düşmanlarından biri olun; 1939 yılında hayat, 1921 ya da 1933'te faşistlerin iktidara geldiği dönemden şüphe götürmez biçimde farklı ve daha kötü yaşanmıştı. Peki, ama faşizm radikalleşmeye nasıl devam edebilmiştir?

Bu kitap, iki dünya savaşı arasında, faşizmin zulmünü doğru bir şekilde tahmin eden yazarların ürünüdür. Bu yazarlar, hem siyasetin en solunda hem de faşizmin en eski ve uzlaştırılmaz düşmanları olan İtalyan ve Alman Marksistleri arasında ezici bir çoğunlukla yer almışlardır. İşte bu solcular tarafından yazılan broşürlerden, gazete makalelerinden ve onların konuşmalarından tutarlı bir “faşizm teorisi” ortaya çıkmıştır. Faşizm bir fikir biçimi değildir; aksine bir tür örgütlenme ve idare biçimidir. Aslında nerede meydana gelmiş olursa olsun, temelde reaksiyoner bir kitle hareketidir.

İki dünya savaşı arası Marksistlerin argümanı şöyledir: Onlara göre faşizm –geleneksel sağcı siyasetin aksine– kriz anında bir kitle tabanı

oluşturmaya çalıştığı için; işçiler, işsizler ve gençler dahil olmak üzere solun kendisininmiş gibi düşünmeyi sevdiği sosyal katmanlar arasında neferler kazanma kapasiteleri bulunmaktadır. Sonuçta göreceli olarak az bir kitleye sahip görünen faşistler bile, bu sayede hızlı biçimde büyüyebilmişlerdir. Marksistler, faşist ideolojinin “hedefleri” ile ideolojik mensuplarının “hevesleri” arasında bir gerilim olduğu konusunda ısrarcı olmuşlardır. Bu çelişki, çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır: Faşist partilerin, faşist olmayan bir rakiple çatışma yoluyla çöküşünde ya da iktidardaki faşist partilerin radikalleşmesinde. Ancak devre dışı bırakılabilecek tek olasılık, liderleri göreve geldikten sonra faşizmin kademeli olarak ehlileştirilmesi olmuştur.

Faşizmin başladığı dönemde, siyasette neredeyse çok az isim bu harekete katılmıştır. Potansiyel olarak “anti-faşist olan insan grubu” gerçekten de çok büyüktür; liberalleri, muhafazakârları, Hristiyanları, anarşistleri, feministleri ve çok sayıda başka grubu içermektedir. Bu grupların hiçbirinin, faşizmin şiddet potansiyelini Marksistler kadar çabuk kavrayabildiklerini iddia edemem. Faşist zaferlerin yaşandığı dönemde, Avrupa solcuları üzerinde, sosyalist ve komünist fikirlerin tartışmasız bir hâkimiyeti vardı ve on milyonlarca insan tarafından paylaşılan “ortak bir siyaset yaklaşımının” parçalarıydılar. Marksizm, tekil ya da münferit bir şey değildi, “bir dizi siyaset” anlamını taşımaktaydı.² Marksizm, devrimin gerçekliğine inanan ve anında bir halk ayaklanması yaratmaya kararlı olan insanlara hitap etmiştir. Bu durum, herhangi bir kitle isyanı fikrine sahip olmayan, ancak değişim isteklerini yalnızca işçilerin ve diğer madun grupların haklarının yavaş ilerlemesiyle sınırlayan başkaları tarafından kullanılmıştır. Aynı zamanda birçok farklı pozisyonda görev yapan milyonlarca insanın da desteğini arkalarına almıştır.

Yirminci yüzyıl ilerledikçe Marksizm; 1945 sonrası sosyal demokrasinin sağcı görüşlere doğru kayması, komünist rejimlerin çökmesi ve rejimlerle beraber komünist partilerin dağılması sonucunda otorite konumunu kaybederek bulunduğu tahttan indirildi. Ancak faşizmin yükseliş dönemlerine odaklandığımızda, bu boyun eğmenin tamamen gelecekle ilgili olduğunu görebiliriz. Dolayısıyla bu kitabın sayfalarında, Alman sosyalist kadın gazetesi olan *Die Gleichheit*’ın –Eşitlik– 25 yıl boyunca

editörü olan ve bugünkü Dünya Kadınlar Günü'nün ihdasını sağlayan Clara Zetkin; Bolşevik Kızıl Ordu'nun eski lideri Lev Troçki; 1970'lerde anarşist olduğu dönemlerde, Fransa'da Eşcinsel Devrimci Eylem Cephesi üyesi ve eşcinsel kurtuluş hareketinin önde gelen isimlerinden biri olan Daniel Guérin tarafından Marksizmin, "faşizmi anlamak ve ona direnmek" için ortak bir araç olarak kullanıldığını göreceksiniz.³ Bu isimler, 1920'lerin ve 1930'ların Avrupasında faşizm karşısında ortak bir dili paylaşmışlar ve esasen Hitler'in yükselişine direnmek için temelde aynı yaklaşımı benimsemişlerdir.

"Anti-faşist iddiası" olarak adlandırılabilir bir hususu formüle eden ilk kişiler, iki savaş arasında yaşayan Marksistler olmuştur. Buna göre faşizm, şiddetli ve yıkıcı bir sağcı siyaset biçimidir; toplumsal kriz zamanlarında hızla büyüme kapasitesine sahiptir. Göz ardı edilirse solun örgütlenme kapasitesini yok ederek, işçilerin ve diğer mülkleri ellerinden alınmış grupların değişim taleplerini onlarca yıl geriye çekebilecek bir güce sahiptir. Şayet bu iddia doğruysa, diğer ayrımcılık türlerinin yaygın olduğu ve hatta diğer sağcı politikaların faşizmden daha fazla desteğe sahip olduğu zamanlarda bile, rakiplerinin faşizmle yüzleşmesinin tekrar tekrar bir öncelik olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu düşünce tarzı, emeğin sürekli olarak sömürüldüğü, ırk ve cinsiyete dayalı ayrımcılığın yaygın olduğu bir şimdiki zamanı varsaymaktadır. Hatta bu koşullarda bile faşizmin olumsuz değişiminin, hem asi hem de kaotik bir unsuru olduğu konusunda insanları uyarmaktadır. Bu durum, bugün sınırlı olanı "sistematik" hale getirebilir ve faşizm, acıyı muazzam bir ölçekte "genişletebilme" yeteneğine sahiptir. Bunun aksine, faşizmin yenildiği yerde, insanların üzerinde geliştirilen diğer baskı türleri de zayıflatılabilmektedir.⁴

Anti-faşist iddiası, belirgin bir Marksist pozisyon değildir; her türden insanı kapsamaktadır. Ancak tarihte herhangi bir önemli grubun bu iddiayı benimsemeye başladığı ilk dönem, bu kitapta tartışılan Marksistlerin, İtalya dışında faşizm tehdidine karşı kampanya yapmaya başladığı 1920'lerin ortalarıdır. Bu yaklaşım, Mussolini'nin Almanya dahil taklitçilerine de potansiyel ilham kaynağı olmuştur.

Sağduyu içeren bu uyarılar ilk kez yapıldığında, Hitler'in kendisi yalnızca bölgesel bir politikacıydı. Başarıyla sonuçlandığı herhangi

bir seçim çalışmasını mütevazılıkla kabullenmiş ve faşizm ile muhafazakârlık arasındaki bir alanda, birçoğu daha iyi finanse edilen, medyaya daha kolay erişen ve rakiplerine karşı paramiliter şiddet uygulamak için kendi araçlarına sahip olan bir dizi rakiple cesurca yüzleşmiştir. Hitler’in tüm zayıflıklarına rağmen faşizmin Alman solunun karşı karşıya kaldığı en tehditkâr rakip olduğunu söylemek, aslında faşizmin nasıl büyüyeceği ve iktidarda ne yapacağı hakkında sağlam bir öngöründe bulunulması demektir. Avrupa siyasetinin sağında ve merkezinde yer alan hemen herkesin, bu riski kavrayan insanlara kulak vermesi gerekirdi; onlarla aynı fikirde olmadıkları halde... Bu kitabı yazarken onların yaklaşımlarının, günümüzde farklı türdeki sağ hareketlerle yüzleşenlerin ilgisini çekeceğine inanıyorum.

Bu, kitabın ikinci baskısıdır.⁵ İlk baskıda, 1945’ten sonra faşizmin yeniden canlanmasından biraz daha ayrıntılı olarak bahsedilmişti ancak bu baskıda bu tür malzemelerin neredeyse tamamını çıkardım. O kısımları kaldırmamın nedeni, faşizmin yeniden ortaya çıkma tehlikesine karşı umursamaz olmam değil, uzun süredir bu konuyla meşgul olmamdı. Günümüzde siyasi figürlere karşı güçlü ve anlaşılır bir hoşnutsuzluk duyan, faşizmi şu anda reddettikleri süreçler anlamında yeniden yorumlayan ve ardından geçmişteki yankılarını arayan sayısız gazeteci ve çağdaş tarihçi vardır. Ancak günümüzde sağ görüş birçok yönden faşizmden farklıdır. Faşizm belki de Mussolini’nin muhaliflerini fiilen öldürmesinden çok, onları alay ve şiddetle tehdit etmesini vurgulayan ikincil bir özelliktir. Veyahut “Hitler’in desteği” diye tabir edilen, küresel serbest ticaret kurumlarının aksine, gümrük tarifeleri ve ekonomik korumayı desteklemesi olarak da tanımlanabilir.⁶ Risk, şu anda hoşlanmadığımız bazı geçici özelliklerin peşinden koşmak ve böylece ortak faşizm anlayışımızı yumuşatarak geçmişi daha hayali, bulanık ve daha az kesin göstermektir.

Faşizmin tam olarak tanımına vâkıf olduğunuzda, o zaman “gerici kitle siyasetinin” farklı kuşakları arasındaki analojinin kapsamı meşru bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu konuyla yine bu çalışmanın yoldaşı olarak yer aldığı, yeni ve başka bir kitap olan *Yeni Otoriteler*⁷ adlı eserde ele aldığım bir konudur. Ancak analogi, günümüzün değişen taleplerine

ayak uydurmaktan ziyade, 80 yıl önce olanlara olabildiğince doğru yaklaşmak için hazırlanmış sabit ve kesin bir anlamı olan kavramla ilişkili olarak düşünülmelidir. Bu kitap, o politikanın tek bir analizi gibi ele alınan “Marksist faşizm teorisinin” bir incelemesidir. Ve yine de kabul edilmelidir ki; sadece tek bir Marksist teori değil, en az üç farklı teori vardır. “Solcu faşizm” olarak tanımladığım birincisi, faşizmi sermayenin çıkarları doğrultusunda hareket eden bir karşı devrim biçimi olarak açıklamaktadır. Bu yorum ne kadar kesin bir şekilde ileri sürülürse, taraftarları faşist karşıtı devrimlerle ilgili özel olanı incelemekle o kadar daha az ilgilenmiştir. İtalyan ve Alman komünist partileri, faşizmi benzerleri gibi bir karşı devrim biçimi olarak tanımlamışlar ve bunu yaparak destekçilerini silahsızlandırmışlardır. Ayrıca onları, faşistlere karşı sabit fikirli örgütlenmeden de uzaklaştırmışlardır.

İkinci olarak “sağcı faşizm teorisi”, birincisinin aksine faşist hareketin yalnızca kitlesel ve radikal karakterini görebilmektedir. Bu yorumu savunan Marksistler; faşizmi radikal, egzotik, dışarıdan ve sermayeyi tehdit eden bir şey olarak ele aldılar. Herhangi birine, merkezci ve hatta sağcı politikacılara ittifak çağrısında bulunmuşlardır. Böylelikle 1920’lerde İtalyan ve Alman sosyalist partileri ve ardından 1934’ten sonra tüm dünyadaki komünist partiler, etraflarındaki kitle hareketlerini baltalayarak faşist ilerleme karşısında hem mecazi hem de kelimenin tam anlamıyla militanlarını silahsızlandırmış ve böylece anti-faşist hareketi “ılımlı ve kararsız” kılmışlardır.

Bu kitap aynı zamanda üçüncü bir teori olan “diyalektik faşizm” teorisini de araştırmıştır. Bu teori, faşizmi hem gerici bir ideoloji hem de bir kitle hareketi olarak inanılmaz derecede hızlı büyüeyebilen ve dile getirilmesi güç zararlar veren bir politika olarak görmüştür. Aynı zamanda onunla yüzleşen ve destekçilerine daha ikna edici bir etki yaratma yöntemi sunabilen popüler meydan okuyucularla karşı karşıya geldiğinde de faşizmin değişime uyum sağlayamayıp savunmasız kaldığını söylemektedir. Bu kitap, tam olarak işte bu üçüncü teorinin sadece diğer Marksistlerden değil, savaşlar arası yıllardaki herkesten daha doğru bir faşizm değerlendirmesine ulaştığını iddia etmektedir.

Bölüm 1

Savaşlar Arası Faşizm

Bu kitabın teması, Benito Mussolini ve Adolf Hitler'in Marksist soldaki muhalifleri tarafından geliştirilen yaklaşımın, faşizm tarihçilerini bölmeye devam eden bir dizi soruya zorlayıcı bir dizi yanıt sağlamasıdır. Sonraki bölümlerde, 1930'lu yılların Marksist teorisyenlerini açıklamakta ve tartıştıkları hususları özetlemektedir. Bu bölümde, günümüz tarihçilerinin, iki faşist rejim hakkındaki açıklamalarında birbirleriyle aynı fikirde olmadıkları bazı kısımları sıraladım.

Faşizm tek bir gelenek midir?

Mussolini henüz, 29 Ekim 1922'de İtalya'nın başbakanı olmadan önce bile İtalya'nın dışında onun hareketini kopyalamak isteyenler olmuştur. 1925 yılının yaz aylarında, Mussolini'nin, "kendilerini faşist olarak nitelendiren veya böyle ilan eden" 40 kadar yabancı partiyi birleştirecek faşist bir enternasyonal kurmayı düşündüğü söylenmişti. Bu ittifak için düşünülen gruplar arasında, İngiliz faşist grupları da vardı; Savaş zamanı ambulans sürücüsü olan Rotha Lintorn-Orman tarafından, 6 Mayıs 1923'te Somerset sebze bahçesinde yabancı otları temizlediği sırada yaşadığı bir tezahür sonrasında ortaya çıkardığı bir grup da bunlar arasındaydı. İngiliz faşizminin İtalyan modeline bağlılığı, yeni partinin hem isminde hem de genel merkezinin Büyük Russel Caddesi'ndeki konu-

munda görülmüştü. Mussolini'nin Ulusal Faşist Partisi'nin Londra Ofisi, Partito Nazionale Fascista (PNF) ile paylaşıyordu. Yabancı uyruklu birine duyulan bu borçluluk duygusu, 1926'dan sonra İngiliz faşist hareketinin düşüşüyle sona ermedi. 1933 ile 1935 arasında, hem Muhafazakâr Parti'yi hem de İşçi Partisi'ni terk eden ve Lintorn-Orman'ın nihai halefi olarak gösterilen Oswald Mosley'in "İngiliz Faşistler Birliği", Mussolini hükümeti tarafından verilen yaklaşık çeyrek milyon sterlin bağışı kabul etmiştir.¹

İki savaş arası Marksistler için faşizm, ülkeden ülkeye yinelenen tek bir siyaset biçimi olmuştur. Dolayısıyla Kasım 1920'de, Rus Devrimi'nin ve Torino'daki işçi hareketinin² genç bir İtalyan destekçisi olan Antonio Gramsci, faşizmi "Uluslararası bir fenomen... Kapitalist şiddetin yasadışı yönü... Ve evrensel bir gelişme"³ olarak nitelendirmişti. Komünist Enternasyonal'in kıdemli Alman sosyalist feministi Clara Zetkin, Haziran 1923'te Yürütme Komitesi'ne yaptığı konuşmada, faşizmin zaten "küresel bir fenomen" olduğunu savunmuştur. "Her sıradan işçinin hayatta kalma sorunu" olduğunu belirterek; Almanya, Macaristan ve Amerika Birleşik Devletleri'nde faşizme karşı mücadele edilmesi çağrısında bulunmuştur.⁴

Yine de 1922'den sonraki uzun yıllar boyunca, insanlar faşizmin uluslararası ve üniter doğası fikrini reddetmişlerdir. Aynı dönemde, siyasetin merkezinde ve sağında, faşizmi geçici bir fenomenden daha fazlası olarak ele alma ya da faşizmin tek bir güç olduğunu kabullenme konusunda da bir isteksizlik oluşmuştur. İngiliz sağcılığının tarihçisi Richard Griffiths, "Faşizmi uluslararası bir durum olarak –hem de çok tehlikeli bir durum– algılayan bir kişi aşırı solcudur," diye yazmıştı. "Marksistler" Hitler'in biyografisini yazan Ian Kershaw'ı "Faşizmi teorik terimlerle açıklamaya yönelik" ilk ciddi girişimde bulunan kişi olarak tanımlamıştır.⁵ Günümüzün "Yeni Konsensus" faşizm teorisinin arkasındaki en etkili teorisyeni olan Roger Griffin de onunla aynı fikirdedir: "Başlangıçta 'faşizm' özellikle Mussolini'nin yeni hareketini ifade etmek için kullanılmış ama baskıcı ve gerici doğasıyla işçi sınıfı hareketine yönelik şiddetli bir saldırı olduğu konusunda ilgilileri ikna eden solcu İtalyan entelektüelleri sayesinde daha esaslı ve genel bir politik fenomen olarak görülmeye başlamıştır."⁶

Siyasetin merkezinde ve sağında yer alan pek çok kişi, faşizmi bu şekilde görmeyi reddetti. Onların bu isteksizliklerinde elbette ki hem iyi hem de pek çok kötü neden yatmaktadır. Komünistleri, küresel politikadaki dinamik bir güç olarak görmüşler ve bazı faşistleri, anti-komünistleri kendi ittifaklarına çekebilmeyi ummuşlardır. Bu tür ana akım politikacılar ve onlara liderlik edenlere, faşizmin ve onun tutarsız doğasının altındaki rekabetçi çıkarları vurgulamak daha mantıklı görünmüştür. İngiltere'nin savaş zamanı başbakanı Winston Churchill, Adolf Hitler'in yükselişine karşı yaptığı uyarıları ve 1940 öncesinde muhafazakârlar arasında alışılmadık olan ilkeli anti-faşizm konusunda halkına karşı gösterdiği kararlı duruşuyla anılmaktadır. Yine de Nazi karşıtı dönemde bile Churchill, Mussolini'ye övgülerde bulunurken oldukça coşkuluymuştu. Şubat 1933'te bir İngiliz dinleyiciyi, Hitler'in kötü niyetleri ile Mussolini'nin devlet adamlığı ve Bolşevik karşıtı içgüdülerini ayırt etmeye çağırmıştır. Mussolini'yi "bir Roma dehası" ve yaşayan insanlar arasında en büyük kanun koyucu olarak görmektedir.⁷ Amerika Birleşik Devletleri'nde, Roosevelt'in Dışişleri Müsteşarı Wilbur Carr ve İtalya Büyükelçisi Breckinridge Long gibiler, Mussolini'nin görüşlerini övgüyle karşılayarak onu kışkırtmış ve Etiyopya'daki işgalinin kabul edilmesini önermiştir. İtalya değerli bir müttefikti, Mussolini ise ülkesinin "tek ve birinci sınıf beyniydi". Bu konuda ülkenin jeopolitik önemine odaklanmak, yöneticilerinin yıkıcı ideolojisine odaklanmaktan çok daha iyidir.⁸

Anti-komünist reel politika dışında da daha geniş açıklamalar yapılabilir. İtalyan ve Alman faşizminde, "ırkçılığın" ne ölçüde eşit bir rol oynayıp oynamadığı da aşağıda açıklanan tartışmalar boyunca, uzun süre devam etmiştir. Gerçekten de faşist partiler arasında başka farklılıklar da vardı. Örneğin Romanya'daki Demir Muhafızlar –Corneliu Codreanu tarafından, kendisi hapisaneyeyken Başmelek Mikail tarafından ziyaret edildiğini iddia ettikten sonra kurulmuştur– ruhban sınıfını ve din adamlarını, toplumun dönüşümünde temel bir güç olarak resmetmiştir. Öyle ki ülkenin 1937 seçimlerinde, 103 adayından 33'ünü Ortodoks rahipler oluşturmuştur.⁹ Mussolini, karşılığında alacağı destek için Vatikan'a güvenmiştir. Bu arada Hitler hem Protestan hem de Katolik kiliselerini hor görmüş, ikisinden de nefret etmiştir.¹⁰

Faşizm, milliyetçi bir yönetim projesidir. Bu görüşü benimseyen ülkelerin faşist liderlerinin çoğu, potansiyel olarak diğer faşist devletler pahasına ve onların zararına olacak şekilde “bağımsızlık” ya da “kendi uluslarının sınırlarının genişletilmesi” çağrısında bulunmuştur. 1942 senesinin belli bir noktasında, Almanya’daki bir toplama kampı; Avusturya, Romanya ve Ukrayna faşizminin önde gelen şahsiyetlerini –Kurt Schuschnigg, Horia Sima ve Stepan Bandera– bünyesinde barındırmıştır.¹¹ Romanya’da Hitler, kendi ideolojik hayranlarından ziyade, ülkenin otoriter muhafazakârlarıyla pazarlık yapmayı tercih etmiştir. Hitler’in ülkeyi doğrudan Alman yönetimi altında tutmayı tercih ettiği sırada, Bandera’nın hatası “bağımsız bir Ukrayna devleti” talep etmek olmuştur. İtalya ve Almanya’da faşizm ne kadar başarılı olmuşsa; dışarıdaki faşistler kendi mağdur orta sınıflarına mı, yoksa iki ana faşist devletin liderlerine karşı mı sorumlu olduklarına dair bir seçim yapmakla o kadar karşı karşıya kalmıştır. Faşizmi “tek bir uluslararası gelenek” olarak nitelendirmek, faşistler arasında bir çatışma olasılığını inkâr etmek anlamına gelmemektedir.

Bu kitap halihazırda Yeni Konsensüs okuluna atıfta bulunmaktadır. Bu, faşizmi anlamak için siyaset bilimindeki en etkili yaklaşımdır. İngiliz yazarlar Roger Griffin ve Roger Eatwell, İspanyol faşizminin Amerikalı tarihçisi Stanley Payne ve Fransız faşizmi tarihçisi İsraili Ze’ev Sternhell arasındaki bir dizi tartışmayla ilişkilidir. Eatwell, faşizmin öncelikle “bir fikir dizisi” olarak görülmesi gerektiğini savunmuştur. Onun görüşüne göre faşizm, “en iyi tanımlanmış ideolojidir” Ona göre faşizm bir rejim biçimi olarak görülemez, çünkü sadece iki türü bulunmaktadır. Üstelik faşizm, bir tür siyasi hareket olarak da tanımlanamaz. Çünkü bu tür hareketler, dikkati faşist fikirlerin belirleyici merkezinden uzaklaştıran “zamana ve bağlama özgü” özellikler sergilemektedir. Eatwell’a göre faşizm; *bütüncül-ulusallık* olarak radikal bir Üçüncü Yol’da yeniden doğuşu şekillendirmeye çalışan bir ideolojidir. Ancak pratikte faşizmin tarzı, özellikle de eylemleri ve bu eylemleri yürüten karizmatik liderini ayrıntılı bir programda daha fazla vurgulayarak düşmanlarını korkunç bir şeytanlaştırma girişimi eğilimidir.¹²

Sternhell ise sayısız kitap ve makalesinde faşizmin ilk olarak 1880’ler ve 1890’lar Fransasında ortaya çıktığını iddia etmiştir. Faşizm, yazarla-

rın ve sanatçıların zihninde doğmuştur. Faşizm, “aklın ve muhakemenin toplumu anlamak için kullanabileceği” fikrinin reddi olarak başlamıştır. Sternhell, bunun “liberal toplumun rasyonalist bireyciliğine şiddetle karşı çıkan yeni nesil entelektüellerin” oluşumuyla sonuçlandığını iddia etmektedir. Çeşitli Fransız entelektüelleri; sosyalizmi ve milliyetçiliği öncelikle özümsemiş, sonra sentezlemiş ve tüm bunların ardından yeni bir ideoloji yaratarak, “proletaryasız bir sosyalizm” olan faşizmi ortaya çıkarmışlardır.¹³

Bu yaklaşımın küçük ironilerinden biri, siyaset öğrencilerine faşizmi anlamamanın öğretilmesi ana yol olsa da, onun savunucularından bazıları, çeşitli faşist partilerin yararlı bir şekilde aynı geleneğe ait olarak ele alınıp alınmayacağı konusunda derin bir belirsizliği ifade etmesidir. Sternhell’e göre, “Faşizm hiçbir şekilde Nazizmle özdeşleştirilemez. Nazizm, faşizmin sadece bir varyantı olarak ele alınamaz. Biyolojik gerekircilik yaptığı vurgu, onunla bu şekilde başa çıkma çabalarını ortadan kaldırır.” Payne’e göre Hitler’in Almanyası, Stalin’in Rusyasının “Komünist olmayan bir Nasyonal Sosyalistliğine” eşdeğerdir. Buna karşılık “Mussolini’nin İtalyası her ikisine de çok az benzemektedir.”¹⁴ Griffin, Hitler’in Almanyasının faşist bir devlet olduğunu kabul etmektedir.¹⁵ Ancak Sternhell ve Payne ile Mussolini’nin İtalyasının faşist deneyiminin özüne daha yakın olduğu fikrini de şöyle paylaşmaktadır:

Faşizm, tarihsel süreçte her şeye rağmen devlet iktidarını ele geçirmeyi başaran, iki faşizm biçiminden biri, benzersiz derecede yıkıcı potansiyele sahip bir ideoloji tarafından yönlendirilen Murphy Yasasının işleyişinin özellikle grotesk ve trajik bir örneğidir. Faşist İtalya’nın çağrıştırdığı Mazzini mangası ya da Roma İmparatorluğu efsaneleri veya Mosley’in Büyük Britanya vizyonu; Nazilerin Yahudi olmayan ırkçı bir imparatorluk hayalinin ima ettiği askeri saldırganlık ve ırksal zulmün katıksız ölçeğiyle karşılaştırılamaz.¹⁶

Savaşlar arası Marksist faşizm teorisyenleriye bu konuyu çok daha farklı ele almışlardır. 1920’lerin başında İtalya, Almanya ve Macaristan’daki faşizm, aynı temanın yerel varyasyonları olarak görülmekte ısrar edil-

miştir. Faşizmi “tek bir siyaset biçimi” olarak görmenin bir avantajıysa bu grupların kuşku götürmez farklılıklarına rağmen devam eden “ortak siyasetlerini” açıklamanıza olanak tanımasıdır. Faşistler iktidara geldikleri zaman; tebaalarının özgürlüğünü kısıtlama, ırksal ve siyasi düşmanlarına saldırma gibi konularda yöntemleri oldukça benzerdir. Aynı düşman gruplara boyun eğdirirken, aynı insan gruplarını terfi ettirmişlerdi. Ian Kershaw, Alman ve İtalyan faşist yönetimi arasındaki benzerlikleri şöyle sıralamıştır:

Belirgin emperyalist yayılmacı eğilimlere sahip aşırı şoven milliyetçilikleri,
İşçi sınıfı örgütlerini ve onların Marksist siyaset felsefelerini yok etmeyi amaçlayan anti-sosyalist, anti-Marksist bir dürtünün olması, Orta sınıfın belirgin desteğiyle, köylülere ve halkın yerlerinden edilmiş ya da oldukça istikrarsız kesimlerine çekici gelmesine rağmen, toplumun tüm kesimlerinden gelen kitlesel bir temelinin olması,
Karizmatik, halkoyuna açık, meşru bir lidere bağlılık,
Tüm muhalif ve muhalif varsayılan gruplara karşı şiddetli terör, açık şiddet ve acımasız baskı yoluyla ifade edilen aşırı hoşgörüsüzlük, Avrupa’da Birinci Dünya Savaşı’ndan kaynaklanan kapsamlı sosyopolitik krize verilen tepki vesilesiyle artan militarizm ve savaşın yüceltilmesi,
Siyasi atılımları için endüstriyel, tarımsal, askeri ve bürokratik seçkinlerle “ittifaka” yönelme,
Ve son olarak da toplumsal düzenin ve kapitalist yapıların istikrara kavuşturulmasında veya restorasyonunda, popülist devrimci bir düzen karşıtı retoriğe rağmen en azından bir başlangıç işlevi.¹⁷

Aslında 1936 ile 1939 yılları arasında, Roma’dan Berlin’e yaklaşık bin kilometreden fazla yürüyen bir gezginin, tüm dil ve coğrafya farklılıklarına rağmen kendini “aynı insanlarca ve aynı amaçlar uğruna yönetilen bir ülkede” zannetmesi imkân dahilindedir.

Faşizmi tek bir varlık olarak görmenin bir başka avantajıysa, bir ülkedeki gelişmelerin başka bir yerdeki siyasete nasıl dahil olduğunu anla-

manıza yardım etmesidir. Sosyalist ve anti-faşist Clara Zetkin’in görüşüne göre, “Ne barış antlaşmaları ne de Ruhr’un işgali, Almanya faşizmini, Mussolini’nin iktidarı ele geçirmesi kadar iktidarı ele geçirmeye teşvik etmiştir.” Mussolini’nin atanmasından günler sonra, 1922 sonbaharında Hitler bir destekçisine şunları söyler: “Anavatanlarına olan tavizsiz sevgileri, sınıfları enternasyonalistlerin pençesinden kurtarma istekleri, yenilenmiş ve yoldaşça cephe hattı ruhları, faşistlerle ortak noktamız oldu.”¹⁸ Ertesi yıl Hitler’in “Birahane Darbesi” girişimi, Mussolini’nin “Roma’ya Yürüyüş” üzerinde modellenerek gerçekleştirilmiştir.

Bu eylemlerin sonrasında Hitler’in 1924’ün sonlarında hapisten çıkması ve 1925’in başlarında Nazi partisini yeniden kurması, Mussolini’nin diktatörlük kurma girişimleriyle aynı zamana denk gelmiştir. Hitler’in 1933’te iktidara gelmesinden sonra kurumsal bir endüstriyel cephe iddiası olmaksızın, Alman ekonomi politikaları tamamen İtalyanlar üzerinden modellenmiştir. Mussolini’nin, Avrupa’da yüksek değere sahip bir lider statüsünde olması, Hitler için bir ilham kaynağı olmuş ve Alman liderin, İtalya’nın o zamanki Avusturya üzerindeki etkisini taklit etmeye çalışmasına neden olmuştur.¹⁹ Mussolini ve Hitler, Haziran 1934’te Mussolini’nin Alman şansölyesine üstünlüğünü yansıttığı yer olan Venedik’te buluşmuşlardı. Bu buluşma aynı zamanda, ikilinin arasındaki farklılıkların ortaya çıkmasını sağlayacak bir fırsat da olmuştu. Hitler, Mussolini’den Nazilerin Avusturya hükümetine katılmalarını istemiş ancak bu talebi reddedilmişti.²⁰ Bu olayın ardından Hitler, Mussolini’yi lideri olarak görmeyi bırakmıştır.

Aralık 1934’te Mussolini; Belçika, Danimarka, Fransa, Yunanistan, Hollanda, İrlanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç ve Romanya’dan delegelerin katıldığı, İsviçre’nin Montrö kentinde gerçekleştirilen, Faşist Enternasyonal’i düzenlemiştir. Bu etkinlik, İtalya’nın Komünist Enternasyonal ve Sovyetler Birliği’nin sağcı muadili olan faşizmin “manevi ve finansal merkezi” olarak imajını desteklemek için kullanılmıştır. Avrupalı faşistlerin ortak programının “devletin yeni bir temelde yeniden kurulması, emeğin örgütlenmesi, makul ve dürüst sınırlar içinde bulunan haklar” olduğu söylenmiştir. Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi –NSAİP–, Hitler adına nasyonal sosyalizm davasını ortaya koymak

için katıldığı kongredeki çeşitli müttefiklerine –Norveçli faşist Vidkun Quisling dahil– güven vermiştir.²¹

İspanya İç Savaşı’nın patlak vermesi, iki diktatör arasındaki ilişkiyi yeniden değiştirmiştir. Franco’nun on binlerce askerini Alman uçakları taşımıştır. Ekim 1936’da faşist güçler, Almanya’nın Avusturya’yı ilhaki karşılığında, Afrika’daki İtalyan fetihlerini tanıyan bir anlaşmaya varmışlardı. Hitler’in savaş gemileri İspanya kıyılarında devriye gezmiş, uçakları Guernica’yı bombalamıştır. 1937 sonbaharında, artık ortaklığın küçük hissedarı olan Mussolini, Hitler’i ziyaret etti. Daha sonra da İtalyan toplumuna, Nazilerin uyguladığı gündelik yaşam kurallarını örnek alan kurallar empoze etmek için girişimlerde bulunulmuştur. Oyunlarda ve filmlerde tokalaşma yasaklanmıştır. İtalyanlara, tıpkı Almanya’da olduğu gibi birbirlerini faşist selamıyla selamlamaları talimatı verilmiştir.

1939’dan sonra faşist devletler, işgal altındaki Avrupa’ya, Vichy Fransasındaki geleneksel askeri diktatörlükten Almanya’nın Nürnberg Yasaları’nı büyük benzerliklerle taklit ederek kendi “Yahudi Yasalarını” çıkaran Hırvatistan Ustaşa Irk Devleti gibi kukla faşist diktatörlüklere kadar çeşitli yönetim modellerini empoze etmeye muktedir olmuşlardı.²²

İki faşist devleti birlikte anlamak, faşist rejimlerin iktidarda daha radikal hale geldiği bazı süreçleri açıklamaya yardımcı olmuştur. İki faşist parti arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır; faşistler birbirlerinin zaferlerini geride bırakmaya çalışıyormuş gibi bir işbirliği ve rekabet dinamiğine girmiş, böylece bir ülkeden elde edilen kazanımların, bir diğerrinde aşılma zorunluluğu hedeflenmiştir.²³

Mussolini ve Hitler’i Var Eden Topluluklar

O dönemlerde hem İtalya hem de Almanya, üretimin piyasa için olduğu ve çoğunluğun başka birinin fabrikasında ya da toprağında çalıştığı “endüstriyel kapitalist” toplumlardı. Her ikisi de Avrupa toplumuydu. Her biri ayrıca kendisini Avrupa içinde dışlanmış olarak görüyordu. İtalya, Mussolini’nin deyişiyle bir “proleter ulustu” ve Avrupa’nın genel olarak Asya ve Afrika’nın daha fakir ülkelerini işgal etme hakkından haksız yere mahrum kalmıştı. Faşistlerin bir misyonu da, İngiltere ve Fransa gi-

bilerinin üstesinden gelmekti.²⁴ Hitler, Versay Antlaşması'nın ülkesinin büyük güçler arasında yerini almasını engellediğinden yakınıyordu ve Almanya hakkında neredeyse aynı fikre sahipti.²⁵ İtalya ve Almanya'nın "azgelişmiş" olduğu eğer doğruysa –ve bu sorgusuz sualsiz kabul edilmemesi gereken bir durumsa– o zaman bu başarısızlıkların, bu ülkelerin daha sonra faşizmi benimsemesinden sorumlu olup olmayacaklarının sorgulanması da aynı oranda mantıklıdır.

"Azgelişmişlik" ifadesini, faşizmin yükselişini açıklamak için kullanmaya yönelik ilk girişimlerden biri; bu kitabın sonraki birkaç bölümünde tartışılan, İtalya'nın güneyindeki Sardunya'da doğmuş ve Mussolini'nin elinde esaret altına alınarak on yıl hapis yattıktan sonra 1937'de ölmüş olan, İtalyan komünist yazar ve parlamenter Antonio Gramsci tarafından yapılmıştır. Örneğin Gramsci, Nisan 1921'de, İtalyan ulusunun altmış yıllık üniter yönetiminde ulaştığı düşük kültür düzeyine atıfta bulunan bir açıklama yapmış, "Faşizm, İtalyan toplumunun derin ayrışmasının adıdır," demiştir.²⁶

1945'ten sonraki 30 yıl içinde, Almanya'nın özel bir yol *Sonderweg* seçmesi ya da Avrupa'nın geri kalanından sapma fikri –bir tarihçi olan Heinrich August Winkler'in sözleriyle– Batı Almanya'nın "ulusal ana nutku" olmuştur. George Mosse, Fritz Stern ve Ralf Dahrendorf gibi tarihçiler tarafından 1588'de Hollanda, 1649'da İngiltere ve 1789'da Fransa'da geliştirilen fikir, Batı demokrasilerinin kendilerini sosyal devrimler yoluyla feodal geçmişlerinden kurtarmaları üzerinedir. Almanya'da ise durum tam tersine gelişmiştir; sanayi öncesi elit bir grup olan Prusyalı aristokrat sınıfı, 20. yüzyıla kadar egemenliğini korumuştur. Hitler'in Almanya şansölyesi olarak atanmasında kilit rol oynayanlar; o sınıfın siyasi temsilcileri olan Franz von Papen ve Paul von Hindenburg olmuştur.²⁷

Azgelişmiş faşizm teorilerine başka örnekler de verilebilmektedir. Örneğin, eski İngiliz faşist dergilerine seri makaleler yazan²⁸ ve daha sonra Berkeley'de siyaset bilimi profesörü olan A. James Gregor, faşizmi ulusalcı rejimler kategorisine yerleştirerek, "ekonomik olarak daha azgelişmiş bir çevrede devrim" olarak tanımlamış ve başka yerlerdeki daha zengin ülkelerin rejimleri gibi sınıflayarak Marcus Garvey*, İslam

* ABD'de siyah hareketini örgütleyen Jamaika asıllı politikacı. (e.n.)

Ulus^{*} ya da Başkan Mao'nun politik görüşlerinin Avrupalı karşıtı haline getirmiştir.²⁹

Bununla birlikte, İtalya ve Almanya'yı çok az ülkenin izlediği "normal" bir kalkınma yoluyla karşılaştırmaları bakımından *Sonderweg* argümanlarında her zaman bir zorluk olmuştur. Sonuç olarak, bu tür açıklamalar son yıllarda daha az popüler hale gelmiştir.³⁰ Göreceğimiz üzere Gramsci bile, İtalya'yı faşizme karşı savunmasız hale getiren süreçlere ilişkin açıklamasını birkaç kez düzenlemek zorunda kalmıştır. Bu yaklaşımla ilgili sorunlar, uzun süredir dünyanın en büyük üç ekonomisinden biri olan ve günün kilit endüstrilerinde –kömür, demir ve çelik– üretimin ön saflarında yer alan Almanya'ya uygulandığında daha da çetinleşir.

Savaşlar arası Marksistler, "sömürge güçleri" olmak isteyen Avrupa ülkelerinde faşizmin patlak verdiğini görebilmişlerdi. İtalyan-Amerikan sosyalist Vincenzo Vacirca'nın yazdığı gibi, Hitler'in zaferinden günler sonra, "Modern endüstrinin ilk belirsiz adımlarını attığı İtalya, Macaristan, Bulgaristan, Yugoslavya, Polonya gibi ülkelerde faşizm tüm öfkesiyle patlak vermişti."³¹

Bu kitap, Gramsci'yi ve Aimé Césaire gibi 1945 sonrası Marksistleri, faşizmin Avrupa'nın Afrika ve Asya ile daha önceki sömürgeci ilişkileri tarafından şekillendirildiğine dair tartışmalarını takip ediyor. Hitler ve Mussolini'nin siyaseti çoğu zaman "ırksal farklılıklara insanlık dışı muamele yapan sınıflar" kategorisine indirgenmiştir, ancak faşistler rakiplerine bu şekilde davranan ilk insanlar değildir. İngiliz gazeteci ve –kısaca– sosyalizm ile komünizm arasında dengede duran bir Marksizm meraklısı olan George Orwell, devrimci İspanya'dan dönüşünde bunu kavramış ve 1939'da şunları yazmıştı:

Her zaman unuttuğumuz şey, Britanya proletaryasının ezici çoğunluğunun İngiltere'de değil, Afrika ve Asya'da yaşadığıdır. Örneğin, normal bir endüstri çalışanın ücretini saatte bir kuruş olarak belirlemek Hitler için mümkün değildir. Hindistan'da bu durum gayet normaldir ve bizler bunu sürdürebilmek için büyük çaba sarf ediyoruz.

* Siyah Amerikalı Müslümanların oluşturduğu, Malcolm X'in de bir dönem desteklediği dini, politik organizasyon. (e.n.)

İngiltere’de kişi başına düşen gelirin 80 sterlinin üzerinde ve bunun Hindistan’da yaklaşık 7 sterlin olduğu düşünülecek olursa, İngiltere ile Hindistan arasındaki gerçek ilişki hakkında bir fikir edinilebilir. Hintli vasıfsız bir işçinin bacağına, ortalama bir İngiliz’in kolundan daha zayıf olması oldukça yaygın bir durumdur.³²

Faşizm taklit edilebilecek bir fikir haline geldikçe, dünyanın her yerindeki olası askeri diktatörler kendilerinin de faşist olduklarını ilan etmeyi seçmişlerdir. Ancak bu gerçekleştiğinde, gelişmekte olan dünyanın faşistleri Hitler ve Mussolini tarafından dikkate alınmayarak aşağılanırlar. Sağcı ideologlara sadakat ile mevcut sömürge yapılarına sadakat arasında bir seçim yapıldığında, faşist liderler tekrar tekrar ikincisini seçmişlerdir.³³

Faşizm, mevcut sömürge yönetimi uygulamalarını genişletmiştir. İtalyan generaller, 1930’da Libyalı isyancılara karşı hardal gazının kullanılmasını emretmişti. 1923’te Yeşil Dağlar –Cebel Ahdar– bölgesinin göçebe nüfusu zorla çöldeki toplama kamplarına götürülmüştür ve atıldıkları yerde öylesine ihmal edilmişlerdir ki, esirlerin yarısı bunun sonucunda ölmüştür.³⁴ 1935 işgalinin ardından İtalyan İmparatorluğu Etiyopya’da; mağazalarda, sinemalarda ve restoranlarda ırksal ayrımcılık, karma sendikaların yasaklanması ve melez ırktan çocukların ebeveynlerinin onları beslemesini önlemek için ceza kanunlarının kullanılması gibi titizlikle işlenmiş politikalar yürütmüştür. Irksal ayrımcılık politikaları, o dönemde Afrika’daki diğer tüm Avrupalı güçlerden daha kapsamlı olmuştur.³⁵

Tarihçi Jürgen Zimmerer, Hitler’in ve NSAIİP liderlerinin daha önceki sömürge cinayetleri ve 1904 yılında Alman yönetimindeki Namibiya’da yaşanan Herero Katliamı* gibi olaylardan öğrendiklerini yazmış,³⁶ Avrupa’da da “benzer tekniklerin” kullanılabileceğini kavramıştır. Herero Katliamı’ndaki en önemli an, General Lothar von Trotha tarafından verilen bir emir olmuştur. Trotha, askerlerine; gördükleri yerde tüm

* Herero ve Nama Katliamı: Alman sömürge idaresine direnen Herero ve Nama halklarının uğradığı soykırım. Bu katliamda yüz bine yakın insan öldürülmüştür. Bu sayı, bölge halklarının nüfusunun %50’den fazlasına tekabül eder. (e.n.)

Herero erkeklerine doğrudan ateş etmelerini ancak Herero kadınları ve çocuklarını gördüklerinde havaya ateş etmeleri talimatını vermişti. Bu elbette bahsedilen bir lütuf değildi çünkü amaç, hayatta kalanları susuzluktan ölecekleri çöle sürmektir. Trotha'nın eylemleri, Almanya tarafından da gayet iyi bilinmekteydi. Hermann Göring'in babası, Güneybatı Afrika'da kolonyal bir yönetici olarak hizmet etmiştir; Franz Ritter von Epp, soykırıma katılmış ve daha sonrasında 1920'lerde NSAİP üyesi olmuştur. Hitler ve Himmler, 1941 kışında işlemiş oldukları cinayetlerini gerekçelendirmek için Trotha'nın emirlerinden yararlanmışlardır.³⁷

Bu arada, 1939'dan sonra işgal altındaki Doğu Avrupa'da Naziler, bir uluslararası politika tarihçisi olan Alexander Anievas'ın sözleriyle, "diğer Avrupa ülkelerinin önceki üç yüzyıl boyunca takip ettiği toprak emperyalizmlerinin, birkaç on yıl boyunca teleskopla gözlemlenmesini" amaçlamıştır.³⁸ Naziler, Slavlara karşı aşağı bir ırk muamelesi sergilemiş, var olan yerleşim yerlerini yok etmiş, sanki onların toprakları insansızmış gibi araziye kullanamayacakları hale getirme hakkını kendilerinde görmüş ve sonunda soykırıma dayandırılan sömürge katliamlarının tarihinden bile daha ileri giden bir sanayileşmiş kitle katliamı sistemini başlatmıştır.

Devrim ve Karşı Devrim

1917-19'da, Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren asker ve denizcilerin isyanları, Avrupa toplumunu solcu gruplara itmişti. Rusya, Macaristan ve Almanya'da devrimler gerçekleştirilmiş; Avrupa genelinde kitlesel grevler meydana gelmişti. İtalya'da 1919 ve 1920 yılları, "İki Kızıl Yıl" anlamına gelen "Biennio Rosso" olarak anılmıştır. Torino'da silahlı işçiler fabrika konseyleri kurmuştu. Eylül 1920'de, işverenler lokavt çağrısı yaptığında, yarım milyon işçi fabrikalarının kontrolünü ele geçirmişti.³⁹ 1919 ve 1920'nin devrimci coşkusunun boyutunu gözümüzde canlandırmadan, faşizmin daha sonra nasıl büyüebileceğini anlayabilmek imkânsızdır.⁴⁰

İtalya'da olduğu gibi, Almanya'da da savaşı bir devrim dönemi takip etmişti. 1918 boyunca Alman silahlı kuvvetlerinde tekrarlanan isyanlar gerçekleşti. 1918 yılının Kasım ayında Kiel'deki donanma kışlasında patlak veren bir isyan, kuzey limanlarından ve iç kesimlerden Berlin'e yayılan denizci, asker ve işçi konseylerinin oluşumunu ateşlemiştir. 9 Kasım'da,

bu kitle hareketi İmparator’u tahttan çekilmeye zorlamıştı. Ocak 1919’da, Berlin’de “Spartakist Günlere” olarak tanımlanan ve altı gün süren başarısız bir isyan çıkmıştır. Nisan ayında Bavyeralı solcular, ertesi ay bertaraf edilmiş olmasına rağmen bir Sovyet Cumhuriyeti kurdu. 1920’de gerçekleştirilen Berlin’deki genel bir grev, sağcı bir gazeteci olan Wolfgang Kapp liderliğindeki bir darbe girişimini durdurmuştu. 1923 yazında İmparatorluk çöktüğünde madenciler, çelik işçileri, Berlin metal işçileri ve matbaacıların tümü hükûmete karşı büyük bir siyasi greve katılmıştı. İşçiler, sol ayaklanmanın ilk adımı olarak yüzlerce silahlı proleter birlik oluşturmuştu. Komünist Parti tereddüt etti ve ardından planlarını rafa kaldırdı, böylece İtalya’da olduğu gibi fırsatı tepmiş oldular.⁴¹

Faşizm ve karşı devrim arasındaki ilişki sorunu, tarihçileri defalarca ikiye bölmüştür. Bu konu, 1986-1987’de Batı Almanya’da patlak veren

“Tarihçiler Tartışması –*Historikerstreit*–” önemli bir rol oynamış; tarihçi olmadan önce uzun yıllar siyaset ve felsefe konularında çalışmış olan fikir tarihçisi Ernst Nolte bu tartışmada fikirlerini sert bir şekilde ifade etmiştir. Nolte’nin 1963 tarihli kitabı, *Faşizmin Üç Yüzü*, önemli bir yayın başarısı elde etmiş ve kalıcı bir değer kazanmıştı. Faşizm, sol liberal romancı Thomas Mann’ın eserleriyle ve Mann’ın 1930’ların etkili tarihsel güçlerinin, otoriter sağ faşizme dönüştürdüğü bir “faşizm çağı” olduğu anlayışıyla yorumlanmaya çalışılmıştır. Yirmi yıl sonra, Nolte yaşlanıp sertleştiğinde, Almanları ve özellikle Alman muhafazakârları, Hitler’in zulmüyle olan ilişkilerinden kurtarabilecek retorik bir araç aramaya başlamıştı. Nolte’nin çözümü, Nazizmin “siyasi solun devrimci aşırılıklarına bir yanıt” olduğunu iddia etmek oldu. Eğer bir Alman “devrimi tehdidi” olmasaydı, ortaya bir “karşı devrim” de çıkamazdı. Bu devrim durumunu, soykırım suçlamasını hak edenlerin Naziler veya onları iktidara davet eden muhafazakâr politikacılar olmadığı görüşü takip etti. Ayrıca iki savaşlar arası Avrupa’yı olası barış ve sosyal sükûnet yolundan uzaklaştıran da Rus devrimciler olmuştu.⁴²

Historikstreit sırasında Nolte şiddetle eleştirilmişti ve o zamandan bu yana onu takip eden çok az sayıda yazar oldu. Ancak yaklaşımının daha geniş bir tarihçi grubuna çekici gelen dayanağı, “faşizmin bir karşı devrim siyaseti” olduğudur. Diğer bir deyişle, Rusya ve Almanya’da 1917-1918 devrimleri sırasında yenilmiş olanların intikamıdır.

* Batı Almanya’da sağcı ve solcu akademisyenler arasında çıkan tartışma. Ana çerçevesiyle Nazi Almanyasının ve Holokost’un Alman tarihindeki yeriyle ilgiliydi. (e.n.)

Savaşlar arası yılların Marksist yazarları bu anlayışa yakındırlar. İtalya'nın devrimden faşizme geçiş hızı, bu yaklaşımı veya buna benzer bir şeyi neredeyse kaçınılmaz kılmaktadır. Ancak Almanya'da bile dinamikler farklıdır. Devrim ruhu 1919 veya 1923'te doruk noktasına ulaşmıştır, Hitler'in zaferi bu yıllar içerisinde zayıflamaya başlamıştır.

Savaşlar arası Marksistler için karşı devrimin en bariz biçimleri, bir devrimin yenilgiye uğratıldığı ancak buna rağmen toplumun öncesinde olduğu gibi süreci aynı çizgide devam ettirdiği savaş sonrası ülkelerde görülebilir. Zetkin, faşizmin farklı bir programı olduğunu açıklamıştır. Faşizm, farklı insanları daha hırslı amaçlar için harekete geçirmiştir. Zetkin, faşistlerle Macaristan'daki Horthy* rejimi gibi güçlerin karşılaştırılması konusunda uyarılarda bulunmuştur. Bu, o ülkenin Sovyet Cumhuriyeti'ne askeri olarak vermiş olduğu bir cevap olmuştur. Bu tavır, anti-liberal bir tavidir ve sağcı paramiliter güçlerle huzursuz bir ittifak oluşturmuştur. Komünistlerin yasaklanmasına ve sendikaların polis denetimine tabi olmasına rağmen seçimler yapılmıştı.⁴³ Horthy hükümeti “kurulmuştu,” diye yazmıştı Zetkin, “kısa ömürlü proletarya devrimi bastırıldıktan sonra, bu durum burjuvazinin intikamının bir ifadesi olmuştu,” diye devam etmişti sözlerine. “Faşizmin tersine, bu durum burjuvazinin intikamı değildi. Faşist liderler küçük ve ayrıcalıklı bir kast değildir, nüfusun daha geniş unsurlarına derinlemesine yayılırlar.”⁴⁴

Faşizm Solun Bir Parçası mıydı, Yoksa Karşısı mıydı?

Savaşlar arası Marksistler için faşizm; sendikaları ve sosyalist partileri kriminalize etmek ve işçilerin önceki yarım yüzyılda kazandığı sosyal kazanımları yenilgiye uğratmak amacıyla Mussolini ve Hitler'in, sosyalistler ve komünistlere karşı şiddet kullanma isteğiyle ifadesini bulan “yeni bir düşman”dır. Faşizm, eski siyasi sağa veya kapitalist sınıfa indirgenemese de –pratik etkileri nedeniyle– tüm sağcı partilerin en şiddetli anti-sosyalistidir. Zetkin'e göre, “Dünya burjuvazisinin proletaryaya karşı yürüttüğü genel saldırının en yoğun ifadesidir.” Ya da sürgünde-

* Miklós Horthy de Nagybánya: Savaş arası yıllarda ve İkinci Dünya Savaşı'nın önemli bir bölümünde Macaristan Krallığı'nın naipliğini üstlendi. Savaştan sağ çıkan az sayıda Mihver hükümdarı veya üst düzey politikacısından biri oldu. (e.n.)

ki Rus Devrimci Lev Troçki'nin Hitler'in zaferinden önce yazdığı gibi “Liderler ve kurumlar geri çekilebilir. Bireysel olarak kişiler saklanabilir. Ancak işçi sınıfının faşizm karşısında geri çekilecek ve saklanacak yeri olmayacaktır.”⁴⁵

Yeni Konsensüs okulunun tarihçileri, aksine, faşizmin 1918 öncesi Avrupa siyasetinin hem solundan hem de sağından alınan fikirlerden kaynaklandığını; fikir dünyasına ait ve sınıfsal ayrımların üzerinde olduğunu iddia etmişlerdir. Sternhell faşizmi, “organik milliyetçilikle anti-Marksist sosyalizmin bir sentezi; liberalizmin, Marksizmin ve demokrasinin eşzamanlı reddine dayanan devrimci bir ideolojisi” olarak tanımlanmıştır. Çalışmaları boyunca Sternhell'in yöntemi, tutarlı bir şekilde entelektüel biyografi yöntemi olmuştur. Bu durum, Fransız anti-Dreyfusçular olan Édouard Drumont ve Maurice Barrès gibi sağcı figürlerin düşüncesindeki sol kanat unsurlara karşı; anarşist Pierre-Joseph Proudhon ya da sendikalist genel grev savunucu George Sorel gibi sol yazarların düşüncelerindeki sağcı unsurların vurgulanmasını sağlamıştır. Sonuç olarak Sternhell'in tutarlı temalarından biri, sol-sağ ayrımının keyfilidir. O, faşizmin, “sol karşıtı” olduğunu iddia ederken yine solcu taraftan ortaya çıktığını söylemiştir.. Genellikle sağ bir fenomen olarak tanımlanmıştır, ancak muhafazakâr görüşlerle ortaklığı komünizmle ortaklığından daha fazla değildir. Fransız faşistlerinin bir sloganını benimseyen Sternhell, onların *ni droite ni gauche* yani “ne sağcı ne de solcu oldukları” hususunda ısrarcı olmuştur.⁴⁶

Solu şiddetle tehdit ederken her birinin sürekli olarak sağdaki güçlerle ittifaklar kurmaya çalıştığı sırada, bu argümanları ikna edici biçimde İtalyan veya Alman faşizminin erken tarihine uygulayabilmek hatırı sayılır bir çaba gerektirecektir. İtalyan faşistleri ilk kez 1919'da grevler döneminde büyümeye başlamıştı. Mussolini, Milan iş dünyasından ve toprak sahiplerinden büyük miktarlarda para almıştı. Kuzeyde faşizm kendisini işçi devriminin alternatifi olarak resmetmişti; güneyde faşist silahlı çeteler, köylülerin toprak için yürüttükleri kampanyalarını bertaraf etmişti. Bu nedenlere bağlı olarak Mussolini ancak faşistlerin liberalerle ve milliyetçilerle, merkez ve sağ partilerle seçim ittifakı kurabildiği Mayıs 1921'de İtalyan siyasetinde önemli bir figür haline gelmişti.

1920 ile 1922 arasında faşizm, İtalya’da sola ve solun örgütlerine yönelik bir şiddet kampanyasıyla ortaya çıktı. Bu saldırıları tarihçi Michael Ebner şöyle kaydeder: “Kara Gömlekliler, köylülerin, işçilerin, politikacıların, gazetecilerin ve işçi örgütleyicilerinin mallarına el koymuş; onları mahvedip küçük düşürerek yok etmişti. Sosyalistler ve işçi sınıfı birincil kurbanlarıydı.”⁴⁷ Gazete raporları ve coğrafi araştırmalar aynı tabloyu göstermektedir: Faşist şiddet, tarımsal alanlardan ziyade sanayide en sert biçimde kendini göstermiş ve önceki seçimlerde “solun başarılı olduğu alanlarda” yoğunlaşmıştı.⁴⁸

Kasım 1921’de faşistler, Ulusal Faşist Parti –UFP– adlı bir parti oluşturmuştur.⁴⁹ 1921-1922 kışında, ekonomide bir düşüş gerçekleşmiş ve bu, işverenlerin saldırıya geçmeleri için onlara bir bahane sunmuştur. 1922 yazında faşist çeteler, Milan ve Livorno’daki belediye binalarını ele geçirmiş ve Cenova rıhtımlarını işgal etmişti. Confindustria ve Banca Commerciale’ın kodamanları, tıpkı Papa gibi Mussolini ve UFP’ye destek vermişlerdir.

Alman faşizmi, 1914’ten itibaren bir dizi hamleye girişmiş; sanayici Alfred Hugenberg, Amiral Tirpitz ve Wolfgang Kapp gibi zengin Alman muhafazakârlar tarafından “vatansever işçi sınıfı partileri” finanse edilerek savaşa destek sağlanmıştı: “Nazi Partisi’nin kökenleri, muhafazakâr Alman askeri-sanayi kompleksinin savaş çabası için emeği desteklemeye yönelik başarısız girişimi bağlamında doğru bir şekilde anlaşılmalıdır.” 1919 senesinde Hitler’in bir ordu casusu olarak katıldığı Alman İşçi Partisi’nin 50’den az üyesi bulunmaktaydı. Daha sonrasında ismi değişecek ve Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi –NSAİP– olacaktı. Hitler’e ilk eğitimini veren ve onu diğer eski askerlerin sosyalizme yönelmesini önlemek için bir ajitatör olarak istihdam eden Reichswehr –Almanya Ordusu– Bilgi Departmanı olmuştur.⁵⁰

İlk İtalyan faşistleri gibi, olgun bir siyasi parti olmadan önce NSAİP de eski askerlerin eylemlerini sergilediği bir mecraydı. Önde gelen Nazilerin çoğu; Kasım Devrimi’ni sona erdirmek isteyen Freikorps’un üyeleri, terhis edilmiş vatansever askerler ve sosyal demokrat Savunma Bakanı Gustav Noske tarafından desteklenen orta sınıf gençlikten oluşu-

* Çeşitli savaşlarda görev almış gönüllü askerlerden oluşan birlikler. Özgür Birlikler. (e.n.)

yordu. Freikorps, aralarında Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht'in de bulunduğu önde gelen komünistlerin öldürülmesinden sorumlu tutulmaktaydı ve Kapp Darbesi* girişimi sırasında neredeyse iktidarı ele geçireceklerdi. Bu askerler, Alman faşizminin kadrolarının toplandığı milliyetçi ve silahlı ortamı oluşturunuyordu. 1923 yılına kadar Nazi Partisi, muhafazakâr politikacıların ve bu eyaletteki generallerin himayesinde faaliyet gösteren bir Bavyera partisiydi. Hitler'in 1923'teki başarısız Birahane Darbesi sırasında NSAİP, daha önce Alman ordusunda ikinci komutan olan General von Ludendorff'un aktif desteğini almış; Gustav Ritter von Kahr ve Bavyera ordusunun başı General Otto von Lossow komutasındaki elit güçleri temsil eden devlet komiserlerinin zımni ve dolaylı yardımına güvenmiştir.⁵¹ Nitekim merkez ve aşırı sağ Alman siyasetçileri arasındaki bu ittifaklar; Almanya'da Nazilere verilen desteğin arttığı 1930'da demokratik kontrolün ötesindeki en büyük polis gücü tarafından parlamentonun feshedilmesi ve 1932'de Prusya'daki sosyal demokrat hükümetin devrilmesi kararlarıyla 1923'ten sonra da devam etmiştir.

Alman faşizm tarihçisi Geoff Eley'e göre bu nedenle faşizm, "Alman aşırı sağının bir parçası" olarak anlaşılmış ve burada temelde "anti-sosyalist" tepkisindeki acımasızlığıyla ayırt edilmiştir:

Siyasi şiddete başvurma –baskıcı ve zorlayıcı kurallar koymak, sözler yerine silaha sarılmak, rakiplerini konuşma platformundan kınamak yerine onları ezmek gibi– sonuçta faşizmi, mevcut sağcı siyaset biçimlerinden ayıran şeydir. Devletin zorlayıcı aygıtı her zaman belirli türden muhalefetlere karşı kullanılmıştır... Ancak sosyalistlerle tartışmak yerine onları "öldürmek" ya da en azından yasal ve pratik olarak haklarını kısıtlamak yeni bir harekettir.⁵²

O dönemde yazan Alman istatistikçi Ernst Gumbel'a göre Ocak 1919 ile Haziran 1922 arasında Almanya'da 376 siyasi cinayet işlenmiş; bunların 354'ü Freikorps veya aşırı sağın diğer destekçileri tarafından gerçekleştirilmiştir. Kurbanlar arasında Breslau'daki bağımsız sosyalistlerin yerel bir lideri olan Bernhard Schottläender ve Bavyera Sovyet

* 1918 Alman Devrimi'ni bastırmayı amaçlayan ve lideri Wolfgang Kapp'ın adıyla anılan sağcı darbe girişimi. (e.n.)

Cumhuriyeti’nde anarşist aydınlanma ve halk eğitimi komiseri Gustav Launder de vardı. Radikal suçcuların cinayetlerinin ortalama cezası ise dört ay hapis ve iki Reichmark para cezası olmaktaydı.⁵³ Bu cinayetler NSAİP’nin yükselişinden önce başlamış, ancak hayatları değersizleştirmeye ve Hitler’in daha sonra genelleştirmek istediği siyasi teröre zemin sağlamıştır.⁵⁴

Kimi zaman Hitler’i gerçekten bir solcu saymak gerektiğini iddia edenler vardır. Partisinin sosyalistlerden ödünç alınan bir retorik kullanması (nasyonal sosyalizm) ya da bayrak ve poster kullanımında, sosyalistlerden ve komünistlerden etkilenmesi örnek gösterilir. Bu, Hitler’in ne olduğu ve partisini nasıl yönetmeyi önerdiğine dair bir yanlış anlaşılmalıdır.

Alman faşizminin belirleyici amacı, Hitler’in siyasi ve ırksal düşmanlarının yok edilmesidir. Siyasal düşmanlar, komünistler ve sosyalistlerdir. Irksal düşmanlarsa sadece Yahudileri değil, Sintiler* ve Çingeneler kadar⁵⁵ ulusun gen havuzunu olumsuz etkileyebilecek sakat veya eşcinsel Alman erkekler de dahil olmak üzere bir dizi istenmeyen gruptur.⁵⁶ Bu iki farklı grup –Marksistler ve Yahudiler– Hitler’in tasavvurundaki temel düşmanlardır.

Birahane Darbesi’nin ardından yargılanan Hitler, görüşlerini tek bir cümleyle özetleyerek yargıçlara, “İlk baştan bu yana, bir bakan olmaktan daha fazlasını hedefledim, sadece Marksizmi yok etmeye karar verdim,” demiştir. Bu tek ve belirleyici perspektiften Hitler, solun “halk yürüyüşleri” üzerindeki vurgusunu ve “gösterilerle” siyasete yaklaşımının yönlerini ödünç almaya heveslidir.⁵⁷ Otobiyografisi *Kavgam*’da Hitler bu yöntemi haklı çıkarmak ister:

Çok değersiz hissettiği küçük atölyesinden veya fabrikasından arayış içindeki biri olarak çıktığında ve etrafında kendi fikirlerini paylaşan binlerce ve binlerce kişiyi bulacağı ilk büyük gösteriye katıldığında; o *faşist* etrafındaki üç dört bin kişinin cezbedici sarhoşluğu ve coşkusuyla heyecanlanacaktır. Böyle bir toplantıya bocalama ve tereddütle giren kişi, içsel olarak güçlenmiş bir halde oradan ayrılır: toplumla bir bağlantı olanağı bulmuştur.⁵⁸

Hitler, kapitalizmi reforme etmek istediği için partisine “sosyalist” dememişti. Bunu, hem sosyalist repertuarın bazı kısımlarını farklı

* Bir Çingene halkı. (e.n.)

amaçlarla kullanmak istediği hem de düşmanlarının kafasını karıştırmak ve morallerini bozarak onları yenmek için yapmıştı.⁵⁹

UFP ve NSAİP'nin sosyalist karakterine ilişkin argümanın bir kısmı, soldaki az sayıda faşistin varlığına dayanmıştır. Bu, Mussolini'nin Birinci Dünya Savaşı'na İtalyan katılımını destekleme konusundaki isteksizliği nedeniyle partiden ayrılmadan önce bir sosyalist olarak birkaç yıl geçirdiği İtalya'da daha dikkate değer görülmüştür. Onun liderliği, uluslararası rekabetin tarihin itici gücü olduğu fikri açısından sınıf mücadelesine olan inancını terk eden eski devrimci sendikacıları cezbetmiştir.

1900-1907 yılları arasında Sosyalist Parti üyesi ve daha sonra sendikalizmin destekçisi olan Edmondo Rossoni “eski solcular” arasında anılıyordu. Rossoni, sendikalar “kapitalizme devrimci bir alternatif” olana kadar işçi grevlerinin artabileceğine inanmıştı. 1910 yılında Amerika'da, “Dünya Endüstriyel İşçileri” adlı birliğin destekçisiydi. 1914 yılında İtalya'yı savaşa katılmaya çağırması; İtalya'ya döndüğünde ise milliyetçilik ile sendikalizm arasında bocalayan bir sendika federasyonu olan “İtalyan İşçi Sendikası” –İİS/Unione Italiana del Lavoro– aracılığıyla çalışmasına devam etmiştir. Ocak 1922'ye gelindiğinde ise Rossoni, faşist bir parti örgütü olan Ulusal Sendika Konfederasyonu'nun genel sekreteri olmak için İİS'den ayrılma teklifini kabul etmişti. Hızla büyüyen ve 1924'te 1,8 milyon üyesiyle zirveye ulaşan Ulusal Sendika Konfederasyonu, bazıları kâğıt üzerinde olmak üzere 650.000 üyesi olan Faşist Parti'den dikkat çekici oranda büyük bir örgüttü.⁶⁰

Görünüşte önemli bir konumda olan Rossoni, faşist yönetimin koruması altında, İtalya'nın son dönemde endüstriyel ilişkilerindeki çalkantılara direnmeye kararlı görünen ve kendilerini konumlandırmak isteyen fabrika sahiplerinin düşmanlıklarına karşı “sözde liderliğini yaptığı işçilerin” hoşnutsuzluklarını bastırmak zorunda kalmıştır. İki taraf arasındaki hakem olan Mussolini'nin ise faşist bir “sosyalizme”, sanayicilerden daha fazla ilgi göstermediği açıktır. 1928'de sendika pozisyonundan çıkarılan Rossoni, birkaç düşük rütbeli görevde bulundu. 1935-1939 yılları arasında ise yeniden Tarım ve Ormancılık Bakanlığı'nda orta rütbeli bir konuma terfi edildi.⁶¹

Rejimin edebi savunmasında rol oynayan bir başka eski sendikalist de, 1910'a kadar devrimci sendikalizm fikirlerini savunan akademik bir

avukat ve filozof olan Sergio Panunzio'dur. Rossoni gibi o da daha sonra "milliyetçilik ile devrimci sendikalizmin kaynaşması" çağrısında bulunmuştur. Panunzio, Birinci Dünya Savaşı sırasında Mussolini'nin gazeteleri için yazmış, yine de faşistlerden uzak durmuş ve ancak 1921'de onlara katılmıştır. 1924'ten itibaren Temsilciler Meclisi'nde ve daha sonra Ulaştırma Bakanlığı'nda müsteşar olarak görev yapmıştır. Panunzio, 1928'de Perugia Üniversitesi'nde Faşist Siyasal Bilimler Fakültesi Başkanı olarak akademik bir göreve atanmıştır. Burada özel olarak ilk faşist yükseköğretim kurumu ve faşist yayıncılar için "rejimin savaş öncesi İtalyan solunun radikal teorileriyle süreklilik içinde ve liberalizmin evrensel çöküşüne bir alternatif olduğunu" savunduğu bir dizi kitap yazmıştır.⁶²

Almanya örneğinde, faşist bir "solun" varlığı, Gregor ve Otto Strasser'le sınırlı kalır. İki kardeş, güçlü bir Katolik ve muhafazakâr Bavarya ailesinde doğmuştur. Büyük olan Gregor, savaş sırasında cepheye genç bir askerdi ve bu dönem, ona askeri deneyimin romantik yol arkadaşlığını duygusal bir inanç olarak kazandırmıştı. Gregor Strasser, kariyerinde Nazi paramiliter örgüt *Sturmabteilung* –SA– üyesi olmadan önce kısa bir süre eczacı olarak çalışmıştı.⁶³ 1927'den itibaren ise parti'nin örgüt başkanı olarak görev almıştı. Bu rolde kendisine, "NSAİP dışındaki muhafazakâr ve milliyetçi gruplarla müzakere etme" sorumluluğu verilmişti. Ancak Hitler bir şekilde ona karşı güvenini yitirdi ve izole edildi. 1932'nin sonunda tüm parti görevlerinden istifa etmiş; 1934'te Uzun Bıçaklar Gecesi sırasında diğer SA liderleri ve Hitler'in rakipleriyle birlikte öldürülmüştü.

Ağabeyine kıyasla Otto Strasser daha karmaşık bir karakterdir. 1920'de bir Freikorps üyesi olan ve bu nedenle Alman siyasetinin aşırı sağıyla ilişkilendirilen Otto, aynı yıl hayalci bir idealizmin ürünü olarak Sosyalist Parti'ye de katılmıştı. 1925 ile 1930 arasında bir Nazi olmuş ve "komünizm ile faşizm arasında bir sentez aradığını iddia eden" Berlin'deki Kampfverlag Yayınevi'ni yönetmişti. 1930 yılında Nazi liderine sadakat sözü vermesi veya kitap yayınlamayı durdurması emredilmiş, ancak ikisini de yapmayı reddettiği Hitler ile şiddetli bir toplantı sonrasında Nazi Partisi'nden istifa etmiştir. Otto Strasser daha sonra aşırı sağda küçük bir rakip parti olan Kara Cephe'yi kurmuştur.⁶⁴

Otto Strasser, bir milliyetçi ve sağcı olmasına rağmen kapitalizmi eleştirmiştir. Ancak onun beş yıllık NSAİP üyeliğini, partinin gelişimi açısından herhangi bir şekilde önemli olduğunu belirtecek biçimde tasvir etmek abartı olacaktır.

1934 öncesinde Gregor Strasser, Alman faşizminin başındaki iki düzine figür arasında yerini almıştır. Yine de Hitler’e veya Nazizme yönelik eleştirileri sığ kalmıştır. Biyografi yazarı Peter Stachura’nın belirttiği gibi, Gregor Strasser’in “sosyalizminin” içi boştu; duygusal temelli, yüzeysel, küçük burjuva bir anti-kapitalizmden başka bir şey değildi... O, dikkat çekici “Nazi solunun” lideri olarak kabul edilemez çünkü böyle tutarlı bir ideolojik, örgütsel veya politik varlık mevcut değildir.”⁶⁵

Kadın Düşmanlığı ve Eylemlilik

Savaşlar arası Marksistler, faşistlere kimin katıldığı sorusundan etkilenmişlerdir. İleride göreceğimiz gibi çoğu kez bu, faşist desteğin işçi sınıfına, egemen sınıfa veya aradaki sınıflara ne kadar derinden yayıldığına dair bir değerlendirmeye dönmüştür. Ama Birinci Dünya Savaşı’nın faşizmi ortaya çıkaran sebeplerden biri olduğu da açıktır. Çok sayıda insanın savaş zamanındakine benzer koşullara dönme arzusu, faşistlerin savaş özlemi duyan kişilerden oluşan ve sokak kavgalarına meyilli milisleri örgütlenme yetenekleri de bunu mümkün kılmıştır. Tarihsel sosyoloji uzmanı Michael Mann’ın sözleriyle; “İtalyan faşizmi, sandıktan çok şiddet yoluyla zafer kazanmıştır.”⁶⁶ Savaşlar arası Marksistler onunla hemfikirler; İtalyan ya da Alman faşistlerinin, sol cenaha karşı çalıştırılacak “özel bir sokak savaşçıları ordusunu” istihdam etme başarılarını yorumlayan çok sayıda pasaj bulmak mümkündür. Troçki’nin Kasım 1931’de yazdığı gibi, “Şüphesiz faşistlerin savaşçı kadroları, şok birlikleri var. Bizler şunu hafife almamak zorundayız ki, subaylar iç savaş ordularında bile önemli rol oynar. Yine de belirleyici olan subaylar değil, askerlerdir.”⁶⁷ Troçki, faşistlerin sınırlı toplumsal ağırlığını, sosyalistlerin ve komünistlerin derin kökleriyle karşılaştırmaya devam etmiştir.

Savaşlar arası Marksistler, özel milislerin faşizm için öneminin kesinlikle farkında olsalar da nispeten az sayıdaki sosyalist veya komünist

eski askerlerin –hepsi erkek– veya asker olmayı arzulayanların askere alınmasının erken faşist partilerin demografik özelliklerini şekillendirdiği yollarla ilgili yorum yapmıştır.

Faşist bir partinin henüz bir hareket olarak var olduğu aşamadaki en dikkat çekici çalışması, UFP’nin Kasım 1921’de hazırlamış olduğu rapordur. Bu rapor 151.644 faşistle, yani partinin o zamanki üyelerinin yaklaşık yarısıyla ilgili temel verileri gözler önüne serer. Buna göre, üyelerin %2’sinden azını kadınlar oluşturmaktaydı. Yarısından fazlasıysa savaş gazisiydi.⁶⁸

Aynı dönemde Alman Nasyonal Sosyalistleri’nin üyelikleriyle ilgili çeşitli listeler hazırlanmış, 1919’da hazırlanan bir liste o yıl partiye katılanların %94’ünü içeriyordu. Amerikalı tarihçi Paul Madden tarafından yapılan en ayrıntılı çalışma, Nazilerin 1919 ile 1923 yılları arasında işe alınanların sadece %8’inin kadın olduğunu ortaya çıkarıyor. Üyelerin %18’i, 17 ile 20 yaşları arasındadır ve bu oran aynı yaş grubunun tüm Alman nüfusu içindeki oranının yaklaşık iki katıdır.⁶⁹

Tarihi literatüründeki bir eğilim, iktidara geldiklerinde faşist partilere katılan çok sayıda kadın olduğu konusunda ısrarcıdır ve faşist devletlerin, sadece belirli kadın kampanyalarında da olsa kadınların liderlik rolleri oynamasına izin verdiğini belirtir. Genç kadınlara, faşist bir zihniyet içinde sosyalleşme imkânı bulacakları kitle örgütlerinde roller teklif edilmiştir. Orta yaşlı kadınlar, Afrika ve Doğu Avrupa’nın sömürgeleştirilmesine katkıda bulunmuştur. Yaşlı kadınlara, bağımsızlıklarını feda edip, gelecek nesilleri yetiştirerek kahramanca bir rol oynayacakları söylenmiştir. Şüphesiz kendilerini isteyerek rejime veren yüz binlerce kadın vardır. Bir tarihçi olan Claudia Koonz, “Hitler’i takip eden kadınlar bunu erkekler gibi inanç, oportünizm ve aktif seçimle yaptı,” der.⁷⁰

Yine de faşist partilerin 1918’den sonra büyümesini sağlayan şeylerden biri de kadınların toplumsal eşitliğinin son 50 yılda önemli ilerleme kaydetmesiydi. Bu bağlamda faşizm, kadın eylemliliğinin karşısında olmuştur. Reform döneminde, kadınlar eğitime daha fazla erişim hakkı kazanmış, savaş sırasında daha önce erkekler için ayrılmış olan⁷¹ yüksek maaşlı mesleklerde istihdam edilmiş ve –İtalya’da değil fakat Almanya’da– pek çok imtiyaz elde etmişlerdir. Faşizm bu anlamda bir “tepki” hareketidir. Faşistleri cezbeden vaatlerden biri de, sağcı erkekle-

rin emrine bir “Kızıl” kadın kuşağının verileceğiydi. Göreceğimiz üzere, ilk dönem faşistlerin günlükleri ve anıları, kadınlara yönelik sadist şiddet vaadinin yarattığı heyecanla doludur.

Faşizm iktidara geldiğinde, bu fikirler yine devam etmiş ve faşizmin kadınların üreme kapasitelerinin kontrolünü talep ettiği, kararlıkla dile getirilmiştir. Bu rejimler politikalarını, kadınların anne olması ve uygun görülmeyenlerin kısırlaştırması üzerine kurmuştur. Doğumdan sonra kadınlar, eril siyaset alanından dışlanan “kalplerin melekleri”⁷² olacaktır. Katolik Kilisesi gibi faşist olmayan kurumların yardımıyla, kadının aile içinde haklarının teslim edilmesi fikrine ve çok nüfuslu aileler yetiştirenlerin ödüllendirilerek doğum oranının artırılmasına ağırlık verilmiştir.

Bu kitabın sonraki bölümleri, 1960’larda ve 1970’lerde Marksistlerin, onlara yakın olanların ve Gisela Bock ve Klaus Theweleit dahil olmak üzere Yeni Sol tarihçilerin, faşizmin kadınlarla ilişkisini nasıl kuramlaştırdığını ele almaktadır.

Küçük Tüccarlar, Beyaz Yakalı Çalışanlar

Savaşlar arası Marksist literatürün bir konu başlığı da faşizmin orantısız bir şekilde orta sınıftan çekilmesi idi. Bu nedenle Clara Zetkin, faşizme verilen kitle desteğini “çok sayıda proleterleşmiş eski orta sınıf ve kitleler halinde işsiz kalmış memurlar” ifadeleriyle açıklar.⁷³ Gramsci, Troçki ve söylemleri bu kitapta tartışılan savaşlar arası Marksistlerin çoğunun yazılarında da benzer pasajlar bulunmaktadır.

Tarihçilerin eğilimi, faşizmin bu tür sosyolojik açıklamalarını reddetmek ve daha ziyade faşist iktidarın “dağınık ve kapsayıcı” doğasına odaklanmakta ısrar etmektir.⁷⁴ Özellikle Yeni Konsensüs okulu, sosyolojik açıklamaları reddetmektedir. Roger Griffin, orta sınıfın öncü faşist partilerindeki orantısız varlığının “tesadüf” olduğu hususunda ısrarcıdır:

Orta sınıflar, faşizm ve Nazizm saflarında yüksek oranlarda temsil edilmişlerse bunun nedeni; belirli sosyopolitik koşulların bu sınıfları palingenetik* aşırı milliyetçiliğe, palingenetik Marksizm ve liberalizme göre daha duyarlı hale getirmesidir. Prensipite, çalışan veya işsiz

* Roger Griffin tarafından siyasete uyarlanmış “yeniden doğuş” retoriği. (e.n.)

bir proleterin ve bir aristokratın faşist mitlerden etkilenmesini engelleyecek hiçbir şey yoktur.”⁷⁵

Milyonlarca kişinin dahil olduğu herhangi bir harekette, tek tek aristokratların ya da işsiz proleterlerin bulması olağandır. Burada asıl soru, “belirli sosyopolitik koşullar” –yani destekçilerini bir dereceye kadar faşizme karşı koruyan bir işçi hareketi geleneği– ya da temel ve yinelenen bir şey olarak orta sınıfın savaşılar arası faşizmde aşırı temsil edilmesinin Griffin’in dediği şeyin bir sonucu olarak daha iyi anlaşılıp anlaşılamayacağıdır. Griffin, faşizmin bir halk hareketi ya da bir fikir türü olarak ortaya çıkışında ısrar eden açıklamalar arasında seçim yapmamız gerektiği konusunda ısrar etmiştir.

Çok sayıda tarihçi bu seçimi reddetmiştir. Örneğin Michael Mann, *Faşistler* adlı ayrıntılı çalışmasında, Mussolini’nin küçük burjuva karakterli bir sınıf hareketine liderlik ettiğini öne sürmüştür. Üyeleri orantısız bir şekilde profesyonel orta sınıftan seçilmiş, beyaz yakalı işçiler, öğrenciler ve öğretmenler, faşist partide bir bütün olarak İtalyan toplumuna kıyasla beşte birlik bir oranla kitlesel olarak daha fazla ve bunun aksine sanayi işçileri, çiftçiler ve ameleler faşist saflarda göreceli olarak daha zayıf temsil edilmiştir. Bu, Mann’ın faşizmin ideolojik açıklamalarını reddetmesine neden olmamıştır. “Mussolini, bir sınıf hareketinin cephesinde miydi, yoksa gerçekten paramiliter ulus devletçi fikirlere bağlı bir hareketi mi yönetmiştir?” diye soran Mann, “İkisini de yapmaktadır,” diye cevaplamıştır sorusunu.⁷⁶

Cenova’da faşistler başlangıçta, savaşa İtalyanların müdahalesini destekleyen işçi sınıfı sendikalistleri arasında yer almıştır. Ancak bu gruplar 1920’deki grevlere karşı çıkmış ve desteklerini kaybederek “solup gitmişlerdir”. Cenova faşistleri, tamamen farklı ve daha saygın bir desteğe dayalı olarak yeniden yapılandırılmalıdır. O şehirde ortaya çıkan faşist parti, göreceli olarak homojen bir örgüttür; işçi sınıfından pek bir şey almayan ancak beyaz yakalı işçiler, küçük burjuvazi ve daha az müreffeh meslek sınıfları arasında iyi bir temele sahip olan bir gruptan oluşmaktadır. Bu model, alışılmadık bir durum değildir. Mussolini, destekçilerinin çoğunun işçi olduğunu iddia etmiştir. Nitekim UFP istatistiklerine göre

“1921-1922’de üyelerin yaklaşık üçte biri işçi ve köylü olarak listelenmiştir” ancak bu durumda daha doğru olan oran %15 veya 20’ye yakın olmuştur, Roma ve Milano’da ise bu oran yalnızca %10 ile 12’lik bir işçi sınıfı üyeliği oranı göstermiştir ve bu oran, şehirlerin bir bütün olarak içinde o sınıfın varlığından çok daha azdır.⁷⁷

Alman faşizmine gelince, 1919-1923 arası üye yapılanların yaklaşık beşte biri zanaatkâr –%21,7– ve çeyreği beyaz yakalı –%25,2– olmuştur; yani her iki grup da Alman toplumundaki varlıklarına kıyasla –%13,5 veya %14,7– daha fazla temsil edilmiştir. Yarı vasıflı ve vasıfsız işçiler yetersiz olarak temsil edilmiştir –NSAİP’ye kaydedilenlerin %16,2’si, Alman nüfusunun %33,1’ine kıyasla–.⁷⁸ Nazi hareketinin en proleter unsuru, birkaç işsiz genç işçiye işe alan SA olmuştur, “SA, siyasi olarak bağlantısı olmayan işsizleri, genç işçileri ve kasabalarda ve kırsalda bazı az maaşlı personeli harekete geçirmiştir.”⁷⁹ Ancak bunların çoğu kırsal alanlardan çekilmiştir. Naziler, 1928 seçimlerinde Kuzey Almanya kırsalında ilk seçim atılımlarını gerçekleştirmiş ve sonrasında iktidarı Hitler’e devredecek olan grup, kırsal Prusya seçkinlerinden oluşmuştur. Ocak 1933’te nüfusun % 46,3’ünü işçiler oluştursa da Nazi Partisi üyelerinin yalnızca %29,7’si resmi olarak işçi sınıfından olmuştur, ki bu tahmin bile çok cömertçe verilmiş bir orandır. 1931 yılında partinin yaklaşık bir milyon üyesinin %5’inden azını, aynı zamanda kendi işçi örgütü olan Ulusal Sosyalist Fabrika Hücre Örgütü’nün üyeleri oluşturmuştur. Bu arada nüfusun %20,7’si köylü olmasına rağmen, Nazilerin yalnızca %9’u köylülerdir. Nazi Partisi üyelerinin yarısından fazlası; beyaz yakalı işçiler, memurlar veya kendi hesabına çalışan kişilerden oluşmuştur. Nazi Partisi’nin önde gelen üyeleri, yalnızca Hitler değil; Bormann, Frick, Himmler, Röhm, Rosenberg ve diğerleri de bu katmandan seçilmiştir.⁸⁰

Orta sınıf arasında faşistlerin başarısında daha fazla bir şey vardır; basit bir kader ya da tesadüften ibaret değildir. İtalyan ve Alman işçi sınıfları, önceki 30 yıl boyunca önce sosyalist ve ardından komünist partiler tarafından kurgulanmıştır ve bunlar önemli bir –1921 ya da 1933 yılına kadar azalmıştır– destekleyici örgüt altyapısına sahiptir: Sendikalar, işçi spor kulüpleri, işçi dernekleri gibi. Bu örgütler, üyelerini sol siyase-

ti konusunda eğitmiştir. Örneğin 1930'daki Nazi seçim atılımından sonra bile Parti'nin işyeri konseyi seçimlerinde neden aşırı derecede başarısız olduğunu ve 1931'de metal endüstrisindeki seçimlerde oyların sadece %1,7'sini kazanmasının nedenini açıklamaya bu bilgi yardımcı olacaktır.⁸¹

Nazi propagandası, "statü fikirlerini" defalarca vurgulamıştır. Bu sınıfın ruh halini ve şikâyetlerini günlük ajitasyonuna dahil ederek; "küçük insanlara" serbest meslek sahiplerine, zanaatkârlara ve küçük işletme sahiplerine hitap etmiştir. Bu yöntemin en iyi örneği, Hitler'in hareketlerinin temelini, "kendilerini bu konumdan çekip çıkaran işçi sınıfının eski üyeleri" olacağını yazdığı *Kavgam* kitabıdır:

"Bir zamanlar bu sosyal düzeyin üzerine çıkmış mütevazı durumdaki insanlar için, bir anlık bile olsa geri dönüş fikri katlanılmazdır."⁸² Nazi ajitasyonu orta sınıf arasındaki bağlantı, daha sonra Orta Sınıf Esnafların Savaş Birliği olarak bilinen Ulusal Sosyalist Parti'nin Mittelstand ofisinin çalışmalarında görebilmektedir. Mittelstand Ofisi, belirli büyük işletmelere, özellikle Yahudi firmalarına ve büyük mağazalara saldırmıştır. Orta sınıflar arasındaki Nazi propagandası, NSAİP'nin öğrenci sendikaları ve zanaatkâr dernekleri arasında elde ettiği ilk başarılarını kazanmıştır.⁸³

Bu kitapta incelenen yazarların yinelenen bir mesajı; faşizmin bir yandan süper zenginlerin elde ettiği kârı organize ederken, diğer yandan örgütlü işçilerin zenginliğini bir suç olarak gören orta sınıfların sınıf konumundan genelleştigiidir. "Küçük serbest meslek sahipleri için NSAİP, aynı anda hem militan hem muhafazakâr hem kapitalizm karşıtı hem de anti-sosyalist olabilecekleri ideolojik bir çerçeve sunmuştur."⁸⁴ Anti-semitizm, orta sınıf üyelerine, yüksek ücret talep ederek kendilerini zayıflatan işçilerin ve üstlerindeki büyük şirketlerin ve bankaların tek bir düşmanı *Yahudiler* olduğunu söylemiştir.

Faşizm Soldan mı, Yoksa Sağdan mı Hâkimiyet Kurdu?

Savaşlar arası Marksistler için faşist rejimlerin nitelendirilmesi oldukça açıktır. Bu yazarlar, faşizmin alt gruplara çeşitli vaatlerde bulunduğunu kabul etmiş olsalar da mevcut yönetiminin gerçekliği; işçileri, köylüleri

ve bundan beklentileri olan herkesi hayal kırıklığına uğratmıştır. Clara Zetkin'in 1923 konuşması, Mussolini'nin gelecek vaat eden reformlarına ve bunları gerçekleştirilmemeye dair çok sayıda örnek vermiştir. Ofislerinin dışında, çalışma saatlerini yasal olarak günde en fazla sekiz saate düşürme sözü verdiklerini açıklamıştır. İktidarda ise bu söz unutulmuştur. Faşizm, yaşlılık ve hastalık sigortası getirmeyi taahhüt etmiştir. İktidarda ise bu konuda hiçbir şey yapılmamıştır. Zenginler için daha yüksek vergi vaatleri, tam aksine vergi indirimlerine dönüştürülmüştür. "Faşist programı, onun gerçekleştirilmesiyle karşılaştırdığımızda" diye başlayan sözlerinde, biraz olsun iyimser bir sonuca varılabilmektedir, "İtalya'da faşizmin tam olarak ideolojik çöküşü, bugün önceden görülebilir."⁸⁵

Bu yaklaşımın bir avantajı, faşizmin hareket aşamasında faşizm ve muhafazakârlık arasındaki yakınlaşmayı vurgulayan, daha yeni, Marksist olmayan birçok yazara yol göstermesidir. En büyük faşist grubu, faşizm kitle gücü haline geldikçe fikirleri faşizmle kaynaşan eski muhafazakârlar olmuştur. Faşist iktidara geçiş sırasında ise hem İtalya'da hem de Almanya'da muhafazakârlar bu sürece dahil edilmişlerdir. Faşistlerin ve muhafazakârların müttefik olarak birlikte çalıştıkları, faşist iktidar döneminin gerçekleştirilmesi olmuştur. Bu ilişkinin tarihçisi Martin Blinkhorn, bu durumu şu sözlerle açıklamıştır: "Sadece faşistler ve otoriter muhafazakârlar arasındaki sınır hiçbir zaman tam bir nitelikte çizilmemiştir, aynı zamanda her geçen yıl daha da bulanıklaşmıştır."⁸⁶

Farklı sınıfların, çok farklı faşizm iktidarı deneyimleri olmuştur. İşçiler için İtalyan faşizmi acımasız bir diktatörlük anlamını taşımıştır. 1925'te kalan tüm bağımsız sendikalar kapatılmıştır. Ücretler herhangi bir sendika tarafından kontrol edilmeden işverenler tarafından belirlenmiştir. Resmi istatistiklere göre 1927 ile 1932 arasında nominal ücretler %50 oranında düşürülmüştür. 1935'te hükümet, savaş üretimiyle doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı tüm işçileri askeri disiplin altına almıştır. Diğer tüm işçiler, iş mahkemelerinin kararlarına tabi tutulmuştur. Grevciler hapis cezasına çarptırılmıştır. Küçük burjuvazi için de faşizm nispeten daha az fayda sağlamıştır. Perakende fiyatlar kararnamelerle düzenleme altına alınmıştır. Fiyatlar 1934 ile 1938 arasında %41 arttıktan sonra, işletmelere fiyat indirimi yapma talimatı verilmiştir. Küçük

Üreticilerin kendilerini temsil edecek ayrı bir organizasyona sahip olmasına izin verilmemiştir. Hepsi faşistlerin yönettiği Ticaret Dernekleri Federasyonu bünyesinde toplanmıştır. Tarım işçileri de ağır ücret kesintilerinden mustarip olmuştur. Küçük çaplı köylülere gelince, 1922’de faşistler daha büyük mülklere el koyma ve paylaşma sözü vermişler ancak bu yeni dağılım hiçbir zaman gerçekleşmemiştir.⁸⁷

Faşist yönetimden en çok yararlanan sınıf, büyük sanayici katmanı olmuştur. Sermaye kazancı vergisi, veraset vergisi ve savaş kârları üzerindeki vergi gibi çeşitli vergiler kaldırılmıştır. Hükümet, başarısız olan şirketleri, özellikle de Wall Street’in çöküşünden sonra çoğu çöküşün eşiğindeki ticarethaneler ve Katolik bankaları kurtarmak için defalarca piyasaya müdahale etmiştir. 1934 ile 1938 yılları arasında, savaş endüstrisi 36 milyarlık olağanüstü harcamalardan yararlanmıştır. Mussolini’nin dediği gibi, “Korporatif ekonomi, özel mülkiyet ilkelerine saygı duymuştur. Özel mülkiyet, insan kişiliğini tamamlar.”⁸⁸

İtalyan faşizm tarihçisi Adrian Lyttelton, fabrika sahipleriyle ilişkilerinde faşizmin bazı çelişkilerini şu şekilde açıklamıştır:

İlk bakışta faşist hareketin gelişmiş programı ve eski devrimci liderliği, kapitalist destekçiler için çekici görünmeyebilir. Ayrıca daha dar görüşlü veya dürüst olanların bazılarının da cesaretlerini kırmıştır. Ancak aynı faktörler, daha fazlasını sunabileceği anlamına da gelmektedir ve “gerici güçleri ulusal kampa kanalize etme” amacına hizmet edebilecek tek araç da budur. Politik bir hareket olarak faşizm, örgütlü kapitalizmin ortaya çıkan glerine karşı başlangıçta bir isyanı ifade ettiğinde, bu kez bir rejim olarak gelişimini daha da ilerletmiş ve faşizme teorik bir gerekçe sağlamıştır.⁸⁹

Almanya’da hikye biraz daha farklıdır. Resmi rakamlara göre, 1932 ile 1938 arasında, işçilerin ücretleri %3 düşmüştür. Bu arada, ortalama bir haftalık geçim maliyeti %5, gıda fiyatları %19,5 ve haftalık ortalama çalışma saatleri %15 artmıştır. Örneğin Baden’deki elektrik santrallerindeki yöneticiler, işçilerini haftada 104 saat çalışmaya zorlamıştır. Bu arada iş yğunluğu da artmış, işçi başına verimlilik aynı dönemde %11 yükselmiştir.⁹⁰

Toplanma ve örgütlenme özgürlükleri kaldırılırken işçiler sıkıntılı günler yaşamıştır, “Alman işçiler, ifade özgürlüğünü, basın özgürlüğünü ve örgütlenme özgürlüğünü kaybetmiştir. İşgücüne dair basın organları yok edilmiş, sendikalar da dahil olmak üzere işçi örgütleri feshedilmiştir.”⁹¹

Nazi vaatlerine rağmen orta sınıf, faşist yönetim altında acı çekmiştir. Küçük üreticiler ve bağımsız zanaat işçileri, hammadde kıtlığı ve pazar eksikliği nedeniyle zarar görmüştür. 4.000 ile 1.000.000 Reichsmark arasında sermaye rezervine sahip şirket sayısı, 1931 yılında 7.512 iken, 1937’de bu sayı 3.850’ye düşmüştür. Küçük çiftçiler de zarardadır. Vârisine miras kalan çiftlikler, Reich’in Muhafazalı Çiftlik Yasası uyarınca “devredilemez” ilan edilmiştir. Bu, büyük mülklerin dokunulmadan bırakıldığı, küçük çiftçilerin ise iyileştirme yapmak için borç alamadığı anlamına gelmektedir.⁹²

1932 ile 1938 arasında, işverenlerin geliri ortalama olarak %48 artmıştır.⁹³ 1933 ile 1936 sonu arasında, ortalama kâr %433 artmıştır. IG Farben’in* kârı, 1933’te 74 milyon Reichsmark’tan 1939’da 240 milyona çıkmıştır. Bu arada şirketin NSAİP’ye katkısı ise 3,6 milyon Reichsmark’tan 7,5 milyona yükselmiştir. En büyük firmalar olan IG Faben, AEG, Daimler-Benz, Krupps ve Allianz savaştan ve soykırımdan faydalanmıştır.⁹⁴

Faşizmi, kapitalist yönetimin benzersiz bir şekilde “istikrarlı bir biçimi” olarak düşünebilirsiniz. Faşist partiler, devletin rakipsiz kontrol gücüne sahip olmuş; işçiler ve köylüler gözetlenip tecrit edilmiştir. Yine de faşizm başka yönlerden de güvenilmezdir. Küçük şikâyetlerin sistem içinde ele alınabileceği resmi bir mekanizma olmadığı ve her türlü muhalefet eylemi suç sayıldığından, herhangi bir muhalefetin “rejime tamamen meydan okuma” olarak algılanma potansiyeli bulunmaktadır.

Bir sonraki bölümde, savaş sonrası Marksist tarihçilerin, faşistlerin iktidarı ele geçirmesinden sonra işçiler ve patronlar arasındaki çatışmayı inceledikleri bazı yollar anlatılmaktadır. Özellikle Yeni Sol tarihçi Tim Mason’ın yazılarına ve Nasyonal Sosyalist rejimin dışarıdan görüldüğünden daha zayıf olduğu ve liderlerinin toplumsal devrimin hatırasından dehşete düştüğü şeklindeki argümanına dayanmaktadır.⁹⁵

* Alman kimya şirketi. Almanya’nın ve tüm dünyanın en büyük firmalarından biriydi. Toplama kamplarında kullanılan ve milyonlarca insanın ölümüne yol açan “Zyklon B” bu firma tarafından üretilmekteydi. (e.n.)

Savaşlar arası Marksistlere yapılabilecek bir eleştiri, isimlerine layık herhangi bir devrimin “toplumsal bir devrim” olacağını varsaymalarıdır. Onlara göre; eski bir yönetici sınıfın yerini bırakması ve onun yerine ya eski köylülerden ve kentli yoksullardan gelen yeni bir yönetici sınıfın göreve getirilmesi ya da gerçekten bu sınıfın tamamen ortadan kaldırılması ve toplumsal fırsatların eşitlenmesiyle yer değiştirmesini görmesi gerekecektir. Lakin devrimler tarihinde, farklı bir yol izleyen pek çok örnek muhakkak olmuştur. Görüldüğü üzere, son yüzyılın en önemli devrim teorisyenlerinden biri, savaşlar arası bu Marksist kuşağının da bir üyesi olan Antonio Gramsci’dir. Hapishanedeyken yazmış olduğu satırlarında Gramsci, faşizmin nasıl yönettiğine dair bir fikir geliştirmeye çalışmıştır. İtalya’nın 50 yıl önce ulus-devlet olarak oluşmasına yol açan süreçlerden yola çıkarak analojiye ulaşmıştır. Alman ve İtalyan faşizmi teorisinin tam merkezinde gördüğümüz *Sonderweg*’de olduğu gibi, modern toplumların her sağlıklı durumda olması gerektiği fikri; İngiltere, Fransa veya Amerika’da kapitalizme geçiş modelini izlemiş ve bir siyasi devrim sonucunda olgun durumlarına ulaşmışlardır. Gramsci’nin, *Sonderweg* teorilerine karşı ortak yaklaşımı, İtalya’nın bu modeli takip edememesinden kaynaklanmıştır. Eğer İtalya’da bir tür devrim yaşanmış olsaydı, diye gerekçelendirmiştir Gramsci, 1861’de ülkenin birleşmesi, insanların çoğunun pasif seyirci olduğu bir değişiklik olacaktır. Böyle bir “pasif devrim”, İtalya’nın modernleşmedeki gecikmesine yol açmıştır. Bu da onun, Avrupa’nın başka yerlerinde zaten gerçekleşmiş olan ekonomik değişikliklerden yararlanabileceği anlamına gelmiştir. Böylece İtalya’nın 1861 öncesi yönetici sınıfı, yeni birleşme sonrası yöneticilerle uzlaşmaya istekli olmuştur.

Gramsci’nin argümanları sonraki bölümlerde daha ayrıntılı olarak incelenecektir. Burada “devrim” kelimesinin, şimdi en az iki farklı yöne çekildiğini belirtmek yeterlidir. Bir eksende devrim, insanların büyük çoğunluğunun tarihe karıştığı her iki durumu da kapsayacak şekilde genişletilmiştir, kendilerini kaderlerinin ajanları olarak tezahür ettirmişlerdir (aktif devrimler). Halk katkısının daha sınırlı veya kısa süreli olduğu durumlarda, azınlık, halkın çoğunluğunun önceki niyetlerine (pasif devrimler)

tercih ettiği sonuçları empoze edebilmiştir. Bu arada, başka bir eksen-
de, zenginlerin ve yoldaşlarının devrimden atıldığı her iki ekonomik deği-
şim koşulunu da üstlenmesi istenmiştir. Bunun yanında önde gelen bir
siyasi partinin veya bir parti grubunun, belki de aynı yönetici sınıfının
yalnızca farklı bir fraksiyonunu temsil eden yeni bir hükümdarlar grubu-
nun ortaya çıkabileceği bir siyasi değişime sebebiyet verilmiştir.

Bu bölümde, Ze’ev Sternhell gibi Batı Avrupa faşizm tarihçisi olan
Stanley Payne’e atıfta bulunulmuştur. Payne, faşizmi üç ana kola sahip
bir dizi fikir olarak tanımlamıştır: faşist olumsuzluklar, faşist hedefler
ve kendine özgü bir faşist tarz. “Olumsuzluklar” derken, anti-komünizm
ve anti-liberalizm gibi standart faşist siyaset kastedilmektedir. “*İdeoloji
ve hedeflerle*” ilgili olarak Payne, milliyetçi bir diktatörlüğün yaratılma-
sını, imparatorluğun desteklenmesini ve “idealist, gönüllü bir inancın
özel olarak benimsenmesini” ifade etmektedir. Payne’e göre faşist “tarz”
şiddete vurgu yapması, erkekleri kadınlardan üstün tutması ve gençle-
ri yaşlılara karşı olumlu değerlendirmesi gibi özellikleri içermektedir.
Payne’in tanımı, daha önce anlatılan Ian Kershaw’ın iktidardaki faşiz-
min tarihsel tanımına bir siyaset bilimi karşılığı teşkil ettiği için tam an-
lamıyla alıntı yapmaya değer görölmüştür:

A. Faşist Müzakereler

Anti-liberalizm.

Anti-komünizm.

Muhafazakârlık karşıtlığı (faşist grupların başka herhangi bir
sektörden, en yaygın olarak hak edilen gruplarla geçici ittifak-
lar yapmaya daha istekli olduğu anlayışıyla)

B. İdeoloji ve Hedefler

Yeni bir milliyetçi otoriter devletin oluşturulması.

Düzenlenmiş, çok sınıflı, entegre bir ulusal ekonomik yapının
yeni bir türünün organizasyonu.

İmparatorluğun amacı.

İdealist, gönüllü bir inancın özel olarak benimsenmesi.

C. Stil ve Organizasyon

Estetik yapıya vurgu... Romantik ve mistik yönleri vurgulama.
Siyasi ilişkilerin ve tarzın askerileştirilmesi; kitlesel parti milislerinin hedefiyle kitlesel seferberliğe giriş.

Olumlu değerlendirme ve şiddetin kullanılması.

Eril prensibe aşırı stres.

Gençliğin yüceltilmesi.

Otoriter, karizmatik, kişisel bir komuta tarzına yönelik spesifik eğilim.⁹⁶

Payne, Marksist düşmanlarından farklı bir devrim fikrine sahip olsalar da faşistlerin de “devrimci” oldukları hususunda ısrar etmiştir. Bu faşizm modelinde, Hitler ve Mussolini rejimlerinin kendilerine koydukları hedef; romantizm, efsaneler ve kitlesel seferberliğe dayanan toplumdaki her şeyin “otoriter bir devlete tabi kılınmasıdır”. Payne ile ortak bir vurguyu paylaşan Roger Griffin’in faşizm fikirleri köklerine vurgu yapan anlayışta, faşizm en saf haliyle çeşitli palingenetik milliyetçiliği içermektedir. Griffin, faşizm altında ulusun krizde olduğunu; kendisini tehdit eden mevcut güçlerin son derece farkında ve savaşmaya hazır olanlardan oluşan bir öncünün aracılığıyla, mevcut dağılma ve çöküş durumundan “kurtarılması” gerektiğini savunmuştur.⁹⁷

Bu modellerin sadece günümüzde çeşitli siyaset bilimcilerin faşizmi nasıl anladıklarına dair değil, daha özel olarak Hitler ve Mussolini’nin rejimlerinin amacı olduğunu düşündüklerine karşılık geldiği söylenmiştir. “Yaklaşımının dayanağı” diye yazar Roger Griffin, “faşist ideolojiyi görünen değerine almak ve liberalizm arasında bir ‘üçüncü yol’ bularak, ortaya çıkacak ulusal yeniden doğuş efsanelerinin oynandığı kapitalizm/liberalizm/komünizm ve sosyalizm arasında oynamış olduğu merkezi rolü tanımaktır.” Griffin, bu yöntemin gerekli olduğu konusunda ısrarcı davranmıştır: “Yeni uzlaşmanın avantajlarından biri; faşizmi, insan bilimlerindeki diğer büyük siyasal *-izmlere* yaklaşımını, kendi kahramanları tarafından yapılan iddialarından anlaşılabilir bir ideoloji olarak tanımlayarak aynı çizgiye getirmesidir.”⁹⁸

Ancak faşizmi, faşistlerin kendilerine ilişkin tarihsel görüşleri üzerinden anlamak neden gerekli olsun ki? Kuşkusuz herhangi bir siyasi

ideoloji hakkında yazarken “tarihsel eleştiri” getirmek zorunludur. Bu, herhangi bir sıradan seçimde siyasi dili olduğu gibi almanın sınırlarını öğrenen bir seçmenin konumuna benzeyen minimal bir beklentidir. Herhangi bir liderin resmi açıklamaları, etrafındakilerle karıştırılmamalıdır. Bir İngiliz genel seçimi sırasında, bir politikacı evrensel sağlık hizmetinden yana olduğunu söylüyorsa veya bir Amerikan seçiminde bir politikacı size özgürlüğü desteklediğini söylüyorsa; bunlar kesinlikle onların hükümet programları değildir. Bu tür sözler, diğeri adaylar tarafından yapılan katkılarla etrafta yankılanmaktan başka büyük bir işlev görmemiştir. Bir politikacının oyuna girmek için ödediğı bedel budur. Herhangi bir seçmen, her yerde mevcut oldukları için belirli terimleri kavramayı öğrenmiştir. Her partinin “harcamaları artırma sözü” verdiğı bir seçimde, “hangi partinin harcamayı en çok artıracakğı” önemlidir. Ya da kemer sıkma koşullarında kimin en hızlı keseceğini bilmeniz gerekir.

Herhangi bir liderin sözleri, uygulamalarına göre tartılmalıdır. Onların, tüm ideolojileri dışarıdan analiz etme görevi vardır ve bu özellikle, başlangıcından itibaren milyonları öldürmeye başlayan bir politik gelenek olan faşizm için de geçerlidir.

Payne ve Griffin tarafından ortaya konan kültürel devrimi, bazı nesnel ölçülere göre başarmış bir toplumu hayal etmek bu şekilde neredeyse mümkündür. Sonuçta Hitler döneminde sanat, sanatçıların uzmanlık alanı olarak önceden sınırlı rolünden çıkarılmış ve hayatın akla gelebilecek her alanında; mimaride, sanatta, afişlerde, müzikte, kitlesel mitinglerin sahnelenmesinde kullanılmıştır. Mussolini, Afrika’da İtalya için koloniler kurmuştur. Ancak faşizmin, imparatorluğun katliamını gerçekleştirmek için kullanıldığını belirtmeden bir imparatorluk kurmayı başardığını söylemek ya da bu bakışın canı bir rejimin istikrarına nasıl katkıda bulunduğunu sormadan siyaset üzerinde hâkimiyet sağladığını ifade etmek, faşizmi açıklamaktan çok uzağa düşer.

Tüm bu ifadelerden ziyade, tarihçiler faşizmi “tek bir bakış açısı dışında” göremedikleri bir körlük biçimiyle anlamışlardır. Yeni Konsensüs’ü benimseyenler, geçmişte yalnızca faşizm için titreyen entelektüellerin gözünden bakarak tuzağa düşmüştür. Yaklaşımları, faşizmi kurbanlarının gözünden görmelerini engellemiştir.

Faşist rejimin nasıl yenilebileceği sorusu, iki savaş arası Marksistlerin temel kaygısı olmuştur. Omar Bartov ve Alf Lüdtke de dahil olmak üzere birkaç yeni tarihçi, Nazi devletinin iktidarda olağanüstü bir halk desteği elde ettiğini savunmuştur. Bu görünüşün kanıtı, genç askerlerin mektuplarında bulunabilir; zira bu mektuplar, savaşı İtalya'daki meslektaşlarından çok daha fazla desteklediklerini ortaya çıkarmaktadır. Nazilerin tanıttığı üniformalar ve yeni alışkanlıklarda, büyük mitinglerde hayranlıkla bakan yüzler ve Nazi rozetleriyle resmi koleksiyonların popülaritesinin destek işaretleri olarak alınabileceği doğrudur.⁹⁹ Ancak bütün Almanların rejimi desteklemesi söz konusu değildir. Bazı Almanlar rejimi tamamen kabul ederken, diğerleri rejime daha kayıtsız kalmıştır. Bir azınlık da aktif olarak Nazilere karşı çıkmıştır.

Hitler rejimine karşı en açık direniş şansı, Hitler'in Ocak 1933'te şansölyeliğe katılmasından önceki aylarda gelmiştir. Hitler iktidara geldiğinde bu şans kaybedilmiştir. Bu gözlem, Ağustos ve Eylül 1932'de Almanya'ya seyahat eden Fransız devrimci sosyalist Daniel Guérin'in dikkate değer anlatımıyla doğrulanabilmektedir. Önde gelen bir sendikacı ve anti-faşist yazar olarak onun söyledikleri, sosyal demokrasi dünyasına, onun destekçilerine ve onların resmi buluşma yerlerine erişim sağlanmıştır. Nisan 1933'te, yolculuğunun kayıtlarını bisikletine saklayarak dönmüştür. Guérin, Alman sosyal demokrasisinin ve komünist kızıl Berlin'in yok edildiğini fark etmiştir. Yazar, sendika genel merkezlerine gamalı haçlar asıldığı sırada, genç işsiz komünistlerin NSAİP'nin "ulusal Bolşevizme" kazandırıldığı bir dünyayı anlatmıştır. Orta sınıf sosyalistler rejime teslim olmuşlar ve rejim hususunda ikna olmuş muhaliflerin çoğu ya hapse atılmış ya da ölmüştür. Nisan 1933'te Naziler, yenilen sosyalistlerin şarkılarını ve bayraklarını bile yasaklamış ve Daniel Guérin'in yargısına göre, "işçi hareketi hiçbir şekilde birkaç ay öncekine benzememiştir."¹⁰⁰

Alman Sosyalist Partisi'nin –SPD–, Alman Komünist Partisi'nin –KPD– ve sendikaların 1933'ten önce net bir direniş göstermedeki başarısızlığı; Nazilere karşı muhalefetin açık bir mesaj veya birleştirici bir lider ol-

madan işgal altındaki Avrupa’da direnişe benzemediği anlamına gelmiş, Naziler örgütlü muhalefeti ezmede başarılı olmuştur. Nazi Partisi iktidarda, geleneksel elitlerle yaptığı anlaşmadan kazandığı yetkiyi, mevcut devlet kurumlarını “koordine etme” sürecinde de kullanabilmiştir. 1936’dan itibaren aktif olan ikinci nesil muhalefet gruplarına çok sayıda devlet kurumu karşı çıkmıştır. İçlerindeki ihbar ve sızıntılardan kurtulmak zorunda kaldıkları için yabancı hükümetlerden de çok az yardım almışlardır. Onlar, direniş üssü olabilecek kurumların ezildiği bir toplumda örgütlenmiştir.

Bu kısıtlamalara rağmen yine de birkaç farklı düzeyde muhalefet mevcut olmuştur. Birincisi, örgütlü direniştir ve rejime karşı bilinçli bir şekilde onu değiştirmek amacıyla eylemler gerçekleştirilmiştir. Örnekler arasında, özellikle 1933-1936 yıllarında, Hitler’i ayaklanma yoluyla devirmek amacıyla yasadışı bir kitle örgütü kurmaya çalışan Komünist Parti üyeleri sayılabilir. Büyük fabrikalarda ve ağır işçi sınıfı bölgelerinde, Nazi dönemi boyunca bildiri dağıtma ve slogan atma dahil direniş eylemleri devam etmiştir. Direniş kategorisi, 1942-1943’te Münih’te aktif olan “Beyaz Gül” grubunu da içermektedir. Bu grup; broşürler dağıtan, sabotaj ve pasif direniş isteyen öğrencilerden oluşmaktaydı. Aynı direniş ruhu; toplama kamplarında, Mayıs 1944’te Flossenbürg’de ve Ocak 1945’te Mauthausen’de hapishaneleri silahsızlandıran mahkûmların isyanlarında bile görülebilmektedir. Ağustos 1943’te Treblinka’da 300 mahkûmun on bir *Schutzstaffel*’i –SS– öldürerek firar ettiği, düzinelerce katılımcının özgürlüklerini koruduğu ve savaştan sağ çıkabildiği bir kaçışı gerçekleştirdikleri görülebilmektedir. İki ay sonra Sobibor’da 750 mahkûmun ayaklanarak gardiyanlarıyla çatışmaya girdiği görülmüştür. Ekim 1944’te Auschwitz’te 450 Yahudi’nin krematoryumlardan birini ateşe verdiğine, kapatıldıkları parmaklıkları aştıklarına ve öldürülmeden önce kampın dışına ulaşmayı başardıklarına bile şahit olunmuştur.¹⁰¹

Çünkü o dönem genellikle sınırlı, ancak yine de bilinçli ve en azından “rejim tarafından alınan kararlara açıkça düşman” olan muhalefet bulunmaktadır. Bu kategori, fabrikalarındaki sigortaları kırmaya çalışan, transformatörleri devre dışı bırakan ya da savaş zamanı üretimini sabote eden bireysel işçileri de içermektedir. Bu tür protestolar, çoğu işçi sını-

* 1940’lı yılların başında Almanya’da etkin olan anti-faşist örgüt. (e.n.)

fi ya da komünist kökenli olan ve Hitler Gençliği üyelerine saldırarak bunlarla savaşılan “Edelweiss Korsanları”¹⁰² gibi grupları da kapsamaktadır. Savaş çabaları durgunlaşırken, savaş rejiminde tam bir rol oynayan üst düzey askeri figürler, Hitler’in Almanya’yı yenilgiye uğrattığını ve onu öldürmeye kararlı olduğunu anladıklarında, Temmuz 1944’te bazı Alman muhafazakârlar Stauffenberg Komplosu** da dahil olmak üzere direniş eylemlerine katılmışlardır.¹⁰³

Sonuç olarak, daha yumuşak anlaşmazlık ifadeleri olsa da bir muhalefet vardır. Birkaç milyon Alman, çocuklarını Hitler Gençliği’nden alıkoymaktan topluluklara çocuklarını vermeye reddetmeye, düşman radyo yayınlarını dinlemeye veya savaş esirleriyle temas yaşağını görmezden gelmeye kadar bu tür protesto biçimlerine katılmışlardır.¹⁰⁴

Benzer dinamikler İtalya’da da listelenmiştir. Ancak çok daha önce direniş başlamış, çok daha derinlere kadar ulaşmış ve 1943’te iktidar grubundaki bir direnişin kitlesel ölçekte ortaya çıkmasını sağlayan krizden faydalanmıştır.¹⁰⁵

Holokost (Soykırım)

İtalyan faşist rejimi, anti-semitizmi benimsemekte yavaş davranmıştır: Yahudiler UFP’ye katılabilmiş, Mussolini’nin arkadaşları ve sırdaşları arasında bile tek tük Yahudiler bulunmuştur. En yüksek profilli Yahudi faşist, Guido Jung’dur. 1932 ile 1935 yılları arasında Mussolini’nin Maliye Bakanlığı yapan Jung, Mussolini’nin ilk biyografisinin yazarı olan Margherita Sarfatti’nin de sevgilisidir. Mussolini’nin faşist diktatörlüğü kurulduktan sonra hem Jung hem de Sarfatti, Hıristiyan olmuştur.¹⁰⁶ Daha önce değinilen Montrö Konferansı’nda, Aralık 1934 gibi geç bir tarihte, İtalyan faşistler, kardeş partilerinin anti-semitizmi olmaksızın ırkçı bir tarih teorisini benimsemelerini savunmuştur.¹⁰⁷ Bu noktada, İtalyan faşist basınında Yahudilere yönelik saldırılar çoktan başlamıştır. Anti-semitizme karşı çıkan bazı rejim destekçileri varken, daha önce UFP’nin

*1930’ların sonunda Hitler Gençliği’ne karşı gevşek biçimde örgütlenen anti-faşist gençlik yapılanması. (e.n.)

** 20 Temmuz 1944’te aynı isimli Alman subayın öncülüğünde Hitler’e karşı gerçekleştirilen başarısız suikast girişimi. (e.n.)

genel sekreteri olan ve hâlâ Faşist Büyük Konsey üyesi olarak görev yapan Roberto Farinacci ve daha sonra savaş sonrası aşırı sağı canlandırma girişimlerinde önemli bir figür haline gelen Julius Evola da dahil olmak üzere, İtalyan ve Alman faşizminin ikincisinin politikasını benimseyerek uyumlaştırılması çağrısında bulunan, artan sayıda önde gelen faşist ortaya çıkmıştır.¹⁰⁸ Irk Bilimcileri Manifestosu'yla başlayıp, Mussolini tarafından hazırlanan ve 1938 sonbaharında kabul edilen bir dizi yasayla sonuçlanan Nazi tarzı ırk politikalarını benimsemişlerdir.¹⁰⁹ 1919'dan bu yana onu elde eden tüm Yahudilerin İtalyan vatandaşlığını iptal edilmiştir, İtalyanlarla yabancılar arasındaki evlilikler yasaklanmıştır, okullarda ve üniversitelerde Yahudi ve Yahudi olmayanlar ayrılmıştır.¹¹⁰

Dahası 1938'den önce çok az resmi anti-semitizm olduğu gerçeği, İtalya'nın ırkçılıktan uzak olduğu anlamına gelmez. Ekim 1935'ten itibaren "Etiyopyalılar kendilerini yönetmekten aciz oldukları için", Etiyopya'daki savaş ırkçı terimlerle savunulmuştur. Ayrıca faşist devlet olmalarından dolayı, yerli halkın insanlıktan yoksun olduklarını düşündüklerinden, onları hayvanlar gibi bir depoya toplayarak zehirli gazla öldürmelerine varan ırkçı eylemlerle savaş yürütülmüştür.¹¹¹ İtalyan faşist düşüncesine göre faşizmin amacı, halkı ırksal savaş için seferber etmektir. *Partito e Impere* yayını partinin 1938'deki rolünü şöyle tanımlamıştır: "İtalyan halkının rehavete kapılmasına, sonsuza kadar genişleme dürtüsünden ve ırkımızın siyahlara olan üstünlük duygusundan vazgeçmesine asla izin vermeyin... Kısacası, İtalyan halkına emperyalist ve ırkçı bir zihniyet kazandırmaya çalışmalıyız."¹¹²

Bu bölümden önceki bir bölümde, hem İtalyan hem de Alman rejimlerinin birbirleri arasındaki etkileşimlerin bir sonucu olarak nasıl radikalleştikleri anlatılmıştır. İtalyan faşizminin anti-semitizmi benimsemesi, bu sürecin en açık örneklerinden biridir. Temmuz 1938'de Almanya'yla ittifak derinleştikçe, faşist İtalya Irk Manifestosu'nu kabul etmiştir. 9 Kasım 1938'de Nazi aktivistleri, Kristal Gece'de* *Kristallnacht* evleri ve sinagogları ateşe vermiş; binden fazla Yahudi'yi öldürmüştür. İtalya'nın ırk yasaları hemen ertesi gün tanıtılmıştır.

* 9-10 Kasım 1938'de Naziler tarafından organize edilen şiddet olayları. Yahudilere karşı yürütülen şiddet kampanyasının dönüm noktalarından biri kabul edilmektedir. Yüzlerce Yahudi öldürülmüş; binlerce ev, işyeri ve ibadethane kundaklanmış; on binlerce Yahudi toplama kamplarına gönderilmiştir. (e.n.)

Eylül 1943'ten itibaren İtalya'nın güneyi Müttefikler tarafından kontrol edilirken, kuzey bölgesi ise Almanya tarafından işgal edilerek ülke ikiye bölünmüştür. Kuzeydeki Alman ilhaknya Naziler, Mussolini'nin geri kalan destekçilerinin, faşizmin aşırı radikal devrimci biçiminin benzeri olan bir "İtalyan Sosyal Cumhuriyet" kurmasına izin vermiştir. Ancak bu, gerçekte bir Alman kukla rejimi olmuştur ve bu sırada Mussolini de Garda Gölü'nde ev hapsinde tutulmuştur.¹¹³ Naziler ve İtalyan müttefikleri, Auschwitz dahil kamplara sürülen Yahudileri aktif bir şekilde avlamıştır. Soykırım'da 8.500 ile 15.000 arası İtalyan Yahudi öldürülmüştür.

Naziler, kapitalizm altında gündelik yaşamın yapılarını kopyalayan ölüm fabrikalarında kurbanlarını sistematik olarak öldürürken endüstriyel yöntemlerini kullanmışlardır.¹¹⁴ Pek çok tarihçi cinayetleri anlamaya çalışsa da bunun neden gerçekleştiğini açıklayan kabul edilmiş tek bir cevap bile olmamıştır. Genellikle tartışma, Soykırım'ın belirli bir rejim politikası olarak mı, yoksa olaylara sadece bir yanıt olarak mı görülmesi gerektiği sorusuna odaklanmıştır.¹¹⁵

Dolayısıyla Klaus Hildebrand, Lucy Dawidowicz ve son zamanlarda Daniel Goldhagen gibi "kasıtlı" tarihçiler için Hitler, Yahudilere karşı uzun süredir şiddet tehdidinde bulunan "aşırı bir Yahudi düşmanı" olarak görülmüştür. Hitler, henüz Eylül 1919 gibi erken bir tarihte Yahudilerin Almanya'dan uzaklaştırılmasını talep etmiş ve 1920'de onların imhasından söz edilmiştir. Soykırım'ın tek bir düzeninin olmadığını kabul edersek bunun nedeni, Nazi liderlerinin gizliliğine takıntılı olması ve konuyla ilgili tüm kamuoyu tartışmalarının yasaklanmış olmasıdır. SS Komutanı Heinrich Himmler'in 1943'te yaptığı bir konuşmada söylediği gibi, Yahudilere yönelik soykırım "Tarihimizde yazılmamış, asla yazılmayacak bir zafer sayfasıdır," diye tanımlamıştır. Yine de böyle gizlilik, bir planlama eksikliği olarak görülmemelidir çünkü Soykırım'da çok sayıda insan ve anlatılmamış kaynaklar kullanılmıştır. Hitler'in yıllardır hazırladığı plan da aynı biçimde gerçekleşmiştir.¹¹⁶

Aksine Hans Mommsen veya Martin Broszat gibi "işlevselci" tarihçiler için Soykırım, İkinci Dünya Savaşı olaylarına doğaçlama bir tepkidir. Almanya'daki Yahudilerin sınır dışı edilmesine yönelik terk edilmiş teklifler

de dahil olmak üzere, önceki Nazi politikaları başarısızlıklarının ve Alman devleti içindeki rakip güçlerin ürünü olmuştur. Broszat'ın dediği gibi:

Nasyonal Sosyalist rejimin örgütsel karışıklığı ne kadar yayılırsa, rasyonel olarak organize edilmiş ve tutarlı bir politika oluşturma ve hükümet sürecini yeniden kurma şansı o kadar azalmıştır. Kurumların, özel yetkilerin ve belirli yasal düzenlemelerin mantar gibi çoğalması; koruma ve iyilik için giderek daha sert bir mücadeleye ve rasyonel politika oluşturma ve sorumlulukların paylaştırılmasında daha keskin bir düşüşe neden olmuş, her durumda farklı organizasyon tekniklerinin kurulmasına yol açmış ve bu da “hareketin” hızlanmasına ve önemli ölçüde radikalleşmesine neden olmuştur.¹¹⁷

Bu modelde kararların alınma şekli, sonuçları açısından kritiktir. Alman devletinin kurumsal kaosu, beklendiği gibi eylemsizliğe değil, şiddete yol açmıştır. Kısacası aşağı olan yetkililer, NSAİP liderleri tarafından benimsenen ve radikalleştirilen bir toplu katliam politikasını doğaçlama bir şekilde uygulamıştır.¹¹⁸

Son yıllardaki eğilim, tarihçilerin “işlevselci teorisinin kısmi bir versiyonunu” kabul etmiş olmalarıdır.¹¹⁹ Ancak hangi yaklaşım takip edilirse edilsin, izinsiz olarak 20 Ocak 1942’de düzenlenen Wannsee Konferansı, Nazilerin parça parça halihazırda başlamış olan bir öldürme sürecini hızlandırmaya karar verdiği nokta olmuştur. On bir milyon kadar Avrupalı Yahudi’yi, kitlesel ölümleriyle karşılaşacakları Doğu Avrupa’daki kamplara göndermek için planlar yapılmıştır.¹²⁰ Cinayetlerin çoğu kısa bir süre içinde, 1942 ilkbaharı ile Kasım 1944 yılları arasında gerçekleşmiştir.

Soykırım çalışmaları, gördüğümüz üzere, gerçeği kavrayan ilk yazarlar arasında faşizmin iktidarda radikalleştiğini ve devam etmesinin kaçınılmaz olarak daha fazla savaş ve Yahudilerin öldürülmesi anlamına geleceği, iki savaş arası Marksistlerin katkılarıyla zenginleştirilmiştir.

Bölüm 2

Alternatif Bir Yöntem

İktidardaki faşizmin bu kısa açıklamasını takiben, alternatif bir faşizm teorisi inşa etmek mümkündür. Bunun için sadece yeterli herhangi bir tanımın kritik bir teori olması gerekmektedir. Faşist düşünürlerin fikirlerini, faşizmi anlama girişiminin merkezine koymak uygun olabilir. Ancak bu durum, söz konusu fikirler sadece faşizmin nasıl büyüdüğü ve nasıl hüküm sürdüğüyle ilgiliyse mümkündür. Tüm ideolojileri eleştirel bir şekilde analiz etmeye ihtiyaç vardır ve bu her şeyden önce faşizm için geçerlidir. Herhangi bir tarihçi faşizm çalışmalarına tarafsızlıkla nasıl yaklaşabilir? Kıta Avrupasını devasa bir toplama kampına dönüştüren bir siyaset sistemi hakkında tarafsız bir açıklama nasıl yapılabilir? Faşizm hakkında yazarken dengeli olunamaz, onun hakkında söylenecek olumlu bir şey yoktur. Tarihçiler faşizm hakkında yazarken, kendi alternatif dünya görüşleriyle eleştirel bir açıklama sunarak “karşı” görüşlerini yazmalıdır.

Faşizmin fikirleri ancak “toplum bir toplum” teorisine referansla anlaşılabilir. Roger Griffin’in ileri sürdüğü gibi, bir ideoloji olarak faşizm “bir milliyetçilik biçimi ise” o zaman bu biçimdeki milliyetçilik açıklanmalıdır. Ne de olsa liberalizm veya parlamenter sosyalizm gibi demokratik toplumdaki en tanıdık ve sıradan görünen siyaset biçimleri bile seçimleri kazanma ve böylece bir ülkeyi yönetme görevini üstlenmiştir. Onların da milletlerini zenginleştirecek bir vizyonları vardır. Faşistlerle siyasi merkez arasındaki fark, yalnızca ilkinin milliyetçi olması değildir.

Bu daha ziyade faşistlerin, “ulusu kimin oluşturduğu, kimin dışlandığı ve milliyetçilik bayrağı altında bir dizi sınıf ilişkisinin sürdürülmesinde şiddetin ne kadar kullanılabileceği” konusunda farklı fikirlere sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Şu anda, faşizm tarihçileri arasında Marksizmden daha az moda olan herhangi bir teori nerdeyse yoktur. Ancak bunun nedenlerinden bazıları, diğer tarihçilerin Marksist tanımın faşist fikirleri ekonomik sınıflara göre benzersiz bir şekilde açıklayan bir tanım olduğu şeklindeki yanlış düşüncedir. Bu nedenle Robert Fletcher, “Marksist bir faşizm teorisinin, faşizmin nedenselliğini öncelikle toplumun ‘ekonomik tabanı’ içindeki gelişmeler üzerinde konumlandırıran bir teori” olduğunu ileri sürmüştür. Benzer şekilde, Mussolini’nin biyografisini yazan Renzo De Felice, Marksist tanımları “faşizmi, kapitalist toplumun bir ürünü ve proleter karşıtı bir tepki” olarak tanımlamıştır.¹

Marksistlerin faşizmi yalnızca kapitalizmle bağlantıları açısından değerlendirerek tanımlamaları, tüm Marksist teorilerin indirgemeci olduğunu ve faşizmi sadece “o ya da bu sosyal sınıfın ekonomik çıkarlarının bir yansıması” olarak gördüklerini ima etmekten ibarettir. Bu haliyle birkaç Marksist teori, faşizmi yalnızca dolaylı olarak ekonomik faktörlere atıfta bulunarak açıklamıştır. Bu faktörler arasında, Frankfurt Okulu örneğinde olduğu gibi sosyal psikolojik faktörler bulunmaktadır. Giovanni Zibordi’nin faşizm açıklamasında önemli bir faktör olan devrimci hareketlerin tarihsel olasılığın sınırlarını ne ölçüde karşıladığı ya da aştığı veyahut Antonio Gramsci’de olduğu gibi, egemen sınıfın egemen bir ideolojiyi desteklemedeki başarısı ya da başarısızlığı da bu faktörlere dahildir.² Başka bir deyişle, en zorlayıcı Marksist faşizm teorileri, faşizmin ortaya çıktığı toplumları yorumlayarak başlamış ve faşizmi bir sınıf egemenliği sistemi olarak kapitalizm içindeki ilişkilere referansla açıklayarak devam etmiştir. Faşizmi bütünsel olarak görerek, ekonomik teoriler ile fikirlerin tarihinden ve sosyal psikolojiden alınan içgörülerden yararlanmıştır.

Buradan, herhangi bir Marksist tanımın muhtemelen ilgilendiği bazı problemleri görmek mümkündür. Kapitalizm ekonomik bir kategoridir; diğer toplumlardan öncelikli olarak üretim ilişkileri, yani sınıf ilişkile-

riyle ayrılan bir toplum biçimini ifade etmektedir. Kapitalist ekonomi ayrıca birikim dinamiğiyle, sermaye blokları arasındaki rekabetle ayrıt edilebilmektedir. Kapitalizm gelişir ve kâr artar, ancak sistem düşüşe geçmiştir. Hızlı artan üretim ile ücretlerdeki yavaş artış arasındaki uçurum, aşırı üretim ve yetersiz tüketimden kaynaklanan ekonomik krizleri körüklemiştir.

Marksistlerin kapitalizmi bir dizi toplumsal ilişki olarak tanımladıkları ölçüde faşizmin, toplumun başlıca sınıflarından biri veya daha fazlasıyla, işçi sınıfı ve kapitalist sınıfla ilişkili olduğu sonucunu çıkarmıştır:

Faşizm, üreticilerin kendi emeklerinin sonuçlarını kontrol edemedikleri bir dünyanın ürünü ya da ekonomik krizlerin bir sonucu olarak görülebilmektedir. Bunlardan biri veya her ikisiyle ilişkili olarak Marksistler, ekonomik temelin bu yönleri ile sosyal, politik ve ideolojik koşullar arasında dinamik bir etkileşim görmektedir.³ Mesela Marksist bir tanıma göre, ideolojinin çarpıtıcı görevi gördüğü, belirli bir sınıfın ekonomik deneyimini yansıttığı ve onu yeniden şekillendirdiği söylenebilmektedir. Bir başka deyişle, ekonomik ilişkiler bilinci belirlemez; daha çok onu şartlandırarak daha sonra değişen fikirlerden etkilenmektedir.

Marksist yöntemde tanımların rolü hakkında bir şeyler söylenmesi de bu noktada önemlidir.⁴ Siyaset bilimindeki baskın yaklaşım, faşizmi “statik bir şey” olarak ele almak; fikirlerin birbirleriyle nasıl etkileşime girdiğini, farklı gruplara nasıl hitap ettiğini ya da neden olduğunu açıklamaya yönelik çok az girişimle, bir alışveriş listesinin içeriği gibi bir dizi fikirle destelemek olarak tanımlanabilmektedir. Roger Eatwell, Ze’ev Sternhell ve Stanley Payne gibi yazarların tümü, sonuç olarak sosyolog Max Weber’in yazılarından türetilen “ideal tip” yöntemine bağlı kalmaktadır. Bir “minimum faşist” oluşturmak için faşizm fikirlerinin listesini sunarak, tipik bir faşist yaratmışlardır. Bir grup, eğer bu fikirlerin çoğuna bağlı kalacak olursa faşisttir. Bu yöntem, tarihçilerin faşizmi sağdaki diğer hareketlerden ayırt etmesini sağlayan tanımlayıcı bir tanım üretmektedir.

Bu konuda Marx’ın yöntemi farklıdır. 1850’lerin sonlarında *Grundrisse* ismi altında yazmış olduğu bir dizi ekonomik notta, soyutlamaları durağan şeyler olarak gördükleri için politik iktisatçıları eleştirmiştir:

Öyleyse sermayenin özgül biçimi soyutlanır ve yalnızca içeriği vurgulanırsa (...) sermaye bir ilişki olarak değil, bir şey olarak algılanır.

(...) Oysaki gerçekte sermaye basit bir ilişki değildir, çeşitli anlarının her zaman sermaye olduğu bir süreçtir.⁵

1890’lardan bu yana sosyalizmi benimsemiş, gençliğinde Avusturya’daki Yahudi Marksist çevrelerinde bir aktivist ve daha sonra Frankfurt Okulu’na bağlı bir ekonomist olan Henryk Grossman, “Marksist tanımların bir sürecin statik biçiminden çok içeriğiyle ilgilendiğinde” ısrar ederek bu argümanı 1940’larda geliştirmiştir:

Marx, bilginin sınıflandırma ve tanımlamadan oluştuğu ve bilimin görevinin basitçe sınıflandırma için rasyonel bir kriter keşfetmek olduğu görüşünü reddetmektedir. Bu, sosyal fenomenleri değişmez yapılar olarak gören klasikçilerin statik yaklaşımıdır. Marx ise yeni dinamik yaklaşımın sözcüsüdür. Bu nedenle, ona göre sosyal fenomenler aslında tanımlanamamaktadır. “Sabit” ya da “ebedi” unsurları veya karakterleri yoktur, ancak sürekli değişime tabidirler.

Grossman, “sosyal fenomenlerin en etkili açıklamalarının evrimsel olması gerektiğini” öne sürmüştür. Onların nasıl değiştiklerinin fark edilmesi gerekmektedir:

Bir tanım, herhangi bir anda veya dönemde bir şeyin yüzeysel özelliklerini sabitler ve böylece bu nitelikleri kalıcı ve değişmeyen bir şeye dönüştürür. Bunları anlayabilmek için birbirini izleyen dönüşümlerde onları genetik olarak kavramak, böylece özlerini ve fikirlerini ortaya çıkarmak gerekmektedir. Bu, yalnızca tanımlardan ve bazı şeylerin olağanüstü yönlerinden tatmin olan sözde bir bilimdir.⁶

Faşizm çalışmalarının savunucuları, faşizmin tipik biçimlerini listelemekle yetinirken; savaşlar arası Marksistlerin, faşizmin zaman içinde nasıl geliştiğine dair teorilerinin en iyisi, bir pratik olarak faşizme daha çok ilgi duymaktadır.

Faşistlerden önce bile, sonraki faşist hareketlerin dilini paylaşan kişiler mutlaka olmuştur. Otoriterler ve muhafazakârlar, emperyalistler ve

Yahudi düşmanları vardır. Marksist bir faşizm teorisinin temelleri, faşist partilerin yükselişinden önce yazılmış bir dizi yazıda yatmaktadır. “Burjuvazisiz bir burjuva siyaseti” fikri gibi kilit temalar, fark edilebilir faşist partiler var olmadan önce bile Marksizmin söz dağarcığının bir parçasıdır. Bu teorinin unsurları beş kaynakta görülebilmektedir:

Karl Marx ve Frederick Engels’in *Komünist Manifesto*’su, Marx’ın *Louis Bonaparte*’ın *On Sekiz Brumaire*’i adlı eseri, Jack London’un *Demir Ökçe*’si, Vladimir Lenin’in Rusya’daki Kara Yüzler üzerine 1906 ve 1917 arası yazıları ve aynı yazarın *Emperyalizm*’i.⁷

Komünizm ve Alternatifleri

Komünist Manifesto 1847-1848’de yazılmıştır. Önde gelen kişiliklerin Karl Marx ve Friedrich Engels’ten oluştuğu; Fransa, Almanya ve İsviçre’de şubeleri bulunan küçük bir sol kanat birliği olan “Adalet Cemiyeti”, Brüksel merkezli Komünist Haberleşme Komitesi’nin bir ittifakı olan Komünist Birliği tarafından görevlendirilmiştir. Adalet Cemiyeti, eski bir radikal öğrenci ve şimdi de Adalet Birliği’nin temel aldığı ülkelerin her birinde başarısız devrimlere katılmış olan profesyonel devrimci Karl Schapper tarafından yönetilmiştir.

Schapper, Engels’i yeni harekete inancı kuvvetlendirecek bir beyanat yazmaya davet etmiş ve Engels’in ilk taslağı, gizli bir topluluğa başlangıç ayini gibi okunmuştur, “Soru 1: Komünist misiniz? Cevap: Evet.” Bu aşamada 1847-1848 Alman devriminin tecrübeli bir katılımcısı ve o ayaklanma sırasında en çok okunan gazetelerden biri olan *Rheinische Zeitung*’un eski editörü Marx, Engels’in beyanatını tamamen yeniden tasarlamayı teklif etmiştir. Ortaya çıkan metin, yalnızca Alman devriminin karşı karşıya kaldığı acil görevleri değil, kısa ve erişilebilir bir biçimde, Marx’ın devrimci siyasetinin temelini oluşturan tarih teorisini ortaya koymuştur.⁸

Komünist Manifesto, ortaya çıkan uluslararası devrimci sosyalist hareketin en erişilebilir belgesi olacaktır. Canlı bir dille, tüm insanlık tarihinin bir sınıf çatışması öyküsü olduğu, modern endüstriyel işçi sınıfıyla

fabrika sahibi olan en büyük düşmanı burjuvazi arasında her zamankinden daha net bir şekilde iki taraflı bir savaşa dönüşen bir öykü olduğu ilan edilmiştir:

Gönülsüz destekçisi burjuvazi olan sanayinin ilerlemesi, emekçilerin rekabet nedeniyle tecrit edilmesinin, birlikteliklerin ise devrimci kombinasyonlar tarafından yerlerinin alınmasıyla mümkündür. Bu nedenle modern sanayinin gelişmesi, burjuvazinin ürün üretip kendisine mal ettiği temeli ayaklarının altından çekmektedir. Buna bağlı olarak burjuvazi ürettikleriyle her şeyden önce kendi mezarını kazmaktadır. Onun düşüşü ve proletaryanın zaferi eşit derecede kaçınılmazdır.⁹

Marx ve Engels, rakiplerinin çeşitli sosyalizm anlayışlarını analiz etmişlerdir. Komünistleri, “gerici sosyalizm” dedikleri şeyi reddetmeye çağırırlar. Bu açıklamayla proletaryayı, kapitalizm tarafından yok edilme sürecinde olan sınıflara bağlamak isteyen yazarları kastetmişlerdir. Örneğin büyük toprak sahipleri, çıkarlarını işçi sınıfının çıkarlarıyla ilişkilendirmeye çalışmış ve bir “feodal sosyalizm” biçimini savunmuşlardır. Marx ve Engels, bu fikirleri kimin elinde tuttuğu konusunda belirsizlik yaşamış ancak Fransız meşrutiyetçilerine geçerken –yani 1789 ve 1830’da mağlup olan Bourbon monarşisinin restorasyonunu arayanlar– Genç İngiltere’ye –yani romancı ve muhafazakâr politikacı Benjamin Disraeli ile ilişkili edebi hareket– atıfta bulunmuştur. Marx ve Engels, “aristokrasi” hakkında, “İnsanları kendisine çekebilmek için proleter sadaka çantasını bir bayrak gibi önünde sallamıştır. Ancak halk, aralarına katılırken arka taraflarında eski feodal armaları görmüş ve yüksek sesle, saygısızca kahkahalar atarak orayı terk etmiştir,” diye yazmıştır.¹⁰

Bu gericiler sosyalizm fikri, sonraki faşizm teorileriyle üç şekilde alakalı olacaktır: İlk olarak, siyasi fikirler ve ekonomik çıkarlar arasındaki bağlantıyı vurgulamıştır. Marx ve Engels daha önce *Komünist Manifesto*’da ideolojiyi, toplumdaki ilişkilerin toplamı tarafından koşullandırılmış olarak tasvir etmiştir: “Fikirlerin tarihi, maddi üretim değiştiğçe entelektüel üretimin karakterinin değişmesinden başka neyi kanıtlamıştır?”¹¹ Feodal sosyalizmden söz ederken, basit ilişkilerin haritasını şu şekilde çıkarmış-

lardır: Biri yükselen, diğeri düşen, birbiriyle ilişki içinde olan iki sınıf ve yükselen sınıfı kendi yönetme planlarına bağlamaya çalışırken azalan toplumsal katman.

İkincisi ki bu pasaj, daha sonraki birçok Marksist'in birkaç faşist partinin üyeliğinin büyük kısmını sağlayan sosyal katman olarak, Marx ve Engels'in küçük burjuvaziye ilişkin ilk tanımlarından birini içermiştir:

Modern medeniyetin tam anlamıyla geliştiği ülkelerde, proletaryayla burjuvazi arasında dalgalanma ve burjuva toplumunun tamamlayıcı bir parçası olarak kendini sürekli yenileyen, yeni bir küçük burjuva sınıfı oluşmuştur. Bununla birlikte bu sınıfın bireysel üyeleri, rekabetin eylemi ve modern sanayi geliştikçe sürekli olarak proletaryaya yüklenmiş; modern toplumun bağımsız bir kesimi olarak tamamen ortadan kalkacakları anın yaklaştığını bile görmüş; yerini imalatçılarda, tarımda ve ticarete görmezden gelinen icra memurları ve esnaf almıştır.¹²

Gelecek bölümlerde, küçük burjuvazinin ya siyasette bağımsız bir rol oynayamayacak kadar az olacağı ya da orta düzeydeki toplumsal konumlarının bir sonucu olarak çok zayıf olacağı ve toplumu kendi imajına göre şekillendiremeyeceğine dair, savaşlar arası Marksistlerin tahminlerine defalarca geri döndüklerini göreceğiz.

Üçüncü olacak ise Marx ve Engels belirli fikirleri “gerici” olarak tanımlamışlardır. Bu fikirlerin, daha önceki bir dönemde egemen olan sosyal ilişkileri yeniden yaratmaya çalıştığını kastetmişlerdir. Dolayısıyla “küçük burjuva sosyalizmi”, küçük mülkiyet çağını yeniden yaratmaya çalışmıştır:

Ya hem eski üretim ve mübadele araçlarını hem de onlarla birlikte eski mülkiyet ilişkilerini ve eski toplumu yeniden tesis etmeyi arzulamış ya da bu yollarla patlak veren eski mülkiyet ilişkileri çerçevesinde modern üretim ve mübadele araçlarını kısıtlamıştır. Her iki durumda da hem gerici hem de ütopiktir.¹³

Buradaki en önemli fikir, gerici siyasi rol oynamaya mahkûm olan bir sınıfın mevcudiyetidir. Marx ve Engels'in sosyal ve politik tepki mefhumu, savaşlar arası Marksistler tarafından defalarca kullanılmıştır. Bu nedenle *Komünist Manifesto*'da iki yazarın, aslında oldukça farklı olan ve ayrılabilen birkaç fenomeni ifade etmek için bu terimi kullandığına dikkat edilmelidir.

1848 perspektifinden bakıldığında, “eski üretim ve değişim araçlarını yeniden kurma” aşaması, Orta Viktorya Dönemi İngilteresindeki Tory' romancılarının fikirleriyle aynı anlama gelebilmektedir. Walter Scott veya Benjamin Disraeli¹⁴ gibi figürler, ortaçağ Avrupasındaki büyük toprak sahipleri ve köylüler arasındaki ilişkileri romantik bir bakış açısıyla sergilemiştir. Disraeli'nin *Sybil* veya Scott'ın *Ivanhoe* gibi romanlarında, bu iki sınıf ve grubu bir arada tutan hürmet ve ahlaki yükümlülük bağları idealleştirilmiştir. Bunu izleyen toprak toplumu, yeni imalat ve sanayi dünyasından açıkça daha iyidir. Yeni gruplar üzerindeki hâkimiyeti –finansal güç sahipleri– mümkün olduğu kadar uzun süre sürdürülmelidir. Bu dünya görüşünün 1840'ların İngiliz siyasetindeki siyasi ifadesi, Mısır Yasaları'ndan destek almıştır. Yani tahıl ithalatına uygulanan tarifeler, bu şehirlerdeki işçiler ve işverenlerin tahıl maliyetini artırırken Viktorya Dönemi'nin büyük tarım arazilerinin sahiplerini korumuştur.

Bununla birlikte, “modern üretim ve mübadele araçlarına yüklenmek” terimi oldukça farklı bir anlama da gelebilmektedir. Zira 1848'den bu yana hem solda hem de sağda siyasetin tüm tarihi, serbest piyasa kapitalizminin nasıl sınırlanacağıнын bir hikâyesidir. Avrupa'da 1848'den bu yana kapitalizmin hiçbir zaman “yüklenilmemesi” gerektiğine ciddi biçimde yaklaşabilen çok az insan vardır. Gerçekte bu kitaptaki pek çok Marksist, kapitalizmin kaldırılmasını talep etmeyi Marx ve Engels'in tercih edeceği gibi değil, sınırlamayı kendi işlerinin arasına koymuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısının perspektifinden, kapitalizmin sınırlanabileceği birkaç farklı yol bulunmaktadır. Böylece Marx'ın yerli Almanyasında, Şansölye Bismarck yönetimindeki Prusya Devleti'nin nihai yaklaşımı, emekli maaşlarını getirmek ve işçileri mevcut Alman devletiyle uzlaştırmanın bir yolu olarak başka sosyal reformlar yapmak

* İngiliz muhafazakârlığı. (e.n.)

olmuştur. Marx'ın bu konudaki görüşü, işçi sınıfı ve ağır sanayinin geleceği şekillendirecek sınıflar olduğudur. Sanayi işçilerinin yararına olacak reformların ardında hoş karşılanmayan muhafazakâr niyetler bulunmaktadır, ancak bu niyetler gerici değildir.

Sanayinin geriye dönük kısıtlamalarından söz eden Marx ve Engels'in akıllarında sadece, modern egemen sınıftan ve onun işçi sınıfı karşıtlığından önce gelen, gerileyen sosyal sınıfları desteklemek için alınan tedbirler vardır. Toprak sahibi zenginleri veya ruhban sınıfını desteklemek için alınan önlemler bu nedenle gericidir. Bu kategoriyi Marx ve Engels, Marx'ın fikirlerini, azalan zanaatkâr küçük üreticiler sınıfının çıkarlarının bir genellemesi olarak eleştirmiştir. Marx ve Engels'in mülk sahibi olma hakkı ve emeklerine verilen zamanın eşit değerlendirilmesine dayalı olarak üreticiler arasında adil mübadele hakkı programı, modern endüstriyel kapitalizmle ilişkili olarak gerici bir fikir olarak değerlendirilmiştir. Çağdaş anarşist Pierre-Joseph Proudhon da buna dahil etmiştir.¹⁵

Küçük üreticiler, Avrupa perspektifiyle 1848'den geriye dönük bir sınıfa ait olsalardı, yüzyıllardır Avrupa'ya hâkim olan ve güçlerini daha yeni yeni kaybetmeye başlayan büyük feodal toprak sahiplerinden çok farklı olurlardı. Küçük mülk sahibi hiçbir zaman yönetici sınıfına dahil olmamıştır. Onlar üretim araçlarına sahip olabilmişler, ancak diğer insanların üretim araçlarına sahip olma, yaşamlarını kontrol etme ve hükmetme becerisi açısından ne kırsal ne de şehirli zenginlerle aynı şekilde mülk sahibi olabilmişlerdir. Bunlar daha çok şehirli sınıfın özellikleri olmuştur. 1848 perspektifinden gelecek büyük fabrikalardan ve seri üretimden biri olacaksa durumlarını geriye dönük olarak değerlendirip adlandırabilirsiniz. Ancak Marx ve Engels'in de kabul ettiği gibi, küçük üreticiler sınıfının sayısının azalması muhtemel olsa bile, her zaman akla gelebilecek herhangi bir gelecekte, şu ya da bu tür orta katmanlar mevcut olacaktır. Küçük üretici olmasalar bile, “gözden kaçanlar, icra memurları ve esnaflar” yani yöneticiler, borç tahsildarları ve küçük dükkân sahipleri mutlak suretle olacaktır.

Bu nedenle 1848'de bile, Marx ve Engels “gerici” terimini birkaç farklı şekilde kullanmıştır. Bunu sadece aktif olarak sevmedikleri planlar üzerinde değil, aynı zamanda sadece yanlış yönlendirildiğini düşün-

dükleri için de saklamışlardır. Bu terimi esas olarak Avrupa siyasetinin sağındaki yazarlara, kimi zaman da solla ilişkili olanlara karşı kullanmışlardır. Aynı terimi, toplumu geriye doğru idealleştirilmiş bir geçmiş anlayışına zorlamak isteyen insanlar üzerine uygulamışlar ve bununla birlikte kapitalizmin anlık gerçekliğini kabul eden, ancak programları kapitalist bir dünyada geçmişin kalıntılarını korumayı amaçlayanlara da dayatmaya çalışmışlardır.

Louis Bonaparte'ın *On Sekiz Brumaire*'i, 1852 yılında Louis Bonaparte'ı, daha sonra ise III. Napolyon'un darbesini anmak için yazılmıştır. Bonaparte'ın zaferi, *Komünist Manifesto*'nun öngördüğü ve hem Marx hem de Engels'in katıldığı 1848 devrimlerine karşı bir yanıt olmuştur. Marx ve Engels'in önceki öngörülerini açısından –çünkü toplum, iki büyük sınıf arasındaki son savaşa ve burjuvazinin yenilgisine gittikçe daha fazla meyletmiştir– Bonaparte'ın zaferi açıklanmaya ihtiyaç duymaktadır. Marx'ın çalışmasında Bonapartizm; bir hareket, toplumsal ilişkilerin değişmesiyle şekillenen politik bir güç ve devletin kontrolünü ele geçirmenin bir yolu olarak tasvir edilmiştir. *On Sekiz Brumaire*'de Marx, devlet iktidarına ulaştıktan sonra muhafazakâr ve devrimci bir hareketi anlatmıştır.

Faşizmi açıklamak için *On Sekiz Brumaire*'i kullanan Marksistler, onu birkaç nedenden dolayı yararlı bulmuştur. Bonapartizm, toplum içinde sadece küçük bir grubu temsil eden bir sosyal gücün iktidarı nasıl ele geçirebileceğinin bir örneğini sunmaktadır. Söz konusu durum, Fransız toplumundaki bir dizi gelişmenin sonucudur. Bunlardan birincisi; dar bir sosyal katmanın, lümpen proletaryanın, “genelev sahipleri, hamallar, edebiyatçılar, tamirciler, dilencilerin” oluşmasıdır. Bu insanların üretimde hiçbir payları yoktur ve sosyal güçleri azdır. Ancak şikâyetlerini dile getiren tek kişi olarak “lümpen proletaryanın şefi” Bonaparte'ı desteklemişlerdir. İkinci faktör, köylülüğün kendisini “tek ve öz bilinçli bir sınıf” haline dönüştürmek için yetersiz olmasıydı:

“Fransız ulusunun büyük parçası, tıpkı bir çuvaldaki patateslerin, bir çuval patates oluşturması gibi homolog kalabalıkların basitçe eklenmesiyle oluşur.” Çünkü köylüler kendi kendilerini yönetemedikleri için kendilerine “güçlü ve sınırsız bir hükümet” sunan Bonapartizm

ideolojisi desteklemişlerdir. Bununla birlikte kilit faktör, iki sınıf arasındaki Fransız toplumuna hükmetme gücü olan işçi sınıfı ve burjuvazi arasındaki ilişkidir. İşçi sınıfı, Haziran 1848’de ikinci isyan sırasında iktidarı ele geçirmemiştir ve bu yenilgi, “burjuva cumhuriyetinin zafer kazanması” anlamına gelmektedir. Ancak burjuvazi, iktidarı kendi ellerine almak için çok çekingen davranmıştır. Haziran isyanlarının ölçeği burjuvaziye, kendi yönetiminden bile çok büyük bir tehlike olduğunu söylemiştir: “Burjuvazi, feodalizme karşı oluşturduğu tüm silahların kendi aleyhine döndüğüne dair gerçek bir kavrayışa sahiptir.”¹⁶

Marx, görünen paradoksu, feodal aristokrasiyi devirmek için devrimci yöntemler kullanan sınıfın, yani burjuvazinin, işçi sınıfı tarafından kullanıldığında aynı yöntemlerle karşı çıkabileceğini açıklamıştır. Bu konudaki açıklaması ise burjuvazinin işçi sınıfının egemenliğini engellemek için her şeyi yapmaya, hatta kendi yönteminden vazgeçmeye hazır olduğuna dairdir. Burjuvazi, kendi çıkarlarının çıkını kurtarmak için tacı kaybetmesi ve onu koruyacak kılıcın aynı anda asılması gerektiğini, egemenliğinin tehlikesinden kendi başına kurtarılması gerektiğini dikte eder.¹⁷

Hem kapitalistlerin hem de işçilerin tükenmesi, devletin “kendisini tamamen bağımsız kıldığı” bir durumu mümkün kılmıştır. Bir kez olsun, devletin herhangi bir sınıfın çıkarına değil, toplumun durumunu belirleyen bir hakem olarak hareket ettiği ortaya çıkmıştır. Devlet, bu rolü ancak belirli bir güçler kombinasyonunun sonucu olarak oynayabilmiştir. Ve bu kombinasyon kararsızlık doludur. “Devlet iktidarının havada asılı kalmadığı” ve Bonaparte’ın kapitalist sınıfın ekonomik çıkarlarını korumak için hareket ettiği giderek daha açık hale gelmiştir, “Maddi gücünü koruyarak siyasi gücünü yeniden oluşturur.”¹⁸

Marx’ın araştırdığı şey, burjuvazinin siyasi güce sahip olmadığı kapitalist bir toplum fikridir. Kapitalist sınıf, olağan siyasi egemenliğinden gönüllü olarak vazgeçmiştir. “Sosyal gücünü bozulmadan korumak için siyasi gücünün kırılması gerektiği” hesaplamasını yapmıştır.¹⁹

Peki, 1852'den sonra Bonaparte'a ne oldu? Rejim kurulduktan sonra, sanayinin büyümesini teşvik etmek için elinden geleni yapmıştır. Fransız parlamentosunun ikinci, seçilmemiş meclisine aday gösterilen Michel Chevalier de dahil olmak üzere teknokratik danışmanlar atanmıştır. Le Creusot'un patronu, Législatif Kolordusu'nun başkanı olmuştur. 1851 ile 1869 arasında sanayi üretimi %50, ihracat ise %150 artmıştır. Demiryolları, kömür madenleri ve büyük mağazalardan oluşan yeni bir dünya büyümüştür.²⁰

Burjuvazinin, rejime emanet edilen siyasi gücü elinde tutamadığı ancak fabrikalara sahip olmaya devam ettiği kapitalist bir toplum olarak Bonapartizm, iktidardaki İtalyan ve Alman faşizminin deneyimleriyle karşılaştırılabilecek bir model sunmuştur. Her iki durumda da kontrol, kapitalizmin kötülüklerine bir son vermeyi vaat eden ve kapitalist sınıfla ittifak içinde devlet iktidarını ele geçiren politikacılar tarafından sahiplenilmiştir. Yine de her iki durumda da faşist partiler, iktidardaki retorik anti-kapitalizmi, iktidardayken büyük işletmelere verilen güçlü destekle birleştirmiştir. Her ikisi de kapitalistlerin siyasi iktidarı kontrol edemediği kapitalist toplumları temsil etmiştir: burjuvazinin aktif denetimi olmaksızın burjuva egemenliğini. Savaşlar arası yıllarda birçok yazar, Hitler ve aslında onlardan doğrudan Bonapartizme giden faşist olmayan hükümetler, Marx'ın muhakemesini Mussolini'yi karşılaştırarak analogi yolunu uygulamıştır.

Silahlı Patronlar

Jack London'ın *Demir Ökçe* adlı romanı 1907'de yayımlanmıştır. *Komünist Manifesto* ya da *On Sekizinci Brumaire*'den çok farklı bir eserdir. İçeriğindeki olaylardan birkaç yüzyıl sonra anlatılan bir anı tarzında yazılmış olan roman, Marksist bir klasik değildir. Kitapta, görgü tanığı Avis Everhard'ın 20. yüzyılın başlarındaki siyasi felaketlerle ilgili açıklaması başarılı bir şekilde ele alınmış, rasyonalist ve eşitlikçi bir geleceğin güvenli bakış açısıyla yazan daha sonraki bir tarihçi tarafından açıklanmıştır. Kuşkusuz uzak bir zaferin bu pembe ihtimaline karşı, London'ın romanı ani bir yenilgiyle sonuçlanmıştır. Chicago iş-

çileri acımasız bir oligarşiye karşı ayaklanmış ve komünleri ezilmiştir. Katliamdaki sadizm, faşizmi haber verir gibi görünmektedir.

Savaşlar arası bir Marksist olan Max Horkheimer, daha sonra Jack London'ın romanını "iki savaş arası sağ ile ilgili bir kehanet" olarak kullanmıştır.²¹ Faşizmin nasıl olabileceğine dair tutarlı ve yarı Marksist bir teoriye sahiptir. London'ın romanı; işçi sınıfı zaferlerinin, kitlesel grevlerin ve seçimlerdeki sol adaylara verilen büyük oyların hikâyesini anlatmıştır. Bu zaferleri, proleter karşıtı acımasız bir tepki dönemi olan *Demir Ökçe* izlemiştir. Kitapta tepki, nihai yıkımından önce yüzyıllar boyunca zafer kazanmıştır.

Demir Ökçe, bir hareket ve rejim olarak tanımlanmıştır. Hareket, özel bir işadamları kulübü olan "Filomatlar" toplantısında başlatılmıştır. Bu hareketin felsefesi, devrimci sosyalistlerin önderlerinden Ernest'in bir konuşmasına yanıt veren Bay Wickson tarafından yapılan bir konuşmada özetlenmiştir:

Cevabımız kurşun olarak ifade edilecektir. İktidardayız. Bunu kimse inkâr edemeyecektir. Bu güç sayesinde iktidarda kalacağız... Siz devrimcileri ayağımızın altına alacağız ve yüzlerinizin üzerinde yürüyeceğiz. Dünya bizim, biz onun efendisiyiz ve bizim kalacaktır.²²

Oligarşi yöneticileri, Marx ve Engels'in bu sözcüğü *Komünist Manifesto*'da kullandıkları her iki anlamda da "gerici" değillerdir; kapitalizm öncesi üretim ilişkilerini sürdürmek ve gerileyen bir sınıf adına kapitalizmi evcilleştirmek de istememişlerdir. Ancak onlar, işçi sınıfı üzerinde devletin mutlak egemenliğini kurmak istediklerinden ve dolayısıyla işçiler çoğunlukla herkesin üzerinde olduğundan, "başka bir anlamda gerici"dirlir. Oligarşi yöneticileri altında, mümkün olan tek direniş biçimi bir tür yeraltı gerilla savaşıdır.²³ Bağımsız bir sınıf olarak işçi sınıfı da ezilmiştir.

Marksist faşizm teorisinin bir örneği olarak bu kitapta iki sorun bulunmaktadır. Birincisi, London işçi sınıfı geçmişinden gelmesine rağmen, Sosyalist İşçi Partisi'nin ve ardından Sosyalist Parti'nin bir üyesidir ve sosyalist bir listeyle Oakland Belediye Başkanı olarak ne tutarlı

bir Marksist ne de çok kapsamlı bir sosyalist gibi görünmüştür. George Orwell, bu nedenle London'ın "faşizmi öngörebileceğini çünkü kendi içinde faşist bir çizgiye sahip olduğunu" savunmuştur.²⁴ London'ın kurgusal kahramanlarının çoğu, "kendi değerleri ile toplumun değerleri arasındaki Nietzsche'ci bir mücadeleyle" şekillenmiştir. London'ın kısa romanlarından *Şampiyon*'da güçlü bir adam olan Pat Glendon, *Goliath* hikâyesindeki bilimsel deha ve diktatör Percival Stultz ve *Vahşetin Çağrısı*'nda kızak köpeği Buck.²⁵

Demir Ökçe, savaşlar arası Marksizmin hiçbir siyasi karmaşıklığına sahip değildir. Örneğin, eserin kahramanın yaratıcısının, tüm akademisyenlerin kapitalizmden beslendiklerini kanıtlamak için yola çıktığı utanç verici bir bölüm vardır. Buna karşılık, kapitalistler babanın kitabını yok etmiş, işini elinden almış ve tüm mal varlığını ortadan kaldırmıştır.²⁶ Bu bölüm pek ikna edici değildir çünkü kapitalistlerin bu işi bizzat yaptıkları görülmüştür. Jack London, kurgusunda siyasi kontrolün zayıf olabileceğini veya ikinci elden yürütebileceğini tam olarak aktaramamıştır.

İkincisi, Jack London'ın herhangi bir gerçek faşist hareket veya rejim deneyimi yoktur. Sonuç olarak London'ın yarı faşist hareketi *Demir Ökçe*, birçok yönden 1920'lerin, 1930'ların ve ötesinin gerçek faşist partilerine benzememektedir. *Demir Ökçe*'deki kilit figürler, işadamlarının en zenginleri olan oligarşi yöneticileridir, "Medeniyeti tek başlarına sürdürdüklerine inanıyorlardı... Onlar olmasaydı anarşi hüküm sürecek ve insanlığın çok acı verici bir şekilde ortaya çıktığı ilk gece geri dönecektir."²⁷

Oligarşi yöneticileri, toplumun diğer katmanlarına yanıt olarak yalnızca şiddet önermiştir. Önce küçük işadamlarını, sonra çiftçileri, sonra işçi sınıfını yok etmişlerdir. Bu, *Demir Ökçe*'nin yanıtlamadığı bariz bir soruna işaret etmektedir. London'ın tanımladığı gerici hareket, her zaman toplumun küçük bir azınlığı olan tek bir sınıfın, yani kapitalist sınıfın çıkarlarına dayanmaktadır. Bu gerici hareket, toplumdaki diğer tüm gruplara karşı başarılı bir sosyal savaş gerçekleştirebilir. Jack London'ın kitabında kapitalist sınıf, milyonların hayatını ve konumunu yok eden gerici bir hareket inşa edebilmiştir. Eğer gerici bir hareket, nüfusun büyük bir kısmının şikâyetlerini dile getirmiyorsa o zaman kendi çıkarlarına bu kadar açık olan bir sınıf savaşına karşı savaşmaya hazır bir çoğunluğu nasıl oluşturabilir, böyle bir parti nasıl kurulabilir?²⁸

Marksist faşizm teorilerinin kökenlerini aramak için uygun bir başka yer, Bolşevik lider Vladimir Lenin'in gazeteciliği ve siyasi yazılarıdır ve özellikle de 1905 devriminin yenilgisinin ardından gelişen anti-semitik bir hareket olan "Kara Yüzler"e verdiği yanıttır. Bu hareket Yahudilere yönelik fiziksel saldırıları –pogromlar–, Ortodoks kilisesi ve demokrasiye düşmanlıkla birleştirmiştir.

1906'da sosyalist *İyperod* gazetesinde yayımlanan bir makalede Lenin, Kara Yüzler pogromlarının polis ve ordu tarafından, bağımsız bir rol bahanesi olmaktan öteye gitmeyecek şekilde planlandığı ve başlatıldığı konusunda ısrar etmiştir. "Polis, kısımları önceden organize ediyor. Bunu polis kışkırtıyor. Devlet dairelerinde Yahudilerin katledilmesi çağrısında bulunan broşürler basılıyor." Lenin, bu hareketi Çarlık rejiminin bir ürünü, kuklası olarak tanımlamıştır, "Hükümet halka karşı silahlanmıştır."²⁹

Bununla birlikte Lenin'in bu anlayışın ötesine geçtiği, Kara

Yüzler'e bir dereceye kadar halk desteği ve dolayısıyla Çarlık yöneticilerinden belli bir miktar özerklik vermeye istekli olduğu makaleleri de olmuştur. Örneğin 1913'teki Lenin, köylülerin bu harekette desteğinin ne kadar olduğunu vurgulamıştır: "Kara Yüzler hareketinde, yeterince dikkat çekici olmayan, son derece orijinal ve son derece önemli bir özellik vardır. Bu özellik, cahil köylü demokrasisidir; en kaba tipteki bir demokrasi türüdür, ancak aynı zamanda son derece de köklüdür." Kara Yüzler bile, genellikle devletin halka karşı bir kampanyası gibi hissetmelerine rağmen, bir dereceye kadar halk desteğine ihtiyaç duymuştur:

Son derece yüksek haklar, toprak sahiplerinin tarafını oluşturmuştur. Bununla birlikte, kendilerini yalnızca toprak sahiplerine olan bağlarla sınırlamamışlardır. Bu bağlantıları gizleyerek, tüm halkın çıkarlarını savunuyormuş gibi yapmak zorunda kalmışlar; kırsal yaşamın "eski güzel" ve "istikrarlı" tarzını savunmuşlardır. En geri köylünün en köklü önyargılarına başvurmaları gerekmiş, onların cehaleti üzerinde oynamak zorunda kalmışlardır.³⁰

Ancak böyle bir yaklaşım risklidir çünkü köylüler sadece Çar ve aristokratlarla birlikte oynamak istememişlerdir: “Şimdi ve tekrar gerçek köylü yaşamının, köylü demokrasisinin sesi, tüm Kara Yüzler küstahlığını ve klişesini kırmıştır. Sonra haklar, ‘uygunsuz’ köylü demokratından kurtulmaya mecbur bırakılmıştır.”³¹ Bu düşünceler, Çar’ın sınırlı toprak reformu programına saldıran Kara Piskopos Nikon’un görevden alınmasıyla ortaya çıkmıştır.

Kara Yüzler, faşizmden önce gelmiştir ve ondan farklı bir şekilde gericidir. Eski yönetim biçimlerinin restorasyonu ve yoğunlaştırılması çağrısında bulunmuşlardır, ancak iktidara gelebilmek için ellerinde bağımız bir programları olmamıştır. Çarlık hükümetiyle ittifak içinde ortaya çıkmışlardır. Bunların hiçbir analizinin, savaşlar arası yılların argümanlarına bir aileden daha fazla benzemesi beklenmemelidir. Bununla birlikte sağcı siyasetin kitlesel bir temele sahip olması gerektiği konusunda ısrarcı davranmış olmalarına rağmen, gerici hareketlerin kalbindeki ittifakların istikrarsızlığı, savaşlar arası Marksistlerin bir habercisi olduğunu bize göstermiştir.

Lenin’in Kara Yüzler hakkında yazdıkları, onun ölümü hakkında nispeten çok az bilgi vermiş ve Rusya dışında çok az ülkede okutulmuştur. *Emperyalizm* adlı kitabı çok daha geniş kitleler tarafından okunmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nın en kötü döneminde, 1916’nın ilk altı ayında yazılan Lenin’in kitabı, çeşitli komünist partilerde neredeyse meşru bir otorite kazanmıştır; Richard Löwenthal ve Palmiro Togliatti de dahil olmak üzere faşizme karşı yazan birçok Marksist üzerinde doğrudan etkili olmuştur.³²

Komünist Manifesto, tüm insanlık tarihini üç üretim tarzına indirgemiştir: şimdiki zamanda kapitalist, feodalizmin yakın geçmişi, Yunan ve Roma köle toplumunun uzak geçmişi. Bu şemada açık sınırlamalar oluşmuştur: Avrupa dışındaki dünyanın geri kalanına ne olacaktır? Yunanistan veya Roma’dan önceki döneme ne olacaktır? Avrupa’da bile Roma İmparatorluğu’nun zirvesi ile feodalizmin yükselişi arasındaki yaklaşık bin yılda neler olmuştur? Marx ve Engels’in ölümü esnasında, özellikle Engels bu soruları yanıtlamaya çalışmıştır.³³

Diğer çeşitli noktalarda, özellikle Marx’ın ekonomik yazılarında, belki de “kapitalizmin bir geçmişi olduğunu” düşünmeye başlamışlar-

dır. Bu düşünce tarzı öylesine güçlü olmuştur ki, onlar açısından Güney Amerika'nın fethi ve köle ticaretinin yükselişiyle ilişkili sermaye birikiminin ilk aşaması, temel açılardan 17. ve 18. yüzyıl ticaret kapitalizmi veya 19. yüzyılın endüstriyel kapitalizmi farklılık göstermiştir. Lenin, "kapitalizmin yaşamı boyunca değiştiğini ve bu değişikliklerin dünyanın savaşa doğru inişini tetikleyen güç olduğunu" savunmuştur.

Marx'ın zamanında kapitalizm; İngiltere, Amerika ve Kuzey

Avrupa'nın bazı kısımlarıyla sınırlandırılmış, yerelleştirilmiş bir toplumsal ilişkiler sisteminden oluşmuştur. 1900'e gelindiğinde ise bu bir dünya sistemi halini almıştır. Rosa Luxemburg ve Nikolay Buharin dahil pek çok Marksist, bu dönüşüm hakkında yorum yapmıştır. Lenin, çalışmalarının bir amacını, halihazırda gerçekleşmekte olan tartışmaların popüler bir taslağını vermek olarak görmüştür. Kapitalizmin bu yeni döneminde 19. yüzyılın ortalarının özel sermayesinin giderek tekelci sermayeye dönüştüğünü iddia etmiştir: "Emperyalizm, tekellerin ve mali sermayenin egemenliğinin belirgin bir özen kazandığı bu gelişme aşamasında kapitalizmdir; dünyanın uluslararası tröstleri arasında bölünmeye başladığı, tüm bölgelerinin büyük kapitalist güçler arasında bölünmesinin tamamlandığı bir durumdur."³⁴

Bu tekelci sermayenin egemenliği fikrinin altında bir dizi ekonomik süreç bulunmaktadır. Büyük, hatta ve hatta çok daha büyük endüstriyel birimler oluşturmak için işletmelerin birleşmesi dahil, farklı iş türlerinin –bankalar ve endüstri dahil– birleşmesi ve şirketlerin önceki yurtiçi limitlerini aşma eğilimleri bu süreçlerin içindedir. Kitabının sonuna doğru Lenin, bu değişikliklerin bir özetini vermiştir:

1. Üretim ve sermaye yoğunlaşması o kadar yüksek bir aşamaya gelmiştir ki, ekonomik hayatta belirleyici bir rol oynayan tekeller yaratmıştır.
2. Banka sermayesinin endüstriyel sermayeyle birleştirilmesi, bu "finansal kapital" temelinde bir mali oligarşi yaratmıştır.
3. Emtia ihracatından farklı olarak sermaye ihracatı istisnai bir önem kazanmıştır.
4. Dünyayı kendi aralarında paylaşan uluslararası tekelci kapitalist dernekler oluşmuştur.

5. Tüm dünyanın en büyük kapitalist güçler arasındaki bölgesel bölünmesi tamamlanmıştır. Emperyalizm, tekellerin ve mali sermayenin egemenliğinin kurulduğu gelişme aşamasındaki kapitalizmdir; sermaye ihracatının büyük önem kazandığı, dünyanın tüm bölgelerinin en büyük kapitalist güçler arasında bölünmesinin tamamlandığı ve uluslararası tröstler arasında bölünmeye başlandığı durumdur.³⁵

“Özgürlük için çabalamak yerine tahakküm için çabalamak, en zengin veya en güçlü uluslardan oluşan son derece küçük bir grup tarafından artan sayıda küçük veya zayıf ulusun sömürülmesi” durumu, tekellilik olarak siyasi tepkiyi körüklemiştir.³⁶

Güçlü devletler, milliyetçilik ve savaş da dahil olmak üzere daha sonra faşizmle ilişkilendirilecek olan siyasetin birçok özelliğinin, 1921 veya 1933’ten çok önce kapitalist toplumda zaten tipik hale geldiğini gözlemiştir. Emperyalist sermaye, kendisinden önceki özel kapitalizmden daha acımasız ve kanlıdır. Birkaç süper gücün dünya üzerinde hâkimiyet kurması eğilimi, sadece faşizme değil, pek çok türden politik otoriterliğe yol açacaktır.

Bölüm 3

Mussolini ve Hitler’e Karşı Marksistler

İtalyan faşizmi yükseldikçe, Mussolini sıklıkla bir soytarı olarak nitelenmiştir.¹ Eleştirmenler, hareketin geçici doğasını ve bir bütün olarak İtalya içindeki marjinalliğini vurgulamıştır. Faşizmin oluşturduğu riski kavrayan az sayıdaki İtalyan solcudan biri de Antonio Gramsci’dir.²

Kırsal Sardinya’da doğan ve yerel bir devlet memurunun oğlu olan Gramsci, İtalya’nın en endüstriyel şehirlerinden biri olan ve Nisan-Eylül 1920 arasında fabrikaları devralan grev hareketinin kalbi niteliğini taşıyan Torino’da okumuştur. İşçi konseylerinin bir destekçisi olarak Gramsci, Ocak 1921’deki kuruluş konferansında Komünist Parti’nin merkez komitesine seçilmiştir.³ Enternasyonal aracılığı ile yoldaşını şöyle anlatan Victor Serge’yle tanınmıştır: “Gramsci, gündelik varoluşun tekdüzeliğine beceriksizce yerleşmiş, geceleri tanıdık sokaklarda yolunu kaybetmiş, yanlış trene binerek evinin konforuna aldırış etmeden yuvasını terk etmiştir. Ama entelektüel olarak kesinlikle hayatta kalmıştır.”⁴ Gramsci, işçi hareketinin tüm görünen gücüne rağmen İtalyan sağının güçlendiğini fark etmiştir. Mayıs 1920 tarihli bir makalede Gramsci şunları söylemiştir:

İtalya’daki sınıf mücadelesinin şu anki aşaması ya devrimci proletarya tarafından iktidarın fethinden önce gelen dönemdir ya da mülkiyet sahibi sınıf ve yönetici sınıfın korkunç tepkisinden önceki dönemdir.

Sanayiye, tarıma ve proletaryaya boyun eğdirme çabalarında hiçbir şiddet biçiminden kaçınılmayacaktır.⁵

Mart 1921’de yayımlanan başka bir makalede Gramsci, faşizmi yineleyen ve ihracata uygun bir sorun olarak şöyle tanımlanmıştır: “Makineli tüfeklerle, üretim ve değişim sorunlarını çözme girişimi.” “Orta sınıf,” diye yazdı, “ekonomik sorunları askeri şiddetle çözebileceğini düşünmüştür. Tabanca atışlarıyla işsizliği çözebileceğini düşünmüştür.” Bu tür şiddet, “İtalya dışında başka ülkelerde tekrarlanmaya devam edecek,” diye uyarmıştır.⁶

Ertesi ay yayımlanan bir başka makalede Gramsci, faşizmi, kökleri İtalyan üretiminin “olgunlaşmamışlığına” dayanan tamamen İtalyan bir fenomen olarak tasvir ederek, neredeyse tam tersi bir yaklaşımı benimsemiştir. İtalya’da sınıf mücadelesinin her zaman sert bir karaktere büründüğünü gözlemlemiştir:

Bu konuda, İtalya’nın cinayetler ve kan dökülmesinde ilk sırada yer aldığını, İtalya’nın annelerin çocuklarının kafasına takunyayla vurarak eğitim verdikleri bir ülke olduğunu, genç nesillerin az saygı gördüğü ve korunduğu bir ülke olduğunu, bazı İtalyan bölgelerinde birkaç yıl öncesine kadar üzüm toplayıcılarına ağızlık takmanın doğal göründüğünü hatırlamak yeterlidir.

Faşizmin, yalnızca belirli bir sınıfta temeli olmayan geniş bir hareket, “gerçek bir amacın bilincinde” olmayan “siyasi güçlerin bir hareketi” olduğu sonucuna varmıştır.⁷ Haziran ayında, Gramsci’nin dikkati, Mussolini’nin “gerici yıkıcılığı” dediği şeye çevrilmiştir. Başka bir deyişle, faşist liderin, solu yok edecek adam olarak İtalyan kapitalistlerine hizmetini sunarken bile, kararlı biçimde sosyalist geçmişinden anlar yalamaya çalışmıştır. Gramsci, bu kombinasyonunun bir duruş olduğu konusunda ısrar etmiştir. Mussolini’nin radikal geçmişine dönme niyeti yoktur. Gramsci, ayaklanmalara katıldığı için defalarca hapse atılan 1830’larda Fransız devrimcilerin kahramanı Louis Blanqui’nin fikirlerine atıfta bulunarak şunları yazmıştır: “Mussolini, Blanquizmin yalnızca

yüzeysel yönlerini devralmıştır. Daha doğrusu bunu yüzeysel bir şeye dönüştürmüş, baskın azınlığı maddiyatçılığa ve şiddetli bir saldırıda silah kullanımına indirgemıştır.”⁸

Ağustos ayında yayımlanan başka bir makalede Gramsci, faşizmi, kırsal toprak sahiplerine ve köylülerin örgütlenme girişimlerine karşı direnişlerine dayanan “kapitalizmin beyaz bir muhafızı” olarak takdim etmiştir. Gramsci, faşizmin çeşitli kanatları arasındaki ayrılıkları dikkate alarak, Mussolini’nin ılımlıların yanında yer alacağını ve kırsal terörün en şiddetli savunucuları ile bir bölünmeye zorlayacağını öngörmüştür.⁹

Bir sonraki bölüm, Gramsci’nin Marksist faşizm teorisine daha sonraki katkısını anlatacaktır ki bu gerçekten de çok önemlidir. Daha önceki makaleleri, içgörüyle dolup taşarken değişen olayları açıklama ihtiyacı en üst seviyelere kadar tırmanmıştır.

Zamanla, Marksistler İtalyan faşizminin sistematik analizlerini üretmişlerdir. Nitekim, üç ayrı ve kalıcı düşünce okulundan bahsetmek mümkündür. İlki, İtalya Komünist Partisi içindeki sol fraksiyonla bağlantılı olan “solcu” bir faşizm teorisidir. Başlangıçta maksimalist komünist Amadeo Bordiga ile ilişkilendirilmiştir. Diğeri, Giovanni Zibordi dahil İtalyan Sosyalist Partisi üyeleri tarafından benimsenen “sağcı” bir faşizm teorisidir. Üçüncü faşizm teorisi ise iki Marksist teori arasındaki eşitsizlikleri, faşizmin merkezindeki çeşitli çelişkilerle bağlantılı olarak gören daha incelikli bir teoridir. Diğer iki analizin içgörülerini birleştirmiş ve böylece faşizmin neyle ilgili olduğuna dair daha doğru bir açıklamaya ulaşmıştır.¹⁰

Faşizm: Zenginlerin Kuklası mı?

Solcu teori, faşizmi kapitalist yönetici sınıfın elinde bir oyuncak olarak görmüştür. Faşizm, burjuvazisinin başarmış olduğu bir devlet baskısı biçimidir. İşçi hareketini ezmek olan amacıyla tanımlanan elit bir harekettir. Faşizm, solcu Marksistler tarafından “burjuva toplumunun bir işlevi” ya da “burjuvazinin şiddet eylemi” olarak tanımlanmıştır.¹¹ Bu denklem; faşizm = gericilik = burjuvazi şeklinde, ilk olarak *Demir Ökçe*’de sunulan analizin bir devamını temsil eder. Solcu teori, genellikle parlamenter

sosyal demokrasinin sol veya “aşırı sol” açıklamasıyla bağlantılıdır.¹² Sermaye, sosyal barışı aramıştır. Bu istikrar, reformist politikacılarla bir ittifakla nispeten kolay bir şekilde elde edilebilir veya faşist muharebe tugaylarıyla ittifak yoluyla daha riskli bir şekilde sağlanabilmiştir. Bu seçeneklerden herhangi biri, işçiler için bir yenilgiyi temsil etmiştir.

Solcu faşizm teorisi, faşizmi diğer kapitalist yönetim biçimlerinden ayırmamasıyla ayırt edilmektedir. Mart 1922’de İtalya Komünist Partisi tarafından onaylanan bir belgede, Mussolini’nin başbakan olmasından üç ay sonra –Roma Tezleri– Komünist Parti Lideri Amadeo Bordiga ve ortak yazarı Umberto Terracini, o partinin gelecekte faşizm veya Mussolini’den nerdeyse hiç bahsetmeyen çalışmaları için perspektifler ortaya koymuştur. Uzun bir belgenin sonunda, ana akım partilerin sağa kaymasının faşizmin zaferini kaçınılmaz bir hale getirdiği sonucuna sadece kısa ifadelerle ulaşabilmektedir:

Bununla birlikte, bu nedenle onun karşısında pasif duruşun benimsenmesi gerektiği sonucuna varmayacaktır. Faşizmle savaşmak, ne burjuva toplumunun bir işlevini, burjuva toplumunun varlığını yok etmeden iptal etme olasılığına olan inancı ima etmiştir ne de kapitalizmin karmaşık saldırısında farklı ve izole bir olaymış gibi faşizmin kendi başına üstesinden gelinebileceği anlamına gelmiştir.¹³

Bordiga, Napoli’den bir mühendistir; siyasetinin sadeliği ve netliği nedeniyle solcu olarak tanınmıştır. İşçilere karşı saldırgan bir savaşın dayandığı ve faşizmin bu saldırı içinde yalnızca “ikincil bir saldırı” olduğu fikri, Mussolini hükümeti istikrara kavuşurken bile Bordiga’nın düşüncesinin bir parçası olarak kalmıştır. Mussolini’nin iktidarı ele geçirmesinden bir yıl sonra, Kasım 1922’de Komünist Enternasyonal Kongresi’nde konuşan Bordiga, “Faşizm, burjuva siyasetinin geleneksel ideolojisine ve programına hiçbir şey eklememiştir,” diye bir açıklamada bulunmuştur.¹⁴

İki yıl sonra da Bordiga’nın mesajı değişmemiştir: “Faşizm, temelde burjuva sol partilerin eski oyununu tekrarlar, yani proletaryaya sivil barış için başvurur. Bu amaca, sanayi ve tarım işçileri sendikalarını kurarak ulaşmaya çalışır ve daha sonra bunları işveren örgütleriyle pratik

işbirliğine götürür,”¹⁵ diye açıklamıştır. Bordiga’nın konuşmalarının baş-
ka yerlerinde ters yönü işaret eden pasajlar da bulabilirsiniz. İtalya’nın
“yüksek yönetici sınıfından” faşistlerin farklı bileşimini kabul ettiği ya
da Mussolini’nin “siyasi el becerisini” kabul ettiği ya da “demagojik
hünerlerini” sergilediği bölümler bulunmaktadır. Ama onun her zaman
geri dönmüş olduğu nokta, kapitalist yönetimin işçilere yönelik şiddete
dayandığıdır ve bu nedenle faşizm, sıradan kapitalist yönetimden hiçbir
şekilde farklı değildir. Bordiga bir konuşmasında onu dinleyen birine,
“Biliyoruz,” demiştir, “demokratik sistem, yalnızca yönetici sınıfın pro-
letaryaya karşı savaşını yürüttüğü aldatici garantilerin bir toplamıdır.”¹⁶

İtalya Komünist Partisi, on binlerce üyesi ve yüz binlerce oyu olan bir
kitle örgütüdür. Bordiga, ilk üç yılında tartışmasız olarak bu örgütün li-
derliğini yapmıştır. Komitern’den Victor Serge, Bordiga’nın “coşkulu ve
enerjik,” birisi olduğunu hatırlatır. Onu ayrıca “Kunt, saçları kalın, siyah
ve kıllı görünen” ve “fikirler, deneyimler ve karanlık tahminler yükünün
altında titreyen,” bir adam olarak tasvir etmiştir.¹⁷

Peki ama Bordiga, partisinin geri kalanını kendi bakış açılarına uy-
maya nasıl ikna edebilmiştir? Cevabın bir kısmı, Bordiga’nın on yıllık
ilkeli aktivizmin bir sonucu olarak İtalyan solunda bir itibar kazanmış
olmasıdır. 1914 yılından önce İtalyan solunun başlıca güçleri; Sosyalist
Parti ve devrimci sendikalistlerdir. Bordiga sürekli olarak hiç tereddüt et-
meden katliamlara karşı çıkarken, her iki grup savaş sorunu üzerine iki-
ye bölünmüştü. 1914’te Mussolini’nin taraf değiştirmesiyle sosyalistler
şoke olduklarında Bordiga, sosyalist solun en yetenekli teorisyeni olarak
ortaya çıkmıştır.¹⁸ Yine de 1917’de o ve meslektaşları, Rus Devrimi’ni
İtalya’da ilk karşılayanlar arasında olmuşlardır. Onun uzlaşmazlığı, bu
dönemi takip eden beş yıl içerisinde, İtalyan Sosyalist Partisi liderleriyle
belirgin bir tezat oluşturmuştur. Böylece Bolşevikleri desteklediğini ve
yeni Komünist Enternasyonal’e katılmaya istekli olduğunu açıklamış,
ancak yeni örgüte bağlılıklarını ertelemek için defalarca gerekçeler or-
taya koymuştur.

Cevabın bir başka parçası da faşizmin zaferinden önce bile İtalya’nın
olağanüstü şiddete tanık olmasıdır. Yarım milyondan fazla İtalyan sa-
vaшта ölmüştür; benzer sayıda sivil ise savaş koşullarının neden olduğu

açlıktan ölmek üzeredir ve grip dahil bulaşıcı hastalıkların yaygınlığı artmıştır. Savaş memnuniyetle karşılayanlar, ülkenin liberal ve sosyalist politikacılarıdır ve 1920’den itibaren faşistler tarafından ezilen sendikalar elleri kolları bağlı kalmış halde sessizliğe bürünmüştür.

Aslında iki faşist partinin benzer yollarla iktidara gelmiş olduğunu söylemek –iki savaş arası Marksistlerin sık sık yaptığı gibi– yükselişlerinin de aynı biçimde gerçekleşmiş olduğu anlamını taşımamaktadır. Hitler iktidara geldikten sonra aylar içerisinde sosyalist ve komünist partileri yasaklamış, Nazi karşıtı kesimleri devlet hizmetlerinden uzaklaştırmış ve faşist bir diktatörlük kurmuştur. Yine de Mussolini’nin diktatörlüğe dönüşü, Hitler’inden daha yavaş gerçekleşmiştir. Sosyalist lider Giacomo Matteotti’nin öldürülmesinin ardından 1924 yazında protestolar nedeniyle önemli bir meydan okumaya maruz kalmasından sonra, ancak 1925-1926 yılları arasında tam olarak zirve noktasına ulaşmıştır. Mussolini başbakan olduktan sonra, Bordiga’nın konuşmaları ancak İtalya “tek partili bir devlet” olmadan önce yapılabilmektedir. Bu noktada rejimin artık “bir parlamenter demokrasi biçiminden ziyade, daha saldırgan bir tek parti diktatörlüğüne” dönüşmek üzere olduğunu kavrayamamış olması hususunda yalnız kalmamıştır.

Bordiga’nın argümanının pratik sonuçları, komünistlerin eğer ilkele kalacaklarsa kendi haklarına sahip olanlarla herhangi bir ittifakı reddetmelerinin gerekliliğidir. Kısa süre sonra Bordiga’nın gibi fikirler, İtalya’nın ötesinde dolaşmaya başlamıştır. Örneğin, Alman Komünist Partisi’nin 1923 yılında iktidarı alamamasından sonra Alman Komünist Partisi, faşizmin çoktan iktidara geldiği konusunda ısrar eden bir karar yayımlamıştır:

Faşizmin demokrasiye karşı kazandığı zaferin ve ona karşı herhangi bir proleter direnişinin olmamasının sorumluluğu, doğrudan ASP’nin liderlerine düşer. Bir dizi tavizle, proleter konumunu birbiri ardında faşizme teslim etmişlerdir... Sosyal demokrasinin bu liderleriyle ancak bir ölüm kalım mücadelesi verilebilmiştir.¹⁹

1923 sonbaharında, bir sosyal demokrat hükümetin orduya sağdaki –Hitler’in Birahane Darbesi– ve soldaki –Saksonya’da bir sosyalist-komünist koalis-

yon hükümeti– isyanları bastırması için geniş kapsamlı yetkiler verdiği doğrudur. Ancak 1923’te Almanya henüz faşist bir devlet değildir. O dönemde sosyalistler hükümettedir, seçimler aralıksız olarak devam etmiştir. Weimer Cumhuriyeti, hiper-enflasyon felaketinden sağ kurtulmuş gibi görünen bir dizi istikrarlı koalisyon hükümetiyle kısa bir “altın çağın” eşğine gelmiştir. Weimer’ın on yıllık çöküşü, komünist tahlilde, birkaç hafta içerisinde iç içe geçmiştir.

Elbette Bordiga veya Alman Komünist Partisi gibilerinin zafer kapsamında durdurulan bir devrimi ayırt edemediğini ve rakibine karşı her şiddet aracını kullanan saldırgan bir karşı devrim olduğunu söylemesi kolaycılıktır. Bordiga, faşizmin “vahşi şiddetini” ve İtalyan devletinin örgütleriyle ilişkili olarak başlangıçta yasadışı karakterini defalarca vurgulamıştır. “Faşizmin zaferinin devrimci hareket için bir yenilgi olacağını her zaman anladığıyla” övünmüştür. Her fırsatta faşizm ile liberal demokrasi arasındaki sürekliliği vurgulamıştır. Faşizmin yükselişinin, patronların fabrikalardaki saldırısını yavaşlattığını savunmuştur. İktidarda faşizmin “liberal ve demokratik” olacağını öngörmüştür.²⁰ Tüm bu yollarda Bordiga’nın faşizme yaklaşımı, onu ve destekçilerini bu yeni politikanın “işçiler ve sol için farklı bir tehdit” oluşturabileceği ihtimaline karşı kör etmiştir.

Orta Sınıfları Yerleştirmede Başarısızlık

Doğru teori, faşizmi çok daha karmaşık ve dağınık bir hareket biçimi olarak tasvir etmiştir. Sol teori faşizmi “seçkin bir hareket biçimi” olarak görürken; sağ teori faşizmi “kapitalist kontrolün özerk bir kitle hareketi” biçimi olarak algılamıştır. Giovanni Zibordi, Mussolini başbakan olduğunda ellili yaşlarının başındadır ve yirmi yıl boyunca İtalyan Sosyalist Partisi içinde önemli bir rol oynamıştır. Zibordi’nin Mussolini’ye karşı çıkan ılımlı sosyalistlerinden biri olduğu sırada, 1914 senesinde Mussolini’nin askeri müdahaleyi desteklemesinden önce ve sonrasında da çatışma devam etmiştir.²¹ 1921 yılında Reggio Emilia’da faşist bir çetenin saldırısına uğrayan Zibordi, 1915-1919 yılları arasında milletvekili olduğu kasabadan kaçmak zorunda kalmış ve Milano’ya yerleşmiş-

tir. Burada komünist solu “tehlikeli basitleştirme” ile suçladığı *Faşizmin Sosyalist Eleştirisi* adlı bir kitap yazmıştır. Zibordi, “faşizmin, katkıda bulunan diğer birçok destek kaynağı tarafından beslenmemiş olsaydı canlılığına ve gücüne ulaşamayacağı,” konusunda ısrar etmiştir.²² Faşizm, kendi içgüdülerine göre hareket eden ve kapitalist destekten bağımsız bir kitle hareketidir. Ayrıca faşizmin basitçe büyük kapitalistlerin hareketi olamayacağını vurgulamış ve onun kitle desteği daha derin köklere sahip olması gerektiğini göstermiştir:

Ama faşizm eğer gerçekten sadece “burjuvazi” olsaydı; mevcut düzen içinde egemen olan sosyalist bir rejim tarafından yok edileceği için haklı olarak korktuğu avantajlardan ve ayrıcalıklardan yararlanan bu sınıf, ne tür güce sahip olacak ve hangi başarı ümidini taşıyacaktı ki? Ya anti-sosyalist saldırısında, “burjuvazi” ile hiçbir ilgisi olmayan çevredeki sınıfların ve tabakaların işbirliğinden, onayından, hoşgörüsünden hem doğrudan hem de dolaylı olarak kelimenin tam olarak ekonomik anlamıyla yararlanmasaydı ne olacaktı? Peki, sosyalizmi yanlış anlamaların, öfkeli duyguların birikiminden ve onları yatıştırmak için hiçbir şey yapmadığımız için mi faşizme karşı çıkılıyordu?²³

Zibordi’nin faşizmin yükselişi hakkındaki açıklamaları, Mussolini’nin Kara Gömlekliler’inin *squadristi*, polisten ve ordudan aldığı zımni destekle başlamıştır. Zibordi’ye göre İtalyan ordusunun subayları, sağ kadar solu da destekleyebilecek tarafsız bir güç olan “üniformalı proleterler” olmuştur. Bu nedenle, faşizmin yasadışı örgütlenmesine destek olma istekleri şoke edici olmuştur. Bu durum sadece ekonomik ve psikolojik faktörlerin bir kombinasyonu ile açıklanabilmiştir: “Faşistler arasında savaş yüzünden ‘yerlerinden edilmiş’ kurbanlar olmuştur: Bu gruptaki insanlar, yirmi yaşına gelmeden cepheye giden, yirmi üç yirmi dört yaşlarında geri dönen ve artık öğrenimlerine veya işlerine düzenli ve kârlı bir şekilde devam edemeyen veya bunu istemeyen gençlerden oluşmuştur.”²⁴ Burada Zibordi, faşizmle ilgili önemli bir şeyi ilk kavrayanlardan biri olmuştur: savaşın yüceltilmesi. Çünkü faşizm, savaşma fırsatından yoksun bırakılan yaşlı savaşçıların ve onların küçük kardeşlerinin bir

hareketidir. Faşistler, savaşın hem anılarını hem de ihtimallerini elde etmişlerdir. Onlar askeri savaş teknolojisinden, mermilerin gürültüsünden, ateşli bir silahın sıcaklığından yoğun bir zevk almışlardır. Zibord yazdıklarıyla faşistleri şu şekilde açıklamıştır:

Savaş sırasında saldırgan nitelikler keşfetmiş ve geliştirmiş, cesaret ve macera ruhunun yanı sıra daha tehlikeli dürtülerle karşılıklı olarak ateşlenen silahlar yüzünden askerlik mesleğine bağlanmış, İtalya'yı kurtarmak için cephede bulunan ve siperlerde acı çeken ülkeyle istediklerini yapabileceklerine inanmışlardır.²⁵

Zibordi'ye göre, komünistlerin saldırgan talepleri küçük burjuvaziye korkutmuştur. Küçük tüccar veya esnaf gibi insanlar, savaş sırasında toprak sahipleri ve kentsel vurguncular tarafından el konulan büyük servetin farkında olmuşlardır. Ancak bir gün kendileri de zengin olmayı umdukları için bu servet onlara normal ve doğal gelmiştir. Bunun aksine, metal ya da duvar işçilerinin kazandığı mütevazı ücret artışlarını bile grotesk bulmuşlardır:

Kendisinin veya çocuklarının mütevazı bir biçimde keyfi şeylerle oylanmasına izin vermeden yaşam boyunca kendi iç karartıcı durumunun seyrini izleyen “küçük burjuvazi”, barda oturan ya da sine-maya giden ya da arabasıyla önünden geçip giderken seyrettiği işçi grubunun yeni zenginliğini görerek kıskanmış ya da bu duruma öfkelenmiştir. Bu noktada aylaklık haklarını, servetin en saldırgan teşhiri-ne, çalışanların en temel rahatlık haklarını bile kabul ettiğinden daha kolay tanıyan güçlü bir gelenek ve görenek vardır.²⁶

Doğru teori, genellikle sistemin kalbinde büyüyen istikrar ve güvenliği vurgulayan bir kapitalizm analiziyle bağlantılıdır. İstikrarlı kapitalist toplum içinde faşizm, istisnai veya patolojiktir. Zibordi, faşizmin ancak kapitalizmin daha iyi geliştiği daha varlıklı ülkelerden birinde değil; siyasi gelişimi “sınırlı” olan İtalya'da meydana gelmesinden dolayı mümkün olabildiği hususunda ısrarcı olmuştur. Bu Marx ve Engels'in

sosyalizminin devrimci içeriğine yabancı görünen yeni bir fikirle sonuçlanmıştır: Onun görüşüne göre, kapitalizmin kendi suistimallerini yeniden biçimlendirdiğini ve işçi sınıfının kendisini faşist olmayan tüm katmanların destekleyici dostu olarak sunması gerektiğini; sosyalistlerin görevinin işçiler için daha iyi yaşam standartları açısından baskı yapmak olmadığını ancak işçilere stratejik ihtiyat erdemlerini öğretmek, işçilerin ilerlemesini sınırlamak, işçilerden korkmak için hiçbir sebebi olmayan ve bu nedenle onları aksi durumlar karşısında acı ve tekrar eden nefret duygusundan koruyacak “sınıfların savunma bölgesini” inşa etmenin gerektiği fikrini ortaya atmıştır.²⁷

Mussolini’nin iktidarı ele geçirdiği sırada İtalya’da hem sol hem de sağ faşizm teorileri test edilmiştir. Bordiga liderliğindeki İtalya Komünist Partisi, sol yaklaşımı somutlaştırmıştır. Enerjisini İtalyan Sosyalist Partisi’nin (İSP) liderlerinin acımasız eleştirilerine adamıştır. Sonuç olarak, herhangi bir savunma ittifakında Sosyalist Parti’yle çalışmayı reddetmiştir. Mussolini’nin darbesine “boyun eğmiş” olanları desteklemek olarak gördüğü için Gramsci bile İSP ile anti-faşist bir ittifakı reddetmiştir. Bu sırada Zibordi’den etkilenen ve doğru faşizm teorisini benimseyen İSP de herhangi bir ittifakı kabul etmemiştir. Faşizm, nesnel koşulların izin verdiğinin ötesinde “tarihin hızını zorlamaya” teşebbüs eden komünistlerin en büyük hatası olmuştur. Yapılabilecek tek şey, kapitalistlerin zamanı gelince sıradan yönetim yöntemlerine döneceklerini ummak olmuştur.²⁸

Faşizmin Kitle Tabanını Kabul Etmek

Üçüncü veya diyalektik Marksist faşizm teorisinin ilk ifadesi, İtalya dışında Komünist Enternasyonal’in Komintern tartışmaları esnasında ortaya çıkmıştır. Üçüncü teori, İtalyan yenilgisine yanıt olarak geliştirilmiştir. Başlangıçta Komintern, faşizmi ciddiye almamış ve bu nedenle Komünist Enternasyonal’in Haziran ve Temmuz 1921’deki üçüncü kongresinde, İtalya hakkındaki tartışması birleşik bir komünist parti kurulması çağrılarıyla sınırlı kalmıştır. Rus delegasyonunun “Taktikler Üzerine” başlıklı makalesi, faşizmi tartışmakta kesinlikle başarısız olmuştur.²⁹

Oysa ki, 1921-1922'deki tartışmalar da sonrasında gelişecek olan olaylarla ilgilidir. Komünist Enternasyonal; Fransa, Almanya, İtalya ve diğer yerlerdeki sosyalistlerden sola ayrılmaya istekli önemli komünist azınlıklar ile önceki yıllarda Rus Devrimi'nin bir sonucu olarak ve savaş öncesi sosyalist partilerin en büyüğündeki bölünmeler yoluyla büyümüştür. Ancak 1921'e gelindiğinde, Enternasyonal'in önde gelen isimleri, 1917-1919 devrimci protestolarının durdurulduğunu açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca olasılığın işçi hareketi içinde nüfuz edebilmesi için daha yavaş bir savaş süreci yaşanması, Macaristan ve Polonya'da sola karşı askeri diktatörlükler de dahil olmak üzere sola dönük düşmanlarla ve Batı Avrupa'nın çoğunda bir işveren saldırısı olması ihtimalini yükseltmiştir. Ocak 1922'de Enternasyonal Yürütme Komitesi, üye sendikalarını "işçilerin birleşik cephesi" olarak adlandırdığı şeyi savunmaya çağırmıştır³⁰. Başka bir deyişle Komite, sosyalist ve komünist partiler arasında, iki partinin ayrı örgütlenmelerini sürdürecekleri ancak ortak hedeflere ulaşmak için işbirliği yapacakları ittifakların yapılması gerektiğini savunmuştur.

Kasım ve Aralık 1922 arasında düzenlenen dördüncü kongrede, faşizm tartışması daha da ciddiyet kazanmıştır. Faşizmin tartışıldığı birkaç oturum gerçekleşmiş ve katılanlar arasında en yaygın yaklaşım, proleter karşıtı tepki olarak faşizm üzerindeki sol baskıyı, kendi mantığı olan bir kitle hareketi olarak faşizme doğru vurguyla birleştirmek olmuştur. Bordiga da katılımcılar arasında yerini almıştır ve diğer konuşmacıların birçoğu ve en azından Polonyalı devrimci, bazen Alman soluna katılan ve o esnada Komintern sekreteri olan Karl Radek tarafından eleştirilmiştir. "Zayıf, oldukça küçük, gergin, çoğu zaman zalimlik noktasına kadar gerçekçi vahşi yanları olan anekdotlarla dolu" açıklamalarında³¹ Radek, komünistlerin ılımlılara öneride bulunmasını istemiştir. "İtiraf etmeliyim ki," demiştir, "komünist literatüründe bu sorunun ele alınmasından ve özellikle İtalyan kardeşimizin partisinininkinden daha üzücü hiçbir şey bir komünist için önemli değildir." Mussolini'nin zaferi hususunda ısrar etmiş, "Sosyalizmin ve komünizmin uğradığı en ağır yenilgi" olduğunu ve yine de sol teorisyenlerin yaklaşımıyla, "burada bir burjuva zaferine sahip olduğumuz sıradan bir gerçek" ile yanıt vermenin, felaketi sade-

ce kötü şansmış gibi ele almaktır, diye açıklamıştır. Faşizm Almanya’da ilerlemesini sürdürmeye devam etmiştir, komünistlerin orada aynı hatayı tekrarlama lüksleri kesinlikle yoktur.

Radek, “marjinal gruplar” ile faşizmin üzerine inşa edildiği “büyük sermaye” arasındaki sosyal ittifakın sürdürülemez olduğunu savunmuştur. Faşizm, yüz binlerce insana hayatlarının maddi olarak iyileştirileceği ümidini vermiş ancak Mussolini’nin yeniden dağıtım politikalarını uygulama arzusundan yoksun bir davranış biçimi sergilemiştir:

Mussolini yanında bir dizi küçük burjuva entelektüeliyle birlikte ortaya çıkmıştır ve karşısına çıkan ilk şey, yedi milyarlık bir devlet açığı olmuştur. Yine de arkasında, hükümet sorumlulukları için yüz binlerce davacı durmaktadır (...) bu insanlar Mussolini’nin güzel gözleri uğruna İtalya’yı uzun uzadıya gezmemişlerdir! Bu sadece onun insanlara yiyecek ve kıyafet verecek olmasından kaynaklanmıştır.

Faşizm, mücadele eden yüzlerce insanın bir hareketi olmuştur ancak iktidarda kapitalistlere uyan ve küçük burjuvazi için çok az ya da neredeyse hiçbir şey yapmayan bir program yürütmüştür. “Bu nedenle,” diye savunmuştur Radek, “bu kaba karşı devrim, dünyadaki karşı devrimci örgütlerin en zayıfıdır.” Komünistlerin görevi, faşizmin yenilgisinin en kararlı savunucuları olmaktır. “Parti, kitlelerin özgürlük çılgınlığı haline gelmelidir.”³²

İtalya Komünist Partisi ve Komintern arasındaki tartışma; 1917-1918’de devrimci önlemleri destekleyenler (İtalya Komünist Partisi’nin pozisyonu buydu) veya faşizmin yeni ve potansiyel olarak sıradan kapitalist yönetimden daha kötü olup olmadığı, faşizmin işçilere karşı çok daha geniş bir kapitalist saldırının basitçe ikincil bir bileşeni olarak görülmesi gerekip gerekmediği üzerine olmuştur.

Eğer faşizm bağımsız bir güç olursa ve sadece komünistlerin değil, sosyalistlerin örgütlerini, sendikalarını ve işçi salonlarını yok ederse—Zibordi gibi eleştirmenleri bir tür iç sürgüne zorlayacak olursa—daha sonra siyasi bir tepkiye ihtiyaç duyacaktır. Birleşik bir cephede faşizme karşı ittifak kurmak ise her iki grubun da yararına olacaktır.

1923'teki iki kaynak, Radek'in faşizm analizine benzer bir yaklaşım ortaya koymaktadır: Giulio Sas'ın İtalya'da *Faşizm* adlı kitabı ve Clara Zetkin'in Komünist Enternasyonal İcra Komitesi'ne yapmış olduğu konuşma.³³

Sas, bir dönem Sosyalist Parti'nin, daha sonrasında ise Avusturya ve Macaristan'da Komünist Parti'nin üyesi olmuştur. Julius Spitz'de doğmuş, İtalya'da yaşamış, ancak Mussolini'nin darbesinden sonra sınır dışı edilmiş bir gazetecidir ve 1922-1923'te Berlin'de Komintern'in bilgi ve istatistik departmanında çalışmıştır. Sol ve sağ Marksist teorilerin karşılıklı olarak aşırı basitleştirilmesini, İtalyan Marksistlerin mevcut durumun ötesine bakmadaki yetersizlikleri olarak tanımlamıştır. "Net bir bakış açısına sahip olmak, İtalyan işçilerle çok yakın temas halinde olmayı gerektirir," diye savunmuştur kendini. Faşizmin yükselişini bir kapitalist saldırı dönemine bağlarken, bu açıklamanın tek başına yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Mussolini'nin yükselişinin askeri genişleme olasılığı ve dolayısıyla işler için daha fazla kâr sağladığı ağır sanayi şirketlerinin sahiplerini suçlamıştır. Sas, bir nevi sol ve sağ Marksistlerin teorileriyle evlenmiştir; faşizmi hem kapitalist diktatörlüğün yeni bir biçimi olarak tanımlamış hem de işçi sınıfı örgütlerini ezmeyi amaçlayan ve aynı zamanda sosyalist ve milliyetçi terimleri birleştiren bir dili kullanan ve kitlesel destek elde eden bir hareket olarak nitelendirmiştir.³⁴ Bu analizin ardından gelen, faşizmin çelişkili olduğu kanısı olmuştur. Belirli bir tarihsel güç olarak faşizm, "hareketin gerici hedefleri" ile hareketin zevk aldığı "kitlesel destek tabanı" arasındaki çatışmayla şekillenmiştir.

Zetkin, 40 yıl boyunca sosyalist partilerin üyesi olmuştur. 1878'de Alman Sosyalist Partisi'ne katıldığı yıl, aynı zamanda bu partinin üyeliğinin suç ilan edildiği yıl olarak tarihe geçmiştir. 1891'de sosyalistlerin kadın gazetesi *Die Gleichheit*'in editörü olmuştur. Bağımsız sosyalistlere ve ardından Spartaküs Birliği'ne katılmak için Sosyalist Parti'den ayrılmıştır. 1919, 1921 ve 1923'te Almanya'daki ayaklanma girişimlerinin yenilgisini ve Zetkin'e ölümünden sadece dört gün önce gizlice "Seni binlerce kez kucaklıyorum," diye yazmış olan sevgili yoldaşı Rosa Luxemburg'un öldürülmesini görmüştür.³⁵ Zetkin, Komintern tarafından oraya gönderilmiş olarak İtalya'da da bulunmuş ve Ekim 1921'de çok sayıda sosyalist ve komünist liderle tanışmıştır.³⁶

Alman Komünist Partisi ve Komünist Enternasyonal'e dahil olduğu dönemde bu deneyimlerden yararlanabilmiş ve Lenin veya Bolşevikler gibilere bile hayranlık duymamıştır. Ancak faşizmin ne olduğu, köklerini ne kadar derinden etkilediği ve onu durdurmak için hangi müttefiklerin mevcut olduğu konusunda kendi görüşlerine ulaşmıştır.

Kitabını okuduğu anlaşılan Sas ile ortak olarak Zetkin, faşizmin yükselişini, Marx'ın *On Sekiz Brumaire*'de uyguladığı gibi bir dinamizm ve değişim dili kullanarak, değişen sınıf güçleri bağlamında açıklamıştır. Faşizmi, kapitalist bir saldırıyı mümkün kılmak için “dünya devrimindeki durgunluk” ile birleşen “kapitalist ekonominin çürümesi ve parçalanmasının” şekillendirdiği politik bir durumun ürünü olarak tanımlamıştır. Faşizmin büyümesini sağlayan bu içerik olmuştur. Ancak faşizm, onun aracı değil, yalnızca burjuvazinin müttefikidir:

Binlerce insanı içeren kitleler faşizme akın etmiştir. Siyasi olarak tüm evsizler, sosyal olarak kökünden koparılmış, yoksul ve hayal kırıklığına uğramış olanlar için bir sığınma yeri olmuştur. Ve devrimci proleter sınıftan ve sosyalizmden artık hiç ummadıkları şeyin, her sosyal sınıfın en güçlü, kararlı ve cesur unsurları tarafından başarılabileceğini ummuşlardır. Tüm bu güçler bir toplulukta bir araya gelmek zorundadır. Ve bu topluluk, faşistler için bir ulustur. Yanlış bir şekilde, yeni ve daha iyi bir sosyal gerçeklik yaratma yönündeki samimi iradenin tüm sınıf çelişkilerinin üstesinden gelecek kadar güçlü olduğunu düşünmüşlerdir. Faşist ideallere ulaşmanın aracı onlar için ulustur. Kendi yarattıkları ve itaatkâr araçları olacak güçlü ve otoriter bir ulustur bu.

Faşizmin, birliklerinin toplumsal bileşimi açısından burjuva toplumu için aşırı derecede rahatsız ve hatta tehlikeli olabilecek güçleri kapsadığı açıktır.³⁷

Zetkin, faşizmin hem sol hem de sağ analizlerini eleştirmiş, faşizmin “derin toplumsal kökleri olan bir kitle hareketi ve sadece bir işçi devrimiyle yok edilebilecek kapitalist toplumun bir ürünü” olduğunu vurgulamıştır. Faşizmle nasıl yüzleşebileceğine dair ayrıntılı bir dizi öneri hazır-

layarak, Komitern'in bir önceki yıl yaptığından çok daha ileri gitmiştir. Bu önerilerin birkaç ayağı vardır. Birincisi; anti-faşistlerin düşmanları, zulmün ayrıntıları ve çekirdek katılımcıları hakkındaki gerçekler dahil olmak üzere bilgi toplamalarının gerektiğidir. İkincisi; baskı yapmak için anti-faşist bir mesajı evlere göndermek için "gazete makaleleri, broşürler ve posterler" üretilmesidir. Üçüncü kısım ise faşistlerin sosyalistleri ve komünistleri iki eşit muhalif olarak gördükleri ve ikisini de yok etmeye kararlı oldukları için, komünistlerin soldaki diğerlerine yaklaşmaları ve onlarla birleşik bir şekilde çalışmaya başlamalarının gerektiğidir. "Düşüncesi ne olursa olsun işçiler bu mücadelenin içine çekilmelidir. Tüm işçi partileri, sendikalar ve proleter kitle örgütleri faşizme karşı ortak savunmaya katılmaya çağırılmalıdır." ³⁸

Zetkin bütün bunları söylerken, memleketi Almanya'daki yakın tarihli çatışmaları unutmamış, komünistlerin daha fazla devrimi baskılamak için oynadıkları rolü ya da hükümetteki sosyalistler tarafından karşılaştıkları direnişleri hatırlatmıştır. Önde gelen sosyalistler Gustav Noske ve Friedrich Ebert'in partisinin kurucuları ve arkadaşları Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un öldürülmesi sonuçlanan askeri eylemlere yetki vermede oynadıkları rolü affetmemiştir.³⁹ Ancak faşizm daha da büyüyecek ve bunlar son ölümler olmayacaktır. Anti-faşistler birleşmek zorunda kalmışlardır.

Bu teorinin üstünlüğü, gerçeklere uygun görünmesidir. Açıkça, faşizm kapitalizmle bağlantılıdır; sadece kapitalist toplumlarda ortaya çıkmış ve bu toplumlarda işçi sınıfına karşı kapitalist sınıfın yanında yer almıştır. Bununla birlikte faşizm aynı zamanda hem kapitalist hem de kapitalizm öncesi seçkinlerden bağımsızdır. Bu nedenle kapitalizmle ittifak kurulacak olsa bile burjuvaziye asalak olarak saldırmış ve fakir insanları büyük işlere karşı koruyacak bir güç olarak kendini öne çıkarmıştır. Bu teorinin bir diğer avantajı da faşizmin yenilebileceğini öngörmesidir. Bordiga'nın önerdiği gibi, faşizm yalnızca kapitalist barbarlığın nihai ifadesi ise o zaman onunla savaşmaya gerek yoktur çünkü işçi sınıfını asla tam olarak evcilleştiremediğinden sonunda iktidardan uzaklaştırılabilmektedir. Ancak faşizm, Zibordi'nin öne sürdüğü gibi kendi başına bir gücü olan bağımsız bir kitle hareketi olsa bile yenilmezdir. Marksistlerin yapabile-

ceği tek şey, egemen sınıfın ona karşı döneceğini ummaktır. Bununla birlikte faşizm, sıradan insanların arzularını yükselten ancak karşılamayan bir kitle hareketi olsa bile diğer güçlerin onu yoldan çıkarabileceğini ve faşizmin durdurulabileceğini izlemiştir.

1923’egelindiğinde,diyalektikfaşizmteorisi,KomünistEnternasyonal içindeki baskını yorumlamıştır. İtalya veya Almanya dışındaki yazarlar üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla Britanya’da bu fikirler, romancı ve bağımsız sosyalist Ethel Holdsworth da dahil olmak üzere Brintanya’nın en eski anti-faşistlerini şekillendirmiş; Holdsworth’un *The Clear Light* adlı gazetesi, İtalyan sosyalist basınından alınan faşist vahşet listelerini yeniden yayımlamış ve okuyucularını, yeni kurulan Ulusal Faşizmle Mücadele Birliği’ni desteklemeye davet etmiştir. Etkisi, İngiltere’de yayımlanan ilk anti-faşist broşür olan “L.W.” –muhtemelen Ellen Wilkinson– tarafından yazılan bir faşizm broşüründe daha da net bir şekilde görülmüştür. Plebs Birliği* tarafından hazırlanan bu broşür, Ekim 1924’te ortaya çıkmıştır. Sas’ı takip eden faşizm broşürü, “sanayi kapitalistlerinin” bir rampası olma niteliğini taşımıştır –ne toprak sahipleri ne ordu ne de uzmanlar– sadece ağır sanayinin işverenleri bu çerçeveye dahil olmuştur. Zetkin ve bu dönemin diğer Marksist yazarlarıyla ortak olan “L.W.”, faşizmi uluslararası bir güç olarak şöyle ele almıştır: “Dünyanın her yerindeki işçiler için bir tehdittir.” Faşizm, L.W. tarafından ayrıca “Sınıf savaşında bir harekettir ve muhalifleri ancak bu gerçeği fark edip ona göre hareket edecek olursa başarılı olmayı ümit edebilir,” diye yorumlanmıştır. Yazar, 1930’ların birleşik cephe tartışmalarını ön plana çıkaran terimlerle, işçi sınıfı partileri –yani İşçi Partisi ve komünistler– arasındaki birliğin ancak “siyasi sağdan uzaklaştırılarak” mümkün olabileceğini belirtmiştir.⁴⁰

Faşizmin üçüncü teorisi olan diyalektik teori ise pek işe yaramamıştır. Faşizmin sıradan insanları kendi çıkarlarından farklı çıkarları olan bir ideoloji uğruna seferber etmesi doğruysa, o zaman bu onları kitlesel işçi sınıfı eyleminin, faşizmin destekçilerini ideolojiden uzaklaştırarak, giderek sosyalist devrim hedefine doğru yaklaştırdığını göstermektedir.

* İngiltere menşeli Marksistlerin oluşturduğu eğitim sorunlarını öne alan politik organizasyon. (e.n.)

Analiz olarak bu mantıklıdır ve bir eylem rehberi olarak faşizmin yenilebileceğine dair gerçek bir umut sunmuştur.

Bu nedenle diyalektik faşizm teorisi kendine yer edinmiştir. Gramsci bunu, faşizmin uluslararası bir güç haline gelebileceğini iddia etmek için kullanmıştır. Ancak yalnızca komünist partiler işçi sınıfı, birleşik cephe konusunda hata yapacak olursa bunun mümkün olabileceğini vurgulamıştır. Palmiro Togliatti, teoriyi faşist yönetimin doğasında bulunan bazı çelişiklere işaret etmek için kullanmıştır. Faşist parti ile devlet arasındaki ayrılık, faşist milisler ile ordu arasındaki mücadele ve faşist sendikalar ile devlet arasındaki ayırım da buna dahildir.⁴¹

Bununla birlikte Komünist Enternasyonal, faşizmin diyalektik analizine karşı çıkmıştır. Onun yerini alan teori, sol analizin yeniden canlanmış bir varyantı olmuştur. Bu varyant, faşizmin yalnızca kapitalist gericiliğin en son biçimi olduğu fikridir.

İnkâr ve İzolasyon

Grigori Zinovyev sol teorinin canlanması hususunda bir ana figürdür. Komünist Enternasyonal'in "yuvarlak omuzlu, sessiz dilli" başkanı ve devrimci döneminde 1923 sonbaharından 1925 Eylül'üne kadar müttefik olduğu Josef Stalin hariç, Bolşevik Parti'nin önde gelen çevrelerindeki en az etkileyici figürlerinden biri olmuştur. Onunla yakından çalışan Victor Serge, Zinovyev'i, "Lenin'in en büyük hatası" olarak nitelendirmiştir.⁴² Komintern, diyalektik faşizm teorisinden uzaklaşmaya başlamıştır. Örneğin, Komintern'in Temmuz 1924'teki beşinci kongresinde kabul edilen *Faşizm Üzerine Karar*, faşizmi "kapitalist çürüme çağındaki karşı devrimin klasik biçimlerinden biri, (...) proletaryayla savaşmak için büyük burjuvazinin aracı" olarak göstermiştir. Faşizmin burjuvazinin basitçe hukuk dışı bir kolu olduğu ve burjuvazinin diktatörlük arzusunun çıplak ifadesi olduğunun keşfi, komünistlerin faşizmle tek başına savaşmaları gerektiği konusundaki ısrarla birleştirilmiştir. "Faşizm ve sosyal demokrasi, kapitalist diktatörlüğün tek bir aracının iki yüzü niteliğindedir. İşte bu nedenle sosyal demokrasi, proletaryanın faşizme karşı mücadelesinde asla güvenilir bir müttefiki olamaz."⁴³ Ya da Stalin'in de-

diği gibi; “Faşizm, sosyal demokrasinin aktif desteğine dayanan burjuvazinin savaşılan örgütüdür. Faşizm ve sosyal demokrasi taban tabana zıt değil, ikizdir.”⁴⁴

Komintern’in 1928’deki altıncı kongresi, kapitalist krizin yeni bir “üçüncü” döneminin yaklaştığını iddia etmiştir. Komünistler, tüm kapitalist partilerin –muhafazakârlar, liberaller ve sosyalistler– her biri faşist olma sürecinde olmuştur. Bunu, faşist diktatörlüğün en olası aracının sosyal demokrasi veya “sosyal faşizm” olduğu görüşü takip etmiştir. Komünizmin en büyük düşmanının faşizm olmadığı iddia edilmiştir. Ancak sosyal demokrasi ve bu şekilde sosyal demokrasinin başka bir tür faşizm olduğuna dair eski sol teori, komünist hareketin resmi sloganı haline gelmiştir.⁴⁵

1928’den sonra komünist partiler, sosyalist rakipleriyle ittifakı savunmayı bırakmıştır. Ancak bu yaklaşım değişikliği, komünistlerin bir cephe kampanyası oluşturmaya devam etmeleri nedeniyle kısmen maskeleyenmiştir. Bunlardan bazıları, sözde ittifakın sadece Komünist Parti üyeleri olduğu ve seyahat eden destekçilerden oluşan hafif bir gösterişe sahip olan “parti cepheleri” olmuştur. Diğerleri, zamanın jargonunda “Aşağıdan Birleşik Cepheler” olmuştur. Komünistler diğer geleneklerle çalışma isteklerini ilan etmiş, bir yandan bu potansiyel müttefikleri, “komünist partilerin önderliğinde aktif devrimci mücadele için sosyal demokrat işçileri kazanmak amacıyla” kınamıştır.⁴⁶ Bu tür kampanyalar, sosyalistlerin önemli liderlerini birleşik çalışmanın erdemleri hususunda ikna etmeye çalışmaktan başka hiçbir erdem göstermemiştir.

Sosyalist partilerin bireysel destekçileri kendi yoldaşlarından kopup, bunun yerine komünistlerin kontrolü altında çalışmayı seçmişlerdir.⁴⁷

Faşizmin diyalektik yorumu, 1920’lerin başından ortalarına kadar içsel nitelikleri ve faşizmin kalbindeki çelişkileri açıkladığı için popüler hale gelmiştir. Buna karşın sol teorinin yeniden canlanması, yalnızca dış etkenlerle açıklanabilmektedir. Yeniden canlanmasının açıkçası bu dış etkenlerinin nitelikleriyle pek, belki de hiç ilgisi olmamıştır. Bir teori olarak hiçbir şeyi açıklamamıştır ve analiz olarak yetersiz kalmıştır. Gerçekte, Komintern içindeki değişimin tek ikna edici açıklaması, onu Komünist Enternasyonal’e Sovyetler Birliği Komünist Partisi’ne ege-

men olan partinin doğası içindeki değişikliklerle ilişkilendiren bir açıklama olmasıdır. Sol teorinin zaferini gören 1924-1927 yılları, Lenin'in ölümü ve Stalin'in Komünist Parti'nin genel sekreteri olarak atanması dönemini de oluşturmuştur.

Rusya içerisinde, komünist maaşlarının –vasıflı bir işçinin ücretini asla geçmemesi gerekirken– sınırları gizlice sona erdiğinden, son işçi konseyleri yara almış ve devlet memurlarının sayısı katlandığından, bu durum bir bürokratikleşme çağına dönüşmüştür. Bu aynı zamanda bir ideolojik dönüş dönemi olmuştur. Uluslararası devrimin mesajı ve devrimin ilk yıllarında hâkim olan egemen fikir, “1917'nin bir dünya devriminin parçası olduğu ve sosyalizmin ancak devrim yayılırsa başarılı olabileceği” fikri olmuştur. 1924'ten sonra baskın ideoloji, Josef Stalin'in “tek ülkede sosyalizm” teorisi olmuştur. Devrimin ancak Rusya'da hayatta kalabileceği ve bu nedenle hayatta kalmasının anahtarının da tüm Rusya'yı tek bir askeri makineye dönüştürmek olduğu fikridir.⁴⁸

Üçüncü devrenin ilan edildiği yıl olan 1928'e gelince, bu aynı zamanda kolektifleştirmenin de başladığı yıl olmuştur. Rus köylülüğünün kolektif çiftliklere zorla sokulma süreci ve bu durumu reddeden yüz binlerce kişinin kıtlıkla cezalandırılmasıyla çok sayıda kişi şehirlere akın etmiş; şehirli işçilerin ücretleri ve yaşam standartları felaket bir şekilde düşmüştür.

Sovyetler Birliği içinde güç, giderek daha çok Stalin takımının eline geçmiştir. Bu değişikliğe Komünist Enternasyonal'in doğasında bir değişiklik eşlik etmiştir: Artık dünya Marksizminin bir forumu ya da devrimci değişimin bir aracı olarak hareket etmesi istenmemiştir. Enternasyonal ve onu oluşturan üye partilerin artık Stalin'in iç ve dış politikasının ihtiyaçlarına uygun bir çizgi izlemesi beklenmiştir. Marksist teorinin bir kaynağı olarak Enternasyonal'in bu yozlaşması, Komintern yanlısı tarihçilerin bile kabul etmesi gereken bir şeydir. Örneğin John Cammett bu konuda şunları yazmıştır: “Komünist Enternasyonal'in altıncı dünya kongresinden sonra ve Halk Cephesi dönemini de içeren Komintern'in, bu alandaki –faşizm teorileri– çalışmaları gittikçe daha az somut hale gelmiş ve daha çok siyasi gerekliliklere göre uyarlanmış durumdadır.”⁴⁹

Komünist Enternasyonal'in Marksistlerinde ve Sosyalist Enternasyonal içindeki Marksistlerde olduğu gibi, 1920'lerin sonlarında teorilerinin kali-

tesinde bir düşüş görülmüştür. Kendilerine hâlâ “Marksist” diyenler arasındaki baskın karakterler arasında, Alman Sosyalist Partisi’nin (ASP) Marksistleri ve özellikle de Karl Kautsky bulunmuştur. 1914’ten önce Kautsky, Avrupa Marksizminin önde gelen entelektüeli olarak kabul görmüştür. Engels’in eski arkadaşı ve öğrencisi, ayrıca Marx’ın ekonomik fikirlerini açıklayan standart ders kitaplarının yazarıdır. Sosyalist milletvekilleri, Kautsky’nin hiçbir muhalefet önermediği Birinci Dünya Savaşı’nı desteklemek için oy kullanana kadar, Marksizmin her noktasında sosyalistlere, hatta Luxemburg ve Lenin gibi radikallere ilham kaynağı olmuştur. Önceki otoritesinin bir kısmı 1918’de kaybedilmiş olsa da daha sonra Kautsky, ASP içinde önemli bir figür olarak yer almış ve bu partinin 1932-1933 kışına kadar Almanya’daki en büyük siyasi parti olarak kalmasını sağlamıştır.

1914’ten önce Kautsky, devletin üretimin kontrolünü devralmasının devrimden ziyade demokratik reformlarla giderek daha kolay hale geldiği, tröstlerin ve tekellerin büyümesinin ekonomi içinde bu kadar yüksek bir merkezileşmeye yol açtığı fikrine kapılmıştır. Bundan hareketle, Marx ve Engels’in *Komünist Manifesto* zamanında çalışmasında bulunabilecek bir halk ayaklanması yoluyla devrimci dönüşüm fikrini reddetmiştir. Kautsky’nin kapitalizmin giderek daha istikrarlı hale geldiğine olan inancı, onu savaş ilanı karşısında pasifliğe sürüklemiş; on yıl sonra İtalyan faşizmini “tarihin karşısında salt bir sapma” olarak görmeye teşvik etmiştir.

Karl Kautsky, 1927’de yayımlanan *Materyalist Tarih Anlayışı* eserini, hayatının belirleyici eseri olmasını amaçlamıştır. Bu eserde, devrim teriminin hızlı bir çığır aşan değişiminden yavaş yavaş buzul dönemine dönüşmesi, on yıllar boyunca meydana gelebilecek türden bir değişime dönüştürüldüğü türde bir Marksizm formunu ortaya koymuştur. Peki, son yıllardaki karşı devrime doğru eğilim ne olmuştur? Kautsky, böyle bir şeyin olmadığını göstermiştir. Özellikle de Almanya’nın faşist bir darbenin eşiğinde olabileceğini öne sürenlere itiraz etmiştir. Bunun imkânsız olduğunu açıklamıştır. Basit bir matematikle, İtalya’da meydana gelen felaketin başka bir yerde tekrarlanamayacağını iddia etmiştir:

“Faşistlerin siyasi bir etkiye sahip olması için mevcudiyetlerinin çok kalabalık olması gerekmektedir. İtalya’da bu kapasite 39 milyon kişi

içinde yaklaşık yarım milyondur. Almanya’da bu orana ulaşmak için neredeyse bir milyon kişi olmak zorundadırlar. Sanayileşmiş bir ülkede, bu kadar çok sayıda lümpen unsur bir araya gelmemiştir.⁵⁰

Kautsky, Mussolini’nin zaferinin bir şans olduğunu söyler. Bu durum, ülkenin az gelişmişliği de dahil olmak üzere belirli İtalyan koşullarının sonucudur.

Kautsky daha sonra faşistlerin kapitalizm altında başarılı olamayacaklarına dair daha fazla kanıt bulmak için uğraşır. Böylece itiraz edilemeyen bir ikinci gerçeği de aydınlatmıştır. Onun görüşüne göre sadece işçilerin değil, herkesin; tüm endüstriyel sınıfların, fabrika sahipleri ve zenginlerin bile demokrasiyle ilgisi vardır. “Kapitalist üretim ve birikim uzun vadede ancak mülkiyet ve refah için tam güvenlik koşulları altında mümkündür.” Savaşlar arası Avrupa’nın büyük işlerine hâkim olan işadamları, kendi çıkarları konusunda keskin bir anlayışa sahip zeki insanlardır. Faşist egemenlik onlar için dayanılmaz bir risk oluşturmaktadır:

Faşizmin tüm bu yükseliş süreci, sosyalistlerin sermayenin yaklaşan zaferinden korktuğunu göstermiştir ve zaten elverişli bir fırsatın olduğu belirli ülkelerde, pervasız ve dar görüşlü kapitalist unsurlar, demokrasinin silahlı bir şekilde bastırılmasını sağlamak için bundan yararlanmıştır. Bu eğer her yerde olmuyorsa bunun nedeni, fırsatın tamamen mevcut olmamasından kaynaklanmaktadır. Ancak aynı zamanda bu durum, egemen sınıfların daha ileri görüşlü devlet adamlarının, kapitalizmi kurtarmanın bu yönteminin aslında Beelzebub tarafından Şeytan’ı kovmak olduğunu anladıklarından ortaya çıkmaktadır.

Kautsky ve onun önderliğinde ilerleyen sosyalist aktivistler kuşağı söz konusu olduğunda, faşizm ve kapitalizm ulaşılamayacak duruma gelmiştir.⁵¹

Bu argümanların sonucu, eski sağ faşizm teorisine benzeyen bir faşizm fikrinin ASP ve Sosyalist Enternasyonal içindeki egemenliğidir. Ancak bu daha az tutarlı, daha az doğru ve daha az işe yarayan bir durumdur. Faşizm, tarihsel bir gerileme, giderek daha rasyonel ve organize bir kapitalizm karşısında küçük üreticilerin şiddeti olarak tasvir edilmiştir.

Bu durumun yaratılmasına yardımcı olan şey, hem Enternasyonallerin Mussolini’nin diktatörlüğünün kurulmasıyla hem de Alman faşizminin

yetersiz bir teoriyle yükselişle karşı karşıya kaldığı bir durumun söz konusu olmasıdır. Alman Sosyalist Partisi içinde vurgu, küçük burjuvaziden desteği ve kapitalist elitlerin varsayılan düşmanlığı da dahil olmak üzere Nazi Partisi'nin kitlelerine yapılmıştır. Alman Komünist Partisi içinde vurgu ise faşizmin kendi hesabına iktidarı ele geçirme şansı olmadığından, faşizmin ultra kapitalist doğası yönünde olmuştur.

Bu teoriler iki şeyi paylaşmıştır: Bu kitle düşmanlık simetrisinden hoşlanmış; ASP, Nazi Partisi'nin yükselişi kadar Alman Komünist Partisi'nin yükselişi konusunda endişelenmiştir. Alman Komünist Partisi ise gerçek faşizme olduğu kadar sözde sosyal faşizme karşı da bir tutum sergilemiştir.⁵²

Her iki durumda da yetersiz teori yetersiz uygulamaya yol açmıştır.

Alman Komünist Partisi, Alman devriminin başarısızlığından ve Rosa Luxemburg ile Karl Liebknecht'in öldürülmesinden ASP'nin liderini suçlamıştır. ASP, Alman Komünist Partisi'ni 1918-23 yılları arasında, özellikle de Alman Komünist Partisi'nin gerçek bir destek olmadan bir ayaklanma başlatmaya çalıştığı 1921 Mart eyleminde maceracı rolü yüzünden suçlanmıştır. 1929'dan itibaren Komintern, sosyal demokrasinin sadece faşizmin başka bir çeşidi olduğu fikriyle, "sınıfa karşı sınıf" teorisini savunmaya başlamıştır. Hitler'e yalnızca Alman Komünist Partisi direnebilmiştir. Bu arada ASP, Hitler'e karşı Hindenburg Başkanı ve müttefikleri tarafından direnilebileceğini savunmuştur.⁵³

Karşıt pankartlarının altında yürüyen Alman işçi hareketini destekleyen milyonlarca kişi, Nazilere karşı birleşik bir direniş gösterememiştir. Niyetlerinin aksine, Hitler'in iktidarı ele geçirmesinin önünü açmışlardır.

Bölüm 4

Benjamin, Gramsci, Troçki

1933 öncesinde dahi, resmi sol ve sağ konumların yanlışlıklarını reddeden teoriler geliştiren birkaç Marksist olmuştur. Britanya’da John Strachey, sol görüşlü bir İşçi Partisi milletvekilidir. Kuruluş siyasetine hem güçlü hem de genç bir alternatif olarak sunulan “yeni partiye” katılmak için 1931 yılında İşçi Partisi’nden istifa etmiştir. Bu organizasyon daha sonra, Strachey’in sola doğru dönüşüm yaşamasıyla bölünmüştür. Ancak lideri –başka bir eski İşçi Partisi milletvekili– Sör Oswald Mosley de dahil olmak üzere Yeni Parti’nin büyük bir kısmı, 1923’de İngiliz Faşistler Birliği’ni kurma girişiminde bulunmuştur. Strachey, Mosley’in faşizme yöneldiği ana tanık olduğunu iddia etmiştir.

1931 yılında Ashton-under-mLyne’da yapılan bir seçim sırasında Yeni Parti, İşçi Partisi taraftarlarından oluşan düşman bir grupla karşılaşmış ve Mosley’in destekçilerini şunları söylemiştir: “Savaştan beri İngiltere’de herkesin bir şeyler yapmasını engelleyen kalabalık budur.” Olaya daha sonrasında dönüp baktığında Strachey şunları yazmıştır: “O tutkulu anda ve bazı kişiler tehlikedeysen, Mosley kendini sembolik olarak işçilere karşı yönelmiş olarak bulmuştur.”¹ Elleri ateşe çok yakın bir yerde yakalanan John Strachey, faşizmin oluşturduğu tehdide karşı Britanya’nın en tutarlı seslerinden biri olmuştur.

Strachey’in *Güç İçin Mücadele* eseri, faşizmi “kapitalizmin korunması için kitlesel bir halk hareketi” olarak tanımlamıştır. Faşizmin bu sol

tanımının içinde Strachey, normalde Marksist sağdan gözlemciler tarafından ilk kez fark edilen “faşizm unsurlarını” vurgulamıştır. Bu nedenle, faşizmi “devrimci” olarak nitelendirmiş ve “faşizmin temel özelliğinin bir kitle partisi yaratmak” olduğunu savunmuştur. Strachey ayrıca geleneksel küçük burjuvaziden farklı bir “küçük rantiyeci” sınıfı olan faşizmin toplumsal temeli olarak gördüğü şeyi ayrıntılı olarak tanımlamaya da çalışmıştır. Bazı çağdaşlarından farklı olarak orta sınıfın doğasının sabit olmadığını, üretimin doğası geliştikçe değiştiğinin kesinlikle fark etmiştir. Yüz yıllar önce olsa da faşistler ne zanaatkâr ne de küçük kapitalistlerdir, ancak mülkü bankalardan alınan kredilere bağlı olan esnaf ve küçük tüccarlardır. Strachey’e göre bu küçük rantiyeci sınıf, Marx’ın zamanının küçük burjuvazisinden farklıdır. “Küçük ölçekli üretimin tadını çıkararak değil, büyük tekelci emperyalist girişimlerin kârlarına küçük bir katılım sağlayarak yaşarlar,” diye bir açıklamada bulunmuştur. Bu muhalefet anlarına rağmen Strachey’in vardığı sonuçlar, seyahat eden sol arkadaşının sonuçlarıdır: Faşizme karşı savaş, sosyal demokrasiyi ifşa ederek başlamalıdır.²

Bir diğer alışılmışın dışındaki Marksist Walter Benjamin, aşırı sağın savaşı idealleştirmesini ele aldığı “Alman Faşizminin Kuramları” adlı bir makale yazmıştır. Milliyetçi ve otoriter bir eski asker olan Ernst Jünger’in editörlüğünü yaptığı, savaşın insan yaşamının en yüksek koşulu olduğuna inanan, erkeklerin en iyi niteliklerini sergilemek için muhteşem anların yer aldığı makaleleri gözden geçirmiştir. Onun görüşüne göre bu, yeni bir toplumun başlangıcıdır; dünyayı sınırlarla çevrelemek ve devrimci milliyetçiliğine katılmayanları yumruk ve kanla cezalandırmaktır.

Savaşın karakterine, kapitalizmin çelişkileri kadar askeri cesaretle karar vermediğini söyleyen Benjamin, “Emperyalist savaşın en sert ve en feci yönleri, kısmen teknolojinin devasa gücüyle sağladığı minicik ahlaki aydınlatma arasındaki uçurumun sonucudur,” diye bir açıklamada bulunmuştur. 1914-1918 savaşı bir gösteri gibi başlamış olabilir ancak ölüm, cinayet ve isyanla sonuçlanmıştır. Benjamin, “Bu dönüşümler görünür hale gelmiştir,” diye yazmış, “Ağustos 1914 askerlerinin canlı ve coşkulu yüzleri, 1918 makineli savaş gazilerinin ölümcül derecede bitkin, yorgun, amansız bir şekilde gerilmiş yüzlerine dönmüştür,” diye

devam etmiştir açıklamasına. Jünger ve onun görüşünde olan kişiler, neredeyse ölmek üzere olan bir ruhu idealleştirmiş, dünyayı ve savaşı anlamamışlardır.³

Benjamin, 1930 tarihli bu makalede, Jünger'in toplu öldürme teknolojisini romantikleştirmesine atıfta bulunmuştur. Altı yıl sonra, "Mekanik Yeniden Üretim Çağında Sanat Eserleri" adlı denemesinde Benjamin, siyaset olarak faşizmle efsane olarak faşizm arasındaki ilişki sorununa geri dönmüştür:

Faşizm, yeni yaratılan proleter kitleleri, "kitlelerin ortadan kaldırmaya çalıştığı mülkiyet yapısını etkilemeden" örgütlemeyle çalışmıştır. Faşizm kurtuluşunu bu kitlelere haklarını değil, kendilerini ifade etme şansını vermede görmüştür. Kitlelerin mülkiyet ilişkilerini değiştirme hakkı bulunmaktadır. Faşizm, mülkiyeti korurken onlara belli bir ifade vermeye çalışmıştır. Faşizmin mantıksal sonucu, estetiğin politik hayata girmesidir. Führer mezhebiyle faşizmin çökertilmiş olduğu kitlelerin ihlalleri, ritüel değerlerin üretimine bastırılan bir aygıtın ihlali olarak karşılığını almıştır.⁴

Faşist tahayyülde savaş güzel bir şeydir. Görkemlidir çünkü gaz maskeleri, makineli tüfekler ve tanklarla üretici güçlerin zaferini temsil etmektedir. Onların üstünlüğü, insanlara karşı bir zaferdir. Faşizm, savaş koşullarının geri dönüşünü ve kitlesel acılara dönüşün özlemini çekmiştir: "Homeros'un zamanında Olimpos tanrıları için bir tefekkür nesnesi olan insanoğlu, şimdi kendisi için vardır. Kendine yabancılaşması, birinci dereceden estetik bir zevk olarak kendi yıkımını deneyimleyebilecek dereceye ulaşmıştır. Faşizmin estetik hale getirdiği siyaset durumu budur."⁵

Savaşlar arası Marksist faşizm teorilerindeki daha geleneksel bir figürse 1910'da 18 yaşında Alman Sosyalist Partisi'ne (ASP) katılan ve daha sonra Halle ve Zickau'da ASP gazete editörlüğü yapan Max Seydewitz olmuştur. 1930'da Naziler, Alman Reichstag'da %18 oy ve 107 sandalye kazanarak seçim atılımlarını gerçekleştirmişlerdir. Yükselişlerinden dehşete düşen ASP, Şansölye Brüning liderliğindeki mevcut merkez sağ hükümete oy vermeye karar vermiştir. Seydewitz, ASP içinde bu politikayı

reddeden on binlerce kişiden biri olmuştur. Sosyalistlerin hem merkez partilere hem de faşizme karşı kampanya yürütmesi gerektiğini söylemiştir:

Faşist hareket, burjuvazinin ve proletaryanın çatışan sınıfları arasında bağımsız bir varlık değildir ancak (...) sınıf mücadelesinin şu anki safhasında, toplumsal olarak gerici taleplerinin kovuşturulması için büyük burjuvazinin elinde bir silah, belki de en belirleyici silahtır (...) –ASP’nin liderleri– faşizmin ekonomik krizle bağlantısını ve egemen burjuva sınıfın krizini kendi çıkarları doğrultusunda çözme girişimlerini yeterince açık bir şekilde kabul etmemişlerdir.⁶

Seydewitz, ASP’den ihraç edilmiş ve faşizmi durdurmak için birleşik işçi sınıfı eylemini savunan Sosyalist İşçi Partisi adlı yeni bir parti kurmuştur.

Faşizmin en ilginç analizleri, her iki Enternasyonal’in dışındaki düşüncülerden ya da resmi solun veya sağın etkisinin ötesinde yeni Marksist kavramlar üreten kişilerden gelmiştir. Bu tür muhalif figürlere dair tatmin edici bir liste içerisine yalnızca Walter Benjamin’i değil, aynı zamanda August Thalheimer, Antonio Gramsci ve Lev Troçki’yi de dahil etmek gerekir.

Bonaparte Olarak Mussolini?

August Thalheimer, Alman Komünist Partisi’nin önde gelen teorisyenidir. 1909’dan beri sosyalist solun yanında yer alan eski bir felsefe öğrencisi; Luxemburg ve Liebknecht’in Spartaküs Birliği’nin bir üyesi; Aralık 1920’de, Komünist Enternasyonal’in sponsorluğunda bağımsız sosyalistler ve Alman Komünist Partisi arasında bir füzyon gerçekleştirdiği Alman Komünist Partisi’nin liderliğinin bir parçasıdır.

Kısacası Alman Komünist Partisi, yaklaşık yarım milyon üyesi olan ve 33 günlük gazetenin desteğini alan bir organizasyondur.⁷ Liderleri –Thalheimer’ın kendisi, sol görüşlü avukat Paul Levi, eski inşaat işçisi ve sendikacı Heinrich Brandler– esnek ve ileri görüşlüdür. 1924’ten itibaren Komintern, sosyal demokrasiye düşmanlık görüşü açısına yerleştğinde,

daha genç ve sabırsız olan yeni liderler öne çıkmıştır. Sovyet komünistleri, Thalheimer'ı ve eski liderliğin geri kalan diğer üyelerini izole etmelerine yardım etmiştir. 1928'de Alman Komünist Partisi'nden atılmıştır.

1920'lerin sonlarından itibaren Thalheimer, üçüncü faşizm teorisinin kavramlarını savunmuştur.⁸ Bir yönetim biçimi olarak faşizmin, birkaç on yıllık işçi sınıfı mücadelesinde elde edilen kazanımların yok edilmesiyle sonuçlandığını belirtmiştir. Faşizm, kapitalist sınıfa sömürü için mutlak özgürlük vermiş, bu durum "işçilerin demokratik haklarının tamamen ortadan kaldırılması" anlamını taşımıştır. Aynı zamanda faşist parti bağımsız bir etken olarak büyümüştür: "İtalyan burjuvazisinin, faşist çetelerin işçilere karşı terörist kampanyalarını teşvik ederken istediği son şey, Mussolini ve faşistlerinin egemenliği olmuştur... Nihai sonuç asla İtalyan burjuvazisi tarafından amaçlanmamış ancak eylemlerinin kaçınılmaz sonucu olmuştur."⁹ Thalheimer, faşist hareketin çelişkili doğasını kabul etmiş ve birleşik işçi sınıfı direnişinin, onu yenmenin tek yolu olduğunu vurgulamıştır. Yine de en özgün eseri, faşist hareketin yükselişinin koşullarıyla değil, bir rejim olarak faşizmin doğasıyla ilgilidir.

Thalheimer'ın en çok bilinen eseri, 1928'de yazılan ve 1930'da yayımlanan "Faşizm Üzerine" adlı makalesidir.¹⁰ Buradaki temel yaklaşım, Marx'ın *On Sekiz Brumaire*'i eserinden ödünç alınmıştır. Thalheimer, Marx'ın analizinin temel taşı, Bonapartizmin "sınıf ilişkilerinin bütünlüğünün" bir ürünü olduğu anlayışı olarak görmüştür. Hem Marx'ın yönemini hem de Marx'ın Bonapartizmin yükselişini açıklamak için kullandığı belirli argümanları takiben Thalheimer, faşizm ve Bonapartizmi "ilgili fenomenler" olarak tanımlamıştır. Bu açıklamanın ikisi de "açık kapitalist diktatörlüğün bir biçimidir." Her ikisi de devlet iktidarının muazzam genişlemesine, "burjuvazinin kendisi de dahil olmak üzere kitlelerin faşist devlet iktidarına politik olarak tabi kılınmasına" tanık olmuştur. Her ikisinde de siyasi bir partiye baskın bir rol verilmiştir. Önemli olan, her iki durumda da işçi sınıfının moralini bozan ve dehşete düşen yönetici sınıfın bir kurtarıcı aramasına neden olan, iktidarın ele geçirilmesinden önce başarısız bir proleter saldırının gerçekleşmiş olmasıdır.¹¹

Daha sonraki birkaç Marksistin de faşizm ile Bonapartizmi karşılaştıracakları düşünüldüğünde, iki rejimi ayıran üç ana nokta olduğunu belirten

Thalheimer'in analizini ele almak yararlıdır. Birincisi, Mussolini'nin faşizmi Fransa'da değil İtalya'da ortaya çıkmıştır; bu da onun modeli için Napolyon değil Sezar'ı seçtiği anlamına gelmektedir.

İkinci bir hususta, bu faşizmin 70 yıllık kapitalist büyümeden sonra ortaya çıkmasıdır: Bonapartizm yıllarca süren özgür kapitalist gelişme ile ilişkilendirilirken, faşizm tröstler ve tekeller, kapitalist kriz çağında ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla faşizm, “en başından beri kelimenin modern anlamıyla emperyalist” olmuştur.

Üçüncüsü, faşist ve Bonapartist partilerin rakiplerini alt etmek için yine rakiplerini taklit etmesidir. 10 Aralık'ta Napolyon'un topluluğu, mevcut Jakoben grupları kopyalamaya çalışmıştır. Ancak Mussolini'nin partisi, Sovyet Rusya Komünist Partisi'nin karşı devrimci dengi olmuştur. Bu nedenle Napolyon hareketinin aksine, en başından beri geniş bir kitle örgütüdür. Bonapartizm yüzlerce hareket biçimi içermiştir, bunun aksine faşizm on binlerce kişilik bir hareket olmuştur. “Bu, onu belirli açılardan daha güçlü kılmıştır. Ancak aynı zamanda iç çelişkilerini, bu kitlelerin toplumsal çıkarları ile hizmet vermek için var olduğu yönetici sınıfların çıkarları arasındaki çelişkilerini de arttırmıştır.”¹²

Son olarak Thalheimer, karşı devrimci amaçlar için de olsa, faşizmin ancak “ayaklanma yoluyla” iktidara gelebileceği hususunda ısrar etmiştir:

Burjuva parlamenter rejimin baltalanması adım adım gerçekleşmiştir. Ve burjuvazinin kendisi de bu işin ana etkeni olmuştur. Marx'ın *On Sekiz Brumaire*'i, bu süreci tam olarak kendi bireysel aşamalarında açıklamıştır. Bununla birlikte diktatörlüğün açıkça kurulması, ancak burjuvazinin kendisinin pasif unsur olduğu bir sıçrama, darbe yoluyla gerçekleşebilmiştir. Sosyal olarak “kurtarılabilecekleri” ve politik olarak ihlal edebilecekleri koşulları yaratmak onların görevidir. Ancak ihlalin kendisi ayaklanmanın ya da bir hükümet darbesinin kahramanı tarafından gerçekleştirilmektedir.¹³

Sağdaki Yıkıcılar

Antonio Gramsci, Livorno'daki partinin Merkez Komitesi'ne seçilen İtalya Komünist Partisi'nin bir üyesiydi ve partiyi 1924'ten itibaren yönetmiştir. 1926'dan itibaren, 1937 senesindeki ölümünden önce serbest

birakılincaya kadar hapsedilmiştir. Gramsci, İtalya Komünist Partisi'nin 1920'den itibaren faşizmi ciddiye alan az sayıdaki üyesinden bir olmasına rağmen, Gramsci'nin tek başına faşizm teorisini inşa ettiği söylenemez.¹⁴ Gramsci'nin her iki büyük faşizm dönemi boyunca yazıyor olması, bu durumun sebeplerinden biridir. Daha önce de kabul edildiği gibi ilk çalışması, faşizm doğma sürecindeyken bile “acilen bir teori üretme ihtiyacıyla” şekillendirilmiştir. Bir başka sorun da Gramsci'nin sonraki yazılarının doğasıdır. *Hapishane Defterleri* eserinde en önemli hususlara yer vermiştir. Ancak bu eser, Gramsci'nin gardiyanlarının kafasını karıştırmak için şifreli olarak yazılmış ve bitmemiş notlarından oluşan bir koleksiyondur. Gramsci bu makalelerde Marx alıntılarını kaldırmak, “Mussolini”, “faşizm” ve “komünizm” ifadeleri yerine şifreler kullanmak gibi yöntemlere başvurur.

Gramsci'nin faşizm teorisini yeniden inşa etmek için mümkün olduğu ölçüde çalışmalarını “Mussolini'nin iktidara gelişi sırasında yazılanlar” ve “sonrasında yazılanlar” olarak ikiye bölmek gerekmektedir. İlk dönemde Gramsci, faşizmin yeni ve tehlikeli bir hareket olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca kapitalist sınıf tarafından “İtalya'da demokratik sistemin indirgenmiş olduğu en minimum seviyede bile” yok etmek için kullanılan bir araç olduğunu savunmuştur.¹⁵ Başka bir deyişle Gramsci'nin analizi, Bordiga'nın sol fikirleriyle diyalektik teori arasında bir yerde kalmıştır.

1926 yılında Gramsci'nin faşizm modeli, diyalektik kavrayışa dikkat çekici biçimde daha yakın olmuştur. Faşizmin kökenlerinin İtalya'ya özgü bir dizi sınıf ilişkisinden kaynaklandığı söylenmiştir. Gramsci'nin tutuklanmasından hemen önce yazdığı “Güney Sorununun Bazı Yönleri” adlı denemesi, İtalya'ya ya liberalizmi ya da sosyal demokrasiyi getirme girişimlerine yönelik bir bakış açısı getirmiş ve hem genel olarak İtalya'nın azgelişmişliğinin hem de özelde güneyin sınıf yapısının başarısızlığını açıklamıştır. Güney sorunuyla Gramsci, zenginliğini veya gücünü anlamlı ölçüde paylaşmaya isteksiz olan toprak sahibi bir aristokrasinin yükselişini ve herhangi bir büyüklükte bir orta sınıfın ortaya çıkmamasını kastetmiştir. Bunu takip eden gelecek, eski kırsal bir aristokrasiye ait olsa da –iktidardaki müttefikleri, faşistleri aracılığıyla– bu durum güneyli köylülerle kuzey işçi sınıfı arasında oluşan ittifaktan –sadece komünistlerin yardımıyla ortaya çıkabilir– başka bir şey olmamıştır.¹⁶

Önceki bir bölüm ise Gramsci'nin pasif devrimler hakkındaki fikirlerine değinmiştir. Yani bir sınıfın, toplumsal içeriği olmayan ancak popüler bir ayaklanma biçimine sahip bir olay aracılığıyla iktidarı ele geçirebildiği süreç ele alınmıştır. *Hapishane Defterleri*'nde bu sürecin en net örneği, 1848-1871 yılları arasındaki "İtalya'nın Birleşmesi" olmuş, yüz binlerce kişinin ilk andaki desteğine rağmen, halkın katılımı olmadan bir dizi manevrayla dağılmıştır. 1932-1933'te yazılan çeşitli notlarda Gramsci, *Risorgimento*'yu –yani birleşmeyi– "daha sonraki süreçlerde İtalyan için kötü sonuçlar doğuracak pasif bir devrim" olarak tanımlamıştır. Kitle hareketleri ortaya çıkmış, ancak bu kitle hareketleri "gelecekte organik güçler tarafından" ele geçirilmiştir. Bu durum, toprak aristokrasisinin 1920'lerin sonlarına kadar İtalyan kırsal yaşamında nasıl önemli kalacağını da açıklar. Aksi takdirde çok daha büyük bir değişime yol açabilecek sosyal hareketleri birlikte seçmişlerdir. "Eski feodal sınıflar, egemen konumlarından 'yöneten' bir konuma indirgenmiş, ancak ortadan kaldırılamamıştır."¹⁷

Üç yıl sonra Gramsci, aynı pasif devrim fikrini çok farklı bir şekilde kullanarak, faşizmin onu devirebilecek güçlere yol açıp açmadığını sorgulamıştır. Birinci Dünya Savaşı üzerine kurguladığı analojinin, Kautsky'ci sosyalist teorideki benzer tarafları vardır.

Bu modelde, 1914-18 yılları arasında, Alman ekonomisinde bir dönüşüm görülmüş, tamamen devletle bütünleşmiş kartellerin oluşumu gözlemlenmiştir. Kuşkusuz Alman Sosyalist Partisi (ASP), böyle bir sürecin "sanayinin kaçınılmaz olarak kamulaştırılmasının" habercisi olduğunu savunmuştur. Benzer şekilde Gramsci, Mussolini'nin devletin yasama müdahalesi ve korporatif örgütlenme yoluyla, pasif bir devrimi başlatıp başlatmadığını yüksek sesle sorgulamış; bir üretim alanında toplumsallaşma ve işbirliğinin ancak bireysel ve grup kâr tahsisatına dokunulmadan –veya en azından düzenleme ve kontrolünün ötesine geçmeden– artırılacağını söylemiştir. Gramsci, böyle bir iyimserliğin erken olduğu konusunda uyarıda bulunur. Halk kitleleri daha ziyade servetin kendilerine ulaşmasını beklemiştir. Büyüme, "hegemonik sistemi, askeri ve sivil baskı güçlerini güçlendirmiştir."¹⁸

Hapishane Defterleri'nin başka bir yerinde Gramsci, faşizmin toplumsal tabanını, iki katmandan oluşan sınıflar olarak tanımlamıştır:

“yoksullaşmış bir küçük burjuvazi” ve alt proletaryadan oluşan “açlıktan ölmek üzere olan” *morti di fame*. Her ikisi de hem ezilme hem de köklelerinden koparılmış anlamında “yıkıcı” bir durum yaşamış ve bu nedenle çalkantılı bir değişim ihtimaline işaret eden şiddetli tartışmalara açık bir konuma gelmiştir. Ancak bu;

Olumlu sınıf pozisyonundan çok olumsuz bir durum olmuştur. “İnsanlar” düşmanları olduğunu farkındadır, ancak onları yalnızca empirik olarak sözde *signori* (patronlar) olarak tanımlamışlardır. *Signore*, patron kavramının içinde yer alan, kasabaya karşı eski hoşnutsuzluk çoğunlukla devam etmektedir. Devletin algılandığı tek biçim olan resmiyete dair hoşnutsuzluk da devam etmektedir. Köylü ve hatta küçük çiftçi, memurdan nefret etmektedir; devlete karşı ise durumu anlayamamalarından dolayı herhangi bir nefret duygusu beslememişlerdir.¹⁹

Gramsci, sorunun bir kısmının, hem sosyalizm hem de komünizmin yönetici sınıfın servetini yeniden dağıtmaya çalışması olduğunu ve çoğu İtalyan için bunun imkânsız derecede uzak ve hayal edilemez bir duruma işaret ettiğini ileri sürmüştür.

İnsanların kendi tarihsel kimliğine dair kesin bir bilince sahip olmaması bir yana, onlar düşmanın tarihsel kimliğinin ya da kesin sınırlarının bile bilincinde değildir. Alt sınıflar, tarihsel olarak savunmada öz farkındalığa ancak düşmanlarının kimliği ve sınıf sınırları konusundaki bilinçleriyle bir dizi olumsuzlama yoluyla ulaşabilmişlerdir. Ancak tam olarak işte bu süreç, en azından ulusal olarak henüz yüzeye çıkmamıştır.²⁰

Dolayısıyla faşistler mücadele eden sınıflardan gelse de faşist diktatörlüğün sonucu burjuva egemenliğini sürdürmüştür. Bu anlamda faşizm, “vekâleten” bir ideolojidir. Ezilen katmanların radikalizmini kendilerine karşı kullanmışlardır. Gramsci’nin tanımına göre faşizm, ekonomik krizi çözmek için bir kitle hareketinin desteğine ihtiyaç duymuş ancak destekçilerini öngörememiştir.

Gramsci, faşist yönetimi, hem faşizmi hem de Marx tarafından ele alınan Bonapartizmi ifade etmeyi amaçlayan bir terim olan “Sezarizm”

kategorisine yerleştirmiştir.²¹ Thalheimer gibi Gramsci de III. Napolyon ve Mussolini'nin yükselişinin pratik nedenlerini benzer olarak görmüştür. Thalheimer ve Marx'ın ardından, yönetici sınıfın krizi, proletaryanın karşılıklı başarısızlığı, köylülüğün atomizasyonu ve hem küçük burjuvazi hem de lümpen proletarya dahil olmak üzere bir parti halinde örgütlenmiş maceracı bir katmanın varlığı gibi faktörleri sıralamıştır.²²

Bununla birlikte, Gramsci'nin teorisinin August Thalheimer'inkinden farklı olduğu birkaç nokta da bulunmaktadır. Öncelikle Gramsci, faşizmin yükselişinden önce gelen kapitalizmin krizine dair, "bir hegemonya krizi" ifadesiyle somutlanan spesifik bir fikre sahip olmuştur. Burjuvazinin, esasen zorlama yerine "rıza yoluyla yönettiği" fikrine atıfta bulunmuştur. Dolayısıyla hegemonya krizi, egemen ideolojinin krizidir. Buna ek olarak, faşizmle alt düzey subayların çekildiği katman olan *morti di fame* ve kentsel küçük burjuvazi de dahil olmak üzere belirli katmanların sınıf psikolojisi arasındaki bağlantıya dair güçlü bir algı vardır. Sonunda faşizm hegemonya krizine cevap vermiştir. Marx'ın *On Sekizi Brumaire*'i eserinde, Bonapartizmin istisnai karakteri, destekçilerinin şikâyetlerini karşılayamadığı için gerilemiştir. İstisnai bir hüküm sistemi, sınıf yönetiminin yalnızca başka bir biçimi olma eğiliminde olmuş ve savunmasız hale gelmiştir. Gramsci'nin Sezarizm anlayışına göre, böyle bir toplum daha uzun süre dayanabilecektir. Kitlesele faşist sendikaların yardımlarından ve diğer halk katılımlı mekanizmalardan yararlanan bir kitle hareketi olacak olursa bunu şu biçimde yapabileceklerdir:

Sezarcı fenomen mekanizması, büyük sendikalar ve parti politikalarının yarattığı modern dünyanın koşullar, III. Napolyon dönemindeki koşullardan farklıdır. III. Napolyon'a kadar olan dönemde, hattın düzenli askeri kuvvetleri veya askerleri, Sezarlığın ortaya çıkışında belirleyici bir unsur olmuştur. Ayrıca bu oldukça hassas darbeler (*coups d'état*), askeri eylemler vb. yollarla gerçekleşmiştir. Modern dünya sendika ve siyasi güçlerinde, küçük vatandaş gruplarının emrinde olabilecek sınırsız mali imkânlar sorunu karmaşıklştırmıştır. Partilerin ve ekonomik birliklerin görevlileri, Sezar veya Brumaire tipi büyük tarzda askeri harekâta gerek kalmadan yozlaştırılabilmiş veya terörize edilebilmiştir.²³

Ayrıca rakipleri zayıf ve terörize edilmiş olmalarına rağmen hayatta kalmayı başarmıştır:

Modern dünyada Sezarlığın da belli bir marjı vardır. Ülkeye ve küresel bağlamdaki göreceli ağırlığına bağlı olarak daha büyük veya daha küçüktür. “Her zaman” bir sosyal form için, daha fazla gelişme ve organizasyonel iyileştirme için marjinal olasılıklar bulunmaktadır ve özellikle, kendine özgü karakteri ve yaşam tarzının bir sonucu olarak “rakip ilerici gücün göreceli zayıflığına” güvenebilmişlerdir.²⁴

Silahlı Adamlardan Tepkisel Olarak Kaçış

1905 ve Ekim 1917 devrimci ayaklanmaları sırasında Petrograd Sovyeti’nin eski lideri olan Troçki, Lenin’in ilk dışişleri komiseri olarak hizmet etmiş; sonrasında 1918-1920 İç Savaşı sırasında Bolşeviklerin başarısı için çok önemli olan Kızıl Ordu’yu kurmuş ve yönetmiştir. Lenin’in halefi olması beklenen Troçki, Stalin tarafından yenilgiye uğratılmış; Türkiye, Fransa, Norveç ve nihayet Meksika’ya sürgüne gönderilmiştir. Diğer muhalif figürler hapisanede ve bu durumlara seyirci olmadan (Gramsci) ya da Hitler’in iktidara gelmesinden önce (Thalheimer) yazılarını yazarken, Troçki’nin en önemli makaleleri²⁵ ise 1931 ve 1932’de Almanya’da geniş çapta dağıtılmıştır. Bu makaleler, yüz binlerce kopya satan broşürlere dönüştürülmüştür. Başka bir deyişle, Hitler’in en savunmasız olduğu anlarda okunmuştur. Troçki’nin biyografi yazarı Isaac Deutscher’in sözleriyle, “Nasyonal sosyalizmin dünyada yaratacağı yıkıcı hezeyanı herkesten çok daha önce” kavramıştır.²⁶

Troçki, faşizmin son derece şiddetli bir sınıf egemenliği biçimi olacağı konusunda uyarılarda bulunmuştur: “Brüning ile Hitler arasında hiçbir fark görmediklerini iddia eden bilge kişiler, aslında bizim örgütlerimizin var olup olmadıklarının ya da halihazırda yok edilmiş olup olmadıklarının hiçbir öneminin olmadığını söylemektedir,” diye bir açıklamada bulunmuştur.²⁷ Troçki, faşist diktatörlükle sınıf barışının sağlandığı zamanları, tipik olan kapitalist yönetim biçimleri arasındaki farkları açıklamıştır. Sakin koşullar altında, büyük şirketlerin temsilcileri sosyal çelişkilere istik-

rarlı bir çözümünü tercih etmişlerdir: “Onlar çırpınmak, uzun ve şiddetli bir iç savaş istememektedir.” Ancak “savaş, yenilgi, tazminat, enflasyon, Ruhr’un işgali, kriz, ihtiyaç ve umutsuzluğun beyaz ateşe getirdiği bir atmosferde bu tür barışçıl hükümet biçimleri” imkânsızdır.²⁸ Eğer Alman seçkinleri Hitler’i atamanın eşiğindeyse bunun nedeni, krizin derinliğinin siyasi demokrasinin devamını imkânsız kılmasıdır. Troçki, eski yöneticilerin acısını, anestetiklerin yaygın olarak bulunmasından önceki günlerde belki daha da güçlü olan canlı bir metafor kullanarak, “Büyük burjuvazi faşizmi, azı dişleri ağrıyan herhangi bir erkeğin dişlerini çekmeyi sevdiği kadar az sever,” demiştir.²⁹

Troçki’nin Alman Komünist Partisi’nde ve sol faşizm teorisinden koptuğu yerde, faşizmin gerçek bir kitle hareketi olduğu ve zenginlere veya herhangi bir önemli işadamına indirgenemeyeceği konusundaki ısrarı dikkat çeker. Onun ifadesine göre, “Faşizmin ana ordusu, küçük burjuvazi ve yeni orta sınıftan, şehirlerin küçük esnaf ve dükkân sahiplerinden, küçük memurlardan, işçilerden, teknik personelden, entelijansiyadan, yoksul köylülerden oluşmaktadır.” Troçki, “küçük burjuvazi” ile iki sosyal grubu kastetmektedir: Katmanlardan biri esnaf ve tüccarlardan meydana gelen, çok az sermayeye sahip, sürekli olarak borç içinde yüzen insanlardan oluşmaktadır. İşleri bankalardan alınan kredilerle ayakta kalmaktadır. Diğer katman ise yetkililer ve yöneticilerden oluşmaktadır. Bu grup da yine zenginlerden oluşmamaktadır ancak üyeleri kendilerini istihdam eden şirketlerde bir miktar payları olduğunu düşünmektedir. Her iki grubun da sermayeye sahip olduğu veya sermayeyi kontrol ettiği söylenemez ancak her iki katman da ortak bir öz algıyı paylaşmıştır: Çoğu işçiden daha eğitilidirler, kendilerini sosyal olarak üstün görmekte ve altlarındaki insanlara düşmanca davranmaktadırlar.³⁰

Troçki, Nasyonal Sosyalizmi, “silahlı adamlardan kaçan küçük burjuva” –yabanileşen küçük insanlar grubu– *wildgewordene Kleinburger* ifadesiyle tanımlamıştır. Bu ifade, sosyal konum kavramını sınıf psikolojisi kavramıyla birleştirmiştir. Ekonomik krizin etkisi altında, küçük üreticiler gerçekten büyük zorluklar yaşamıştır. Troçki, “küçük mülk sahiplerinin keskin şikâyetlerini iflastan yoksun” olarak tanımlamamıştır.³¹ Mücadele ederek, “Büyük sermaye karşısında iktidarsız kalan küçük

burjuvazinin, gelecekteki işçileri ezip geçerek toplumsal itibarını yenisinden kazanmayı uman” altlarındaki insanları suçlamışlardır. Hitler’in dehası, bu grubun taleplerini ifade etme yeteneğinde yatmaktadır:

Ölümcül hasta insanlar gibi mahkûm sınıflar, şikâyetlerinde değişiklik yapmaktan asla usanmazlar... İşte Hitler’in bu tür konuşmalarının tümü bu aşamaya uygun hale getirilmiştir... Her öfkeli küçük burjuva Hitler olamaz ama öfkelenmiş her küçük burjuvanın içinde bir Hitler parçacığı mutlaka yatmaktadır.³²

Küçük burjuvazi, işçi sınıfıyla egemen sınıf arasında sadece bir orta katman değildir, mücadele eden ve hayal kırıklığına uğramış insanların azalan bir katmanıdır ve kendi zayıflığının ve sefaletinin farkındadır. Bu nedenle Troçki, faşist partiyi “karşı devrimci umutsuzluğun partisi” olarak görmüştür.³³

Kimi zaman Troçki’nin teorisinde, küçük burjuvazinin faşizmi seçerken bir dereceye kadar akli olarak huzura kavuştuğu iddia edilmiştir. Bu bana yanlış okuma olarak görünmüş; küçük burjuvazinin vahşiliğinden, kızgınlığından, şikâyetlerinden ve umutsuzluklarından söz ederken başkalarının acı çekmesini isteyen insanları tarif ediyormuş gibi gelmiştir. Ancak bu da yalnızca sınırlı bir memnuniyettir çünkü daha sonra yine başladıkları yere geri dönerler, hâlâ mahkûm oldukları duruma tabi olurlar ve şikâyetlerinin çoğu çözüme kavuşmadan ortada kalmaktadır.

Troçki’nin faşizm teorisini özetleyen bir cümle varsa o da şöyledir: “Faşizm, finans kapitalin toplumsal çıkarları doğrultusunda küçük burjuvaziyi seferber etmenin ve örgütlenmenin özgün bir yoludur.”³⁴ Bu kavrayış içerisinde yerleştirilmiş olan iki sınıf, “toplumdaki en zengin ve en güçlü insanlar” ve “onların çok altındaki orta katmanlar” arasındaki ilişkiden ortaya çıkmaktadır. Bu ittifak, sosyolojik olarak istikrarsızdır çünkü her şeye sahip olan ve olmayanların birleşiminden oluşmaktadır. Bu grup politik olarak istikrarsızdır çünkü zenginler refahlarının sonsuza dek sürmesini istemekte ancak devam eden yükselişlerinin Hitler’in silahlarının desteğine bağlı olduğu bir durumda olmaktan hiçbir zevk almamaktadırlar. Bu çelişkiler, istikrarsız bir düzen ve kaos politikasında

şu biçimde ifadeye bürünür: “Nasyonal Sosyalizmde her şey bir kâbus-taki kadar çelişkili ve kaotiktir. Hitler’in partisi kendisini sosyalist olarak adlandırmış ancak tüm sosyalist örgütlere karşı terörist bir mücadele yürütmüştür... Kapitalistlerin kafalarında şimşekler çakmasına neden olmuş olsalar da, onlar tarafından yine de desteklenmişlerdir.” Troçki, biçimsel ideolojiyle fiili uygulama arasındaki çelişkiye dair açıklamasında, bu çelişkinin, faşizm devlet iktidarına yaklaştıkça ve faşistler onu ele geçirdikten sonra da giderek daha açık hale geleceğini savunmuştur: “İktidardaki faşizm her şeyden önce küçük burjuvazinin egemenliğidir... Faşizm, onları sermayenin hizmetine sunmayı başarmıştır.”³⁵

Troçki, Thalheimer ve Gramsci’nin faşist yönetimin Bonapartizme benzer olduğu fikrini çokça paylaşmıştır. Örneğin, üçü de faşizmin ilerlemesinin ancak “kapitalist kriz ve işçi sınıfının yenilgisi döneminde” mümkün olduğu konusunda hemfikirdir. Yine de Troçki, Bonapartizmin özünü “iki çatal, simetrik olarak bir mantara vurulursa ikincisi bir iğnenin başına bile dayanabilir. Bu tam olarak Bonapartizmin şemasıdır,” diyerek açıklamış ve bu durumu sınıfların bir dengesi olarak görmüştür.³⁶

Bunun ardından Troçki, dinamik ve spesifik bir Bonapartizm fikri geliştirmiştir. Faşizmden önceki rejimlerde ve özellikle 1930 ve 1932 yılları arasında hüküm süren Merkez Partisi lideri Şansöyle Brüning ve Başkan Hindenburg’un liderliğinde “iç savaş tehdidi, egemen sınıfta bir hakem, bir komutan, bir Sezar ihtiyacı yaratmıştır,” diyerek, bir denge olduğunu görmüştür. Böyle bir sağcı hükümet biçimini Troçki, “önleyici Bonapartizm” olarak nitelendirmiştir:

Milyonlarca işçi, küçük burjuva ve köylü –sosyal demokrasi ve merkez– Hindenburg’a oy vermiştir. Onda herhangi bir siyasi program görmemişlerdir. Her şeyden önce iç savaştan kaçınmak istemişler ve Hindenburg’u bir üst düzey hakem, ulusun karar verici yargıcı olarak omuzlarında yükseltmişlerdir. Ama tam da bu, mülkiyet ve düzeni korumak için iki mücadele kampı üzerinde yükselen Bonaprtizmin en önemli işlevidir. İç savaşı bastırmış ya da önüne geçmiş ve yeniden alevlenmesine izin vermemiştir.³⁷

Ancak böyle bir sistem güvenli değildir. Alman sosyalistleri korkudan Hindenburg gibilere oy vermişlerdir. Oylar; en sıkıcı, en az ilham verici siyaset biçimlerini desteklemek için kullanılmıştır. Bu, NSAİP'nin kalan tek değişim savunucusu olarak görünmesine izin vermiştir. Hitler'in zaferini engellemek bir yana, Hindenburg gibiler bölgesel parlamentoları sol çoğunluklarla bastırmış ve orduyu demokratik kontrolden çıkarmışlardır. Almanya'daki farklılıkların nasıl çözüleceğine dair gerçek cevaplar vermeden, Almanya'nın yönetilemez olduğu ve otoriter yönetim gerektirdiği fikrini normalleştirmiştir. "Olası tüm kurumlar arasında Papen hükümeti en az istikrarlı olanıdır."³⁸

Troçki, faşizmin zaferinin "işçi sınıfı için yenilgi ve sermayenin çıkarları doğrultusunda bir çözüm" anlamına geleceğini görmüştür. Başka bir deyişle, sermayenin ya da emeğin yönetememesinin neden olduğu dengeyi, geçici olarak sona erdirmiştir. Faşizm, orta sınıfların taleplerini karşılayamayacaktır. "İktidara geldikten sonra faşist şefler, kendilerini takip eden kitleleri devlet aygıtıyla susturmaya zorlanmıştır. Aynı şekilde, küçük burjuvazinin geniş kitlelerinin desteğini de kaybetmiştir."³⁹

Troçki'nin faşizm teorisinin belirleyici özelliği, faşizmin çelişkili doğası konusunda ısrarcı olmasıdır. Faşizmin, elitlerin kriziyle sosyalist partilerin başarısızlığı arasındaki gerilimin, neredeyse uyumlu koşullarının bir ürünü olduğunu ileri sürmüştür. Faşist hareket, desteğinin kitle tabanı ile hedeflerinin gerici doğası arasındaki çelişki üzerine gelişmiştir. Temelleri neredeyse savaş halinde olan faşizm, küçük burjuvaziye ve kapitalizmi yenebilecek tek sınıfı ezerek sermayeye karşı öfkesini ortaya koymuştur.

Bu anlayışlardan Troçki, faşizmi yenmek için "Birleşik Cephe" adı altında bir taktik geliştirmiştir. Komintern tarafından 1922-1923'te defalarca formüle edilen başka bir fikir de, işçi sınıfının kalelerini savunmak için uluslararası solun büyük partilerinin birleşik eylemi fikri olmuştur. Troçki'nin diğer Marksist düşünürlerden daha ileri gittiği yer, bu ittifakta sosyalistler ve komünistler arasında önerilen ilişkinin siyasi içeriğini ortaya koymaktır.

Taktik için model temelini, eski düzenin çöktüğü ama istikrarlı bir yönetimin onun yerini almadığı Rus Devrimi'nin erken aşamasını oluşturan Şubat ve Ekim arasındaki dönemden alır. Eylül 1917'de, Rusya

Geçici Hükümeti'nin o zamanki lideri Alexander Kerensky, kendi generallerinden Lavr Kornilov'un darbe tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Bolşevikler, Şubat Devrimi'ni desteklemiş ve kontrol ettikleri Petrograd Sovyeti'ni ona karşı silahlandırarak karşılık vermişlerdir. Devrimi koruyacak bir ittifak, daha cesur bir eyleme dönüşmüştür. Kornilov'un yenilgisini takip eden haftalarda, bu eyleme katılan aynı askerler Ekim Devrimi'ne de öncülük etmişlerdir.

Troçki, bu anolojiden yola çıkarak, makalelerinin birincil dinleyicilerinden olan Alman Komünist Partisi üyeleri için özellikle çekici olan bir "sosyalist ittifak vizyonu" ortaya koymuştur. Troçki, ortaklarının egemenliği altında olmadan, diğer sosyalistlerle bir Birleşik Cephe ittifakı içinde olunabileceği fikrini savunmuştur. Gerçek bir Birleşik Cephe'de, katılımcılar örgütsel bağımsızlıkları sürdürmüşlerdir. Birbirlerini şu sözlerle eleştirmelerine izin verilmiştir: "Sosyal demokrasiyle veya Alman sendikalarının liderleriyle ortak platform yoktur; ortak yayınlar, pankartlar, afişler yoktur. Ayrı ayrı yürüyün, ama birlikte saldırın! Yalnızca nasıl, kime karşı ve ne zaman grev yapacağınızı düşünün!"⁴⁰ Alman solunun her iki kanadı da kendi stratejilerinin yararlarını tartışmak için ittifakı şekillendirme hakkına sahip olmalıdır. Ortak mücadeleye katılanlar deneyimden öğrenecek ve cesaretleneceklerdir. Hangi stratejilerin daha fazla zafere imkân vereceğini kendileri de görebilmiştir.

Troçki'nin taktiği, saldırı ve savunma arasındaki ilişki konusundaki ısrarıyla da ayırt edicidir. Öncelik, "Alman Komünist Partisi'nin yakın dönemindeki taktikleri, hücum veya savunma hattı üzerinden izlemeli midir?" sorusunu sorgulayan faşist tehdit karşısında birleşik öz savunmadır. Buna verilen cevap, "Savunmalıyız!" olmuştur. Bu süreçte sosyalist militanlar "Her fabrika konseyi, kendi komutanlarını ve kendi taburlarıyla anti-faşist bir siper haline gelmelidir," görüşüyle kendi işyerlerinin kontrolünü ele almak zorunda kalmıştır. Bu nedenle anti-faşist savunma süreci, Nazilere karşı bir anti-faşist saldırı sürecine dönüşmüştür. "Faşistler, devrimci kaleleri yıkmaya çalışıyorlar. Çevreleyenler çevrelenmelidir." Sonuç ise sağa karşı kendinden emin ve etkili bir mücadeleyi mümkün kılacak pozisyonların ele geçirilmesi olacaktır. Faşizmin parçalanması, sosyalist hükümetin olasılığını bir kez daha ortaya çıkaracaktır.⁴¹

Ancak Troçki, ittifak sağlamazsa sonucun Alman işçi sınıfı için korkunç bir yenilgi olacağı konusunda uyarıda bulunur:

Faşizm, burjuva toplumunda proleter demokrasinin tüm unsurlarının kökünden sökülmesine dayanan özel bir hükümet sistemidir... Tüm bağımsız ve gönüllü örgütleri parçalamayı, yüzyılın dörtte üçü boyunca sosyal demokrasi ve sendikalar tarafından elde edilenleri kökünden sökmek için proletaryanın tüm savunma siperlerini yıkmayı planlamıştır.⁴²

Faşizmin tarihi boyunca çok sayıda anti-faşist teori ortaya çıkmıştır. Çoğunluğunun izlediği yazılı olmayan bir kural, politikalarını faşizmin yadsınması olarak ele almasıdır. Öyle ki, kararlı bir anarşist için faşizmin tanımlayıcı özelliği, otoriter bir yönetim kurmasındaki kolaylıktır; özgür bir pazarlamacı için faşizmin sorunu, mali ortodoksi ve onun gibilere düşmanlığıdır. Troçki, faşizme farklı bir şekilde yaklaşmıştır. Troçki bir komünisttir. Bolşevik devriminin önde gelen isimlerindendir ve uluslararası politikanın aşırı solunun bir partizanıdır. Onun yerinde tespiti, faşizmin yalnızca komünistlere karşı savaşmak için var olmadığıdır. Hitler, Marksizmin yıkıcısı olmaya karar verdiğini söylediğinde Troçki, Luxemburg ve Kautsky'nin partilerini, yani Alman Komünist Partisi ve Alman Sosyalist Partisi'ni eşit bir şiddetle yok edeceğini kastetmiştir. Faşizm, kendisine sosyal demokrasiyi yok etme görevini de vermiştir. Hitler Marksizmi, hem militan hem de ılımlı kanatlarıyla, sendikalarıyla, işçi lokalleriyle, kiracı dernekleriyle, parlamenter sosyalizmin en hafif biçimlerinin bile dayandığı tüm gönüllü örgütleriyle yenilgiye uğratmayı hedeflemiştir.

Bölüm 5

1933'ün Ötesinde

Diyalektik bir faşizm teorisini benimseyen muhalif Marksistler ile sol veya sağ faşizm teorilerini ifade eden resmi Marksistler arasındaki tartışmanın merkezinde, faşizmin yükselişinin yarattığı tehlikenin farklı bir analizi bulunmaktadır. Muhalif Marksistler açısından bu çok şiddetli bir tehlikedir ve bunu gidermek için gerekli olan, pratik işçi sınıfı birliğinin oluşturulmasıdır. Marksist sol ve sağ şu konuda aynı fikirde değildir: Faşizm, ya geleneksel elitlerin düşmanlığıyla ya da faşizmin işçi sınıfını yenememesiyle engellenebilir... Bu partilerin aşırı derecede felç olması, aslında tarihten önceki bir yükselişi temsil etmektedir. Bu durum aslında sadece “Nazilerin denemesine izin ver,” demekti. Sonuç ise feci bir yenilgi olmuştur. Hitler, 30 Ocak 1933'te şansölye ilan edilmek için davet edilmiş; bir hafta içerisinde Komünist Parti, beş ay içinde de Sosyal Demokratlar yasaklanmıştır.¹ Rejimin önde gelen muhalifleri hapse atılmış ya da kaçmış, sendikalar devlet kontrolü altına alınmıştır.

Hitler'in iktidara davet edilmesinden hemen önceki günlerde, komünistlerin önderliğindeki bir genel grevle bu duruma karşı direnileceğine dair söylentiler yayılmıştır. Bu fikir, hayal ürünü olmaktan çok uzaktır. 1920'de, daha önce sağcı bir diktatörlük yaratma girişimi olan Kapp Darbesi'nin, işçi grevlerine karşı yenilgiye uğradığını görmüştük. On üç yıl sonra Alman Komünist Partisi'nin 300.000 üyesi bulunmaktaydı. Örgüt ayrıca kırmızı sendikaların, okul ve üniversite dernek örgütleri-

nin, kızıl spor kulüplerinde yer alanların, Alman Komünist Partisi'nin güdümündeki "Anti-faşist Hareket" ve daha sonraları 1932 yazında 100.000 üyesi olduğu iddia edilecek "Faşizme Karşı Mücadele Birliği" gibi örgütlerin desteğini alabilmiştir. Kasım 1932'de yapılan seçimlerde Alman Komünist Partisi, başkent Berlin'deki en büyük parti olmuş ve o şehirde kullanılan oyların %37,7'sini etkileyici bir biçimde kazanmıştır. Komünist Parti üyelerine, partinin ihtiyaç duyulduğu anda harekete geçecek bir "Ayaklanma Planı" hazırlandığı söylenmiştir. Eric Hobsbawm, sosyalist okul öğrencilerinden oluşan bir örgüt olan Sosyalist Öğrenci Birliği'nin Berlin'de yaşayan bir üyesi ve genç bir komünisttir. "Naziler iktidara gelecek olursa, yakında radikalleşmiş bir işçi sınıfı tarafından devrileceklerini düşünebiliriz," diye bir açıklamada bulunmuştur.²

Hitler hükümeti, 30 Ocak günü öğle saatlerinde ilan edilmiştir. Aynı gün birkaç protesto mitingi yapılmıştır. Liman işçileri tarafından Hamburg'da grevler, Stuttgart ve Frankfurt'ta gösteriler düzenlenmiştir. Alman Komünist Partisi Merkez Komitesi aynı akşam toplanmış; "lokal, kitlesel ve genel grev" çağrısı yapan broşürler yayımlanmıştır. Bununla birlikte bu broşürler, altında herhangi bir plan olmadan sadece bir eylem-den ibaret olarak kalmıştır. Söz verilen ayaklanma asla gerçekleşmemiştir. Alman solunun üyeleri, liderlerinin hiçbir şey yapmamasına seyirci kalmışlardır. Bu pasiflik, hızla umutsuzluğa dönüşen bir ruh hali içinde bekleyen sosyalistler, komünistler ve milyonlar için bir felaket olmuştur.

Hitler'in iktidarı ele geçirdiği günlerde, Berlin'de, SA ile Alman Komünist Partisi taraftarları arasında bir çatışma çıkmıştır.³ İki gün sonra komünistlerin Berlin'deki karargâhı işgal edilmiştir. Yerel polis memurlarının yardım ettiği SA üyeleri, Essen'deki komünistlerin ana binasına saldırmış, mevcutlu herkesi tutuklamış ve matbaayı yok etmiştir. Yeni rejimin ilk günlerinde 1.000 komünist tutuklanmıştır. Mart ayı başlarında, aynı baskı sosyalistlere de uygulanmıştır. Destekçileri gözaltına alınmıştır. Bochum'da, silahlı SA üyeleri, maden işçileri sendikasının ofislerini işgal etmiştir.⁴

Hitler elbette bu duruma direnmiştir. Alman solunun büyüklüğü düşünüldüğünde, başka türlü süsünün olması da mümkün değildir. Ancak alınan eylemler izole, düzensiz ve savunmaya yönelik olmuştur. Allan Merson'ın

öne sürdüğü gibi, “Almanların Nazi tiranlığına karşı direnişi, 1936’da kilise liderleriyle ya da 1938’de generallerle başlamamıştır. 1933’te başlamış, katılanların büyük çoğunluğu işçiler ve komünistler olmuştur.”⁵ 25.000 ile 30.000 komünist, kamplarda idam edilmiş veya ölmüştür. Bu sayının yaklaşık beş katı ise tutuklanmıştır. Gestapo, 1935-1936’da Almanya’da binden fazla sosyalist ve komünist grubun aktif olduğunu tahmin ediyordu. Sadece 1936 senesinde Gestapo’nun, yasadışı olarak dağıtılan ve ele geçirdiği broşürlerin adeti 1.600.000 adettir.⁶ Ancak Hitler’e karşı geliştirilen tüm cüretkâr direnişlere rağmen, Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi iktidara geldikten sonra bu meydan okuma eylemleri çok geç gerçekleşmiştir. Sadece kendi kuvvetlerine karşı değil, Alman ordusunun ve polisın yardımına da güvenebileceği düşmanlarına bile yönelmişlerdir. Nitekim polis, Hitler’in İçişleri Bakanlığı’nın kontrolünü ele geçirmesini beklememiş, 30 Ocak 1933 günü öğleden sonra moralleri bozulmuş anti-faşist kalabalığı dağıtarak olaya müdahale etmiştir.

Kendisini “Sovyetler Birliği dışındaki tüm şehirlerin en kızılında” bulmak için heyecanlanan Georg Glaser, 1930’da Berlin’e gelmiştir. Bir reform okulunun çocuğu olarak Alman Komünist Partisi’ne militan olarak girmiştir. Hitler’in iktidara gelmesinden sonra ise şunları yazar:

Çevredeki ormanlarda ölü insanlar bulundu ve kimse onlar hakkında konuşmaya cesaret edemedi. İnsanlar sessizce ortadan kayboldu ve en iyi arkadaşlarının bir anda nereye gittiklerini soracak cesarete bile sahip değillerdi. Nadiren de olsa çığlık sesleri duyuldu, korkunç söylentiler etrafta dolaşmaya başladı, günlük gerçekleşen trafik kazalarından bile daha fazla öneme sahip değillerdi.

Yeni Çağ, sessiz ve görünmez bir şekilde geldi. İnsanın hissedebileceği tek şey, tüm kitapların aniden kaybolduğu bir kitap rafının boşluğu gibi, her bir ayak izinin geride bıraktığı bir boşluk gibiydi.⁷

Bu, sosyalistlerin tercih ettiği bir davanın feci bir yenilgiye uğradığı ilk olay olmamıştır. Örneğin, 1914’te Sosyalist Enternasyonal, ona direnme

sözünü vererek girilecek olan yolu hazırlamıştır. Karar alınmış, büyük gösteriler düzenlenmiş ancak en önemli anda Enternasyonal içindeki lider parti ASP, oyunu savaştan yana kullanmıştır. Çöküşlerinin ardından, İngiltere ve Fransa'daki ve hemen hemen her yerdeki sosyalist milletvekillerinin görüşleri de aynı doğrultuda olmuştur. Bununla birlikte 1933 ile 1914 yılları arasında farklı bir eylem gerçekleşmiş, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında, Alman parlamentosundaki bir sosyalist azınlık bu duruma karşı çıkmıştır. Radikaller, Karl Liebknecht ve onları destekleyen Rosa Luxemburg gibi örneklerden cesaret almıştır. Bu vesileyle 1917-1918'de savaş karşıtı ayaklanmalara ve komünist partilerin oluşumuna yol açacak bir süreç başlamıştır.

Anti-faşistler, 1933 olaylarına baktıklarında, benzer bir imkân bulabilecekleri hiçbir şey elde edememiştir. Korku içinde olmalarına rağmen gizlice besledikleri herhangi bir umut ışığı olmamış, ellerinde sadece acı ve mutlak bir yenilginin gerçekliği kalmıştır.

Felaketler Sonrasında

Hitler'in zaferi, hem sol hem de sağ teorileri gözden düşürme etkisine sahip olmuştur. Bu, özellikle sol faşizm teorisinde açıkça görülmüştür. Kasım 1933'te Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi toplanmış; sosyal faşizm politikasının doğruluğunu ve Almanya'daki koşulların Alman Komünist Partisi tarafından analizinin yerinde olduğunu açıklamıştır. Aralık 1933'e kadar Fransız komünistler, Komünist Parti'nin gazetesi *Cahiers du Bolchevisme* yoluyla hâlâ faşizmin işçi sınıfı devrimini yaklaştırdığını savunmaya devam etmiş, "Proletarya ancak faşist diktatörlüğün cehenneminden geçerek iktidarı fethedebilir," görüşünü ortaya atmıştır. Ancak 1934'te Komünist Enternasyonal'in çizgisi değişmiş ve sosyal faşizm döneminin aşırı solculuğunun yanlış olduğu kabul edilmiştir. Komünist Parti, "Ne pahasına olursa olsun, kitlelerin burjuvaziye ve faşizme karşı eylem birliğini sağlamayı arzular," denmiştir.⁸

Mart 1935'te, Fransız komünistlerinin lideri Maurice Thorez, Fransa'daki iki işçi sınıfı partisiyle büyük ama çok daha ana akım anlayışa sahip olan Radikal Parti arasında önerilen bir anlaşmayı kapsayacak

biçimde “Halk Cephesi” terimini ortaya atmıştır. Bu girişim, Ağustos 1935’te Komünist Enternasyonal’in yedinci kongresinde ilan edilen yeni bir komünist “faşizm teorisinin” oluşmasına yol açmıştır. Faşizm artık “Finans kapitalin en gerici, en şovenist ve en emperyalist unsurlarının açık terörist diktatörlüğüdür,” sözleriyle tanımlanmıştır.⁹

Pratikte bu tanımın işlevi, faşizmin gerçek temelini minimuma indirgemek ve süper zenginler arasında faşizmin en aşırı destekçileri dışında herhangi bir toplumsal katmanın anti-faşist olabileceğini öne sürmektir. Yeni tanım, anti-faşist taktiklere yönelik yeni yaklaşıma uyum göstermiştir. 1933’ten önce Komintern’in “Aşağıdan Devrimci Birleşik Cephe” taktiği, hiç kimseyle birliği desteklememişken 1935’ten sonra Halk Cephesi, komünistlerin ne kadar sağında olursa olsun, herkesle birlik anlamına gelecek biçimde şekillenmiştir. Bu nedenle yeni Komintern faşizm teorisinin etkisi, eski sağ faşizm mefhumunu yeniden canlandırmak olmuştur. Çünkü yalnızca küçük bir ultra agresif kapitalist katman gerçekten faşist olmasına rağmen, faşizmle yönetici sınıf arasında gerçekte bir bağlantı hiçbir zaman olmamıştır. Halk Cephesi hattı, ilk kez 1928 civarında liderlik pozisyonlarına gelen nesil tarafından tartışılmıştır. Neredeyse tüm ulusal komünist partilerde, sağcı Halk Cephesi stratejisini uygulamaya koyanlar, soldan Üçüncü Dönem’de kurulan liderlikler olmuştur.

Bu yeni stratejinin etkileri İspanya’da görülebilmiştir. İspanyol cumhuriyetçiler, sosyalistler, komünistler ve Marksist Birleşim İşçi Partisi’nden (MBİP/POUM) oluşan bir Halk Cephesi, Şubat 1936 seçimlerini kazanmak için bir araya gelmiştir. Beş ay sonra Temmuz ayında General Franco, seçilmiş hükümete karşı askeri ayaklanmasını başlatmıştır. Franco’nun askerleri, en ünlüsü Barselona’da olmak üzere, başarılı işçi ayaklanmaları tarafından geri püskürtülmüştür. Taktik sorunu daha sonra gündeme gelmiş ve “Devrimci İspanya” iki kampa bölünmüştür. Öte yandan, o dönemde bu savaşın zaferinin solun devrimi sona erdirmesini, burjuva demokrasisini yeniden tesis etmesini, işçi milislerinin silahsızlandırmasını, İngiltere ve Fransa ile ittifak anlayışını gerektirdiğini savunan Halk Cephesi mantığını takip edenler de olmuştur. Diğer taraftan İspanya’nın anarşistleri, devrimci sendikacıları ve MBİP’nin muhalif

Marksistleri olmuştur. Bunların her biri, devrimin hükümetin can damarı olduğunu ve milisleri silahsızlandırmanın savaşın kaybedilmesine neden olacağını iddia etmiştir.

Bu kitabın konusu Marksist faşizm teori olsa da, Marksist olmayan özgürlükçü solun kendi aşırı sağ teorilerini geliştirdiğini belirtmek de gerekmektedir. İspanyol anarşist Luigi Fabbri, Aralık 1921 gibi erken bir tarihte, Mussolini'nin iktidara yükselişi hususunda, önleyici karşı devrimin bir kaydını yayımlamıştır. “Faşizm,” diye yazar Fabbri, “devletin bir müttefikidir; bıkırtıcı, talepkâr, zahmetli, utanç verici ve asi bir müttefik –bunların hepsi– olmasına rağmen yine de bir müttefiktir.” Fabbri, birkaç Marksistle ortak olarak faşizmi, “mülk sahibi olan ancak sayıca fazla olmayan ve kendi yaşam mücadelesi veren insanlar arasında ortaya çıkan bir orta sınıf gerilim biçimi” olarak açıklamıştır. Fabbri, kamu sektörü işçilerinin kitlesel grevleri gibi işçi sınıfı protestolarının, solun ve işçilerin çok ileri gittiğine ikna olan yüz binlerce İtalyan tarafından nasıl bir nefret duygusu uyandırdığını aktarır.

Sokaklarda ya da maden ocaklarında çalışan erkek ve kadınlar tarafından, bir beyefendi ya da hanımefendi gibi görünen –ancak her zaman öyle olmayan – kişilere yönelik sarf edilen iğneleyici sözler, imalar, hakaretler ve belli belirsiz tehditler; işçilerin sosyalist kamu idarelerinde belirli görevleri yerine getirirken benimsedikleri otoriter, dikkatli ve sürekli tetikte olduklarını gösteren bir atmosfer; sosyalist olanlar dışındaki veya bunlara karşı olan inanç ve sembollerle alay etmek; savaşı desteklediği bilinen tabakalara, öğrencilere, subaylara, vb. tüm tabakalara karşı gösterilen aleni düşmanlık, –bunların hepsi– kamuoyunun geniş bir kısmını yabancılaştırmıştır.¹⁰

Sosyal hiyerarşiye karşı işlenen bu suçların cezası, elbette ki suçlarla orantılı olmamıştır. “Nisan 1919 ile Eylül 1920 arasında İtalya, işçi tarafında 320’den fazla ölü ile irili ufaklı 140’ın üzerinde ölümcül çatışma görmüştür. Ve her bir cinayet, kitleler tarafından kısa süreli bir öfke patlamasıyla karşılanmıştır. Ancak her iki durumda da bunu artan hayal kırıklığı, artan bir bitkinlik ve bezginlik hissi izlemiştir.” Fabbri, faşistler ve komünistler arasındaki mücadelede, anarşistlerin taraf tutmaktan başka seçenekleri olmadığı konusunda da uyarılarda bulunmuş ve görüş-

lerini şöyle açıklamıştır: “Bolşevik değilim ve büyük olasılıkla Rusya’da olsaydım Kızıl Muhafızlar tarafından özgürlüğü çok fazla sevmemden dolayı suçlanır ve hapse atılırdım. Ancak İtalya’da, işkence ve ölümün Roma ve ortaçağ sembollerine karşı, yaşam ve emeğin Doğu’ya özgü sembollerini –orak ve çekiç– tercih ederim.”¹¹

1936 yılında İspanya’da, on yıl önceki İtalya’nın¹² tersine faşizme karşı mücadele, her şeyden önce anarşizmle özdeşleşen bir işçi kuşağı tarafından gerçekleştirilmiştir: Ulusal Emek Konfederasyonu’nun (UEK/ CNT) anarşist sendikacılığını büyük ölçüde destekleyen demiryolu ve inşaat işçileri olmuştur. Bu anarşizmin sözcülerinden biri, Franco’nun darbe girişiminden sonra konuşan Buenaventura Durutti’dir: “Bizim için bu, faşizmi sonsuza kadar ezmek meselesidir. Evet, hem de hükümete rağmen. Dünyadaki hiçbir hükümet faşizmle ölümüne savaşılamaz,” diye bir açıklamada bulunan Durutti’ye, “anarşistler kazanırsa bir harabeler yığının üzerinde oturacakları” söylendiğinde şöyle cevap vermiştir:

Hep gecekondularda ve duvardaki deliklerde yaşadık. Kendimizi bir süreliğine de olsa nasıl barındırabileceğimizi öğreneceğiz. Unutmamalısınız ki biz de inşa edebiliriz. Bu sarayları burada, İspanya’da, Amerika’da ve her yerde inşa eden biziz. Biz işçiler, onların yerini alacak başkalarını da inşa edebiliriz. Hem de daha iyilerini. Yıkıntılardan hiç korkmuyoruz.¹³

Diyalektik faşizm teorisine yakın olan Luigi Fabbri örneğine rağmen UEK’nin ana yaklaşımı, 1923’ten sonra Alman Komünist Partisi tarafından benimsenen benzer bir faşizm teorisidir. Bu yüzden örneğin 1929-1930’da, dönemin İspanyol diktatörü General Primo de Rivera, daha ilımlı Unión General de Trabajadores* sendikasına ve Sosyalist Parti’ye göz kırpmıştır. UEK ise Sosyalist Parti’yi, “sosyal faşist” olarak adlandırarak yanıt vermiştir. Anarşist anti-faşizm tarihçi Danny Evans’ın gösterdiği gibi, UEK’nin 1933’te Alman solunun yenilgisine verdiği baskın tepki, parlamentoya aşırı inançları olduğu için sosyalistleri ve komünistleri suçlamak olmuştur. Kasım 1933’te yapılan seçimlerde, UEK

* İspanyol Sosyalist İşçi Partisi’ne yakın sendika. (e.n.)

içinde ılımlı ve birliğin savunucusu olan Valeriano Orobón Fernández, Barselona’da yüz bin kişilik bir mitingde, “Almanya örneğine bakın. Marksistler iktidarda uluslararası gericiliğin açık temsilcisini görmele-
rine rağmen, seçimlerde faşizme açıklama getirme konusunda intihar taktiklerini terk etmemişlerdir. Marksistler oy kullanmış ve kendi ölüm fermanlarını imzalamışlardır,” diye bir açıklamada bulunmuştur.¹⁴

Franco’nun darbe girişiminin ilk reddini takip eden günlerde iş-
çiler, kaçan patronlar tarafından terk edilen işyerlerini devralmışlar-
dır. Bununla birlikte hangi stratejinin hâkim olması gerektiği argüma-
nı, Komünist Parti tarafından benimsenmiştir. İspanyol komünistleri, İspanya Cumhuriyeti’nin karşı karşıya olduğu tek görevin “savaşı kazan-
mak olduğunu ve her şeyin faşizme karşı mücadeleye tabi kılınması ge-
rektiğini” savunmuştur. Bu argümanı, İspanyol toplumundaki herhangi
bir değişikliğin çok ileri gideceğini söyleyecek kadar da ileri götürmüş-
lerdir. İspanya’da faşistler veya anti-faşistler tarafından kazanabilecek
milyonlarca insanın önemli bir kitlesinin var olduğunu savunmuşlar ve
İspanyol toplumunu herhangi bir şekilde sola itmeye yönelik herhangi bir
hareketin, bu izleyicileri düşman edeceği hususunda ısrar etmişlerdir. İyi
huylu birlik içgüdüsünü, boyun eğmeyen bir sosyal ılımlılığa dönüştür-
mek için komünistler devrimi silahsızlandırdılar. Bundandır ki anti-faşist
kampa polis terörü uygulanmış, bu durum Mayıs 1937’de Barselona’daki
işçi komitelerinin yenilgisiyle başlayıp Cumhuriyetçi İspanya’ya kadar
uzanmıştır. Halk Cephesi mantığını uygulayan Cumhuriyetçi hükümet,
en kararlı anti-faşistler arasında düşman bulmuş ve onları mağlup ederek
Franco tarafından yok edilmiştir.¹⁵

Komintern, sol teoriden sağdaki faşizm teorisine geçerken İkinci
Enternasyonal’i destekleyen birçok sosyalist, doğru bir faşizm teori-
sinden diyalektik teoriye doğru ilerlemiştir. Elbette hepsi bu yolculuğu
yapmaya istekli olmamıştır. 1933 yazının sonlarına doğru Karl Kautsky,
Nazilerin araya girmesinin parlamenter demokrasinin kaçınılmaz zafe-
rine giden yolda geçici bir duraktan ibaret olduğunu şu sözlerle iddia
etmeye devam etmiştir:

Demokrasinin başarısızlığa uğradığını iddia eden her kimse, prole-
taryanın henüz kendisini özgürleştirmeye muktedir olmadığını iddia
etmiştir. Ama her şeyden önce ve her koşulda yaptığımız tek bir şey

var: kendimize sadık kalmak... Demokrasi için savaşılanlar ona olan inancını asla kaybetmemişlerdir; demokrasi, her zaman yeniden doğmuştur. Tek bir yenilgi bizi, tek başına partimizi zafere götürecektir ve emekçi insanlığı sonsuza dek özgürleştirebilecek bu savaş halindeki cepheyi terk etmemize neden olmamalıdır.¹⁶

Yine de en önemli eleştirel faşizm teorilerinin birçoğu, sosyalist partilerin sol kanadından gelmiştir. ASP'nin sürgündeki yayınlarına düzenli olarak katkıda bulunan Alexander Schiffrin de dahil olmak üzere birçok sosyal demokrat, şimdi kapitalizme karşı devrimci bir mücadelenin "faşizme karşı bir mücadele" olması gerektiğini görmüştür. Schiffrin, "Faşizm, burjuva demokrasisine dönüşü imkânsız kılıyor," diye yazmıştır. "Sosyal demokrasinin manevi devamlılığı, kendi devrimci Marksist geleneğine dönüşten başka bir şey ifade etmez," diye devam etmiştir.¹⁷

Bu tarz bir strateji, ASP'nin Ocak 1934'te yayımlanan ve 1914-1918 yılları arasında savaş ve maliye bakanı, 1923 ve 1928-1929 dönemlerinde eski bir pasifist ve yine eski bir sosyalist olan Rudolf Hilferding tarafından yazılan *Prag Manifestosu*'nda somutlaştırılmıştır. Hilferding, faşizmin sürekli genişleyen bir sınıf karşıtlıkları kitlesini olduğunu ve Hitler'in en zengin patronlarını ve milyonlarca işçi sınıfı destekçisini barındırmayacağını ilan etmiştir. Almanya'daki sosyalistleri, serbest sendikacılığa ve siyasi demokrasiye dönüş için kampanya yapmaya çağırmıştır. Nazileri sorgulamak ve yargılamak için Devrim Mahkemeleri aracılığıyla fabrika sahiplerinin ve sanayinin kamulaştırılmasına söz vermiştir.¹⁸

Prag Manifestosu'nun hazırlanmasından iki hafta sonra, işçiler ve Avusturya Sosyalistlerine sadık olan diğerleri tarafından, argümanları, bir yanda Avusturya ordusu, polisi ve iktidardaki Avusturya faşist diktatörü Engelbert Dolfuss'un yerel Heimwehr'i ile diğer yanda SPD'nin Republikanischer Schutzbund milisleri arasında çatışmaların yaşandığı Avusturya'daki olaylar tarafından doğrulanmış gibi görünmüştür. Çatışmalar, Karl-Marx-Hof işçi evlerinde barikat kuran sol görüşlü kiracıların bombalanmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁹ Sonuç sol için bir zafer olmasa da –Sosyalist Parti ve ona bağlı sendikalar yasaklanmış, liderleri sürgüne zorlanmıştır– bu çatışma, solun nihayet kıta çapında otoriter diktatörlüğün yükselişine karşı harekete geçtiğini göstermiştir.

Artan sayıda sosyalist teorisyen, daha önceki sağ faşizm teorilerinin temeli olan yeni bir “organize kapitalizmin” mutlak bir istikrar dönemine doğru ilerlediğini iddia eden argümanın artık sürdürülemeyeceğini kabul etmiştir.²⁰ Sonuç olarak faşizm ile sermaye arasındaki organik bağlantının doğasına dair ilgi çok büyük oranda artmıştır. ASP’nin Marksist ilkelere dönüş arayışındaki “Yeni Başlangıç” grubunun bir üyesi olan Richard Löwenthal, tekelci sermaye ile devlet arasında büyüyen bağı analiz etmiş ve devletle sermayenin birleşmesinde, biri demokratik kontrole ya da sosyalizme, diğeri faşizm de dahil olmak üzere “durgun, otarşik, bürokratik ulus devletlere” yönelik iki eğilim görmüştür.²¹ Otto Bauer, faşizmi “yönetilen ekonomi” veya “etatisme” olarak adlandırdığı şeyin ortaya çıkışına bağlayan benzer bir analiz olarak ortaya koymuştur.²² Rudolf Hilferding ise faşizmi, devlet kapitalizmine doğru genel bir eğilimin en uç örneği olan bürokratik yönetimin bir biçimi olarak tanımlamıştır.²³

Karl Korsch, 1920’li yıllarda Alman Komünist Partisi’nin önde gelen parlamenterleri ve teorisyenidir. Avukat ve filozof olarak Alman solunun parçası olsa da ayrıcalıklı bir arkaplana sahiptir. Genellikle ılımlı görüşleri benimsemiş ve güçsüz sosyalist hareketten çok İngiliz Fabianlara* yakın olmuştur. Çatışmaya aktif olarak karşı çıktığı Birinci Dünya Savaşı’nda görev almıştır. 1920’de Alman Komünist Partisi’ne katılmış ve ülkenin yeni doğan işçi konseyi hareketi adına kampanya yürütmüştür. 1923 yılında kısa süreliğine Thüringen’deki sosyalist-komünist koalisyonunun eğitim bakanlığını yapmıştır.

Hitler rejimi kök saldıkça Korsch, 1917-1918 devrimci dalgasına ne olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Her yerde yenilgiyi, görünüşte sonsuza kadar sürecek art arda başka yenilgiler izlemiştir:

Marx, karşı devrimi, sosyal gelişimin normal bir aşaması olarak düşünmemiş ve tarihsel deneyiminin bakış açısını anlayamamıştı. Burjuva liberaller gibi, karşı devrimi de normalde ilerici bir gelişmenin “anormal” geçici bir rahatsızlığı olarak düşünmüştü... Zamanımızın tam gelişmiş faşist karşı devrimi yasası olan temel tarih yasası şu şekilde formüle edilebilmiştir: Devrimci güçlerin ta-

* Fabian Society, reformist ve demokratik sosyalist bir siyasi hareket ve organizasyon. (e.n.)

mamen tükenmesinden ve yenilgisinden sonra, faşist karşı devrim, sözde reformist partiler ve sendikaların başarmayı vaat ettikleri ancak verili tarihsel koşullar altında artık başaramayacakları sosyal ve politik görevler altında, yeni ve devrimci yöntemlerle ve çok farklı biçimlerde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.²⁴

Karl Korsch'un biyografi yazarı Douglas Kellner, Korsch'un Rosa Luxemburg tarafından yapılan "dünyanın yalnızca iki yönden birine; yani sosyalizme veya barbarlığa dönebileceğine" dair ünlü uyarısını ele alarak şöyle tanımlamıştır, "Garip bir şekilde," diye başlamıştır sözlerine Kellner, "Korsch, Rosa Luxemburg'un sloganını radikalleştirmiştir... ve gerçek sosyalizmin olmadığı yerde barbarlık olduğu sonucuna varmış gibi görünmüştür."²⁵

Troçki sempatzanı, genç bir Fransız sosyalisti olan Daniel Guérin, 1932 ve 1933'te, Hitler'in iktidara gelmesinden önce ve sonrasında Almanya'ya gitmiştir. Guérin, Nazilerin çoğunlukla erkek olduğunu ve bu erkeklerin de yine çoğunlukla gençlerden oluştuğunu söyler. Onun görüşlerine göre bu insanlar, mülkiyetleri olan ancak gerçek anlamda sosyal statüleri olmayan insanlardır. Şehirlere veya fabrikalara değil, kırsal alanlara ve küçük kasabalara aitlerdir. *Kahverengi Veba* adlı kitabı, daha önceki bir toplum türünün çöküşünü anlatmaktadır. Kendilerini işleriyle tanımlamaya alışkın insanlar artık endüstriyel istihdamdan dışlanmışlardır. Bir zamanlar gururlu olan bir sınıfın, Alman proletaryasının olduğu yerde, artık yalnızca şehirli yoksullar vardır. Kırsal bir bölgede bir köylü, Guérin'e değersiz bir yığın banknot atmıştır. "Köle gibi çalışarak yirmi yıl boyunca kazandığımız her şey işte burada. Şimdi bunların hiçbir değeri yok... Sosyal demokratların enflasyonu hepsi yok oldu," demiştir. Berlin'de bile işsiz borsalar, 1914'ten bu yana rakip partilerinin ihanetlerini yürekten bilen sosyalist ve komünist işçilerin birbirleriyle tartışmalarına tanık olmuştur.²⁶

Kahverengi Veba, eski Alman solunun sembollerini ve şarkılarını çalan çok sayıda faşizm örneğine dikkat çekmiştir. Guérin, "kan kırmızısı bayrağın gamalı haç bayrağına dönüştüğü" ilhak edilen sendika salonlarını, şimdi Nazi amblemiyle kaplı komünist okulları, gasp edilmiş şarkı sözlerini örnek olarak göstermiştir. "Alman faşizmi bir vebadır," diye

yazmıştır. “Bu ‘göktaşı’, hâlâ sabit bir hızla ilerlemeye devam etmektedir,” diye açıklamıştır. Hamburg tersanelerinin altında Guérin, “Hitler’e Ölüm” grafitileriyle kaplı dar sokaklardan geçmiş, sendika binalarında yetkililerin belirsiz bir geleceğe umutsuz bakışlarına şahit olmuştur. Bu kişilerin görevleri çoktan Nazi görevlilerine, emek dünyası hakkında hiçbir şey bilmeyen o dalkavuklara devredilmiştir.

Leipzig’de Guérin, işçileri Yahudi yönetiminden kurtarmaya söz veren yarı komünist ve yarı milliyetçi bir şarkının sözlerini not almıştır: “İnsanların böyle bir inançla şarkı söylediğini hiç duymadım... Ayaklarımın üzerinde yükseldim, şarkısını keserse ölecek olan bu kitlenin ortasında hareketsiz kaldım.” Bu şekilde açıklama yaparak gösterinin sahiplenilmesi gerektiği hususunda uyarıda bulunmuş ve sınırları aşmakla tehdit etmiştir: “Fırtına Süvarileri’nin sabırsız olduğu, hatta isyan etmeye başladığı söylentisi şimdiden yayılıyor. Kendi kendime bu kalabalığı tatmin etmenin veya acımasızca ezmenin gerekli olacağını düşünüyorum.”²⁷

Faşizm ve Büyük Sermaye adlı başka bir kitapta Guérin, faşizmin yükselişini sadece bir kriz döneminde kapitalizmin parçalanmasıyla değil, aynı zamanda ağır ve hafif sanayi arasındaki farkla da ilişkilendirmiştir. Guérin, ağır sanayinin sabit sermayeye göre daha yüksek yatırıma dayandığını ve bu nedenle daha dar kâr sınırları dahilinde çalışmaya mecbur olduğunu savunmuştur. Bu konuda bazı kanıtlar da ortaya koyar. İtalya ve Almanya’da faşizmin “her şeyden önce ağır sanayi kodamanları (demir ve çelik, madencilik) ve ağır sanayide hissesi olan büyük bankacılar tarafından sübvansé edildiğini” iddia etmiştir. Her iki ülkede de, “ağır sanayi, proletarya ezilene kadar sınıf mücadelesini” sürdürmek istemiştir. Bu sosyal temel, faşizmi savaşa sürüklemiştir:

Faşizm ve savaş, her ikisi de sistemin temel kusurlarından kaynaklanmıştır: Birincisi, üretici güçlerin muazzam gelişimiyle üretim araçlarının özel mülkiyeti arasındaki uyumsuzluk; ikincisi ise dünyanın ulusal devletlere bölünmesidir. Her ikisi de farklı yollardan, bu sistemin bundan böyle içine alındığı çelişkilerin demir halkasını kırmayı arzulamıştır. İkisi de nesli tükenmekte olan kapitalist kârları geri kazanmayı hedeflemiştir.²⁸

Guérin, faşizmin sosyolojik bir açıklamasını, suçlanacak burjuvazinin bir katmanını ararken, başka yerlerde diyalektik teorisinin diğer yarısına, faşist kitle hareketinin yaratılmasına yönelik bir ilgiyi canlandırmıştır. Birkaç Marksist, bu faşist kişiliği analiz etmek için psikolojinin içgörülerinden yararlanmaya çalışmıştır. Bunlar arasında, daha önce Sigmund Freud'un Viyana'daki ayakta tedavi kliniğinin müdür yardımcısı olan William Reich da bulunmaktadır. *Faşizmin Kitle Psikolojisi* adlı eserinde Reich, 1930'lardaki krizin bir cinsellik krizi olduğunu savunmuştur. Kapitalizm, aile ve cinsel yaşamın yapısını bozmuştur. Rus Devrimi, hoşgörülü bir cinsellik olasılığını ortaya çıkarmıştır. Cinsel özgürlüğün düşmanı olan faşizm, krize genişletilmiş sadomazoşist bir yanıt olarak,, "Otoriter makine, medeniyetimizin bastırılmış adamının temel duygusal tutumu ve onun mekanik-efsanevi yaşam anlayışıdır," cevabını vermiştir.²⁹ Bu okumada faşizm, ne faşist diktatörlük altında ölecek olanlara ne de kendi yandaşlarına baskı dışında bir şey sunmuştur.

Altıncı bölümde, Marksistlerin Soykırım'a tepki verme yollarından bazılarını açıklanmıştır. Bu açıklamaları yapanların arasında, Erich Fromm'un da bulunduğu Frankfurt Okulu'nun üyeleri, psikanalist olarak eğitim almış ve Marx'ın erken dönem felsefi yazılarını geniş çapta okuyan Hasidik Yahudi bir aileden gelen bir şarap tüccarının oğlu olan ve müzik eleştirisi alanında akademik bir filozof ve teorisyen olan Theodor Adorno gelmektedir. Fromm'un Özgürlük Korkusu'na göre faşizm, doğal ekonomiden en uç mesafeyi belirleyen yapay bir üretim tarzı olarak kapitalizmin ürünüdür. Faşizm, destekçilerine geçici bir zevk, başkalarına acı vermenin sınırlı sevincini sunmuştur: "Bu sadist gösterilerin ve onlara insanlığın geri kalanına üstünlük hissi veren bir ideolojinin sunduğu duygusal tatmin, onları oyalamıştır –en azından bir süreliğine– hayatları ekonomik ve kültürel açıdan yoksullaştırılmıştır."³⁰ Fromm, Marx'ın kapitalizm altında çalışmanın, işçinin üzerinde hiçbir kontrolünün olmadığı yabancılaşmış emek haline gelmesi fikrini benimsemiş ve bu kolektif yabancılaşmanın bir sonucu olarak, tüm topluma baskı ve sefalet damgasını vurduğunu belirtmiştir. İnsanların doğal olarak sosyal ve cinsel özgürlüğe yatkın olduğunu iddia eder. Otoriter kişilik ve onun sadomazoşist temelleri, faşistlerin mutluluğunu bile bastırmış, onları acı

ve sefalet içinde bırakmıştır. Kapitalizm altında yabancılaşmaya ya karşı çıkılacağını ya da bunun benimseneceğini, sonunda da faşizm ile sosyalizm arasında bir tercih yapılacağını söylenmiştir. “İnsan, sevginin ve üretken çalışmanın doğallığı içinde dünyayla birleşmeli ya da özgürlüğünü yok edecek dünyayla bu tür bağlarda bir çeşit güvenlik armalıdır,” görüşünü benimsemiştir.³¹ Bu tür teoriler, yalnız kalmamayı salık verir. Frankfurt Okulu’nun sosyal psikologları, faşizmin yükselişini “yeni bir kapitalizm, devlet kapitalizmi veya kapitalist hayatta kalma stratejilerinin ortaya çıkması” açısından açıklayana kadar diğer Marksistlerle birlikte çalışmışlardır. İki kolun birleşiminde, diyalektik teoriye yakın tek bir teori vardır.³² Bu türden akıl yürütme, başka bir Frankfurt Okulu Marksisti olan Max Horkheimer’in ünlü sözünün, “Kapitalizmden bahsetmek istemeyen herkes, faşizm konusunda da eşit derecede sessiz olmalıdır,” temelini de oluşturmuştur.³³

Bir Zamanların Hitler ve Mussolinisi Artık Yok

1930’ların birkaç anti-faşist teorisyeni, faşizmin kendi ülkelerinde başladığı ve önce orada direnilmesi gerektiği fikrinden yola çıkmış iken “savaş gerçeği”, kendileri İtalyan ya da Alman olmayan sosyalistler için faşizmle savaşmanın en iyi yolunun “yabancı faşizme karşı bir savaşı desteklemek” olduğunu açıkça ortaya koymuş gibidir. Savaş devam ederken çoğu sosyalist; “demokrat, pasifik, zahmete değer kapitalizm” ile “demokratik olmayan, acımasız, totaliter faşizm” arasında radikal ve tam bir ayrım olduğunu iddia etmeye başlamıştır. Sosyal demokratlar arasında yeniden canlanan bu doğru faşizm tanımı; İngiliz, Fransız ve Amerikan sosyalistlerinin kendi egemen sınıflarının savaş hedeflerine verdikleri koşulsuz destekle görülmüştür. Avusturya sosyalist hükümetinde 1918-1920 yılları arasında bakanlık yapan Julius Braunthal, 1934’te hapse atılmış ve ihanetle suçlanmıştır. Braunthal, Hitler’in iktidarı ele geçirmesiyle radikalleşen bir kuşağın parçasıdır. Diğer sosyalistlerin artan ılımlılığına ilişkin algısı olumlu olmaktan uzaktır. “Ulusal birlik hükümetlerine katılan sosyalistler... Savaşın kovuşturulmasının sorumluluğunu paylaşmak zorunda oldukları hükümetlerdeki milliyetçi

ve emperyalist ideolojiyi adım adım takip etmiş, hatta emperyalist güç ve toprak mücadelesine katılmışlardır,” diye bir açıklamada bulunmuştur.³⁴

1945’ten sonra her zamankinden daha fazla insan kendisine “Marksist” demiştir. Fransız Komünist Partisi’nde 500.000, İtalyan komünistlerinde iki milyon kadar Marksist vardı. Yine de bu partiler, “işçilerin ülkesi olmadığı” veya “kapitalizmin devrilmesi gerektiği” fikri gibi iki savaş arası Marksizmin temel fikirlerinden uzaklaşmıştır. Bu fikirlerin yerini, 1933’ten önce sosyal demokrasinin savunduğu teorilere yakın yeni argümanlar almıştır. Halk Cephesi fikrini genişleten komünistler; faşizme karşı halkların, sınıfların ve hatta ulusların bir “Dünya Cephesi” fikrinden bahsetmeye başlamışlardır. Hitler’in Rusya’yı işgalinden sonra, Britanya hükümetleri ve müttefikleri, Winston Churchill ve General De Gaulle gibi çılgın komünistlerin önderliğinde amansız bir şekilde kızıl kanlı bir sosyalizme doğru hareket ederek “ilerici demokrasiler” haline gelmiştir.³⁵

Savaşın bir başka sonucu da Rusya’nın Doğu Avrupa’da, ebeveynleri kadar eşit olmayan ve baskıcı bürokrasiler tarafından yönetilen uydu devletler kurmasına olanak sağlamasıdır. SSCB’de olduğu gibi, Marksizm biçimi bir devlet ideolojisi, bir dogma haline gelmiştir. Bir tarihçi olan Andreas Dorpalen, Doğu Almanya devletinin tarihi geçmişini anlatmıştır. Tüm Alman tarihi onun anlatımıyla tek bir öyküye, baskıcı kapitalist yönetim biçimlerinin zaferine indirgenmiştir. Alman faşizmi, bu tarihi geçmiş, “mali açıdan güçlü” *die Finanzgewaltigen* kişilerin sonunda iktidara geldiği an olarak tanımlamıştır. Doğu Alman tarihçisi Dietrich Eichholtz ise faşizmin karakterini şöyle betimlemiştir: “Faşizm, kapitalist sosyal düzen içinde ayrı bir sosyoekonomik oluşumu, yeni bir aşamayı temsil etmez; ekonomik temelleri ve eğilimleri tekeldi kapitalist emperyalisttir.”³⁶ Komünist Parti’nin –ve Doğu Almanya devletinin– ilk sekreteri Walter Ulbricht de meseleyi benzer bir şekilde ortaya koymuştur: “Hitler’in emperyalizmi, en karanlık tepkinin kendisi olduğunu kanıtlamıştır. Halk, ağır sanayi ve banka sermayesinin en gerici çevrelerinin maiyetine düşürülmüştür.”³⁷

Sovyet uydu devletleri içindeki muhalefetin bir kolu, kendi rejimlerini demokratik olmayan ve onları değiştirmeye çalışanlardan gelmiştir. Ancak bunu, Stalinist etkinin ölü elinden kurtarılmış ve yeniden can-

lanmış bir Marksizmi geleceğe taşıırken gerçekleştirmek istemiştir. Bu kuşak için önemli bir figür de Birinci Dünya Savaşı sırasında otuzlu yaşlarının başlarında Marksizmi benimsemiş bir edebiyat eleştirmeni olan Macar Marksist Georg Lukács'tır. Ülkenin 1919 Sovyet hükümeti altında kültür bakanı olarak atanmış ve ardından Marksist teorinin önemli bir eseri olan *Tarih ve Sınıf Bilinci Üzerine*'yi yazmıştır. Savaş sona erdikten sonra Budapeşte'deki 1956 ayaklanmasını desteklemiş, yenilgiye uğradıktan sonra ölümüne kadar sessiz bir muhalefete yönelmeye itilmiştir. Lukács'ın 1952'de yayımlanan *Akılın Yıkımı* eseri faşizmi, post-Hegelci idealist felsefenin bir türünün kaçınılmaz son noktası olarak açıklamaya çalışmış, Friedrich Nietzsche ve Martin Heidegger'in tarihteki ilerlemesini reddetmekle, kitlelere aristokratik bir bakış açısıyla yaklaşmakla, hatalı olduğunu iddia ettiği geleneksel sosyalizmi reddetmiştir.³⁸

Macar muhalif Mihály Vajda, Lukács'ın eski bir öğrencisidir ve *Bir Kitle Hareketi Olarak Faşizm* adlı kitabında diyalektik faşizm teorisinin bir versiyonunu yorumlamıştır. Sonuç, siyasi kültür veya bilincin payı da olmak üzere öznel faktörler üzerinde bir stres yaratmak olmuştur ve "Faşist diktatörlüğün kesin özelliği, bir kitle hareketinin doğmasıdır," yorumunda bulunmuştur.³⁹ Vajda, Marx'ın *On Sekiz Brumaire* 'i eserinde ortaya konan Bonapartizm teorisine dayanarak, "Bazı durumlarda... Faşizmin egemen sınıfın çıkarlarıyla açıkça çeliştiğini" savunmuştur.⁴⁰

1930'lara veya 1940'ların sonundaki Fransız veya İtalyan komünist partilerine yönelik bir tür nostaljik dönem, 1970'lere kadar devam etmiştir. Bu nedenle Gramsci hakkında İngilizce yazan John Cammett ve Martin Kitchen gibi yazarlar, Marksist teorileri üzerine sempatik makalelerin yazarı olan August Thalheimer; Birleşik Cephe'nin stratejisine karşı Halk Cephesi dönemiyle ilişkili taktiklerini savunmaya çalışmıştır.⁴¹ Wolfgang Abendroth, sayısız kitap ve makalesinde, Thalheimer'ın analizine geri dönülmesi ve Bonapartist faşizm modelinde Troçki'nin üstünlüğünün kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur.⁴²

Alman Marksizmi içindeki bu argümanlardan etkilenen yazarlardan biri de İngiliz Yeni Sol tarihçi Tim Mason'dır. "Siyasetin Önceliği" adlı denemesi, Nazi rejiminin Soykırım sırasında yetenekli Yahudi metal işçilerinin öldürülmesi gibi savaş zamanı eylemlerinin çoğunun ancak Nazi ideolojisini uygulama ihtiyacı olarak anlaşılabilceği gözleminden

başlamıştır. Mason’a göre faşist hareket ve ideoloji, rejim için kapitalizmin ekonomik olarak ayakta kalmasına ilişkin tüm düşüncelerden daha önemlidir: “Nasyonal Sosyalist hükümetin hem iç hem de dış politikası, 1936’dan itibaren, iktisadi egemen sınıfların etkisinden giderek daha fazla bağımsız hale gelmiş ve hatta bazı temel yönlerden onların kolektif çıkarlarına ters düşmüştür,” yorumunu yapmıştır.⁴³

Mason, faşist rejimi kontrol eden kapitalizmden söz etmenin imkânsız olduğunu iddia eder. Kapitalizmi kontrol edenin daha çok faşizm olduğu konusunda ısrarcı davranmıştır. 1936’dan sonra, “Ekonominin ihtiyaçları siyasi kararlarla, özellikle de dış politikadaki kararlarla belirlenmiştir,” der.⁴⁴ Nazilerin iktidarı ele geçirmesi, kapitalist sınıfın liderlerinin Alman Komünist Partisi korkusuyla geçici olarak Hitler’in partisine iktidarı verdiği bir süreci içermektedir. Bu anlamda 1933, “mülk sahibi sınıfların siyasi temsilcileri” açısından “büyük bir tarihsel yenilgiye” işaret etmiştir.⁴⁵

Son yirmi yıl içerisinde Marksist olmayan birkaç tarihçi, Mason’ın argümanlarının bu bölümünü benimsemiştir. Örneğin, Nazi rejiminin ekonomi tarihçisi Adam Tooze, Ocak 1933 ile Eylül 1938 arasında, askeri harcamalara giden ulusal üretimin oranının %1’den %20’ye yükseldiğini gözlemlemiştir. Tooze, “Ulusal üretim, barış zamanında kapitalist bir devlet tarafından daha önce hiç bu ölçekte veya bu kadar hızla yeniden dağıtılmamıştır,” diye bir yorumda bulunmuştur. O halde neden Alman ticareti bu programa katılma gereği duymuştur? Tooze, bu soruya çeşitli cevaplar verir: Wall Street’in çöküşünün ardından ülkenin kapitalistleri sınırlı pazarlık gücüne sahip olmuşlardır; iç politikaların bir bedeli olarak dış genişleme politikalarına maruz kalmaya daha istekli davranmışlardır; işadamlarının, yöneticilerin veya teknisyenlerin üzerinde nispeten daha az devlet baskısı oluşmuştur ve ticaret bölünmüş olduğundan, kilit figürler rejim tarafından açıkça ikna edilmeye çalışılmıştır. Tüm bunlara iş dünyasının, Almanya’nın en büyük şirketlerinin büyüklüğünün ve kârlılığının muazzam genişlemesini içeren programlara meydan okuma olasılığının düşük olduğunu da ekleme olanağını bizlere sunmuştur. Tooze’un tarihçesine göre, tüm bunlar, ilişkinin baskın ortağı olan eski kapitalist sınıf değil, yeni Nazi siyasi elit sınıfının oluşturduğu bir ilişkiyi kabul etmektedir.⁴⁶

Tim Mason, Nazi rejiminin 1933'ten sonra fabrikalarda Alman işçilerinin desteğini kazanmada büyük ölçüde başarısız olduğunu, birçoğunun komünistlere veya sosyal demokratlara önceki desteklerinden dolayı hâlâ etkilendiklerini iddia eden Üçüncü Reich'ta Sosyal Politika adlı kitabıyla ünlenmiştir. 1936 yılında üretimdeki yavaşlamanın, devamsızlığın ve hastalık izninin alınmasının sıradan olduğunu öne sürmüştür. Dahası, askeri silahlanmanın sonuçlarının, Nazi devleti ajanlarının baskısını empoze etmesini zorlaştırdığını iddia etmiştir. Uzun bir kitlesel işsizlik döneminin ardından Alman işçileri artık neredeyse tam istihdamdan yararlanmışlardır. Bu koşullarda Hitler'in tüm eski sosyalistleri veya komünistleri fabrikalardan dışlaması imkânsız hale gelmiştir. Mason, 1939-1940 yılları arasında rejimin krizde olduğunu savunmuştur. Savaşı yürütmek için gereken saldırı kaynakları Almanya içinde bulunamamıştır. Almanya, belirli korumalardan, prim ödemelerinden, sağlık ve güvenlik mevzuatından yararlanan işçilerle savaşa girmiştir. Tüm bu yollarla, giderek zayıflayan ve ülke içinde kısıtlanan bir hükümet sorunlarının çözümünü, savaşın doğuya doğru yayılmasıyla bulmuştur.⁴⁷

Bu argümanları doğrulamak veya bunlara meydan okumak için yine en açık yer, Tooze'un *Yıkımın Bedeli* adlı kitabıdır. Arşivlerdeki onlarca yıllık araştırmaları sayesinde, bugünün ekonomi tarihçileri Mason'ın anlattıklarının tamamının olmasa da bir kısmının doğru olduğunu farkındadır. Tooze, temel gerilim noktasını üretimden çok tüketim olarak tasvir etmesine rağmen, 1938'de rejimin ciddi ekonomik zorluklar içinde olduğunu kabul etmiştir. Devlet, protesto riskinin tam anlamıyla bilincinde olarak, gizlice karne uygulamasını yürürlüğe koymuştur. Tooze'un hesaplarına göre Nazi ekonomisi, Mason'ın düşündüğünden çok daha güçlüdür. Büyük kaynaklar, askeri üretime kaydırılmış ve tarihin herhangi bir döneminden çok daha hızlı ilerleme kaydetmiştir. Yine de sorunlar daha sonra ele alınmak üzere saklanmıştır. Almanya savaş ekonomisinin İngiltere veya Fransa'daki benzerlerine göre önemli bir avantajı bulunmamaktadır ve savaşa Amerikan ve Sovyetler'in de katılımıyla neredeyse kaçınılmaz bir yenilgiyle karşı karşıya kalmışlardır. Tooze'un eseri de Mason'ın yazdıkları gibi, savaş ve soykırımla sona ermektedir. Ancak Tooze'un düşüncelerine göre asıl mesele Hitler'in hırslarıyla işyerle-

rindeki kontrolü arasındaki eşitsizlik değil, Avrupa Yahudileri rejiminin zayıflıklarını bir şekilde telafi edeceklerini düşünen ve Hitler'i öldürme hesaplarına yönelen Nazi ve Amerikan üretimi arasındaki uçurumdur.⁴⁸

Marksizmin fikirleri, 1945'ten sonra büyük ölçüde Avrupalı sosyalistlerin ve sosyal demokratların referans noktası olmaktan çıkmıştır.⁴⁹ Üçüncü Bölüm'de, John Strachey'in 1930'larda anti-faşist olarak durumun öneminden bahsetmiştik. Clement Attlee, savaş sonrası işçi hükümetinde tamamen ana akım tarafına bağlı gıda bakanı ve ardından da savaş bakanı olarak görev almıştır. Richard Löwenthal, 1933-1934'te Alman sosyalistlerinin aşırı solunun bir partizanı, 1945'ten sonra Willy Brandt ve Ernst Reuter gibi ılımlı Alman Sosyalist Partisi liderlerinin müttefiki olmuştur. 1951-1956 yılları arasında Sosyalist Enternasyonal'in sekreteri olan Julius Braunthal, sosyal demokrasinin ana akımının bir parçasıdır ve devrimci bir eleştirmen olarak kendini göstermiştir.

Bununla birlikte, sosyal demokrat geleneğe bağlı yazarların azınlıkta bir kısmı, Marksist kavramları kullanmaya devam etmiştir. Buna bir örnek, İngiliz sosyolog ve Yeni Sol'un parçası olan Ralph Miliband, devlet ve sermaye hakkındaki yazılarında Hitler ve Mussolini rejimlerinin doğasını açıklamaya çalışmıştır: "İktidarın faşistlerce fethi, sermayenin işgücü üzerindeki gücünde ani ve dramatik bir artışa neden olmuştur," diye açıklamada bulunmuştur. Mason'ın çalışmasıyla aynı dönemde yazılmış olmasına rağmen Miliband'ın argümanı, ona ters yönde işlemiştir. Faşizm kapitalizmle bağlantılıdır. Faşist devletin kapitalist kârlılığa muazzam bir büyüme sağlaması anlamında, kapitalist elitlerin devletin üst düzeylerini kontrol etmeye devam ettikleri gözlemleri ve faşist rejimlerin çöküşü anında, "ekonomik ve sosyal piramidin daha yüksek seviyelerini işgal eden sınıflar ve bu sınıfları ayakta tutan kapitalist sistem de hâlâ oradadır." Miliband tüm bunları iddia ederken bile diyalektik bir faşizm anlayışını savunmuştur. Bunu, Bonapartist modele başvurarak ve faşizmin kitlesel desteğini ve anti-kapitalist ideolojisini vurgulayarak birkaç aşamada gerçekleştirmiştir.⁵⁰

Troçkist partiler, kendilerini Marksizmden çekilmeye bir alternatif olarak sunmuşlardır. Yine de 1945'ten sonraki yirmi yıl boyunca acınacak derecede küçük bir alternatif olmuşlardır. Gruplar, teorik bir muhafazakâr-

lık ve savunuculuk biçimine geri çekilmiştir. Troçki'nin teorisi doğru ve eksiksiz olduğu için yeni faşizm teorileri gerçekleştirememiştir.⁵¹ Troçkist gruplar, böylesi bir “maginot Marksizmin”⁵² egemenliğinin bir sonucu olarak, bir dizi eleştirmenden kaçmışlardır. Bu eğilim, filozof Sidney Hook ve edebiyat eleştirmeni Max Eastman gibi şahsiyetlerin iltica etmesiyle Troçki'nin en önde gelen entelektüel destekçilerinin ABD savaşa katılmadan önce bile ABD’de belirgin hale gelmesini sağlamıştır.⁵³

Bu figürler ve kuşaklarından diğerleri, 1920’ler ve 1930’larda faşizmin yükselişini açıklamaya çalışırken, faşizmi ve Stalin’in komünizmini totaliter yönetimin iki biçimi olarak ele almış ve her ikisini de “yönetimsel” toplumun yükselişine bağlayarak bunu yapma eğiliminde olmuşlardır. Bu bağlamdaki kilit figür, 1941 tarihli *Yönetim Devrimi* adlı kitabı ile yönetsel bir devrim biçimi olarak faşizmin yeni bir analizini ortaya koyan James Burnham’dır. Bu modelde Nazi Almanyası dünyaya geleceğini göstermiştir: Burnham, “O devletin en güçlü eyaletidir ve muhtemelen ABD’de ve başka yerlerde taklit edilmesi muhtemeldir,” diye bir açıklamada bulunmuştur.⁵⁴ Bu, Marx’ın mülksüzleştirilmişlere duyduğu endişeden arındırılmış yeni bir analizdir. Burnham, Amerikan muhafazakârlığı tarihinde önemli bir figürdür, *National Review* dergisine en çok katkıda bulunanlardan biridir, 1970’ler ve ötesindeki paleo-muhafazakârları için bir öncü figür olmaya devam etmiştir.⁵⁵

Robert Fletcher, 1945’ten bu yana “Marksist analizin ekonomik determinizm üzerine kurulu kategorilerden giderek uzaklaştığını” yazmıştır.⁵⁶ Bunun gerçekleşmesinin iki yolu vardır: Birincisi, liberal ve materyalist fikirlerin, ayırt edici Marksist içeriğin körelmesi açısından birincisinin koşullarında kaynaştığı, sulandırıldığı bir Marksizmin benimsenmesidir. Esasen, her biri statükoyla uzlaşan hem komünist hem de sosyalist geleneklerin başına gelen de bu olmuştur. Bununla birlikte, Marksizm insan ilişkilerinin bütünlüğünü anlamının bir yolu olarak görüldüğünde, çok daha ilginç bir süreç yaşanır: Bununla birlikte, Marksizm insan ilişkilerinin bütünlüğünü anlamının bir yolu olarak görüldüğünde çok daha ilginç bir süreç gerçekleştirmiştir, öyle ki, son yılların en ikna edici Marksistleri “üretim”e tüm insan yaşamının temel taşı olarak bakmak yerine, “yeni-den üretime” odaklananlar olmuştur. Bu durum, hem ekonomideki üret-

ken ilişkiler hem de üretimin bir nesilden diğerine gerçekleşmesini sağlayan iş dışı ilişkileri geliştirmiştir. Böyle bir yaklaşım Marksizm içinde mümkündür, çünkü Kapital'in Marx'ına döndüğünüzde, orada, iki savaş arası yıllarda yaygın olan Marx'ın özetlerinden görünenden daha zengin ve daha eksiksiz bir yaşam anlayışı bulacaksınız.⁵⁷

Marksizmi bu şekilde ele aldığı söylenebilecek yazarlar arasında, 1950 tarihli “Sömürgecilik Üzerine” adlı broşüründe, Avrupalı sömürge güçleriyle Avrupa'nın faşizme dönüşmesi arasındaki ilişkiyi içeren Martinik'li bir komünist şair ve politik aktivist olan Aimé Césaire anılabilir. “Sömürgeciyi medenileştirme,” diye yazmıştır Césaire, “kelimenin tam anlamıyla onu gaddarlaştırmak, onu aşağılamak, gömülü içgüdüler, açgözlülük, şiddet ve ırk nefretini uyandırmak için sömürgeleştirme işe yarar.” Bu şiddetin Asya kolonilerinde geride bırakılmadığını, ancak Avrupa'ya geri döndüğü hususunda ısrar etmiştir:

İnsanlar şaşırmış, öfkelenmiştir. “Ne tuhaf şey! Ama sorun değil, bu Nazizm de geçecek!” demişlerdir. Ve hepsi bunun barbarlık olduğu gerçeğini kendilerinden bile saklayarak beklemiş ve ümit etmişlerdir. Ancak bu muazzam barbarlık, gündelik tüm barbarlıkları özetleyen, taçlandırılan barbarlık işte bu Nazizmdir. Evet ama onlar onun kurbanları olmadan önce, onun suç ortakları olmuşlardır; o zamana kadar sadece Avrupalı olmayan halklara uygulandığından, Nazizmin kendilerine uygulanmadan önce ona müsamaha gösterdiklerini, onu affettiklerini ve gözlerini kapatarak onu meşrulaştırdıklarını ifade etmişlerdir.⁵⁸

Césaire bir Marksisttir, burjuvazi ve proletarya hakkında yazmıştır. “Kapitalizmin sonunda Hitler vardır,” diye yazmıştır. Kitabının son pasajında, Marx'ın evrensel sınıfına dayalı olarak dünyanın bir dönüşümünü savunmuştur:

Avrupa'nın kurtuluşu devrim yöntemleriyle alakalı bir mesele değildir. Bu devrim meselesi özellikle, sınıfsız bir toplum var olana kadar, insanlıktan çıkmış bir burjuvazinin dar tiranlığının yerine tek sınıfın üstünlüğünü koyacak olan, tarihin tüm yanlışlarından, tüm evrensel

yanlışları acı bir biçimde iliklerine kadar hisseden ve hala evrensel bir misyona sahip olan proletaryanın meselesidir.⁵⁹

Sol düşüncesinin bir başka kolu, faşizmi, “anti-feminizm ve cinselliğe karşı gerici bir tavır” olarak açıklanmıştır.⁶⁰ Bu konuda göze çarpan bir çalışma, Alman Yeni Sol tarihçisi ve sosyolog Klaus Theweleit tarafından yazılan *Erkek Fantezileri* adlı kitaptır. Bu eser, 1918-1923 yılları arasında devrimci Alman işçi sınıfına karşı savaşan ve Alman faşizmine ve onun gelecekteki liderlerinin çoğuna ilham veren gönüllü ordular Freikorps’un destekçileri tarafından yazılan iki yüzden fazla günlük ve romanı ele alan bir çalışmadır: SA’nın gelecekteki Kurmay Başkanı Ernst Röhm, SS’in gelecekteki başkanı Heinrich Himmler, Auschwitz’in komutanı Rudolf Höss, Bir SS generali olan Martin Bormann, Polonya’da Hitler’in genel valisi olacak olan Hans Frank ve Hitler’in gelecekteki ikinci komutanı Rudolf Hess.

Theweleit’in tezi, hareket aşamasında faşizmin erkeklere kadına karşı şiddet olanağı sunmasıdır. Faşistlerin istediği şey; kafaların uçup gittiği, uzuvların kana bulandığđ, nehirlerin cesetlerle dolduğu bir vahşeti görmektir. Faşistlerin hayalinde sadece iki tür kadın bulunmaktadır: Biri, anne ya da hemşire olabilecek ancak iffetli ve aşırı derecede naif olabilen “beyaz kadınlardır”. Diğer ise cinselliği ve daha fazla eşitlik savunuculuğunun iç içe geçmiş bir komünist olan “kıızıl kadın”dır. Bu ikinci kadın kategorisine karşı faşizm, tekrarlanan ve cezalandırıcı büyük bir şiddeti sunmaktadır.

Freikorps üyelerinin günlüklerinde görüldüğü gibi, bu profaşistler şiddetli bir anti-komünizm tarafından motive edilmiştir. Açıklamanın gösterdiği şey, ilk faşistlerin Lenin veya Troçki’den çok Rosa Luxemburg’un isyan siyasetinden, sadece aristokrasiyi görkemli evlerinden ya da fabrikalardan patronları değil, aynı zamanda evlerindeki kocaları da alaşağı edecek bir komünizmden korkmalarıdır. Bu tehdit, ilk faşistlerin zihnini yağmalamış ve onların Almanya’da hayran kaldıkları pasifist askerleri, isyancı işçileri ve kadınların oy hakkının Alman savunucularını tek bir bütünün farklı yüzleri, dalgalar halinde gelip her şeyi altüst etmekle tehdit eden bir sel ya da akış olarak görmelerini sağlamıştır.⁶¹

Faşizm iktidara geldiğinde, bu kadın düşmanlığı başka bir şeye dönüşmüştür: Annelik üzerinde bir saplantı. Kadınlar, rejimin ırkçı politikalarına “anne olarak” hizmet edeceklerdir. Gisela Bock’un yazdığı gibi faşizm, “kadınların ücretsiz ev işlerine” kafayı takmıştır. Kadınların birçok bebek doğurması gerekmekte ve bebeklerinin öjenik açıdan mükemmel olması amaçlanmaktadır. Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi, faşizmin “ırksal hijyen” olarak gördüğü şeyi korumak için “uygun olmayan anneler” olarak kabul edilen kadınların zorla kısırlaştırılması programını uygulamaya koymuştur. Tüm bu şekillerde, Nazi Almanyasının sınıf ve ırk politikalarının doğal sonucu olarak kadınların özerkliğine karşı belirli bir tür savaş ortaya çıkmıştır. Doktorların, hastalarının normal bir düşük yaptığını yetkililere bildirmeleri gerekmiştir. Polis, yasadışı kürtaj yaptırdığından şüphelenilen her kadını soruşturmuştur. Fahişelerin, alkoliklerin ve akıl hastalığından mustarip kadınların kısırlaştırılmasını denetlemek için yaklaşık iki yüz özel “genetik sağlık mahkemesi” kurulmuştur. Almanya’nın anneliğin kontrolü yoluyla ırksal dönüşümü için bu programa on binlerce kadın doktor ve sosyal hizmet uzmanı katılmıştır.⁶²

Nazi rejimi, Alman ırksal stokuna yönelik hayali tehditlere giderek daha fazla sabitlenirken, aynı zamanda ırksal soykırım politikalarına doğru da ilerlemiştir. Yahudiler ve Çingeneler, sadece Alman kadınlarının tabi kılınmasını değil; aynı zamanda diğer ırkların yok edilmesini de içeren bir projenin kurbanları olmuştur.

Bölüm 6

Marksistler ve Soykırım

Soykırım –Holokost– literatüründe sık sık dile getirilen bir husus, trajedinin ne kadar büyük ve korkunç olduğunu göstermektedir; bu trajediye yakalananlar bile soykırımın mümkün olduğuna inanmayı reddetmektedir. Bir tarihçi olan Yehuda Bauer’in sözleriyle, “Bunu kimse tahmin edememiştir.” 1941 yılında soykırım başladığında, Avrupalılar için mevcut tüm inançların arasında “kitlesel kırım” hayal bile edilemez bir durumdu. “Onlara göre bu, şok içindeki gözleri ve felçli zihinlerinin önünde ortaya çıkan tamamen yeni bir gerçekliktir. Kelimenin tam anlamıyla inanılmazdır, çünkü beklenmedik ve benzeri görülmemiş durumdur.”¹ Bu yüzden, 1938 veya 1939’da Avrupa’da yaşayan milyonlarca insan, savaşın yakın olduğunu fark etmiş, buna rağmen neredeyse hiçbiri süregelen bu çatışmanın Yahudilerin, Romanların veya Hitler’in diğer birçok kurbanının kasıtlı olarak öldürülmesiyle sonuçlanacağını tam olarak kavrayamamıştır. Sadece Hitler’in kurbanlarının trajedinin önlerinde açıldığını görmeyi reddetmeleri değildir durum; ne Almanya’da tecrit halinde oldukları halde savaşan anti-faşistler ne de anti-faşist Fransa ve İngiltere parlamentolarına hâkim olan muhafazakâr ve liberal politikacılar bunun mümkün olduğunu görmüşlerdir.

Winston Churchill’in duruşu, tarihçiler tarafından sık sık “Yahudilere yönelik tehdidi en iyi şekilde anlayan Batılı politikacı” olarak bahsedilmesine neden olmuştur. O, savaşın patlak vermesinden önce hiçbir

noktada soykırım konusunda uyarıda bulunmamıştır. Savaş başladıktan yıllar sonra ve soykırımın² başladığını belgeleyen kamplardan kaçırılan bilgiler de dahil olmak üzere, ayrıntılı istihbarat raporlarına erişimi olmasına rağmen Churchill, sivillere yönelik Alman zulmüne karşı yalnızca en genel tabirlerle uyarılarda bulunmaya devam etmiştir. 21 Haziran 1941 tarihli bir kamu yayınında “bütün mahallelerin imha edildiğini” –bahsettiği cinayetlerin Yahudilerin öldürülmesi olduğunu belirtmeden– veya 14 Kasım 1941’de *The Jewish Chronicle*’a* yazdığı bir mektupta “tarif edilemez kötülükler” diye tanımladığı ve o kötülüklerin ne olduğunu açıkça söylemeden yaptığı açıklamaları bulunmaktadır. Eylül 1942’de parlamentoya yaptığı bir konuşmasında Churchill, Yahudileri Fransa’dan sınır dışı ettiği için Almanya’yı eleştirmiştir. Ayrıca bu sürgünlerin kendi başına bir araç değil, toplu katliam sürecinde bir adım olduğu zaman “ailelerin dağılmasına” yol açacağı konusunda uyarılarda bulunmuştur. 1942 yazı ve sonbaharında, hem Yahudi hem de Yahudi olmayan basında sık sık katliam haberleri yer almıştır. Ancak Aralık 1942’den sonra³ –soykırım başladıktan çok sonra olmasına rağmen– Churchill veya diğer müttefik liderler, Nazi suçlarını “soykırım” olarak nitelendirmeye başlamışlardır.

Buna karşılık iki savaş arası Marksistlerden biri olan Lev Troçki, görünüşe göre yaklaşan dünya savaşında neyin söz konusu olacağını çok daha erken kavramıştır. “Kristal Gece” ve Nazilerin Yahudi evlerine ve sinagoglarına saldırılarından sadece birkaç hafta sonrasında Aralık 1938’de yazılan bir mektupta ve Stalin’in kendisine dair ölüm fermanını vermesinden bir yıldan fazla süre önce, sürgündeki Rus devrimci şöyle yazmıştır: “Gelecekteki dünya savaşının patlak vermesinde Yahudileri neyin beklediğini zorlanmadan hayal etmek mümkündür. Ama savaş olmasa bile, dünyadaki tepkinin bir sonraki gelişimi, kesinlikle Yahudilerin fiziksel olarak yok edilmesi anlamına gelir.”⁴

Troçki, bu gerçeği bu kadar çabuk gördüğü için övgüyü hak etmektedir. Bu kitabın birinci bölümünde, 1920’lerin ve 1930’ların Marksistleri, politikanın merkezinde ve sağında olan diğerleriyle karşılaştırıldı; ilkinin faşizmin üniter ve sistematik doğasını çok daha çabuk kavradığı söy-

* Londra merkezli Yahudi gazetesi. Varlığını en uzun süre kesintisiz sürdüren Yahudi gazetesidir. (e.n.)

lendi. Aynı şey, Hitler'in iktidarda kalması durumunda soykırım riskini değerlendirmek söz konusu olduğunda da söylenebilmektedir.

Troçki, savaşlar arası diğer yazarların aksine, bu kavrayışa açık olabilir. Çünkü daha önceki anti-semitik şiddet dönemlerini yaşamıştır ve şiddetin, ırkçılığı isteyerek benimseyenleri görünüşte nasıl güçlendirebileceğini görmüştür. Örneğin Troçki, bu yüzden otuz yıl önce, 1905'te devrim üzerine yazdığı kitabında, Çarlık Rusyasında zulüm gerçekleştiren "Kara Yüz" çetesinin tipik üyelerini anlatmıştır:

Yahudi düşmanlığında her şeye izin verilir, o her şeye muktedirdir; mülkiyet ve onurun, yaşam ve ölümün efendisidir. Eğer isterse yaşlı bir kadını üçüncü kattaki bir pencereden kuyruklu piyanosuyla birlikte atabilir, bir sandalyeyi bir bebeğin kafasına patlatabilir, tüm kalabalık ilerlerken küçük bir kıza tecavüz edebilir, kurbanına çivi çakabilir. Bütün aileleri yok edebilir, bir evin üzerine benzin döküp onu bir alev kütlesine dönüştürebilir ve eğer biri kaçmaya cesaret ederse onu bir sopa darbesiyle yere serebilir. Alkol ve öfkeden deliyle dönmüş bir zihni durdurmanın hiçbir olanağı yoktur, işkence ona kâfi gelmez. Her şeye muktedirdir, her şeye cüret edebilir.⁵

Ancak Troçki, Chruchill'in ve zamanının ana akım siyasetçilerinin önünde olduğunu söylerken o hâlâ aynı kuşağın parçasıdır. Korkuyu görmüş, ona karşı uyarmıştır. Hitler'in diktatörlüğünün sağlam ve popüler olduğunun korkunç gerçekliğiyle yüzleşmek zorunda kalan Troçki, buna karşı ancak Hitler iktidara gelmeden önce tartıştığı anti-faşist stratejileri sunabilmiştir:

İşte o andan itibaren, Yahudi halkının kaderi her zamankinden daha fazla –sadece politik değil, aynı zamanda fiziksel kaderi de–ayrılmaz bir şekilde "uluslararası proletaryanın özgürleştirici mücadelesiyle" bağlantılı hale gelmiştir. Sadece işçilerin gericiliğine karşı cüretkâr seferberliği, işçi milislerinin yaratılması, faşist çetelere doğrudan fiziksel direniş, tüm ezilenlerin özgüveninin, faaliyetlerinin ve cüretkârlığının artması, güç ilişkilerinde bir değişikliği tetiklemiş, dünya faşizm dalgası ve insanlık tarihinde bir sayfa açılmasını sağlamıştır.⁶

Bu öneri yanlış, kaba ya da mantıksız değildir. Ancak yazarının kabul ettiği tehdidin ölçeğine de henüz değinilmemiştir.

Bu, Troçki'nin hayatının trajedisidir: Kötülüğün daha da yaklaştığını görmek ve ona direnmekte güçsüz kalmak. Nitekim, tuzağa düşme hissi sadece o anla sınırlı değildir. İşte Troçki, Hitler'in her ülkedeki işçilere yönelik oluşturduğu tehdidi açıklamayı amaçlayan, Haziran 1933'teki bir yazıda şu sözlere yer vermiştir:

Öyle görünüyor ki, hayatın tüm sırları için evrensel bir anahtar arayan ve kendini eğitmiş iddialı bir birey için özel olarak yaratılmış olan ırk teorisi, özellikle fikirlerin tarihi ışığında melankolik görünmektedir. “Saf Alman kanı” dinini yaratmak için Hitler, ırkçılık fikirlerini ikinci elden bir Fransız olan Kont Gobineau isimli bir diplomat ve edebi bir amatörden ödünç almak zorunda kalmıştır...

Siyaset düzleminde ırkçılık, frenoloji* ile ittifak halindeki boş ve bomba gibi bir şovenizm çeşididir. Yıkılmış asalet kanının nezaketinde teselli ararken yoksullaşan küçük burjuvazi de kendi ırkının özel üstünlüklerine ilişkin peri masallarıyla şaşkına dönmüştür. Nasyonal Sosyalizmin liderlerinin yerli Almanlar olmayıp, Hitler'in kendisi gibi Avusturya'dan gelen yorumcular olması dikkat çekicidir.⁷

Troçki, ağır sözler söyler. Son iki yılda Alman solunun liderlerini hedeflediği broşürler yüz binlerce kişi tarafından okunmuştur. Kamuoyunda büyük tartışmalara ilham vermiştir. Ancak ırkçılık tehdidiyle ve bu silahın yüz binlerce insana karşı kullanılmasıyla yüzleşmek zorunda kalan Troçki, bu konuda yürekten inancını kaybetmiş gibi görünmektedir. Hitler'in ırkçılığına yalnızca elindeki en zayıf yollarla saldırabilmiştir: “Hitler, Alman bile değilken nasıl olur da Alman ırkına başvurmaya cüret etmiştir,” der. Troçki, ırkçılığın bazı Almanlar için neden çekici olabileceğini açıklamaya çalışmamış, NSAİP programının bu kısmına nasıl meydan okunabileceğine dair üstünkörü tavsiyelerde bile bulunmamıştır. Sanki tarihin kendisine “durmasını” emretmek istemiş gibi haykırmış, ancak kelimeler boğazına düğümlenmiştir.

* İnsanın kafatasının incelenerek kişiliğinin tespit edilebileceğini iddia eden sözdebilim. (e.n.)

Soykırımı açıklamaya yönelik yaklaşımlardan biri, faşizmin arkasındaki ırkçı fikirlere materyalist bir anlayış aramak olmuştur. Örneğin Daniel Guérin anti-semitizmi, “faşistlerin radikalliklerinin yetersizliğini gizlemelerinin yollarından biri” olarak görmüştür. Nasyonal sosyalizmin uyguladığı en büyük “hile”, yandaşlarının anti-kapitalizmini “anti-semitizme” dönüştürmesidir. Küçük burjuvazinin işçilerine ve üyelerine; sorunlarının orta sınıftaki avukatlar, esnaflar, doktorlar ve gazeteciler gibi Yahudi ve liberal mesleklerden kaynaklandığı söylenmiştir. Faşizm, sıradan Almanları, sermayenin entrikalarını görmezden gelmeye ve krizden dolayı Yahudileri suçlamaya teşvik etmiştir. Guérin, Goebbels’in propagandasının etkilerini, büyücünün kendi çılgın hayal gücünün yarattığı ruhlara âşık olan efsane çırağının becerileriyle karşılaştırmıştır:

Kendisine zulmedilen bir zulmün deliliğiyle bütün bir halkı katletmiştir. Doğu Avrupa üzerinde, Yahudi nüfusuna en ağır katliam gerçekleştirilmiş; Alman fethi bu gölgeyi Üçüncü Reich’in doğu surları olarak ilan etmiştir. Böylelikle demagojik bir oyun olarak istismar edilen ırksal bir önyargı olarak başlayan anti-semitizm, tüm zamanların en iğrenç soykırımıyla sonuçlanmıştır.⁸

Anti-Semitizmin yükselişini açıklamaya çalışan bir başka Marksist, genç bir Belçikalı ve Troçki taraftarı olan Abram Leon’dur. *Yahudi Sorunu Üzerine* adlı kitabında Leon, Yahudi “ırkına” miras kalan herhangi bir özellik olduğu fikrini parçalamış ve Nazi girişimlerinin Yahudilerin nasıl görüldüğünü veya nasıl davrandığını ayırt etmeye yönelik gülünç doğasını göstermiştir. Ancak belli bir gönülsüzlükle, Yahudilerin Doğu Avrupa’da yabancı hale geldiği, Yahudilerin kendilerini Yahudi olmayan çoğunluktan ayıran mesleki rollerle zorlandıkları argümanını kabul etmiştir. O halde anti-semitizm neden 1930’larda büyüme göstermiştir? Leon için belirleyici olan şey, feodalizmin ve ardından kapitalizmin dönüşümlü düşüşü olmuştur. 19. yüzyıl Doğu Avrupasında Yahudiler hâlâ Rusya veya Polonya toplumunun çöküşünden sorumlu tefeciler olarak

görülmektedir. Feodal anti-semitizmden kaçan birçok Yahudi, Fransa veya Almanya'ya yerleşmek için batıya gitmiştir. Burada, 1930'larda kapitalist toplumun krizine yakalanmışlardır. Feodal anti-semitizmi, farklı ve daha korkunç sonuçları olan bir ırkçılık olarak tanımlayabileceğimiz "kapitalist anti-semitizm" izlemiştir. Alman işgali zamanında yazdığı ve kendisi Auschwitz'e gönderilmeden kısa bir süre önce tamamladığı karşılıksız umut görüntüsü şöyledir:

Yahudilerin durumu hiç bu kadar trajik olmamış, Yahudiler böylesi bir felakete hiç bu kadar yakın olmamıştır. Geçmiş yüzyıllarda Yahudilere yönelik nefret, onları nüfusun diğer unsurlarına karşı koyan toplumsal düşmanlıkta gerçek bir temele sahiptir. Bugün Yahudi toplulukların ilgisi, tüm dünyadaki halk kitlelerinin çıkarlarıyla yakından bağlantılıdır. Kapitalizm, Yahudilere "kapitalist" olarak zulmederek onları tam bir parya yapmıştır. Yahudiliğe yönelik acımasız zulüm, anti-semitizmin aptalca vahşiliğini açıkça ortaya koymuş ve işçi sınıfının Yahudilere karşı beslediği önyargı kalıntılarını yok etmiştir. Gettolar ve sarı rozetler, işçileri, tüm insanlığın çektiği acılardan en çok mustarip olanlarla artan bir dayanışma hissetmekten alıkoymamıştır.⁹

Diğer Marksistler, kapitalizm ile soykırım arasındaki bağlantıyı yeniden ifade etmişlerdir. 1945'in hemen sonrasında Leon'un dostu ve iş arkadaşı Ernest Mandel, cinayetleri şöyle açıklamıştır: "Hitler emperyalizminin Yahudilere barbarca muamelesi, çağımızda emperyalizmin alışılmış yöntemlerinin barbarlığını yalnızca paroksizme itmiştir."¹⁰

Leon'dan bu yana en önemli figür, muhtemelen Beşinci Bölüm'de tartışılan ve soykırımın kapitalist çıkarlarının anti-tezini temsil ettiğini iddia eden Tim Mason'dır. Nazi Almanyası, soykırım için savaş çabalarına harcanabilecek para, insan, kaynak ve becerileri israf etmiştir. Mason, soykırımın ancak Nazi ideolojisi açısından anlaşılabilirliğini vurgulamıştır. Politika ve ideolojinin ekonomi üzerindeki önceliğini temsil etmiştir.¹¹

Diğerleri soykırımı, son derece korkunç ve hiçbir şekilde açıklanamayacak bir şey, anlaşılmaz bir gizem olarak tasvir etmişlerdir. Sadece

faşizm ve sermaye arasındaki bağı koparmakla kalmamışlar, soykırım ile tarih arasındaki bağı da koparmışlardır. Polonyalı Marksist Isaac Deutscher bu noktada tipik bir örnektir:

Yahudi Soykırımı'nı anlamaya çalışan bir tarihçi için en büyük engel, felaketin mutlak benzersizliği olacaktır. Bu sadece bir zaman meselesi ve tarihsel bir perspektif olmayacaktır. Bu noktada bin yıl sonra bile insanların Hitler, Auschwitz, Majdanek ve Treblinka'yı bizden daha iyi anlayabileceklerinden şüpheliyim. Acaba daha iyi bir tarihsel perspektife sahip olabilecekler mi? Tersine, gelecek nesil onu bizden daha az anlayabilecektir. Ulaşabileceği her Yahudi erkeğin, kadının ve çocuğun koşulsuz imhasına eğilen Nazizmin öfkesi, insan davranışının sebeplerini ortaya çıkarmaya ve güdülerin ardındaki çıkarları ayırt etmeye çalışan bir tarihçinin anlayışından geçecektir. Auschwitz'in muazzamlıklarının ardındaki nedenleri ve çıkarları kim analiz edebilir ki?.. Burada, insanlığı sonsuza kadar şaşırtacak ve dehşete düşüren insan karakterinin bozulmasının büyük ve uğursuz bir gizemiyle karşı karşıyayız.¹²

Marksist filozof Norman Geras, üç tartışma alanı olarak gördüğü noktaları belirtir. Avrupa Yahudilerinin yok edilmesi:

Diğer suçlarla karşılaştırılabilir/tekil veya benzersiz,
Rasyonel olarak açıklanabilir/anlaşılmaz,
Kapitalizm ve emperyalizmi ürünüdür/başka faktörlerin birleşiminden kaynaklanmaktadır.

Bundan yola çıkarak Geras, “Bu üç karşıtlığın her birinin yalnızca bir kutbunu veya diğerini kucaklayarak yeterli bir değerlendirmenin yapılabileceğine inanmıyorum. Her biri için kesin –belirli– bir ara bakış açısı gereklidir,” diye bir açıklamada bulunmuştur¹³ Geras'in kendi konumunu “orta düzey” olarak gördüğünü belirtmek önemlidir; başka yerlerde Marksizm, sentez ve dönüşüm lehine belirsizliği reddetmiştir. Elbette soykırım, hem kapitalizmin hem emperyalizmin hem de diğer bazı fak-

törlerin ürünü olan hem rasyonel olarak açıklanabilir hem de kavramanın ötesinde, diğer suçlarla karşılaştırılabilir ve tekil veya benzersizdir.

Soykırım hem karşılaştırılabilir hem de benzersizdir. Karşılaştırılabilirdir çünkü soykırım, kapitalizmin hikâyesinin bir parçasını oluşturmaktadır. Zygmunt Bauman'dan alıntı yapacak olursak, "Soykırım, modern rasyonel toplumumuzda, medeniyetimizin yüksek aşamasında ve insan başarısının zirvesinde doğdu ve uygulandı," demiştir.¹⁴ Kapitalizmin tüm tarihi bir acı öyküden ibarettir. Basitçe kapitalizmin doğması için yeni sistem, olağanüstü bir servet arzına ihtiyaç duymuştur. Bu "ilk sermaye birikimi" Highland açıklıklarıyla, imparatorluğun genişlemesiyle, Güney Amerika'nın kılıca sürüklenmesiyle ve Afrikalı kölelerin toplu nakliyesiyle sağlanmıştır. Marx bu durumu şu sözlerle açıklamıştır:

Sermaye tepeden tırnağa, her gözenekten kan ve kir damlayarak dünyaya gelir... Amerika'da altın ve gümüşün keşfi; yerli halkın madenlerinde yok edilmesi, köleleştirilmesi ve gömülmesi; Doğu Hint Adaları'nın fethi ve yağmalanmasının başlangıcı; Afrika'nın siyah derililerin ticari olarak avlanması için bir savaş alanına dönüşmesi... Tüm bunlar kapitalist üretimin pembe şafağının sinyallerini vermiştir.¹⁵

Son yüzyılda Hindistan'ın boyun eğdirilmesinden Amerika'nın Ortadoğu'daki savaşlarına kadar suçlar durmamıştır.

Soykırım diğer cinayetlerle karşılaştırılabilir, ancak aynı zamanda ölümlerin sayısı ve cinayetlerin kasıtlı ve sistematik doğası nedeniyle farklıdır. Naziler, Alman devletinin bürokratik aygıtını devreye sokmuş ve toplu katliamı gerçekleştirmek için mevcut en yıkıcı teknolojik araçları kullanmıştır. Paris ve Berlin'deki Yahudi yurttaşlar, bir asır önce kapitalizmin yükselişine işaret eden aynı tren rayları boyunca ölüme götürülmüşlerdir. Kurbanlarını Avrupa'nın en ileri kimya endüstrisinin teknolojilerini kullanarak zehirlemişlerdir. Cesetlerini dev endüstriyel krematoryumlarda yakmışlardır. Nazi Almanyası tüm bu yönlerden, modern ve kapitalist bir ölüm makinesi haline gelmiştir.¹⁶

Soykırım muazzam bir bilimsel literatür üretmiştir. Tartışmanın yinelenen temalarından biri, sıradan Almanların cinayetlere ne kadar karıştığına dair olmuştur. Christopher Browning'ın SS kontrolü altında faaliyet gösteren bir grup, Yedek Polis Taburu 101 ile ilgili çalışmasında, Komutanları Binbaşı Trapp'ın 500 adamını bu olaylara katılmama konusunda kendi iradelerini kullanma seçeneği verdiğini, ancak sadece bir düzine polisin bunu yaptığını kaydetmiştir. Cinayetlerde yer alan kişilerle çok sayıda görüşme gerçekleştirdikten sonra, Browning, katillerin çoğunluğunun, Yahudilerin bir şekilde Almanya'nın düşmanı olduğunu kabul eden, ancak tam anlamıyla Nazi tarihsel teorisinin neredeyse farkında olmayan, kariyer hırsları tarafından motive edilen "sıradan insanlar" olduğunu savunmuştur.¹⁷ Ian Kershaw, incelenmesi gerekenlerin birkaç katil değil, eylemsizlikleriyle cinayetlerin gerçekleşmesini sağlayan sessiz çoğunluk olduğunu söylemiştir.¹⁸ Auschwitz'ten sağ kurtulan ve yaşadıklarını anlatan İtalyan kimyager Primo Levi de onunla aynı fikirdedir: "Canavarlar vardır ancak gerçekten tehlikeli olamayacak kadar da azdırlar. Daha tehlikeli olanlar ise sıradan insanlardır; inanmaya hazır ve soru sormadan harekete geçen insanlar daha tehlikelidir," diye açıklamada bulunmuştur.¹⁹

1990'larda Daniel Goldhagen, tüm Almanların "yok etme zihniyetini" paylaştıklarını iddia etmiştir. Gerçekten de *Hitler'in İstekli İnfazcıları* adlı kitabı, soykırımdan tüm Almanların sorumlu olduğunu ileri sürmüştür.²⁰ *Der Spiegel*'den *Sunday Times*'a, *Guardian*'dan *New York Review of Books*'a kadar tüm dergi ve gazetelerde tartışılan Goldhagen'ın çalışmalarına olağanüstü ilgi gösterilmiştir. Amerikan televizyonunda birkaç kez röportaj yapmış, *New York Times* Goldhagen'ın kitabı için birkaç ilan yayımlamış ve onu "unvanını hak eden nadir yeni çalışmalardan biri" olarak tanımlamıştır.

Goldhagen, Marksist olmasa da tartışma incelenmeye değerdir. Çünkü *Hitler'in İstekli İnfazcıları*'ndan bu yana geçen yirmi yıl içinde, halkın bilincine bu kadar derinlemesine ulaşan bir soykırımı açıklama girişiminde bulunulmamıştır.

Goldhagen, soykırımdan en az 100.000 ve muhtemelen en fazla birkaç milyon insanın sorumlu olduğunu savunmuştur. Bundan da sıradan Almanların cinayetlerde aktif bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Hitler'in fikirlerinin kabul edilebilir olduğunu, çünkü bunların "yok edici anti-semitizm" ile mayalanmış verimli bir zeminde dile getirildiğini iddia etmiştir. Hitler'in, Almanların çoğunun Yahudilerde kötü bir güç gördüğü, Alman halkının iradesinin mükemmel bir okuyucusu olduğu konusunda ısrar etmiş ve çoğunluğun Yahudilerin ortadan kaldırılması isteğine katıldıklarını belirtmiştir.

Goldhagen'in çalışmasında "eliminasyoncu anti-semitizm" ifadesi çok önemlidir. Hitler'in Alman halkını "zincirlerinden kurtardığını", zaten orada olan anti-semitizmi "serbest bıraktığını" ileri sürmüştür. Goldhagen, tüm Alman toplumunun Yahudilerin öldürülmesi için hazır ve istekli olduğu hususunda ısrarcıdır: "Soykırım, Alman toplumunun konuşmasına içkin bir şeydi. Diline ve duygusuna içkindi. Bilişin yapısına içkindi," diye bir yorumda bulunmuştur.²¹

Goldhagen, soykırımın "her şeyden önce bir Alman işi olduğunu; kararların, planların, örgütsel kaynakların ve uygulayıcılarının çoğunun Alman olduğunu" savunmuştur. Daha sonrasında tarihin değil, mantığın bir kaçışıyla, soykırımın "Almanların Yahudileri öldürme dürtüsüyle" açıklanabileceği sonucuna varmıştır.²² Goldhagen, soykırıma katılan insanların çoğunluğunun Alman olması halinde, ilke olarak Almanların çoğunluğunun soykırıma katılmış olması gerektiğine inanmıştır. Aynı mantıkla, tüm çocukların uyuduğu ve bu nedenle mantıksal olarak sadece çocukların uyuduğu ve yetişkinlerin asla uyumadığını iddia etmiştir.

Goldhagen, soykırımın evrensel ve materyalist bir açıklamasını sunan başka bir Amerikalı yazar ve tarihçi Norman Finkelstein'dan da önemli eleştiriler almıştır. Tam olarak Marksist olmasa bile kesinlikle Marksist analizlerle bir yaklaşım ve izleyici yakınlığını paylaşmıştır. En azından, cinayetler için olası bir Marksist açıklamaya işaret etmiştir.

Finkelstein'in eleştirisinin ilk ve en bariz özelliği rasyonalizmidir. Goldhagen'a karşı, Alman halkının çoğunun delilikle motive olduğunu kabul etmeyi reddetmiştir. Goldhagen'ın Almanları *Moby Dick*'teki Kaptan Ahab'a benzetmesine itiraz etmiştir. Ahab, balınaya karşı, balına

onu sakat bıraktığı için çılgınca bir nefret içindeyken Yahudiler Almanlara hiç zarar vermemiştir. Finkelstein’a göre Goldhagen’ın teorisi, bir dizi dairesel argümana dayanmıştır. Almanlar Yahudilerden nefret etmiştir, çünkü Almanlar Yahudilerden gerçekten nefret etmişlerdir. Finkelstein buna yanıt olarak sert bir cevap vermiştir: “Goldhagen’ın Almanların yakıcı bir suçlaması olarak lanse edilen tezi, aslında onların mükemmel bir mazereti olmasıdır. ‘Deli’ olan bir insanı kim kınayabilir ki?”²³

Finkelstein, Goldhagen’ın 1945 öncesi Alman tarihini Alman ulusal karakterinin tarihdışı bir tanımı olarak değerlendirmesini reddetmiştir. Finkelstein, tüm Alman tarihini ortadan kaldırmanın başlangıcı olarak görmek yerine, soykırım tarihini faşizm tarihine bağlamıştır. Almanya tarihinin 1933’teki büyük kırılmayla şekillendiğini savunmuştur. 1933’ten önce Almanya’daki en büyük parti, anti-semitizme şiddetle karşı çıkan Alman Sosyalist Partisi olmuştur. 1933’ten ve Hitler’in iktidara gelmesinden sonra sıradan Almanlar, anti-semitizmle devletin ideolojisi olarak karşılaşmıştır. Totaliter yönetim, Alman olmanın gereğidir.

Finkelstein’ın açıklaması da muhalif olmuştur. O, birçok sıradan Alman’ın Nazi rejimine karşı direniş eylemlerine karıştığı konusunda ısrar etmiştir. Finkelstein, Yahudileri sarı yıldız takmaya zorlayan Eylül 1941 karnamesine halk muhalefeti örnekleri vermiştir. Dahası, Almanların soykırıma daha sonraki kayıtsızlığının savaş koşullarıyla açıklanabileceğini savunmuştur: “Yahudilerin artan baskısı ve fiziksel izolasyonu gibi propaganda da rol oynamıştır. Daha sonra tipik olarak savaşa katılan insan yaşamına karşı duyarsızlık, ortaya çıkan iç cephede terör bombardımanı ve kötüleşen yoksunluklarla daha da şiddetlenmiştir,” açıklamasında bulunmuştur.²⁴ Finkelstein, Alman halkını Nazi devletinden ayırmıştır.

Finkelstein’ın modeli, Goldhagen’ın soykırımı gerçekleştiren insanların psikolojisini değerlendirmesi suretiyle meydan okumasını kabul etmiştir. Finkelstein, katılımcıların basit bir zulümden dolayı öldürmediğini savunmuştur. Soykırımdan kurtulanların kanıtlarını, SS katillerinin çeşitli tiplere uyduğunu öne sürmek için açıkça ortaya koymuştur. Bazıları gerçekten sadisttir, diğerleri ise zihinsel açıdan acı içindedir. Finkelstein, cinayetlerin emrini veren ve gerçekleştirenler arasında yö-

nelim bozukluğu, paranoya ve sinir krizi yaşayan olduğuna dair örnekler vermiştir. Cinayetler hususunda Alman askerlerinin değil, Nazi bürokrasisinin suçlanması gerektiğini savunmuştur. Bu konuda Dostoyevski'den alıntı yapmıştır: “En rafine kan dökücüler, neredeyse her zaman en yüksek mertebede, medeni beyefendiler gibi görünür.”²⁵ Soykırımı irrasyonel bir toplu katliam eylemi olarak değil, kasıtlı ve rasyonel bir devlet politikası olarak görmekte ısrar etmiştir.

Son olarak Finkelstein; ırkçılığın, emperyalizmin ve cinayetin devam eden kapitalizm tarihinin bir parçası olduğu konusunda ısrar ederek, “soykırımın benzersizliğini” reddetmiştir. Bu noktayı belirtmek için Finkelstein birkaç örnek kullanmıştır: Boer Savaşı sırasında İngilizler tarafından toplama kamplarının kullanılması, 1920’lerde Amerika’da siyahların linç edilmesi, Vietnam Savaşı ve Japonya’ya bomba atılması. “Sıradan Amerikalılar; bir milyon Cezayirli’nin katledilmesine veya Alman olmayan sıradan Yahudilerin katledilmesine, dört milyon Çin Hindi’nin Fransızlarca katledilmesine ne kadar tepki göstermiştir?” diye sorgulamıştır.²⁶

Yine de bu bölümde tartışıldığı gibi, Marksistlerin soykırımı hem benzersiz hem de daha önce örneği görülmüş olarak görmeleri anlaşılırdır. Endüstriyel katliam 1933’te başlamamış, ancak 1939’dan sonra böylesine sistematik bir soykırım mümkün olabilmiştir. Finkelstein, soykırımın benzersizliğini inkâr ettiği için soldaki diğerleri tarafından eleştirilmiştir. Yirmili yaşlarda Nazi Almanyasından kaçan, ardından yerleştiği Güney Afrika’da “apertheid” rejimiyle mücadele eden ve nihayet Britanya’ya²⁷ yerleşen Bernhard Herzberg bunu şöyle cevaplar:

Anti-semitizm elbette Nazizmden çok daha eskidir ve canı anti-semitizm bir Alman icadı değildir. Ancak Naziler, İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman güçleri tarafından işgal edilen tüm ülkelerde Yahudileri yok etmeye çalışan tek insan grubu olmuştur. Siyanür gazının zorla solunması gibi endüstriyel yöntemleri kullanarak ölümcül bilimsel deneyler yaparak, köle işgücü veya kitlesel açlık gibi işkencelerle de neredeyse başarılı olmuşlardır. Bu bağlamda ABD’de siyahların linç edilmelerine dikkat çekmek Finkelstein’in garipsenen

bir gözlemi olmuştur. Bunlar, Nazilerin Yahudi sorununa toptan imha yoluyla “Nihai Çözüm” sağlama girişimiyle karşılaştırılması mümkün olmayan vakalardır.²⁸

Goldhagen’ın eleştirisini daha da ileri götüren bir başka Marksist yazar da İtalyan tarihçi Enzo Traverso’dur. O, Amerikalı tarihçiler için soykırımın ayırt edici biçiminin açık hava katliamları ve yüz yüze infazlar olduğunu belirtmiştir. Onun görüşüne göre bu durum soykırımın önemli bir kısmını oluştursa da tamamını ifade etmemektedir. Bu şekilde neredeyse 1 milyon 300 bin Yahudi öldürülmüştür. Buna ek olarak, gettolarda 800 binden fazla kişi ölmüş ve 3 milyondan fazla kişi, Traverso’nun görüşüne göre Auschwitz’in belirleyici vakalar olarak tanımladığı kamplarda imha edilmiştir: “Ölüm, en gelişmiş Alman kimya şirketi IG Farben tarafından özel olarak hazırlanan bir tür siyanür olan Zyklon B vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Kurbanların cesetleri daha sonra bacaları endüstriyel bir arazinin en geleneksel mimari biçimlerini anımsatan krematoryumlarda yakılmıştır.” Traverso, imha sisteminin “bir fabrika gibi işlediğini” yazmıştır. “Üretim sistemi”, başka bir deyişle kapitalizmle Auschwitz’te bir arada var olan imha sistemi arasında dikkate değer yapısal bir homoloji vardır. Traverso, bunu görmezden gelmenin, kapitalizmi yalnızca Nazilerin iktidarı ele geçirmesinde değil, aynı zamanda Nazi katliamlarının ayrıntılarında da görmezden gelmek olduğunu savunmuştur.²⁹

Diyalektik Faşizm Teorisinin Soykırıma Uygulanması

Bu kitap, üçüncü veya diyalektik faşizm teorisinin, faşizmin nasıl yönetildiğini açıklamak için en iyi şekilde konumlandığı hususunda iddialarda bulunmuştur. Aksi bir görüş olarak ise iki karşıt kavrayışı faşizme uyarlamıştır: ilk olarak Hitler ve Mussolini’nin, Alman ve İtalyan toplumu için mülksüzleştirilmiş grupların, özellikle işçi ve köylülerin tabi kalınmasını görmeye amaçlayan bir vizyonu olmasıdır.

Faşizmin amaçlarıyla bunları başarmak için seçilenler arasındaki çelişki, faşizmin hızla büyümesini sağlamıştır. Ancak bu durum aynı zamanda onu istikrarsız ve popüler meydan okumalara karşı da savunmasız

bir hale getirmiştir. Troçki'nin faşizme karşı uyarılarının dahil olduğu an da işte burasıdır: Hitler'in iktidarı ele geçirmesinden hemen önceki döneme, Nazilerin görüldüğünden daha zayıf olduğunu ve hem sosyalistlerin hem de komünistlerin birleşik hareketinin faşizmi geri zorlamak için yeterli olacağını savunduğu dönem, bu andır. Ama tabiri caizse saati ileri alacak olursak ne olur? Faşizmin istikrarsızlığı, askeri ve ırksal savaşa doğru yalpalanmasını açıklayabilir mi?

Troçki, Hitler'in iktidara gelişinin yıl dönümü için yazdığı bir makalesinde, Nazilerin kitlesel işsizlik döneminde ve Almanya'yı paramparça etme tehdidinde bulunan bir krizle başarıya ulaştığını ve Hitler'in yanıtlarının tamamen yetersiz olduğunu savunmuştur. Büyük Alman sanayisini millileştirme sözü vermişken hiçbir millileştirme gerçekleşmemiştir, haftalık çalışma süresini azaltmayı içeren herhangi bir düzenleme yapmamıştır. Bunun yerine, zorunlu çalışma yaygın hale gelmiştir. Faşizm, kendini "kitlesel bir devrimci parti" olarak resmetmiştir. Dönüşüm sembollerini kullanarak destekçilerinin bir kısmını tatmin edebilmiştir. Yeterince insanı mutlu etmek için faşizmin daha da ileri gitmesi ve milyonların hayatını iyileştirmesi gerekirdi. Bu, tam olarak Hitler'in yapmayı reddettiği şeydir. Ancak devrimci başarılarını kanıtlama ihtiyacı ortadan kalkmamıştır. Troçki, rejimin ancak sokaklara çıkardığı büyük insan kalabalığını, onlara yeni bir Avrupa savaşı olasılığı sunarak tatmin edebileceğini şu sözlerle tahmin etmiştir. "Bu geçen onca ayın, onlarca yılın meselesi değildir. Almanya'nın iç güçleri Hitler'i zamanında engellemedikçe, Avrupa'nın yeniden bir savaşa sürüklenmesi ancak bir yıl sürecektir."³⁰

Bu açıdan bakıldığında, soykırımı esasen Hitler'in bireysel iradesinin bir meselesi olarak yorumlayan tarihçilerle karar almanın kaotik doğası ve rejimin kümülatif radikalleşmesi konusunda ısrar edenler arasındaki seçimde, ikinciler genel olarak haklı çıkar. Soykırım, –Yahudileri Madagaskar'a sınır dışı etmek gibi– diğer seçeneklerin gözden geçirildiği, uzun süre tartışıldığı ve nihayetinde reddedildiği, kümülatif bir radikalleşme sürecinden sonra gelmiştir. Ancak bu tür tarihçiler, rejimin kendi kendini radikalleştirme dinamiğine ilişkin açıklamalarında yanılığa düşmüştür. Bunu Alman devletinin düzensiz doğası ve devletin ge-

leneksel kurumlarıyla NSAİP'nin parti aygıtı arasındaki yapılandırılmış rekabetle açıklamışlardır. Devlet yöneticilerinin, kendisini Yahudilerin öldürülmesine bağlayacak kararları gizli tutmaya çalışan bir lider olan Hitler'in zihni doğrultusunda çalıştırarak bu baskılara maruz kaldıklarını anlatmışlardır.

Nazi rejiminde biyolojik ırkçılığın neden böylesine baskın bir rol oynamaya başladığını açıklamamız gerekmektedir ve buradaki en makul cevap, şüphesiz ki Nazi rejiminin, ekonominin ve devletin yeniden biçimlendirilmesine yönelik çeşitli önerilerini, savaş ve soykırım dışında Almanya'yı değiştirmek için herhangi bir ciddi plana dönüştürmedeki başarısızlığıdır. Hitler'i iktidara getiren toplumsal uzlaşmazlıkları çözemeyen Nasyonal Sosyalistlerin liderleri, başarabilecekleri savaş, sömürgecilik ve soykırım gibi şeylere giderek daha fazla odaklanmışlardır.

Enzo Traverso'nun yazdığı gibi, "Hitler'in iktidara geldiği andan itibaren, Nazi anti-semitizmi giderek radikalleşmiştir." Yahudilerin öne çıktığı iki grup olan sol görüşlü aktivistlere ve entelektüellere yönelik saldırılar başlamıştır. 1933 baharında Yahudileri devlet memurluğu ve üniversite istihdamındaki pozisyonlardan çıkarmak için önlemler alınmıştır. Nürnberg Irk Yasaları'yla daha da derinleşmiş ve Kristal Gece'de savaş öncesi bir zirveye ulaşmıştır. "1938 progromları... Alman toplumunun bu andan itibaren Yahudilere yönelik zulüm karşısında adım adım yürüyen genel pasifliğini ilk kez büyük ölçüde doğrulamıştır." Soykırım, Doğu Avrupa'daki savaşın bir ürünüdür. Bu "topyekün savaşın" amacıdır, sadece Kızıl Ordu'nun yenilgisi değil; her şeyden önce doğuda Lebensraum'un* fethi ve Yahudi Bolşevizmi tehdidine karşı "Avrupa medeniyetinin" savunulmasıdır. Hitler, meslektaşlarını, 1914-1918'de ve 1939'dan sonra Avrupa'da, Alman fetihlerine karşı herhangi bir direnişin Avrupa'daki ırkçı yabancıların hatası olduğuna yeterince ikna etmiştir. "Böylece Yahudiler, bu uzun Avrupa iç savaşının seçilmiş kurbanları olur. İlk küresel çatışmanın siperlerinde terk edilmişlerdir; Treblinka ve Birkenau fırınlarında hayatları sona ermiştir."³¹

* Doğu Avrupa'da bulunan Alman yerleşim bölgeleri. Genellikle Almanların azınlıkta olduğu bu bölgelerin, Almanya'nın parçası olmak üzere ilhak edilmesi politikasının parçası olarak bu bölgelerde çok sayıda insan öldürülmüş ve Almanların bu bölgelere yerleşmesi teşvik edilmiştir. (e.n.)

Sonuç: Tepkisel Bir Kitle Hareketi Biçimi

Farklı Marksistlerin faşizmi nasıl anladıklarına ilişkin bu açıklamayı takiben, bu kitabın son bölümünde karma bir Marksist faşizm teorisi inşa etmek mümkün olmuştur. Böyle bir model ancak diyalektik faşizm teorisi etrafında inşa edilebilmiştir. Bunun nedeni, ne sol ne de sağ teorinin kendi başına ayakta durabilmesidir. Her biri tek başına kısmi bir kavrayış sağlamıştır; birlikte, Hitler ve Mussolini'nin nasıl yönettiğine dair çok daha iyi bir açıklama sağlayan bir faşizm modeli oluşturmushlardır.

Sol Marksist teori, önceki bölümlerde ana hatları çizildiği üzere, faşizmi “tekelci kapitalizmin en saf, sınıflandırılmamış, en savunmasız biçimindeki” uygulaması olarak tanımlama eğiliminde olmuştur.¹ Bu argümanın kesinlikle kimi geçerli yönleri bulunmaktadır. Bir rejim olarak faşizm, hem kapitalizmin ilerlemesine hem de kapitalist sınıfın işçi sınıfı üzerindeki sosyal kontrolünün önemli ölçüde genişlemesine yol açmıştır. Yine de bu teorinin zayıflığı, faşizmin gerici karakterini yalnızca sermayenin işçi sınıfını sömürme ihtiyacına bağlamasıdır. Birçok faşist hareketin nasıl kitlesel bir destek bulabildiğini açıklamaktan uzaktır. Sol teori, bu nedenle faşizmi, kapitalist yönetimin salt bir aracı haline getirmiştir. Johnny Heartfield tarafından hazırlanan ünlü Adolf Hitler afişinde Hitler, bir plütokrattan rüşvet almak için kolu uzatmış olarak gösterilir. Afişte şu yazılıdır: “Arkamda milyonlar var.”² Buna karşın, “doğru” Marksist teori, kapitalizm ile faşizm arasındaki bağı koparmıştır. Bazen,

Halk Cephesi faşizm nosyonunda olduğu gibi, faşizmi küçük bir gruba, en saldırgan kapitalistlerin en kötüsüne bağlamıştır. Daha yakın olarak doğru teori, faşizmi yalnızca küçük burjuvaziye bağlamış, böylece ikincisinin bağımsız eylem potansiyelini abartmıştır. Küçük burjuvazi, bağımsız ve devrimci bir üçüncü güç olarak görülmüştür. Bu nedenle teoriyi faşistlerin kendi imajına tehlikeli bir şekilde yaklaştırmış ya da yeni ve kapitalizm yanlısı bir yönetici katman oluşturmuştur.³ Doğru teori, iktidardaki faşistlerin, egemen sınıfı ve kapitalist özel mülkiyet sistemini olduğu gibi bırakarak işçi sınıfının bütün alanlarını neden hapsedip öldürdüğünü açıklayamamıştır.

Marksistlerin, bir “sınıf düşmanının elindeki ustura”⁴ ve ayrıca belirli bir kitle hareketi kategorisi dışında, diyalektik faşizm modeline, yani faşizmin aynı zamanda hem kısır hem de proleter karşıtı bir hareket olduğu argümanına geri dönmekten başka gerçek seçenekleri olmamıştır. Faşizm barbarca davranmıştır, ancak faşizm aynı zamanda orta sınıf üyelerine hitap etme ve onların şikâyetlerini dile getirme kapasitesine sahiptir.⁵ En basit haliyle, böyle bir diyalektik teori, yalnızca “faşizmin gerici kitle hareketinin belirli bir biçimi olduğunu” söylemektedir.

Yine de bu basit formülasyon bile, her biri daha sonra geliştirilebilen en az altı ayrı iddiayı ifade etmiştir:

1. Faşizm, daha geniş bir siyasi aileye, yani çoğu faşizmle aynı ölçüde kitle hareketleri olmamasına ve bu nedenle tekrarlanan kendi kendini radikalleştirme kapasitesinden yoksun olmasına rağmen, faşizmle aynı geniş dinamiği paylaşan gerici kitle hareketleridir.
2. Faşizm, neye inandığına, nasıl örgütlendiğine ve düşmanlarına karşı şiddeti sürdürme biçimine göre tanımlanabilir özellikleriyle tanınan, farklı bir siyaset biçimidir. Bu nedenle diğer gerici kitle hareketlerine yakın olmasına rağmen, onlardan ayırt edilebilirler özelliklere sahiptir.
3. Faşizm, kapitalist üretim araçlarını sürdürmeye çalışırken onları sosyal çatışma olmadan sürdürmeye çalıştığı ve işçilerin işverenlerine karşı örgütlenmelerine izin vermediği için gerici bir harekettir.

4. Faşizm bir kitle hareketidir –sadece beyaz yakalı işçiler ve küçük üreticiler değil, aynı zamanda mavi yakalı işçiler ve gençler– düşman siyasi, sosyal ve ırksal grupları yenme projesine toplumda çok az menfaati olan milyonlarca insanı dahil etmeye çalışmaktadır.
5. Faşizmin bir diktatörlüğü dayatmak için halkı yetiştirme projesi kaotik ve istikrarsızdır. Elverişli koşullar altında bir güç kaynağı ve küçük partileri kitle hareketlerine dönüştürme aracıdır. Ancak elverişsiz koşullarda faşizmi ilgisizliğe veya yenilgiye mahkûm etmiştir.
6. Ne faşizmin kendisi ne de daha geniş bir gerici hareket kategorisi 1919-1945 dönemiyle sınırlıdır. Daha çok 1945’ten bu yana gerici hareketleri ve faşist partileri yeniden kurma girişimlerine şahit olunmuştur.

Faşist Olmayan Gerici Hareketler

Bu kitabın yaklaşımı, “faşizm” kelimesini onu en açık şekilde hak eden hareketlerle sınırlamak olmuştur. Herhangi bir alternatif yöntem, terimin anlamının içini boşaltma riskini taşır. Savaşlar arası Marksistler, faşizmi yakından ilişkili görüldüğü hareketlerden ve rejimlerden ayırmanın gerekliliğini kavramışlardır. Tüm muhafazakâr veya otoriter rejimlere, biçimlerine veya işlevlerine bakılmaksızın faşist gibi muamele etme alışkanlığı, 1920’lerde Alman Komünist Partisi’nin veya Komintern’in Zinovyev ve Stalin’in kontrolü altında savunduğu pozisyonların yeniden gözden geçirilmesi riskini taşımıştır. August Thalheimer 1928’de bu durumu şu sözlerle açıklamıştır: “Her şeyi faşizm olarak gördük. Faşizm sadece Hitler değil, aynı zamanda Alman cumhuriyetçi kıyafetli büyük burjuvazidir.”⁶ Önceki bölümlerin tartıştığı gibi sol teori, Hitler’in iktidara gelmesi karşısında solu silahsızlandırmıştır.

Yine de iki savaş arası yıllarda, faşist güçlere nispeten yakın karakterde olan faşist olmayan gerici hareket örnekleri olmuştur. Bunlardan biri, 1939’dan önce kurulan çok sayıda askeri diktatörlüktür. Savaştan hemen önce Avrupa’da, Doğu ve Akdeniz Avrupasının daha fakir ülkeleri neredeyse istisnasız sağcı otokratik rejimler tarafından yönetilmiştir.

Ancak siyaset ve hareket arasındaki ilişki, faşist olmayan diktatörlüklerde farklıdır ve geleneksel yöneticiler, Mussolini veya Hitler'in eyaletlerinde olduğundan daha fazla güce sahip olmuştur. Yani General Franco rejimi yeni bir siyasi parti yerine mevcut İspanyol ordusu tarafından yönetilmiştir. Katolik Kilisesi'nin desteğini almıştır. Diktatörlük sosyalistleri, komünistleri ve sendikal hareketi ezme görevini üstlenmişti ancak bunu yapmak için mevcut orduyu ve mevcut devlet yapılarını kullanmıştır. Franco'nun hükümeti, bir yabancı partisine kitlesel desteğe değil, İspanyol devletinin gücüne dayanmıştır.⁷ Frankoculuk en iyi ve gerici hedeflerin baskın olduğu, faşist olmayan bir gerici kitle hareketi biçimi olarak anlaşılmıştır.

Franco'nun askeri diktatörlüğü ile iki ana faşist rejim arasındaki fark çok belirgindir. Frankoculukta hareket aşaması yoktur. İspanyol İç Savaşı'nın sonunda rakipsiz bir iktidar elde eden Franco'nun hükümeti, kısa bir süre için olağanüstü bir dizi sol ve proleter karşıtı gaddarlık gerçekleştirmiş; ordunun ve zenginlerin sıradan İspanyollara karşı "intikamı" bir halk devrimiyle yükselmiştir. Bu "Beyaz Terör" 1939 ile 1940 arasında sürmüş ve yaklaşık 50.000 kişinin öldürülmesini içermiş⁸ ve Almanya veya İtalya'da şimdiye kadar yapılan her şeyden daha büyük bir ölçekte gerçekleşmiştir. Ancak 1940'tan sonra baskı hızla azalmıştır. Faşizmin tersine Frankoculuğun son noktası ise nispeten istikrarlı, barışçıl, militan olmayan bir konvansiyonel askeri diktatörlük olmuştur. Rejim hızla kökten sarsılmıştır.

Franco bu konuda pek de yalnız sayılmaz. Pek çok diğer faşizm yanlısı diktatörlük, benzer dinamiklere sahip olmuştur; "gerici" içerikleri, tipik olarak mütevazı olan herhangi bir "kitle" yönünden daha ağır basmıştır. Dolayısıyla, Japonya'daki emperyal rejim, temelde bağımsız kitle partisi olmayan bir kraliyettir ve otoriter bir yönetim biçimine sahip olmuştur. Faşizmle temas halinde radikalleşmiş ancak kitlesel faşist bir devlet olmamıştır.⁹ Aynı tablo, 1921-1922'de paramiliterlerin ve düzenli ordunun zar zor ayırt edilebildiği savaşlar arası Macaristan için de geçerli olmuş ve ilki yıllar sonra birçok kasabada varlığını sürdürmüştür. Ancak muhafazakâr elitlere kendilerini dayatamamışlar ya da en azından 1930'ların ortalarına kadar İtalyan ve Alman etkisi, ardından askeri hâkimiyeti hissetmişlerdir.¹⁰

Faşizm ile iki savaş arası Avrupa'nın diğer gerici hareketleri arasındaki farkı açıklamaya çalışan Lev Troçki, İtalyan ve Alman rejimleriyle Polonya'daki Józef Piłsudski hükümeti arasında bir karşılaştırma yapmıştır:

Piłsudski, küçük burjuvazinin kitlesel hareketine dayanan ve doğrudan geleneksel burjuva partilerinin “güçlü devlet” adına egemenliğini hedefleyen bir ayaklanmanın sonunda iktidara gelmiştir. Bu hareketin ve rejimin faşist bir özelliğidir. Ancak özgül siyasi ağırlık, yani Polonya faşizminin kitlesi, zamanında İtalyan faşizminden çok daha zayıf olmuş ve yine de Alman faşizminden daha fazla etki göstermiştir; Piłsudski çok daha büyük ölçüde askeri komplo yöntemlerini kullanmak ve işçi örgütleri sorununu çok daha temkinli bir şekilde ortaya koymak zorunda kalmıştır.¹¹

Hitler ve Mussolini döneminde –Franco veya Piłsudski'nin aksine– ne kitle ne de gerici yön bir diğerine üstünlük gösterebilmiştir. Bu görece- li istikrar, savaşlar arası faşizmi, daha geniş gerici hareketler kategorisi içinde istisnai kılmıştır çünkü çoğu durumda ya gerici hedefler ya da çok daha nadiren kitle hareketi ağır basmıştır. Faşizm, gerici kitle hareketleri arasında istisnai bir durumdur, zira bütünü bu iki parçasını önemli bir süre dengede tutabilmiştir.

Faşizmin Tanınabilirliği

Savaşlar arası Marksist teorilerin en iyisi; faşizmin, farklı türde bir desteğe, farklı bir kitle karakterine ve onu çevreleyen diğer otoriterizm türlerinden farklı bir potansiyele sahip özel bir sağcı siyaset biçimi olduğunu kabul etmiştir. Örneğin, 1928'de yazan Palmiro Togliatti şunları söyler:

Her tür faşizmi belirtmek için faşizm kelimesini kullanmak geleneksel hale gelmiştir. Bir yoldaş tutuklandığında, bir işçi gösterisi polis tarafından acımasızca dağıtıldığında, bir mahkeme işçi hareketinin bazı militanlarına vahşi bir ceza verdiğinde, parlamentoda komünist bir fraksiyonun hakları ihlal edildiğinde veya bu fraksiyon lağve-

dildiğinde, kısacası burjuva anayasaları tarafından kutsallaştırılan sözde demokratik özgürlükler ne zaman saldırıya uğrasa suistimal edilen insanlardan şu çılgınlık yükselmiştir: “Faşizm burada, faşizm geldi!” Bunun sadece bir terminoloji sorunu olmadığı anlaşılmalıdır. Birisi, her tür tepkiyi belirtmek için “faşizm” terimini kullanmanın makul olduğunu düşünüyorsa öyle olsun. Ancak belki de çalkantılı bir avantaj dışında, kazandığımız bir avantajı göremiyorum. Gerçeklik farklı bir şeydir. Faşizm, belirli, özgül bir tepki türüdür.¹²

Birinci Bölüm, Stanley Payne’in fikirlerine ve faşist olumsuzluklar, faşist hedefler ve faşist üslup olarak adlandırdığı şeye dayanan “tanımlayıcı faşizm” tanımına atıfta bulunmuştur. Ancak bu bir başlangıç noktası ise, o zaman faşizmin hangi bölümlerinin onun için en büyük öneme sahip olduğunu ve hangi bölümlerin gereksiz olduğunu düşünmek için hâlâ Payne’in tanımı içinde önceliklendirmemiz gerekmektedir. Son yıllarda bunu yapmaya yönelik açık ara en önemli girişim, Roger Griffin’in yorumu olmuştur. Faşizmin karakteristik örgütlenme tarzının kendi fikirlerine tabi olduğu bir palingenetik aşırı milliyetçilik biçimi olduğunu ve başlıca ayırt edici yanının, ulusun krizde olmasından dolayı yeniden doğması gerektiğini iddia etmiştir.

Yine de faşizm, sadece bir dizi fikirden ibaret değildir. Faşist partilerin belirleyici özelliği daha ziyade, gerici hedefleri bir kitle hareketi inşa etme arzusuyla birleştirilmesidir. Faşizmin ayırt edici biçimleri, bu amaçlara ulaşmalarına en çok yardımcı olan özellikleri olmuştur. Bir faşisti nasıl tanımlayacağınızı öğrenmek istiyorsanız başka bir deyişle bakmanız gereken yer, Payne’in dediği gibi faşizm tarzıdır: Estetik yapıya vurgu, kitlesel seferberlik girişimi, şiddet kullanımı, erkeksilik gençliği yüceltmesi, otoriter komuta eğilimi ve mutlak liderlik.

“Tarz” diye yazmıştır Ernst Nolte, “politik bir olgunun görünen özüdür. Bu sadece doktrin, organizasyon ve liderlik dürtüsünden kaynaklanan bir bileşik değildir. Bir süre sonra, tüm yapıyı yok etmeden hiçbir yeni girişimin ortaya çıkamayacağı bir çerçeve haline gelir.”¹³

Faşist tarzın tüm çeşitli bileşenleri arasında, ayırt edilmesi en kolay olanı faşist şiddettir. Buna odaklanmak, Gramsci’nin faşizmi “makinelî

tüfekler ve tabancalarla üretim ve değişim sorunlarını çözme girişimi” olarak nitelendirmesini takip etmektir.¹⁴ Troçki, Alman faşizminin zafetinin, Alman faşizminin parçalanması anlamına geleceğı konusunda “tüm bağımsız ve gönüllü kuruluşlar... proletaryanın tüm savunma si- perleridir,” sözleriyle uyarılarda bulunmuştur.¹⁵

Faşizmin şiddeti, faşizmin beş farklı aşamadan geçtiğini savunan Fransız faşizm tarihçisi Robert Paxton’ın içgörülerinden anlaşılabilir- mektedir: Paxton, bu durumu “önce yaratılışı, sonra faşizmin bir siyasi sistemde kök salması, sonra iktidarı ele geçirmesi ve nihayet iktidarda radikalleşmesi” sözleriyle özetlemiştir.¹⁶ Şiddet her aşama çok önemli olmuştur ancak içeriğı zamanla değişmiştir.

İlk aşamalarında, faşist partilerin yeni kurulduğu ve İtalyan *squadristi* veya Alman Freikorps’un partiden ziyade bir hareket biçimini aldığı za- manlarda faşistler; üniformalı kitlesel gösterilerle, askeri eğitimle ve çevrelerindeki her yerde bulunan düşmanlara –ırksal, politik ve cinsel– fiziksel saldırılar yoluyla kendileri adına asker kazanmıştır. Bu çatışma- lar sonucunda da şiddetten zevk alan taraftarlar elde etmişlerdir. İlk faşist liderlere ise potansiyel güçlerini hissettirmişlerdir. Şiddet, faşistlere mu- halefet edenlerin moralini bozmuştur. Fiziksel güç, faşizmin hizmetlerini kendi gericisi hedeflerini paylaşan ancak hareketlerinin kitlesel ve toplum- sal tabanını paylaşmayan potansiyeliyle müttefiklere duyurmuştur.

Faşist partilerin kurulduğu ve iktidar için mücadele ettiği ikinci aş- amada, şiddet çok farklı bir rol oynamıştır. Bu noktada faşistler, mevcut demokratik devleti ele geçirmek ve yenilgiye uğratmak için kararlılık- larını sergilemişlerdir. Faşistlerin devletin şiddet tekeline meydan oku- ması gerekmiştir. Bu nedenle iktidar için faşistler meydan okuyan, tipik olarak bir milis partisi haline dönüşmüştür. Özel ordu, faşizmin kitlesel halk desteğıyle uyumlu hale gelmiştir. Yine de bu aşamada faşizm, tipik olarak, çoğunluğu mevcut devleti kabul eden ve faşist bir iktidarı ele geçirme arzusu olmayan diğer sağ partilerle bir ittifak içinde yönetmeye çalışmıştır. Böylece öncü faşist partilerin her biri, hem seçimlerde ayakta duran hem de rakiplerini şiddetle tehdit eden “ikili” partiler haline gel- miştir. Faşizm, “tırışlanmış kafalar ve takımlar, silahlar ve sandıklar” an- lamına gelmiştir. Ya paramiliter ya da parlamenter kanatların hâkimiyet

kurmasına izin vermeyi reddetmiştir. Her ikisini bir arada tuttuğumuzda, faşizmin başarılı olması için ihtiyaç duyduğu hedeflerin ve hareketin dengelenmesini görme olanağı bulabilmiştir.

İktidarı ele geçirirken her iki faşist parti de milis yapılarını kısmen gözden düşürmüştür. Her ikisi de mevcut muhafazakâr seçkinler tarafından iktidara davet edilmiştir. Her ikisi de gelişimlerinin bu aşamasında, mevcut ulusal orduya ve onun mevcut komuta hiyerarşilerine bağlılıklarını göstermişlerdir. Kalan sol muhalifleri cezalandırmak için devletin mevcut yapılarına güvenmişlerdir.

Faşizm iktidarda daha radikal hale geldikçe, savaşta askeri gücün kullanılması, yeni sömürge yönetimi biçimleri yaratmak ve faşizmin ırksal düşmanlarına karşı soykırım yapması, çok daha hırslı bir şiddet türü olarak sunulmuştur.

Bu çeşitli aşamaların her birinde faşizm şiddetlenerek daha da coşmuştur. Derin bir sosyal ve politik sadizm, savaşın ve ölümün yüceltilmesi biçiminde tezahür etmiştir.

Tepki Olarak Faşizm

Faşizm gerici bir ideolojidir. Burada “gerici” sözü, faşizmin geçmişe dönüş arayışına girdiğine işaret eder. Fakat buradan, faşizmin tüm tarihin akışını geri çevirmeye çalıştığı anlamı çıkarılmamalıdır. Faşizm, örgütlü işçi sınıfını ezmeyi ve onlarca yıllık barışçıl mücadelenin kazandığı reformları ortadan kaldırmayı hedeflediği için gericidir. Faşizm, efsanevi bir kırsal cenneti yeniden kurmak için değil, işçi sınıfının kapitalizme düşmanlığı sorununu çözmek için var olmuştur.¹⁷ Bu yüzden Otto Bauer için faşizm, “silahlı çetelerin diktatörlüğü” anlamını taşımıştır. Horkheimer’a göre, “totaliter düzen, burjuva öncüllerinden yalnızca tüm engellemeleri yitirdiği için” farklıdır. Thalheimer’ın savunduğu gibi faşist hedef “işçilerin demokratik haklarının tamamen ortadan kaldırılmasıdır.” Daniel Guérin, “iktidardaki faşizmin” işlevini, “proletaryayı evcilleştirmek” olarak tanımlamıştır. Troçki’ye göre, “bir devlet faşist olduğunda... bu öncelikle ve her şeyden önce... kitlelerin derinliklerine nüfuz eden ve proletaryanın bağımsız kristalleşmesini engellemeye hizmet eden bir yönetim sistemi yaratır.”¹⁸

Savaşlar arası Marksistlerin faşizmi gerici olarak adlandırdıklarında neyi kastettiklerini tam olarak anlamak için “gericiliğin antitezi”, yani “ilerici değişim” olarak gördükleri şeyi anlamamız gerekmektedir. Daha önceleri yaşandığı üzere, Marx’ın kendisi “ilerleme”¹⁹ kelimesini nadiren kullanmış olmasına rağmen teorilerinde bunu her zaman ima etmiştir. Onunla ne demek istediğini soranlardan biri, 1940’ın başlarında Vichy Fransasında sürgünde bulunduğu dönemdeyken ve kısa bir süre öncesinde kendini öldüreceği İspanya’ya kaçmaya teşebbüs etmeden önce yazdığı “Tarih Felsefesi Üzerine Tezler” adlı makalesinde bu hususa açıklama getirmeye çalışan Walter Benjamin olmuştur. Benjamin, bir tür “mesihçi Yahudilikten” olduğu kadar “politik Marksizmden” etkilenen, iki savaş arası yılların Marksizmi içinde benzersiz bir rol oynamıştır. Makaleye konu olan tezler, bireysel ve kolektif bir felaket anında yazılmıştır. O kadar olağanüstü bir dehşet yaşanmıştır ki, doğrudan bu dehşetle yüz yüze kalmamış olmasına rağmen, ikinci elden faşizm olan ama aynı anda kapitalizm, konformizm ve ölümün kendisi de olan bu dehşeti “düşman” olarak tasvir eden bir yaklaşımda bulunmuştur.

Yaklaşan faşist felaket karşısında Benjamin’in cevabı ise dirilişten bahsetmek olmuştur. (Kullandığı Almanca kelime “kurtuluş” aynı zamanda başkalaşım ve kefarete anlamına da gelir.) Benjamin, soykırım yaklaşırken kendisine ve belki de başkalarına rehberlik etmek için bir isyan duygusu uyandıracak kadar, soykırımın nasıl ve neden ortaya çıktığını açıklamaya çalışmıştır. Faşizmin olağanüstü hal olduğunu kabul etmiştir. Ancak bu tür koşullar, 1940’a özgü değildir. Sınıf toplumu, tekrar eden bir sosyal çöküşün hikâyesidir. Bu koşullarda gerçek düşman, içerdeki düşmandır. Felaketi kabul etmek, yaklaşan ölüme uyum sağlamacı bir güç olarak cevap vermek olarak kabul edilmiştir. Bir umut kaynağı arayan Benjamin, önceki nesillerin trajedilerinin, direncinin ve geçmişin köleleştirilmiş atalarının haklı öfkesinden doğan, yeni direniş eylemlerinin kaynağı haline geldiği bir tür geçmiş anlayışından söz etmiştir. Bu hususta, “Bir geçiş olmayan ancak zamanın durduğu ve durdurulduğu bir şimdiki zaman nosyonu” diye yazmıştır. O döneme çağrı yaparak, “Şimdinin zamanıyla yüklü bir geçmiş...tarihin sürekliliğinden fırlamıştır,” diye açıklamıştır.²⁰

Benjamin'in yazısı, gençliğinin Almanyasında evrensel olarak paylaşılan fikirleri, yani Sosyal Demokrat Parti Marksizmini ve ASP'nin tarihsel değişim fikrini eleştirdiği çok sayıda pasaj içermektedir: "Sosyal Demokratların zihninde resmedildiği gibi ilerleme, her şeyden önce insanlığın kendisinin ilerlemesidir... İkincisi, insanlığın sonsuz mükemmelliğine uygun olarak sınırsız bir şeydir. Üçüncüsü, ilerleme karşı konulamaz olarak görüldüğünden bu, otomatik olarak düz veya spiral bir seyir izleyen şeydir."²¹

Şüphesiz bu noktada Benjamin, Sosyal Demokratların en önde gelen kuramcısı Karl Kautsky'nin sosyalist teorilerini aklında tutmuştur. Kautsky'nin inandığı şey; insanlığın, insanların doğal çevremiz tarafından kontrol altına alındığı eski bir durumdan, yeni bir ilerleme durumuna, başka bir deyişle siyasi ve sosyal demokrasinin ve genelleştirilmiş eşitliğin geleceğine yükseldiğidir., "Kapitalist sosyal sistem yoluna devam etmiştir, dağılması artık yalnızca bir zaman sorunudur. Karşı konulmaz ekonomik güçler, kapitalist üretimin enkazı üzerine kıyamet tellallığı yapmıştır. Mevcut olanın yerine yeni bir sosyal düzenin ikame edilmesi artık sadece arzu edilmekle sınırlı kalmamış, kaçınılmaz bir hale gelmiştir."²²

Kautsky'nin mantığına göre, ilerleme son derece geniş bir kavramdır. Her birinin nihai hedefi, adil bir toplum yaratmak olan bir dizi farklı olası değişikliği iletmeyi amaçlamaktadır. Bunlar, ilk olarak toplumların zamanla zenginleşmesini sağlayan, insanların daha uzun yaşamasına imkân veren ilaçlar ve yiyecek üretiminin yeni yollarını bularak yeni bilgi biçimlerinin ve üretken tekniğin tüm edinimini içermektedir. Bu ekonomik ilerleme temelini üzerinde ilerleme, yavaş yavaş daha eşit hale geldikleri toplumlar için genel bir eğilim açısından ikinci bir seviyede kendini göstermiştir: Hastaları, işsizleri ve yaşlıları koruyan sosyal refah sistemlerinin oluşturulması. İlerleme aynı zamanda siyasi terimlerle, oyların kazanılmasına, toplumdaki daha fazla gruba yayılmasında, daha fazla eşitliği savunan siyasi partilerin ilerlemesinde kendini göstermiştir.

Peki ama Marx bu terimleri böyle mi görmüştür? Benjamin, Engels ve aslında sadece parçası oldukları 1848 öncesi devrimcilerden oluşan daha büyük bir grubu ve aynı şekilde Kautsky'nin Marx'ı yanlış anladığından neredeyse kesinlik derecesinde emindir:

Sosyal demokrasinin başından beri bir parçası olan konformizm, sadece siyasi taktiklerine değil, ekonomik görüşlerine de bağlıdır. Daha sonraki çöküşünün bir nedeni budur. Alman işçi sınıfını bu akımla hareket ettiği fikri kadar hiçbir şey bu denli bozmamıştır. Teknolojik gelişmeleri, hareket ettiğini düşündüğü akışın düşüşü olarak görmüşlerdir. Buradan, teknolojik ilerlemeye yönelmesi beklenen fabrika işçiliğinin siyasi bir başarı oluşturduğu yanlışlamasına ulaşmaya yalnızca bir adım kalmıştır...

Emeğin ne olduğuna dair bu vulgar-Marksist bakış, artık emrinde olmadıkları sürece, ürünlerinin işçileri nasıl etkilediği sorusunu sorgulama zahmetine bile girmemiştir. Toplumun gerilemesini değil, yalnızca doğanın sömürülmesinin ilerleyişini algılamayı istemiştir. Bu algı zaten, daha sonra faşizmde bulunacak teknokratik izleri taşıyacaktır.”²³

Akla yatkın bir Marksist ilerleme kavramı, başka bir deyişle, eşitliği artırma eğiliminde olan ve kapitalizmin ortadan kaldırılmasına işaret eden toplumdaki ve siyasetteki gelişmelerle sınırlandırılmalıdır. Kapitalist tekniğin her ilerlemesinin, ezilen sınıfların boyun eğdirilmesinde ve doğanın bozulmasında karşılığını bulmuş olsa da, kırsal toplumdan kentsel toplama geçiş ve tarihin gelişimi Marx’ın kendi Marksist terimleriyle “ilerlemesi” anlamına gelmemektedir.²⁴

İlerleme, toplumda daha fazla eşitlik önerileriyle sınırlı bir terim ise o zaman “tepki”, endüstrinin yerini modern öncesi tarımla değiştirmekle ilgili olmamalıdır. Bu terim daha ziyade, halihazırda iktidara sahip olan insanların hiyerarşisini savunmakla ifade edilmeli –mülk sahipleri, fabrika sahipleri– ve sosyal demokrasinin unsurlarını –oy, refah devleti– çağdaş kapitalizmden temizlenmelidir.

1920’lerin ve 1930’ların gericileri, faşizmi sosyal ve politik ilerlemeye bir alternatif olarak öne sürmüştür. Fabrikaların yıkılmasını ve kapitalist tekniğin kaybını tartışmamışlardır. Faşizm, yeni endüstriyel teknolojiler karşısında coşmuş, motorlu arabanın veya uçağın hızıyla lüksleşmiştir. Kitlesele siyasi eylemin yeni koşullarını herkes kadar hız-

lı bir şekilde benimsemiştir. Ancak faşistlerin söylediği şey, insanların kökten eşitsizliği; bilgi, beceri ve ahlaki değerleri açısından farklı olduğu ve bu farklılıkları aktif olarak genişletmek için siyasi sistemlerin kullanılması gerektiğidir. Faşizm, savaşın sonunu takip eden demokratikleştirici değişimleri kabul etmiş ve tüm güçleriyle bu değişikliklerin reddedileceği bir gelecek aramıştır.

Bu yüzden faşizm diğer gerici siyasi hareketler gibi ilerlemeyi sürdürürken, kendisi diğer sağ ideolojilerden defalarca ayırmasının bir yolunu bularak liberalizmi ve sosyal demokrasiyi coşkuyla reddetmiştir. Reddedilmesi ise muhafazakârlıktan farklı gerçekleşmiştir. Örneğin, adaletin artması hedefine yönelik genellikle resmi bir coşkun olduğu bir muhafazakârlık benimsenmiştir. Daha sonra bu isteklilik, genel olarak insanların veya mali durumu zayıf olan herhangi bir ulusun bu arzu edilen duruma geçip geçmeyeceğine dair bir kötümserliğe bağlanmıştır. Değişimin önünde bir engel olarak insan doğasına yapılan muhafazakâr vurgu faşistler tarafından reddedilmiştir.²⁵ Faşizm, radikal değişimden yana olmuştur. Irk ve cinsiyet arasındaki “doğal” farklılıkların şiddetlendirilmesi gerektiği ve toplumun dramatik bir şekilde topyekün askeri ve ırk savaşının arzulanan bir geleceğine çevrilebileceğini savunmuştur.

Eşitlikçi ilerlemenin faşist reddini, 1919’dan beri *squadristi* ekibinin destekçisi ve Mussolini’nin kariyer propagandacısı olan Asvero Gravelli, 1930’da *Antieuropa* dergisinde, “Hiyerarşi kavramı lehine... ahlakın kamusal hayata enjekte edilmesi, ailenin prestiji, düzen, otorite ve özgürlük fikirlerinin ahlaki yorumu,” diyerek açıklamıştır.²⁶ Aynı gerici siyaset, Fransız faşist Croix de Feu’nun* lideri François de la Rocque’un yazılarında da mevcuttur: “Kendi haline terk edilen kalabalık, en düşük reflekslerine geri dönmüştür. Kaotik çığ, gelgit dalgası oluşturmuştur. Kitleler iktidarı emmemeli ve isteyerek veya istemeyerek onu esiri yapmamalıdır. Ya da demokrat bir serseri ve demagog bir tiran ortaya çıkacaktır.”²⁷ Julius Evola ve onun “geleneğin gücündeki ısrar” konulu açıklamasında bu durum, hem olağan davranışta hem de ibadette, hukukta, efsanelerde, sanatta olduğu gibi siyasi hayatta, kısacası var oluşun her alanında kendini gösteren tek bir biçimlendirici güç olarak görülebilmektedir.

* Milliyeçi Fransız örgüt. 1937’de yerini Fransız Sosyal Partisi’ne bırakmıştır. (e.n.)

Evola'ya göre Avrupa geçmişi, tüm faşist siyasetin dayanması gereken sınıfa, Yahudilere ve eşitliğe alternatif bir ilk özdür.²⁸

Faşistler, Jeffrey Herf'in deyişiyle "gerici modernistlerdir."²⁹ Antimodernist, romantik ve irrasyonalist fikirleri modern teknolojiye duyulan hayranlıkla birleştirmişlerdir. Faşist tahayyüldeki "tipik Alman" bir sanatçı ya da öğretmen değil, bir mühendistir. Onlar bir kadın değil, erkektir. Fabrika sahipleriyle işçiler arasındaki bir ara konumdadırlar. Mühendisler olarak, son zamanlarda farklı ve kırsal bir topluma makine ve teknoloji getirmişlerdir. Savaşı ve yeni bir Alman imparatorluğunun kurulmasını mümkün kılacak yolların, fabrikaların ve makinelerin inşasını sağlamışlardır. Mühendislerin görevi, makinelerin yüksek sesle, işçilerin ise sessiz çalışmasını sağlamak olmuştur. Auschwitz'e yol açan toplumun ve çevrenin dönüşümünü sağlamakla görevlendirilmişlerdir.

Kitle Hareketi Olarak Faşizm

Faşizm, kendisini bağımsız bir güç olarak inşa ederken en devrimci vaatleri verebilmiştir. Clara Zetkin, İtalyan faşizminin yükselişini şöyle tanımlamıştır: "Siyasi olarak evsizlere, sosyal olarak kökünden koparılmışlara, yoksullara ve hayal kırıklığına uğramışlara bir sığınma sunmuşlardır." Giulio Sas, "Faşizmin devrimci söyleminden" bahsederken, Max Adler ve Karl Renner faşist partilere katılan çok sayıda işsiz rolünü vurgulamıştır.³⁰ Faşizm, bu popüler destek sayesinde en gerici hedefleri hayata geçirebilmiştir.

Her çağın baskın fikirleri, genellikle zenginlere saygı duymanın ve protesto etmenin daha iyi olduğu şeklindeki yaygın düşünceler olmuştur. Gramsci'nin "hegemonya" ile kastettiği durum da işte budur. Kapitalizmin kendisini normalde baskı yoluyla değil, rızayla sürdürdüğü süreçlere atıfta bulunmuştur. Bununla birlikte ekonomik veya politik kriz zamanlarında, hegemonya tek başına yeterli olmamıştır. Milyonlarca insan, yönetici sınıfı sorgulamaya başladığında, o zaman sadece ikna edici argümandan daha fazlasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu, kapitalist faşizm sınıfı ve benzer hareketler için de hegemonyanın önemini açıklamaktadır. Faşist parti ve kapitalist sınıfın üyeleri, işçi sınıfı hareketine karşı

aynı nefreti paylaştıkları için kriz zamanlarında faşizm, “kapitalizmi sürdürmenin tek yolu olarak” krizden en iyi çıkış yolunu temsil ediyor gibi görünmüştür. Faşizm öncesi aşırı sağcılık, örgütlü işçi sınıfını ancak fabrika sahiplerinin toplumsal gücüyle tehdit edebilirken faşizmin arkasında her zaman bir kitle partisinin fiziksel gücü olmuştur.

Pek çok Marksist, faşizmle küçük burjuvazi arasındaki organik bağdan dolayı faşizmin kitlesel karakterini bir hareket olarak açıklamıştır. Zibordi, faşizmi özellikle küçük tüccarlarla ilişkilendirirken, Karl Radek biraz daha temkinli davranarak faşizmi “küçük burjuvazinin sosyalizmi” olarak tanımlamıştır.³¹ Küçük burjuvazi, faşist üyeliğin içinde ve çevresinde aşırılıkla temsil edilmesi suretiyle faşizmi şekillendirmiştir. Faşizm, küçük işverenlerin fikirlerini ve şikâyetlerini dile getirmiş ve bu insanlar faşist hareketlere onlara katıldıklarında faşist partileri kendi bakışlarına göre yeniden şekillendirmişlerdir. Lev Troçki’ye göre faşizm, “İflastan asla uzak olmayan küçük mülk sahiplerinin, mevkileri ve müşterileri olmayan üniversiteli oğullarının, çeyizleri ve talipleri olmayan kızlarının düzen ve demir yumruk talep eden keskin şikâyetlerini, içermektedir.”³² Onun teorisine göre faşizm, bu grubun kendisini yeni bir yönetici sınıf olarak oluşturamaması sayesinde şekillenebilmiştir. Küçük burjuvazi, kendisini iktidara getirmek için faşizmi kullanmayı ummuş ancak kendi eylemlerinin sermayenin güvenli egemenliğini tehlikeye atması durumunda dehşete kapılmışlardır. Kriz zamanlarında, küçük işverenler büyük firmalara karşı öfkelerini kusmak istemiş ancak bu firmalar onların ne kamulaştırılmasına ne de onların kendilerine katılmasına müsaade etmiştir. Daniel Guérin’e göre, orta sınıf, sınıf olarak büyük burjuvazinin ortadan kaldırılmasını istememiştir. Aksine, kendileri de büyük burjuva olmak istemiştir.³³

Küçük burjuvazi, faşist partilerde orantısız bir rol oynamış olsa da toplumda o kadar küçük bir azınlığı oluşturmuşlardır ki, her faşistin kaynağı olmalarının mümkünatı yoktur. Savaşlar arası Marksistler, bu partilerdeki önemli azınlık olarak işçi, genç, işsiz ve şehirli yoksulların varlığını kabul etmişlerdir. Faşizmin dehşetinin bir kısmı, sosyalist partiler tarafından kolayca kazanılabilecek insanları kazanarak mümkün olmuştur.

Faşizmin bazı başarıları, yeni iletişim teknolojilerinin benimsenmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Hem Mussolini hem de Hitler radyo, sinema, propaganda afişi, güçlendirilmiş konuşma ve sinemayı ilk benimseyen liderlerdendir. Faşizm, halka hitap ederken ve bu durumu çekici hale getirmek için yeni teknolojileri hızla benimserken, gerici modernizminin modernist yönünü de ortaya çıkarmıştır.

Roger Griffin, birkaç modernist sanatçı ile faşizm arasında yoğun bir karşılıklı çekim ilişkisi olduğunu belirtir. Bu ilişki, 1909 fütürist manifestosunun yazarı Filippo Marinetti'yle başlamıştır ve kendisi, "Savaş –dünyanın tek hijyeni– militarizmi, vatanseverliği, özgürlük getirenlerin yıkıcı jestini, uğruna ölmeye değer güzel fikirleri ve kadınları küçümsemeyi yücelteceğiz," diye bir açıklamada bulunmuştur.³⁴ Marinetti, daha sonra bir faşist olmuştur. Mussolini rejimine ilk ilham kaynağı olan Mayıs 1915'te Cenova'da binlerce kişiye yönelik konuşması, İtalyan elitlerini harekete geçiren ve onları savaş ilan etmeye ikna eden Gabriele D'Annunzio sayesinde olmuştur. İlişki, 1921'den sonra filozof Emilio Gentile'nin Faşist Büyük Konsey üyesi ve eğitim bakanı olarak görev yaptığı Faşist Parti'ye katılma kararıyla devam etmiştir. Rejimin mimarlarından olan Adalberto Libera, Vittorio Morpurgo ve Giuseppe Terragni gibi modernist sanatçıları destekleme kararıyla 1930'larda ortaya çıkmıştır.³⁵

Faşizmin modernliğini anlamanın bir başka yolu da onu içinden koptuğu saf gerici gelenekle karşılaştırmak olmuştur. Geleneksel siyaset hakkı, uzun zamandır Fransız İhtilali'nin deneyimiyle şekillenmiştir. 18. yüzyılda Joseph de Maistre veya Edmund Burke gibi şahsiyetler, cumhuriyetçi ve demokratik ilkeleri küçümsemekte ısrar ederek siyasi bir gelenek oluşturmuşlardır. Dolayısıyla, *Fransız İhtilali Üzerine* (1790) adlı eserinde Burke, insanların çoğunluğundan "küstah bir kalabalık"³⁶ olarak bahsetmiştir. Bir asır ve yetkinin uzatılmasından sonra Avrupa'daki muhafazakâr sağ, kendini bir ölçüde demokratik yönetimle uzlaştırmıştır. Ancak muhafazakâr ilkelerle kitle siyaseti arasındaki evlilik kısmi ve oldukça tuhaftır. Bu yüzden önde gelen muhafazakârlar seçimlere girdiğinde, çoğu zaman iktidara gelmekle kendilerini küçük düşürdükleri duygusuna kapılmışlardır.

Paul von Hindenburg, Nisan 1925'te Almanya cumhurbaşkanlığına ilk kez aday gösterdiğinde son derece popüler bir aday konumundadır.

Fransa-Prusya Savaşı'nda bir albay ve Ağustos 1914'te Tannenberg Savaşı'nın kahramanı olan yandaşları, eski Hohenzollern monarşisinin siyah-beyaz-kırmızı bayrağını kullanmışlardır. Hindenburg, savaştan bu yana hiçbir birleştirici deneyime sahip olmadıklarından şikâyet eden bir grup Protestan, orta sınıf seçmen tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Bu grup için Hindenburg, onların kurtarıcısı olmuştur. Almanya'nın kahraman askerlerinin savaşın sonunda sosyalist ve diğer siviller tarafından ihanete uğradığı "sırtından bıçaklanma" efsanesini dünyaya ilan etmiştir. Faşist olmayan palingenetik milliyetçiliğin dilini konuşarak 1914-1918 fedakârlıklarının boşuna olmaması için milli bilinç duygusunun yükselişini vaat etmiştir. Yine de Hindenburg büyük bir coşkuyla karşılaşmış olmasına rağmen, bu hususta en çarpıcı durum onun özellikle bu amaç için ne kadar az şey yaptığı gereceğidir. Hindenburg, sandıkların kapanmasından önceki son pazar günü, Hannover'de tüm kampanyada yalnızca tek bir kez halka açık konuşma yapmıştır. Telsizden sadece tek bir adres vermiştir. Hindenburg hayatı boyunca daha önce hiç mikrofon görmemiştir. Dinleyicilerine gergin ve utangaç bir izlenim bırakmıştır.³⁷

Onun aksine Hitler, Mart 1932'de çok farklı bir aday olarak ortaya çıkmıştır. Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi toplantılar, yürüyüşler ve mitingler düzenlemiş; Hitler'in kendisi de mümkün mertebe kitlelere seslenerek otuz şehirde konuşma yapmıştır. Üzerindeki olağanüstü gerginlik, olaylar arasındaki mesafe, çoğu kez aynı gün meydana gelen olaylardan çok daha büyük etkilere sebebiyet vermiştir. Hitler, modernitesini daha da güçlendirmek için, özel bir uçak almış ve posterleri, bir imge olarak ve "Almanya üzerinde Hitler" sloganıyla her yeri süslemiştir. Hitler, seksen yaşlarındaki rakibi Hindenburg'a "Yaşlı adam... kenara çekilmelisin!" diye bir açıklamada bulunmuştur.³⁸

Aynı türden zayıflıklara başka örnekler de verilebilir. Nisan 1929'dan itibaren Alman muhafazakârlığının önde gelen isimlerinden biri, Prusya sağının partiler arası örgütlenme merkezi olan Prusya'daki Alman Muhafazakârlar Ana Derneği'nin başkanı Ewald von Kleist-Schmenzin olmuştur. 1932'de Kleist, "Nasyonal Sosyalizm" adlı bir broşür yayımlamıştır. Faşist olmayan aşırı sağ, kendi geleneksel monarşizm ve otoriterlik değerlerini NSAİP'nin yeni başlangıçlarına karşı savunmak için

bir araya getirmeyi amaçlayan bir tehdit olarak görmüştür. Nazilerin sosyalist ve milliyetçi fikirleri birleştirmede çok ileri gittiğinden şikâyet etmiştir. Ewald von Kleist-Schmenzin şöyle bir açıklamada bulunmuştur:

Temelde güvenilir işçiler, Nasyonal Sosyalizmin etkisi altında görevlerini ihmal etmişlerdir... İşçiler, zanaatkârlar, daha az iş sahibi olanlar ve diğerleri, yakın gelecekte sosyal demokratlara katılabilir ancak kömünistlere katılma olasılıkları daha yüksektir. Düşen Marksizm, Hitler sayesinde yeniden canlanıyor; bu, ejderhanın tohumunun hasadıdır.³⁹

“Muhafazakâr siyasetin temeli,” diye yazmıştır, “Tanrı’ya itaat ve ona olan inancın aynı zamanda kamusal yaşamın tamamını da belirlemesi gerektiğidir. Hitler ve Nasyonal Sosyalizm temelde farklı bir pozisyon benimsemiştir.”

Sonuç olarak, tüm gerçek muhafazakârların talep ettiği “otoriter devlet” değil, “sağın parti hükümeti” olacağı konusunda uyarılarda bulunmuştur. Hristiyanların tek bir blok değil, iki eşit ve uyumsuz Protestan ve Katolik kampı olduğu ve monarşinin azalan temyiz sebebi olduğu bir ülkede Kleist, faşist olmayan aşırı sağa çağrıda bulunmak zorunda kalmıştır. Bu yalnızca büyük kırsal işverenlere ve işletme sahiplerine yönelik bir çağrı olmuştur. Onlara siyasetin öznesi ve “güvenilir işçiler, emekçiler, zanaatkârlar” olarak davranmıştır. Bu nedenle, demokratik bir çağ için tuhaf bir şekilde yetersiz kalmıştır.⁴⁰

Muhafazakârlar ve gericiler, siyaseti seçkin bir arayış olarak görmeye devam ettikçe asıl önemli olan kişisel bağlantıların ve entrikaların halkın bakışından uzakta yürütülmesi esas mesele haline gelmiş, milyonların desteğiyle kitlesel partiler kurmaya çalışan faşistlere kıyasla dezavantajlı durumda kalmışlardır. Bu, Ernst Nolte’nin 1920’lerde ve 1930’larda otoriter muhafazakârlığı faşizmle değiştiren Fransa’daki Fransız Eylem Hareketi” hakkında yazdığı muhafazakârlık açıklamalarıyla benzerlikler taşımıştır; gelenek veya otoriteye olan eski inançlarından vazgeçtiklerinden değil, kriz koşullarında her yerde yeni sağcı düşünce kombinasyonları ortaya çıktığında faşizmin kitle yönü, geleneksel sağın eski yöntemlerinden açıkça daha fazla etkilenmiştir.⁴¹

*1899’da kurulan monarşist, aşırı sağcı örgüt. (e.n.)

Bu kitap, sol ve sağ arasındaki mücadele olarak Avrupa’da siyasi iktidar mücadelesinin öyküsünü anlatmıştır. Aynı hikâyeyi, 1918 öncesi elit iktidar savunucularıyla onların aykırı tarafları arasında sağda bir etki çatışması olarak görmüş olsak bile aykırı taraflar her zaman daha fazla dikkat çekici olmuştur. Muhafazakârlara kıyasla faşistler, alt orta sınıf ve işçi sınıfı seçmenlerine hitap etmekte çok daha başarılı olmuşlardır. Bu çatışma perspektifinden bakıldığında, 1918’den sonra faşizm yeni ve üstün bir siyaset yapmanın yolu haline gelmiştir. Gerici hırsları ve kitle siyasetinin birleşimi onu başarıdan başarıya taşımıştır.

Faşist Çelişki

Faşizm, hem kitlesel destek hem de gerici hedeflerle şekillen bir hareket olsa da hareketin kalbinde bir çatışma her zaman mevcut olmuştur. Bu içgörü, üçüncü diyalektik faşizm teorisinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Karl Radek’ten alıntı yapacak olursak; “Onun çöküşünün temelini oluşturan tam da faşizmin gücüdür. Küçük burjuva bir parti olarak geniş bir saldırı cephesine sahiptir ancak küçük burjuva bir parti olarak, kendi kampında isyan üretmeden İtalyan sermayesinin politikasını yürütemez.”⁴² Bu gerginlik, faşizm iktidara gelmeden önce, muhafazakâr ya da sosyal gerici faşistlerle kitlesel destek elde etmenin bir yolu olarak reformları destekleyenler arasındaki düşmanlıkta kendini ifade ederken de görülebilmektedir. Hareketin kitlesel ve gerici yönlerini tek bir bütün halinde birleştiren bir ideolojiye duyulan ihtiyaç da bu noktada yine ortaya çıkmıştır.

Faşizm iktidara geldikten sonra, ideoloji ve hareket arasındaki eşitsizlik netleşmiştir. Daniel Guérin’in dediği gibi, “Faşistler iktidarı yalnızca mali danışmanları uğruna değil, kendi iyilikleri için de fethetmişlerdir.”⁴³ Faşist parti ile faşist devlet arasında, faşist milisler ile ordu arasında, faşist sendikalar, sanayi kuruluşları ve devlet arasında Togliatti’nin işaret ettiği gibi gerilimler oluşmuştur. Hedefler ve hareket arasındaki bu çelişki, faşizmin Bonapartist yönünü açıklamaktadır. Faşizm bir kitle hareketi olduğu ölçüde, kapitalizmin çıkarlarına karşı hüküm sürmeyi vaat etmektedir; gerici bir hareket olduğu ölçüde ancak faşist partinin üyelerinin çoğunu sağlayan sınıfın çıkarlarına da aykırıdır.⁴⁴ Böylelikle Bonapartizmde olduğu gibi faşizmin parçalanma ve sıradan siyaset gibi olma eğilimi de bulunmaktadır.

Yine de Gramsci'nin yazılarında gördüğümüz gibi, faşizmin radikal karakterini diğer otoriter rejimlerden çok daha uzun süre korumasını sağlayan telafi edici eğilimler de olmuştur. Bu ayrım –Gramsci, İtalyan faşizminin baskıcı özelliklerinin herhangi biri kadar farkında olmasına rağmen– baskıyla ilgili olmamıştır. Sonuç olarak, diğer iki savaş arası rejimler de komünistleri hapse atmış ve sendika faaliyetlerini sınırlamak için devletin aygıtlarını kullanmıştır. Ayrım, faşist hareketlerin kitlesel karakterinde, onların yanında yer alma ve yozlaştırma ve faşizm öncesi toplumun kitle kurumlarını ele geçirme yeteneklerinde yatmıştır.

Burada, Marksist teori içinde ve yaşamda çelişkinin nasıl işlediğine dair genel bir nokta bulunmaktadır. İttifakın zamanla çökme eğilimi göstermesi için iki gücün katıldığı ancak birinin baskın olduğu bir tür siyasi ittifak hayal etmek mümkündür.⁴⁵ Örneğin, Frankoculuğun kitlelerine ve gerici unsurlarına olan durum budur. İlki ikincil olmuş, ikincisi baskın ve gerici bir kitle siyasetini benimseyerek hızla çok daha geleneksel ve sosyal açıdan muhafazakâr bir otoriter yönetim biçimine dönüşmüştür.

İki muhalif güç arasındaki ilişkinin yeni bir şey doğurduğu farklı bir tür ittifak hayal etmek de mümkündür. Marx'ın yazılarında Bonapartizm ele alınmıştır. İşçiler ve kapitalistler arasındaki çatışmada her iki taraf da yıpranmıştır, öyle ki yepyeni bir siyasi güç –III. Napolyon ve paçavra takipçileri– Fransız toplumuna hâkim olmuştur.

Yine de iki savaş arası Marksistlerin yazılarının en iyisinde, faşist çelişki bu rollerin ikisini de tam olarak oynamamıştır. Bunun yerine Mussolini ve Hitler partileri, hedeflerinin ve hareketlerinin çelişkili doğasını bir dereceye kadar dengede tutmayı başarmıştır. Troçki, “Nasyonal Sosyalizmde her şey bir kâbustaki kadar çelişkili ve kaotiktir,” diye yazdığına, faşizmin ikiye bölünmüş, kaotik karakterinin, kendi duyguları dağınık ve pejmürde olan milyonlarca sıradan Alman'a hitap etmiş olduğunu kastetmiştir. Onun açıklamaları da Hitler'inki kadar kin dolu olmuştur.

Bu nedenle, savaşlar arası Marksistler, tarihçi Geoff Eley ile faşizmin gerici modernizminin “modernizm ve gericiliğin keyfi bir şekilde birbirine dikildiği doğal olmayan bir çiftleşme değil, dinamik ve ileriye dönük bir sentez” olduğunu yazarken hemfikir olduklarını göstermişlerdir.⁴⁶ Troçki, Benjamin ve diğerleri düşmanlarını tam olarak böyle görmüşlerdir. Çelişkili karakterinden güç almışlardır.

Bu bölüm, faşizmin gerici hedefleri ile kitle hareketi arasında sürdürdürebildiği dengeyi tanımlamış ve bunu, aynı zamanda hem kitlesel hem de gerici rejimler olmayı amaçlayan iki savaş arası askeri diktatörlüklerin doğasıyla karşılaştırmış ama gerici hedeflerin kitlesel destekten üstün olduğunu savunmuştur. Franco rejimi gibileri, nispeten hızlı bir şekilde daha fazla hapis haneye ve sahte parlamentolara sahip olsalar da sıradan kapitalist devletler haline gelmişlerdir. Buna karşın faşizm, bağımsız karakterini çok daha uzun süre korumuştur.⁴⁷

Bu, Gramsci, Thalheimer ve Troçki arasında faşizmin Bonapartizm olup olmadığı konusundaki tartışmalarda söz konusu olan konulardan biri olmuştur. Marx'tan aldıkları şey, kapitalist yönetimden bağımsız başlayan ve yine de hızla sembol haline dönen bir rejimin tarihsel benzetmesi gibi görünmüştür. Bununla birlikte faşizm, Bonapartizmden birkaç açıdan ayrılmıştır. Faşizm bir kitle hareketidir. Aslında Thalheimer'ın gözlemlediği gibi, bu sadece bir hareket değil, sol kanat rakiplerini örnek alan bir tür parti oluşumudur. Yüz binlerce insanın aktif desteğini kazandığı için uyum sağlamak ve kaçınılmaz olan baskıya karşılıklı ağırlığı sağlayabilmek adına –yıllarca– bu kitle tabanını kullanabilmiştir.

Faşizmin, III. Napolyon'un göreceli olarak sınırlı ütopyik projelerinden çok daha hırslı gerici hükümet planları olmuştur. Savaş ve soykırımı uygulamıştır. Gerçekten de önceki bölümlerin ileri sürdüğü gibi, faşizmin radikal bir yerel projeyi uygulayamaması her zamankinden daha açık hale geldikçe programının bu kısımları giderek daha merkezi hale gelmiştir. Ancak hırslarının toplumsal devrimden yabancıların fethine kayması, faşizmin gerici kitlesel içeriğinin çöküşünü değil, bir ölçüde onun devamını temsil etmiştir. Faşizm halka zenginlik sağlayamasa bile, en azından sömürgeler kurabilmiş ve bu şekilde zaferler devam ettiği sürece hedefleri ve kitlesel karakteri dengede kalmıştır. –Bu, faşistlerin kontrol ettiği bir mesele değildi.–

Bu açıdan bakıldığında, faşizmin kalbindeki çelişki, onun gerici iktidar hırslarıyla kitlesel örgütlenme tarzı arasındaki ilişkisinin Mussolini ve Hitler partilerini hem istikrarsız hem de dinamik hale getirdiğini gözler önüne sermiştir. Bu ilişki, faşizmin olağanüstü başarısının, kibrinin ve nihayetinde sonunun kaynağı olmuştur.

Bir rejim olarak neden bölgesel genişlemeye ve savaşa yol açtığını açıklayan şey, faşizmin hedefleri ve hareketi arasındaki çözülmemiş çelişkidir. Troçki, faşizmin sıradan destekçilerinin umutlarını tatmin edemediği için “dış düşmanlara” ihtiyaç duyduğunu savunmuştur.⁴⁸ Dış fetihlere geçiş, bu umutları meşgul etmiş ve faşizmin yenilgisinin halk

isyanından çok savaşla birlikte gelmesi anlamına gelmiştir. Nitekim, Marksist faşizm teorisi için çok önemli olan ve aynı zamanda Marksist olmayanlar tarafından da değerlendirilmeyi hak eden bir kavrayış varsa bu nokta şudur: Faşizmin gerici hedefleriyle kitle hareketi arasındaki ilişkinin aynı zamanda sürekli bir gerilimi ifade etmesi. Hem faşist büyümenin sırrı hem de kırılganlığının ve düşüşünün sebebi budur.

1945 Sonrası Faşizm

1945'ten sonra aşırı sağ partiler kurmak için birçok girişimde bulunulmuştur. İlk nesil liderler, çoğu durumda, faşist partilerin eski kadrolarından oluşmuş ve geçmişe yaklaşımları taklitçi girişimlerden ibaret olmuştur. Hitler ve Mussolini'nin zaferlerini özlemişler ve onları yeniden yaratmaya çalışmışlardır. Bu tür partileri yalnızca kamuya açık beyanlarında gördüğünüzde, bunların aslında tek konusunun göçmen karşıtlığı olduğunu düşünebilirsiniz. Ancak özel belgelerden görüleceği üzere bunlar, savaşlar arası örnekleri takıntılı bir şekilde modelleyen faşist partilerden başka bir şey değildir.⁴⁹

1980'lerin sonlarına doğru, bu partilerin neredeyse hiçbiri kalıcı bir seçim başarısına sahip olamamıştır. Ancak 1983'ten ve Dreux'da Ulusal Cephe'nin* ortaya çıkışından bu yana, hem savaşlar arası faşistlerin aşırı milliyetçiliğini hem de onların "ikili" güç kullanımlarını paylaşan seçim partileri inşa etmek mümkün olmuştur (yani seçimlerde yer alma ve şiddet eylemleri gerçekleştirmek için bir tür bağımsız milis tutmanın birleşimi.) Başarıları, faşizmin yeniden canlandırılıp canlandırılmayacağı sorusunu gündeme getirmiştir.

1999'da yayımlanan bu kitabın ilk baskısında, bu soruyu kendimden emin bir "Evet," ile yanıtlamıştım ve Ulusal Cephe, İtalyan Sosyal hareketi ve Avusturya'daki Özgürlük Partisi gibi grupları gelecekteki faşist hükümetlerin olası habercileri olarak tanımlamıştım.⁵⁰ 2019'da yayımlanan *Yeni Otoriteler* adlı başka bir kitapta, aynı soruyu geçici bir "Hayır," ile yanıtladım. En önemli görünen faktörler, 1990'ların Avro-faşist partilerinin radikalleşmesi, milislerden vazgeçmesi ve saldırgan tipte de olsa muhafazakâr partilere dönüşmesi olmuştur. Aşırı sağ, 2016-2018 yılları arasında 1945'ten bu yana herhangi bir zamanda olduğundan daha fazla

* Fransız sağcı parti. (e.n.)

halk desteği görse de faşizm, hor görülen bir gelenek olarak kalmıştır. Bu nedenle baskı, savaşlar arası faşistlere benzemeyen farklı, faşist olmayan gerici hareketlerin yaratılması yönünde olmuştur. Çünkü demokrasinin tüm siyasi rekabetin nihai hakemi olacağını kabul etmiş ve selefleri şiddeti aynı sistematik yollarla kullanmayı önermemişlerdir. Bununla birlikte, aşırı sağ büyümeye devam edecek olursa faşizmin cevapsız kalan bir dizi pratik sorunu çözmesinden dolayı, bazı kısımlarının faşizme dönmek için nedenler bulacağını da savundum.⁵¹

Savaşlar arası Marksistler, faşizmin sıradan muhafazakârlığa benzemediğini ve bu nedenle en acil muhalefeti gerektirdiğini söylerken, faşizmin kapitalizmdeki tek olağanüstü hâkimiyet biçimi olduğunu asla iddia etmemişlerdir. Sonuçta 1939’da dünyada açıkça ve kesin olarak faşist olan yalnızca iki ülke olmuştur ancak ikisi, dünya savaşı ve soykırımını başlatmak için yeterli olmuştur. Tarihte hiçbir şey, yeni ve ara bir gerici siyaset biçiminin, faşizm ile muhafazakârlık arasındaki siyasi bir alanda ortaya çıkmasını ve bir düzine ülkede yalnızca ikisi yerine aynı anda kaynaşmasını engelleyememiştir. Aynı şekilde, hiçbir şey yeni bir tür gerici kitle siyasetinin şekillenmesini engelleyemeyecektir. Ancak büyümesi, ekolojik yıkım, kitlesel göç ve sınır rejimlerinin yoğunlaşmasıyla aynı zamana denk gelecektir. Böyle bir rejim faşizmin kitlesel karakterinden yoksun olabilir ancak kendisini savaşlar arası Avrupa’dan daha büyük bir sosyal kriz durumunda bulması da olasıdır. Bu senaryoların her ikisinde de gelecek nesiller kendilerini faşizme benzemeyen ama yine de acımasız olan rakiplerle karşı karşıya bulacaklardır.

Savaştan ne kadar uzaklaşırsak, faşizm kolektif hafızamızda o kadar belirsiz hale gelecektir. Faşizmin neden bu kadar hor görüldüğünü tam olarak hatırlamak ise ne kadar zorlaşırsa, bu kısıtlı geçmişin ayak izlerinde yeniden doğmakta olan bir hakkın çok daha fazlasını takip eden gerici siyaset biçimlerini benimsemesi o kadar kolay olacaktır.

Geleceğin gericileri, geçmişimizin iki savaş arasında kalanlarımıza ne kadar yakın olurlarsa, faşizmin diyalektik teorisinde ve onun anti-faşist Birleşik Cephe stratejisinde yer alan analizden o kadar çok öğrenilecek şey bulabileceklerdir. Faşizmin ilerlemesini engellemenin en iyi yolu onlar olacaktır ve öyle kalmaya da devam edecektir.

SON NOTLAR

1. P. Gerbaudo, Dijital Parti (Londra: Pluto, 2018)
2. L. Magri, "Ulm Terzisi" Yeni Sol İnceleme 2/51 (2008), s. 47-62.
3. P. S. Foner (ed.), Clara Zetkin: Seçilmiş Yazılar (New York: Uluslararası Yayıncılık, 1984); D. Renton, Troçki (Londra: Haus, 2004); P. Sedgwick, "Saklanmanın Dışında: Daniel Guerin'in Yoldaşlığı" Salmagundi 58/9 (1982), s. 197-200.
4. Anti-faşist iddiasıyla filozof Alasdair Macintyre'nin bir zamanlar iddiasından bahsettiği dediği şey arasında bir yakınlık vardır, "Sonsuzluk değil ama gelecek, şimdiki zamanın bireysel kısımlarına anlam veren bir bağlam sağlar. Bunu yapacak olan gelecek henüz hazırlanmamıştır, seyirci olarak değil, aktörler onu hayata geçirmeye söz verdikçe üzerine iddiaya girebiliriz." A. Macintyre, Çağın Öz-İmajlarına Karşı: İdeoloji ve Felsefe Üzerine Denemeler (Londra: Duckworth, 1971), s. 76-87.
5. D. Renton, Faşizm: Teori ve Uygulama (Londra: Pluto, 1999).
6. N. Faulkner, S. Dathi ve P. Hearse, Sürünen Faşizm: Nedir ve Nasıl Savaşılır (Londra: Halka Açık Okuma Odaları, 2017).
7. D. Renton, Yeni Otoriterler: Sağdaki Yakınsama (Londra: Pluto, 2019).
8. A. Gramsci, Siyasi Yazılardan Seçmeler 1910-1920 (Londra: Lawrence ve Wishart, 1977), s. 360-2.
9. C. Zetkin, "Faşizm" Aylık İşgücü, Ağustos 1923, s. 69-78.
10. R. Griffiths, "Uluslararası Faşizm" C.P. Blamires (ed.), Dünya Faşizmi: Tarihsel Ansiklopedi (Santa Barbara, California: ABC Clio, 2006), s. 339; I. Kershaw, Nazi Diktatörlüğü: Sorunlar ve Yorum Perspektifleri (Londra: Edward Arnold, 1985), s. 24.
11. R. Griffin, Faşizm: Faşist Çalışmalara Karşılaştırmalı Giriş (Cambridge: Polity, 2018), s. 10.
12. M. Gilbert, Winston S. Churchill, Cilt 5, Gerçekliğin Kehaneti 1922-1939 (Londra: Rosetta Books 1979), s. 456-7. Churchill'in 1927, 1937 ve 1940'ta yazdığı makale ve konuşmalarda Mussolini'ye diğer olumlu göndermeleri, bkz. G. Finaldi, Blueblood and Blacksmith: Churchill'in ve Mussolini'nin Konuşmalarının Karşılaştırmalı Bir Görüntümü, D. Baratieri, M. Edele ve G. Finaldi (eds), Totaliter Diktatörlük: Yeni Tarihler (Abingdon: Routledge, 2014), s. 103-22
13. J. P. Diggins, Mussolini ve Faşizm: Amerika'dan Bakış (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1972), s. 272-83.
14. D. D. Roberts, Faşist Etkileşimler: Faşizme ve 1919-45 Dönemine Yeni Yaklaşım Önerileri (Oxford: Berghahn, 2016), s. 198; "Tanrı'nın Seçilmiş Savaşçıları: Romantik Palingenesi, "Modern Romanya'da Militarizm ve Faşizm", C. Iordachi, Karşılaştırmalı Faşist Çalışmalar: Yeni Perspektifler (Abingdon: Routledge, 2010), s. 316-57.
15. D. I. Kertzer, Papa ve Mussolini: Pius XI'in Gizli Tarihi ve Avrupa'da Faşizmin Yükselişi (Oxford: Oxford University Press, 2014); Robert'in Faşistleri, s. 82-91; "J. Pollard, Muhafazakâr Katolikler ve İtalyan Faşizmi: Clerico-Faşistleri, M. Blinkhorn (ed.), Faşistler ve Muhafızlar: Yirminci Yüzyıl Avrupasında Radikal Sağ ve Kuruluşu (Abingdon: Routledge, 1990), s. 31-49.

Bölüm 1

1. M. Albanese ve P. Del Hierro, Yirminci Yüzyılda Ulusötesi Faşizm: İspanya, İtalya ve Küresel Neo-Faşist Ağ (Londra: Bloomsbury, 2016), s. 13; L. de Caprariis, "İhracat için Faşizm?" Yükseliş ve Tutulma Fasci Italia-ni all'Estero, Çağdaş Tarih Dergisi 35/2 (2000), s. 151-84; J.V.Gottlieb, Kadınsı Faşizm: Britanya'nın Faşist Hareketinde Kadınlar 1923-45 (Londra: I. B. Tauris, 2000), s. 16-25; S. Dorril, Blackshirt: Sir Oswald Mosley ve İngiliz Faşizmi (Londra: Viking, 2006), s. 196, 255-6.
2. A. Gramsci, Turin 1920: Fabrika Konseyleri ve Genel Grev (Londra: Moulinavent Press, 1970).

11. G. Rossolinski-Liebe, Stepan Bandera: Bir Ukraynalı Milliyetçinin Hayatı ve Hayatından Sonrası: Faşizm, Soykırım ve Kült (Stuttgart: Ibdiem-Verlag, 2014), s. 285.
12. R. Eatwell, Aşgari Faşistlerin Tanımlanması Üzerine: İdeolojinin Merkeziliği, Politik İdeolojiler Dergisi, 1/3 (1996), s. 303-19; R. Eatwell, "Yeni Bir Genel Faşizm Modeline Doğru" Kuramsal Politika Dergisi, 4/2 (1992), s. 161-94.
13. Z. Sternhell, Maurice Barres, et le Nationalisme Français (Paris: Armand Colin, 1972); Z. Sternhell, "Faşist İdeoloji" W. Laqueur (ed.), Faşizm: Bir Okuyucu Kılavuzu (Harmondsworth: Penguin, 1976), s. 315-78; Z. Sternhell, La Droite Revolutionnaire 1885-1914, Les Origines Françaises du Fascisme (Paris: Éditions du Seuil, 1978); Z. Sternhell, Ne Sağ ne Sol (Berkeley: University of California Press, 1986); Z. Sternhell, "Faşist İdeolojinin Yükselişinin Bir Yönü Olarak Marksizmin Anti-Materyalist Revizyonu" Çağdaş Tarih Dergisi, 22/3 (1987), s. 379-400.
14. Z. Sternhell, Faşist İdeolojinin Doğuşu (New Jersey: Princeton University Press, 1994); Sternhell, "Faşist İdeoloji" s. 317; S. G. Payne, Faşizm: Karşılaştırma ve Tanım (Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1980); s. 73.
15. R. Griffin, "Nazizm Faşist miydi?" Modern Tarihsel İnceleme, 5/1 (1993), 15-17. "Gamalı Haçlar ve Çatal Yolları: Üçüncü İmparatorluğun Faşist Dinamikleri" R. Griffin, Faşist Yüzyıl (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008), s. 83-116.
16. R. Griffin, Faşizmin Doğuşu (Abingdon: Routledge, 1991), s. 329.
17. Kershaw, Nazi Diktatörlüğü, s. 38.
18. Zetkin, "Faşizm" s. 75; C. Goeschel, Mussolini ve Hitler: Faşist İttifakın Alt Edilmesi (New Haven, CT ve Londra: Yale University Press, 2018), s. 18-23.
19. S. Santoro, "Faşist İtalya'nın Yurtdışında ve Doğu Avrupa'da Kültürel Penetrasyonu" Modern İtalyan Araştırmaları Dergisi 8/1 (2003), s. 36-66.
20. Goeschel, Mussolini ve Hitler, s. 42-9; Robert'in, Faşistler, s. 142.
21. M. A. Leeden, Evrensel Faşizm: Faşist Enternasyonal'in Teorisi ve Uygulaması 1928-1936 (New York: Howard Fertig, 1972), s. 117; S. Payne, Faşizmin Tarihi 1914-45 (Londra: UCL Press, 1995), s. 229, 315; Robert'in, Faşistleri, s. 141.
22. N. Bartulin, Bağımsız Hırvatistan Devletinde İrksal Fikir (Leiden: Brill, 2014), sayfa 144-59; R. Yeomans, "Beyaz Veba ile Mücadele: Bağımsız Hırvatistan Devletinde Demografi ve Kültür" C. Promitzer, S. Trubeta ve M. Turda (editörler), Güneydoğu Avrupa'da Sağlık, Hijyen ve Özenik, 1945 (Budapeşte: Central European University Press, 2011), s. 385-426.
23. Goeschel, Mussolini ve Hitler, s. 69, 95, 145.
24. Robert'in, Faşistleri, s. 199.
25. F. Neumann, B. V. Mullen ve C. Vials (eds) 'İrksal Emperyalizm Teorisi', ABD Anti-faşizm Okuyucusu (Londra: Verso, 2019), s. 144-60, 152, 158.
26. W. L. Adamson, "Gramsci'nin Faşizm Yorumu" Fikirler Tarihi Dergisi 41/4 (1980), s. 615-34, 618.
27. H. A. Winkler, Reich'in Uzun Gölgesi: Alman Tarihini Tartışmak (Londra: Tarih Enstitüsü, 2001), s. 5; F. Stern, Kültürel Umutsuzluğun Siyaseti: Cermen İdeolojisinin Yükselişinde Bir Araştırma (Berkeley: University of California Press, 1961); G. L. Mosse, Alman İdeolojisinin Krizi: Üçüncü Reich'in Entelektüel Kökenleri (New York: Howard Fertig, 1964); R. Dahrendorf, Almanya'da Toplum ve Demokrasi (Londra: W. W. Norton, 1968); H. U. Wehler, Alman İmparatorluğu 1871-1918 (Oxford: Berg, 1973); D. Blackbourn ve G. Eley, Alman Tarihinin Tuhaflikları: On Dokuzuncu Yüzyıl Almanyasında Burjuva Toplumu ve Siyaseti (Oxford: Oxford University Press, 1984) G. Eley, "Faşizmi Üreten: Ön Sanayi Gelenekleri mi yoksa Kapitalist Devletin Krizi mi?", Siyaset ve Toplum, 12/1 (1983), s. 53-82, 72; G. M. Luebbert, Liberalizm, Faşizm veya Sosyal Demokrasi: Savaş Arası Avrupa'da Sosyal Sınıflar ve Rejimlerin Siyasi Kökenleri (Oxford: Oxford University Press, 1995).
28. A. J. Gregor, "Eisenhower: Amerikan Ekonomisinde Bir Araştırma" Avrupa, 17 (1954), s. 7-13; A. J. Gregor, "Bazı İrk Sorunları" Avrupa, 24 (1955), s. 19-25; A. J. Gregor, "Bir Amerikalı Avrupa Sosyalizmini Düşünüyor" Avrupa, 33 (1955), s. 17-24;

- A. J. Gregor, "Sendikalizm: Kritik Bir Tarih" Avrupa, 38 (1956), s. 10-20; A. J. Gregor, "Felsefe Olarak Marksizm" Avrupa, 7 (1956), s. 11-26; A. J. Gregor, "Tarih Teorisi Olarak Marksizm" Avrupa, 20 (1956), s. 146-62; A. J. Gregor, "Nasyonal Sosyalizm ve İrk" Avrupa, 11 (1958), s. 273-89. Bu son makalede Gregor, 1938'deki Faşist İrk Manifestosu'nda bulunan kültürel ırkçılığın lehine tartışmıştır (yani Yahudileri üniversitelerde öğretmenlik görevlerinden hariç tutan ve İtalya'yı Soykırım'da suç ortaklığı yoluna koyan ilk yasalar), İrksal bir tarih teorisinin henüz yeniden canlandırılabilceği umuduyla şöyle bir sonuca varmıştır, "İşte insanı bir yaratıcı, gelecek ırkların kurucusu yapan bir dünya görüşünün mikropları; tarihi, siyaseti ve ırkı, öjeni ve hümanizmi birleştiren, kendisiyle gurur duyan ve başkalarına saygı duyan bir felsefe, bilimsel olarak sağlam ve duygusal olarak tatmin edici bir felsefe. Bu, henüz yarı formüle edilmiş ve kötü ifade edilmiş bir dünya görüşünün vaadidir ve zamanımızın mücadele etmesi gerekir, Nietzsche'nin İyi Avrupa'ya vaadini kendi içinde taşıyan Weltanschauung (Gregor, "Nasyonal Sosyalizm" s. 289). 1958'den sonra, Gregor aşırı sağ amaçlar için gönüllü olmaya devam etmiş, Uluslararası Etnoloji ve Öjeni Geliştirme Derneği'ni kurmuş ve öjenik dergi Mankind Quarterly için 1966'ya kadar yazmıştır. M. Billig, Faşistler: Ulusal Cephenin Sosyal Psikolojik Görünümü (Londra: Harcourt Brace Jovanovich, 1978), s. 149.
29. A. J. Gregor, Neofaşizm Arayışı: Sosyal Bilimin Kullanımı ve Kötüye Kullanımı (Cambridge: Cambridge University Press, 2006); A. J. Gregor, Marksizm, Faşizm ve Totalitarizm: Radikalizmin Entelektüel Tarihinden Bölümler (Stanford: University of California Press, 2009), s. 313-4.
30. G. Eley, Faşizm Olarak Nazizm: Almanya 1930-1945'te Şiddet, İdeoloji ve Rıza Temeli (Abingdon: Routledge, 2013), s. 207; Robert'in, Faşistleri, s. 5.
31. V. Vacirca, "Faşizmin Özü: Marksist Bir Yorum", B. V. Mullen ve C. Vials (eds), ABD Antifaşizm Okuyucusu (Londra: Verso, 2019), s. 27-35.
32. G. Orwell, "Zencileri Saymıyorum" Adelphi, Temmuz 1939, S. Orwell ve I. Angus (ed.), Toplanan Makaleler, Gazetecilik ve George Orwell'in Mektupları, Cilt 1: Böyle Bir Çağ 1920-40 (Harmondsworth: Penguin, 1970), s. 434-8.
33. Robert'in, Faşistleri, s. 171, 174; Hitler'in Hintli hayranlarının hayal kırıklığı, N. Goodrich-Clarke, Hitler'in Rahibi: Savitri Devi, Hindu-Aryan Efsanesi ve Neo-Nazizm (New York: New York University Press, 1998), s. 65, 86.
34. T. Kühne, "Sömürgecilik ve Soykırım: Süreklilikler, Nedenler ve Karmaşıklıklar" Soykırım Araştırmaları Dergisi 15/3 (2013), s. 339-62, 343.
35. G. Barrera, "Mussolini'nin Kolonyal İrk Yasaları ve Eyaleti Afrika Oryantal İtalya'da Yerleşimci İlişkileri (1935-41)" Modern İtalyan Araştırmaları Dergisi 8/3 (2003), s. 425-43; ayrıca T. Behan. İtalyan Direnişi: Faşistler, Gerillalar ve Müttefikler (Londra: Pluto, 2009), s. 13-14; ve H.J. Burgwyn, Mussolini Savaş Tanrısı: Başarısız İmparatorluk Düşleri 1940-1943 (New York: Enigma Books, 2012).
36. J. Bridgman ve L. J. Worley, "Kahramanlar Soykırımı" S. Totten, W. S. Parsons ve I.W. Charny, Soykırım Yüzyılı: Eleştirel Denemeler ve Görgü Tanığı Hesapları (New York ve Abingdon: Routledge, 2004), s. 15-52.
37. J. Zimmerer, "Östland'ın Sömürgecilik Ruhundan Doğuşu: Nazi Fetih ve İmha Politikasına Sömürge Sonrası Bir Bakış" Önyargı Modelleri 39/2 (2005), s. 197-219; Kühne, "Sömürgecilik ve Soykırım" s. 341-3.
38. A. Anievas, Sermaye, Devlet ve Savaş: Otuz Yılda Sınıf Çatışması ve Jeopolitika Krizi (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2014), s. 168; R. J. Evans, Savaşta Üçüncü Reich: Naziler Almanya'yı Fetihten Felakete Nasıl Getirdi? (Londra: Penguin, 2008), s. 28-47; M. Mann, Demokrasinin Karanlık Yüzü: Etnik Temizliği Açıklamak (Cambridge: Cambridge University Press, 2005); M. Mazower, Hitler İmparatorluğu: İşgal Altındaki Avrupa'da Nazi Yönetimi (Londra: Allen Lane, 2008).
39. P. Spriano, Fabrikaların Meslekleri: İtalya 1920 (Londra: Pluto Press, 1975).
40. D. Hallas, Komintern (Londra: Bookmarks, 1989), s. 57; G. Carocci, İtalyan Faşizmi (Harmondsworth: Penguin, 1975), s. 13.
41. C. Harman, Kayıp Devrim: Almanya 1918'den 1923'e (Londra: Bookmarks,

- 1982), s. 42-6, 294-302; A. de Jonge, Waimar Tarihçeleri: Hitler'in başlangıcı (Londra: Paddington Press, 1978).
42. E. Nolte, Faşizmin Üç Yüzü: Française Hareketi, İtalyan Faşizmi, Nasyonal Sosyalizm (Londra: Weidenfeld ve Nicolson, 1965), s. 21; T. Mann, Bu Barış (New York: Alfred A. Knopf, 1938); J. Knowlton ve T. Cates (ed.), Sonsuza dek Hitler'in Gölgesinde mi? Soykırım'ın Tekillikliğini Çevreleyen Tartışma Historikerstreit'in Orijinal Belgeleri (New Jersey: Beşeri Bilimler Basını, 1993), sayfa 1-15, 18-23; R.J. Evans, Hitler'in Gölgesinde: Batı Alman Tarihçileri ve Nazi Geçmişinden Kaçma Girişimi (New York: Pantheon Kitapları, 1989), s. 26-34; K. Golsan (ed.), Faşizm ve Komünizm: François Furet ve Ernst Nolte (Lincoln: Nebraska Press, 2001 Üniversitesi).
43. "Macaristan'da Faşizm" M. Pittaway, Öncüden Kenar Boşluklarına: Macaristan'da İşçiler, 1939'dan Günümüze (Leiden: Brill, 2014), s. 257-75.
44. Zetkin, "Faşizm" s. 69-70.
45. Zetkin, "Faşizm" s. 69; L. Troçki, Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele (New York: Pathfinder, 1971) s. 125.
46. Sternhell, "Faşist İdeoloji" s. 353; Sternhell, Ne Sağ Ne Sol, s. 27; Sternhell, Faşist İdeolojinin Doğuşu, s. 4.
47. M. R. Ebner, Mussolini'nin İtalyasında Olağan Şiddet (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), s. 23.
48. M. Mann, Faşistler (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), s. 114.
49. R. Eatwell, Faşizm: Bir Tarih (Londra: Chatto ve Windus, 1995), s. 33-8; E. Gentile, "İtalyan Faşizminde Partinin Sorunu" Çağdaş Tarih Dergisi, 19/2 (1984), s. 251-74.
50. J. Hatheway, "Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisinin 1920 Öncesi Kökenleri", Çağdaş Tarih Dergisi, 29/3 (1994), s. 443-62; P. Longerich, Hitler: Bir Hayat (Oxford: Oxford University Press, 2019).
51. A. Bullock, Hitler: Tiranlık Üzerine Bir Araştırma (Londra: Oldham's, 1962), s. 108-14; D. Guérin, Faşizm ve Büyük İşletmeler (New York: Pathfinder, 1974), s. 12.
52. G. Eley, "Almanya'daki Muhafazakârlar ve Radikal Milliyetçiler: Faşist Potansiyellerin Üretimi, 1912-28" Blinkhorn (ed.), Faşistler ve Muhafazakârlar, s. 50-70.
53. E. J. Gumbel, Dört Yıllık Politik Cinayet (Berlin: Verlag der Neuen Gesellschaft, 1922).
54. K. Gietinger, Rosa Luxemburg Cinayeti (Londra: Verso, 2019), s. 15, 128-3; M. Jones, Weimar'ı Karmak: Şiddet ve 1918-1919 Alman Devrimi (Cambridge: Cambridge University Press, 2016), s. 280-321.
55. M. Zimmermann, "Soykırımın Koşulları" N. Gregor (ed.), Nazizm (Oxford: Oxford University Press, 2000), s. 276; E. Rosenhaft, "Nazi Almanyasında Siyahlar ve Çingeneler: 'İrk Devleti'nin Sınırları", Tarih Atölyesi Dergisi 72 (2011), s. 161-70.
56. H.G. İnme, Almanya'daki Homoseksüeller: Politik Bir Hikâye (Münih: C. H. Beck, 1989); K. Theweleit, Erkek Fanteziler, Cilt 2: Erkek Bedenler: Beyaz Terörü Psikanalizi (Minneapolis: Minnesota Üniversitesi Yayınları, 1989), s. 306-40.
57. J. Goldberg, Liberal Faşizm: Mussolini'den Anlam Politikasına Amerikan Solunun Gizli Tarihi (New York: Doubleday 2007), s. 70-2; Goldberg'in ABD muhafazakâr sağının kendi kampı içinde bir eleştirisi dair, P. E. Gottfried, Faşizm: Bir Kavramın Kariyeri (Dekalb: Northern Illinois University Press, 2017), ss. 8-9; E. Bloch, Gregor'un Nazizmi (ed.), s. 214-5'te "Devrimci Görünüm Envanteri".
58. A. Hitler, Kavgam (Londra: Pimlico, 1996), s. 435.
59. I. Kershaw, Hitler 1889-1936: Hubris (Londra: Penguin, 1998), s. 216, 219, 245.
60. D. Mack Smith, Mussolini (Londra: Phoenix, 1994), s. 21-3; M. Blinkhorn, Mussolini ve Faşist İtalya (Abingdon: Routledge, 1994), s. 16-18; R. Sarti, "İtalyan Faşizmi: Radikal Politika ve Muhafazakâr Hedefler" Blinkhorn (ed.), Faşistler ve Muhafazakârlar, s. 14-30, 23.
61. E. Rossoni, "Otoriter Zihniyet ve Yeni Faşist Düzen" R. Griffin'de (ed.), Faşizm (Oxford: Oxford University Press, 1995), s. 77-8.
62. D.D. Roberts, Sendikalist Gelenek ve İtalyan Faşizmi (Manchester: Manchester University Press, 1979), s. 11-13; O. Dahl, İtalya'da Sendikalizm, Faşizm ve Post-Faşizm 1900-1950 (Oslo: Soriham Forlag, 1950).
63. D. Guérin, Kahverengi Veba: Geç Weimar ve Erken Nazi Almanyasında Seyahatler

- (Durham, NC ve Londra: Duke University Press, 1994), s. 59.
64. Kershaw, Hitler 1889-1936: Hubris, s. 325-7; O. Strasser, "Avrupa'nın İyileşmesinin Anahtarı Olarak Alman Şövalyeler" Griffin (ed.), Faşizm, s. 114-15.
65. P. Stachura, Gregor Strasser ve Nazizmin Yükselişi (Londra: Allen ve Unwin, 1983), s. 10; G. Strasser, "Nasyonal Sosyalizmin Anahtarı Olarak Annelik ve Savaş" Griffin (ed.), Faşizm, s. 123-4.
66. Mann, Faşistler, s. 114.
67. Troçki, Mücadele, s.128-9.
68. Mann, Faşistler, s. 101.
69. P. Madden, "İlk Nazi Partisi Üyelerinin Bazı Sosyal Özellikleri 191923" Orta Avrupa Tarihi 15/1 (1982), s. 34-57, 50, 51.
70. C. Koonz, Anavatandaki Anneler: Kadınlar, Aile ve Nazi Siyaseti (Londra: Jonathan Cape, 1987), s. 3-6; M. Durham, Kadınlar ve Faşizm (Abingdon: Routledge, 1998); E. Harvey, Kadınlar ve Doğu Nazi: Almanlaşmanın Ajanları ve Tanıkları (New Haven: Yale University Press, 2003).
71. Á. Alcade, Savaş Gazileri ve Savaş Arası Avrupa'da Faşizm (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), s. 91.
72. P. R. Willson, "Faşist İtalya'daki Kadınlar" R. Bessel (ed.), Faşist İtalya ve Nazi Almanyası: Karşılaştırmalar ve Zıtlıklar (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), s. 78-93, 91; L. Caldwell, "Ulusun Yeniden Yapımcıları: Faşist Politikada Kadın ve Aile" Forgacs'da (ed.), Yeniden Düşünmek İtalyan Faşizmi, s. 110-41; G. Bock, "İrk Politikası ve Kadın Politikası" N. Gregor, Nazizm (Oxford: Oxford University Press, 2000), s. 302-5.
73. Zetkin, "Faşizm" s. 72.
74. Roberts, Faşist, s. 53.
75. Griffin (ed.), Faşizm, s. 7.
76. Mann, Faşistler, s. 100.
77. L. Salvatorelli, Nazionalfascismo (Turin: Einaudi, 1977); R. De Felice, Faşizmin Yorumları (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1977), s. 128; A. Lyttelton, İktidarın Ele Geçirilmesi: İtalya'da Faşizm 1919-29 (Londra: Weidenfeld ve Nicolson, 1973), s. 48, 68, 219, 304; A. Rossi (A. Tasca), İtalyan Faşizminin Yükselişi 1918-22 (Londra: Methuen, 1938), s. 163; Eley, "Faşizmi Üreten Ne" s. 53-82, 72.
78. Madden, "Bazı Sosyal Özellikler" s. 43.
79. C. Fischer, "NSAİP'nin SA'sı: 1930'ların Başlarında Sıralamanın Sosyal Arka Planı ve İdeolojisi" Çağdaş Tarih Dergisi 17/4 (1982), s. 651-70.
80. K. R. Holmes, "Terk Edilmiş Geçmiş: Almanyada Tarım Muhafazakârlığı ve Nasyonal Sosyalizm" Çağdaş Tarih Dergisi 17/4 (1982), s. 671-88; J. Noakes ve G. Pridham, Nazizm 1919-45, Cilt 1: Güç Artışı 1919-1934 (Exeter: Essex Üniversitesi: 1983), s. 86-7; J. Taylor ve W. Shaw, Üçüncü Reich Sözlüğü (Londra: Grafton, 1987).
81. C. Fischer, Nazilerin Yükselişi (Manchester: Manchester University Press, 1995), s. 122.
82. Guérin'den alıntı, Faşizm ve Büyük İş Dünyası, s. 62.
83. 83 P. Baldwin, "Nazizmin Sosyal Yorumları: Bir Geleneği Yenilemek" Çağdaş Tarih Dergisi 25/1 (1990), s. 5-38, 9-15; M. Vajda, Kitle Hareketi Olarak Faşizm (Londra: Allison ve Busby, 1976), s. 20-1; Noakes ve Pridham, Nazizm 1919-45, Cilt 1, s. 76.
84. J. Kocka, "Nasyonal Sosyalizmin Sebepleri" Gregor'da (ed.), Nazizm, s. 66-70, 69.
85. Zetkin, "Faşizm" s. 75.
86. M. Blinkhorn, "Giriş: Müttefikler, Rakipler veya Antagonistler? Modern Avrupa'da Faşistler ve Muhafazakârlar" Blinkhorn'da (ed.), Faşistler ve Muhafazakârlar, s. 1-14, 12; Roberts, Faşist, s. 62.
87. Guérin, Faşizm ve Büyük Ticaret, sayfa 178-83, 250-2, 254-9; T. Abse, "İtalyan İşçiler ve İtalyan Faşizmi" Bessel'de (ed.), Faşist İtalya ve Nazi Almanyası, s. 40-60; J. Morris, "Perakendeciler ve İtalya'daki Esnafın Sosyal Korunmasının Kökenleri" Çağdaş Avrupa Tarihi, 5/3 (1996), s. 285-318.

88. Guérin, Faşizm ve Büyük İşletmeler, s. 210, 214, 217, 223, 242, 249; R. Miliband, Kapitalist Toplumda Devlet (Londra: Weidenfeld ve Nicolson, 1969), s. 81.
89. Lyttelton, İktidarın Ele Geçirilmesi, Sayfa 51, 202.
90. J. Kuczynski, İngiltere, Almanya ve Sovyetler Birliği'nde İşçilerin Durumu 1932-8 (Londra: Gollancz, 1939), s. 15, 17, 20, 28, 29, 33.
91. Kuczynski, İşçilerin Durumu, s. 62
92. Guérin, Faşizm ve Büyük İşletme, s. 248-9, 256-7.
93. Kuczynski, İşçilerin Durumu, s. 58; T. Mason, "Siyasetin Önceliği: Ulusal Sosyalist Almanya'da Siyaset ve Ekonomi" Argüman, 1968, T. Mason, Nazizm, Faşizm ve İşçi Sınıfında yayımlandı. (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 53-76, 71; A. G. Rabinach, "Marksist Bir Faşizm Teorisine ve Nasyonal Sosyalizme Doğru: Batı Almanya'daki Gelişmeler Üzerine Bir Rapor" Yeni Alman Eleştirisi, 3 (1974), s. 127-53, 135-8.
94. Miliband, Kapitalist Toplumda Devlet, s. 83.
95. T. Mason, Üçüncü Reich'ta Sosyal Politika: İşçi Sınıfı ve "Ulusal Topluluk" (Londra: Berg, 1993).
96. Payne, Faşizm, s.7; S. G. Payne, Faşizmin Tarihi 1914-45 (Londra: UCL Press, 1995).
97. Payne, Faşizmin Tarihi, s. 494; Roberts, Faşist, s. 7; Griffin, Faşizm: Giriş, s. 46.
98. R. Griffin, Uluslararası Faşizm: Teoriler, Nedenler ve Yeni Konsensüs (Londra: Bloomsbury Academic, 1998), s. 238.
99. O. Bartov, "Savaşın Davranışı: Askerler ve Savaşın Barbarlaşması" M. Geyer ve J. W. Boyer (ed.), Üçüncü Reich'e Karşı Direniş (Chicago ve Londra: Chicago Press Üniversitesi, 1994), s. 39-52; A. Lüdtke, "Başkalarını Yok Etme Çağrısı: Alman İşçileri ve Direnişin Sınırları" Geyer ve Boyer'de (eds), Üçüncü Reich'e Karşı Direniş, s. 53-74; D. Welch (ed.), Nazi Propagandası: Güç ve Sınırlamalar (Kent: Croom Helm, 1983).
100. Guérin, Kahverengi Veba, s. 97, 118, 142.
101. H. Langbein, Tüm Umutlara Karşı: Nazi Toplama Kamplarında Direniş 1938-1945 (Londra: Constable, 1995), 4, 256-9, 362-3, 374-8.
102. D. Peukert, "Üçüncü Reich'te Gençlik" R. Bessel'de (ed.), Üçüncü Reich'te Yaşam (Oxford: Oxford University Press, 1987), s. 25-41, 30-7.
103. K. von Klemperer, Hitler'e Karşı Alman Direnişi: Yurttaşında Müttefik Arayışı (Oxford: Clarendon, 1992); D. Clay Large (ed.), Hitler ile Mücadele: Üçüncü Reich'ta Alman Direnişinin Çeşitleri (Cambridge: Cambridge University Press, 1992); F.R. Lefkoşa ve L. D. Stokes (ed.), Nazizm Karşı Almanlar (Oxford: Berg, 1992); A. Leber, Ayaklanmada Vicdan: Almanya'da Altmış Dört Direniş Hikâyesi, 1933-45 (Boulder ve Oxford: Westview Press, 1994).
104. M. Broszat, "Direniş ve Direnç", Gregor'da Nazizm, s. 241-4.
105. Mussolini'ye karşı ayaklanma için bkz. Behan, İtalyan Direnişi; P. Ginsborg, Çağdaş İtalya Tarihi 1943-1980 (Londra: Penguin, 1990), s. 42-59; C. Moorhead, Dağlarda Bir Ev: İtalya'yı Faşizmden Kurtaran Kadınlar (Londra: Chatto ve Windus, 2019).
106. Robert'in, Faşistleri, s. 141; Mack Smith, Mussolini, s. 124-5; R. Olla, Il Duce ve Kadınları: Mussolini'nin Yükselişi (Londra: Olma Books, 2011); M. Sarfatti, Mussolini'nin İtalyasındaki Yahudiler: Eşitlikten Zulme (Madison: Wisconsin Press Üniversitesi, 2006), s. 16; Ledeen, Evrensel Faşizm, sayfa 118-21, S. Storchi, "Margherita Sarfatti ve Duce'nin Buluşu" S. Gundle'da, C. Duggan ve G. Pierri (ed.), Duce Kültü: Mussolini ve İtalyanlar (Manchester: Manchester University Press, 2013), s. 41-56.
107. Anti-semitizm olmadan bir ırkçılığı te-
orize etme girişimine Romanya Demir
Muhafızları temsilcileri, Danimarka
Nasyonal Sosyalistleri ve Fransız faşistleri
karşı çıkmıştır; Marcel Bucard, Ledeen,
Evrensel Faşizm, s. 120-1.
108. D. Renton, Yeni Otoriteler: Sağda
Yaklaşma (Londra: Pluto, 2019), s. 50-9.

109. M.A. Livingstone, Faşistler ve İtalya Yahudileri: Mussolini'nin Irk Yasaları 1938-1943 (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), s. 22-74.
110. L. Reale, Mussolini'nin Siviller için Toplama Kampları: Faşist Irkçılığın Doğasına Bir Bakış (Londra: Valentine Mitchell, 2011), s. 32-6; G. Volpe, "Faşist Irk Politikasına Giriş" Griffin'de (ed.), Faşizm, s. 80-1.
111. J. Noakes ve G. Pridham, Nazizm 1919-45, Cilt 3: Dış Politika, Savaş ve Irksal İmha (Exeter: Essex Üniversitesi: 1995), s. 1208; J. Whittam, Faşist İtalya (Manchester: Manchester University Press, 1995), sayfa 81-100; E. M. Robertson, "Mussolini'nin Afrika ve Avrupa'da Politikasında Bir Faktör Olarak Yanış" Çağdaş Tarih Dergisi 23/1 (1988), s. 3758; M. Knox, "Faşist Rejim, Dış Politikası ve Savaşları: 'Anti-Faşist' Ortodoksuluk mu?" Çağdaş Avrupa Tarihi, 4/3 (1995), s. 347-65.
112. M. Neocleous, Faşizm (Buckingham: Open University Press, 1997), s. 34.
113. Sarti, Blinkhorn'da "İtalyan Faşizmi" (ed.), Faşistler ve Muhafazakârlar, s. 14-31.
114. O. Bartov, Aramızdaki Cinayet: Soykırım, Endüstriyel Öldürme ve Temsil (Oxford: Oxford University Press, 1996); N. Geras, "Soykırımdan Önce Marksistler" Yeni Sol İnceleme, 224 (1997), s. 19-38; ve N. Finkelstein, "Hitler'in İstekli Cellatları" Yeni Sol İnceleme, 224 (1997), s. 39-88.
115. D. Schoenbaum, Hitler'in Sosyal Devrimi: Nazi Almanyasında Sınıf ve Statü, 1933-9 (Londra: Norton, 1998); Bullock, Hitler: Tyranny'de Bir Araştırma.
116. Kasıtlı ve işlevselci terimleri T. Mason, "Niyet ve Açıklama: Nasyonal Sosyalizmin Yorumlanmasına Dair Güncel Bir Tartışma" G. Hirschfeld ve L. Kettenacker (ed.), Führer Devleti: Efsane ve Gerçeklik (Stuttgart: Klett-Cotta, 1981), s. 23-40; bkz. L. S. Dawidowicz, Yahudilere Karşı Savaş 1933-45 (Harmondsworth: Penguin, 1987); K. Hildebrand, İmparatorluktan Dünya İmparatorluğuna: Hitler, NSAP ve Sömürge Sorunu 1919-45 (Münih: Wilhelm Fink Verlag, 1969); D. J. Goldhagen, Hitler'in İstekli İnfazcıları: Sıradan Almanlar ve Soykırım (New York: Little, Brown ve Company, 1996); P. Longerich, Yazılmamış Düzen: Nihai Çözümde Hitler'in Rolü (Stroud: Tempus, 2001), s. 23, 30-2.
117. M. Broszat, Hitler Devleti: Üçüncü Reich'in İç Yapısının Temeli (Londra: Longman, 1981), s. 248-9, 358-9.
118. K. D. Bracher, Alman Diktatörlüğü, Nasyonal Sosyalizmin Yapısı ve Etkileri (Harmondsworth: Penguin, 1971); C. R. Browning, Sıradan Erkekler: Yedek Polis Taburu 101 ve Polonya'daki Nihai Çözüm (New York: Harper Perennial, 1993); H. Mommsen, "Nazi Rejiminin Kümülatif Radikalleşmesi ve Kendi Kendini Yok Etmesi" Gregor'da (ed.), Nazizm, s. 191-4.
119. I. Kershaw, Hitler (Londra: Longman, 1991); Longerich, Yazılmamış Düzen.
120. C. Gerlach, "Wannsee Konferansı, Alman Yahudilerinin Kaderi ve Hitler'in Tüm Avrupalı Yahudileri Yok Etme İlke Kararı" O. Bartov'da (ed.), Soykırım: Kökenler, Uygulama, Sonrası (Abingdon: Routledge, 2000), s. 106-61; P. Longerich, Soykırım: Nazi Zulmü ve Yahudilere Yönelik Cinayet (Oxford: Oxford University Press, 2010), s. 305-6.

Bölüm 2

1. R. Fletcher, "Marksist, Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm Teorilerinin Bir Yorumu ve Eleştirisi" (Oxford Üniversitesi, M. Litt. Tezi, 1983), s. 5; R. De Felice, Faşizmin Yorumları (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1977), s. 30; M. Kitchen, Faşizm (Londra: Macmillan, 1976), s. 46.
2. Frankfurt Okulu'na Dair, M. Jay, Diyaliktik Hayal Gücü: Frankfurt Okulu ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü Tarihi 1923-50 (Boston: Little Brown ve Şirket, 1973); ayrıca M. Jay, Adorno (Cambridge: Harvard University Press, 1984); Zibordi, G. Zibordi için, "Critica Socialista del Fascismo" (Bolonya, 1922), D. Beetham'daki alıntılar (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler: Savaş

- Arası Dönemden Yazılar (Manchester: Manchester University Press, 1983), s. 88-96; Gramsci için, A. Gramsci, "Italia e Spagna" L'Ordine Nuovo, 11 Mart 1921, Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 82-4; A. Gramsci, "Forze elementari" L'Ordine Nuovo, 26 Nisan 1921, Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, sayfa 84-5; Q. Hoare ve G. Nowell Smith (ed.), Hapishane Defterler'inden Seçmeler (New York: Uluslararası Yayıncılar, 1971), s. xvii - xcvi, xxiii - xcv; T. R. Bates, "Antonio Gramsci ve PCI'nin Bolşevizasyonu" Çağdaş Tarih Dergisi, 11/2, s. 115-32.
3. C. Harman, "Temel ve Üstyapı" Uluslararası Sosyalizm Dergisi 32 (1980), s. 3-44.
 4. M. Haynes, "Marx'ın Zamanında ve Bizim Zamanımızda Sermaye" Uluslararası Sosyalizm Dergisi 19 (1983), s. 49-84.
 5. K. Marx, Grundrisse (Londra: New Left Books, 1973), s. 258.
 6. H. Grossman, Klasik Ekonomiye Karşı Evrimci İsyen - Bölüm II. İngiltere'de -James Stuart, Richard Jones, Karl Marx Politik Ekonomi Dergisi, 51/6 (1943), s. 506-22, 517; R. Kuhn, Henryk Grossman ve Marksizmin Kurtarılması (Chicago: Illinois Press, 2017 Üniversitesi).
 7. K. Marx ve F. Engels, Komünist Manifesto (Harmondsworth: Penguin, 1967); K. Marx, Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i (Peking: Yabancı Diller Basını, 1978); J. London, Demir Ökçe, J. London'da, Romanlar ve Sosyal Yazılar (Londra: Macmillan, 1982), s. 315-554; V.I.Lenin, Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması (New York: Uluslararası Yayıncılar, 1993). Ayrıca paramiliter birliklerin ve diğer protofaşist partilerin başarısını açıklamaya çalışan erken dönem Marksist partilerin örnekleriyle ilgili küçük ama bütüyen bir literatürü bulunmaktadır. Örneğin bkz. R. Stuart, Marksizm ve Ulusal Kimlik: Fransız Fin de Siècle'de Sosyalizm, Milliyetçilik ve Nasyonal Sosyalizm (Albany: New York Eyalet Üniversitesi, 2006), s. 137-8.
 8. F. Mehring, Karl Marx: Hayatının Hikâyesi (Londra: Allen ve Unwin, 1936), s. 154-5; J. Sperber, Karl Marx: On Dokuzuncu Yüzyıl Hayaatı (New York: W. W. Norton, 2013), s. 156-7; F. Whelan, Karl Marx (Londra: Fourth Estate, 1999), s. 115-6.
 9. Marx ve Engels, Komünist Manifesto, sayfa 99-100.
 10. Marx ve Engels, Komünist Manifesto, s. 106-8.
 11. Marx ve Engels, Komünist Manifesto, s. 102.
 12. Marx ve Engels, Komünist Manifesto, s. 108.
 13. Marx ve Engels, Komünist Manifesto, s. 109.
 14. W. Scott, Ivanhoe (Londra: Penguin, 2012); B. Disraeli, Sybil veya İki Millet (Oxford: Oxford University Press, 2017). Disraeli'nin gerici sosyalizmden 1860'tan sonraki yüzyılda İngiliz Muhafazakârlığının tanımlayıcı hamlesi olarak yüz çevirmesine dair, bakınız N. Harris, Rekabet ve Kurumsal Toplum: İngiliz Muhafazakârları, Devlet ve Sanayi 1945-1964 (Londra: Methuen, 1972), s. 275-89. Marx'ın 1848'den sonra Disraeli'nin kariyeri üzerine çalışmasına dair, bkz. G. Stedman Jones, Karl Marx: Büyüklük ve İllüzyon (Londra: Penguin, 2016), s. 350, 359, 362.
 15. K. Marx, "Proudhon'da" K. Marx ve F. Engels, Toplu Eserler (Moskova: İlerleme Yayıncıları, birden çok tarih), cilt 42, sayfa 64-5; Stedman Jones, Karl Marx, s. 376-7, 512.
 16. Marx, Louis Bonaparte'ın On Sekiz Brumaire'i, sayfa 20, 63, 73, 126, 131.
 17. Marx, On Sekiz Brumaire, s. 64.
 18. Marx, On Sekiz Brumaire, sayfa 125, 135, 138-9.
 19. Marx, On Sekiz Brumaire, s. 64.
 20. R. Magraw, Fransa 1815-1914: Burjuva Yüzyılı (Londra: Fontana, 1987), s. 159-64.
 21. M. Horkheimer, "Yahudiler ve Avrupa" S.E. Bronner ve D. Kellner (ed.), Eleştirel Teori ve Toplum (New York ve Abingdon: Routledge, 1989), s. 77-94.
 22. London, Demir Ökçe, s. 384-5.
 23. London, Demir Ökçe, s. 523-53.
 24. G. Orwell, "Jack London'ın Hayat Sevgisine ve Diğer Hikâyelere Giriş" S. Orwell ve I. Angus (ed.), Derlenmiş Makaleler, George Orwell Gazeteciliği ve Mektupları, Cilt IV, Burnunuzun Önünde 1945-50 (Harmondsworth: Penguin, 1970), s. 42.
 25. J. Berliner, "Jack London'un Sosyalist Sosyal Darwinizmi" Amerikan Edebi Gerçekçilik 41/1 (2008), s. 52-78.
 26. London, Demir Ökçe, s. 428-30.

27. London, Demir Ökçe, s. 518-19.
28. Bir başka Kuzey Amerikalı sosyalist olan Sinclair Lewis, 1935 tarihli "Burada Olamaz" adlı romanında aynı soruyla yüzleşmiştir. Lewis'in kitabında, Amerikalı faşist lider Buzz Windrip, "The Minute Men" adlı kitle hareketinin desteğiyle iktidara gelmiştir. Askeri üniformaları ve amblemleri vardır ve rakiplerine şiddet uygulamışlardır. Lewis, insanların neden böyle bir faşizme ilgi duyduğuna bir yanıt vermiştir: Gösteri ve kolektif çabanın heyecanı. (The Minute Men, yürürken her zaman tezahürat yapar ve şarkı söyler.) Lewis, Windrip'in desteğinin kitlesel tabanını şöyle tanımlamıştır, "İyi insanlar, çalışkan, yaşlılarına karşı cömert, işini kaybetme endişesinin hastalığına çaresiz bir çare bulmaya hevesli insanlardır. Herhangi bir ayaktakımı için en kolay materyal." S. Lewis, "Burada Olamaz" B. V. Mullen ve C. Vials (eds), ABD Anti-faşizm Okuyucusu (Londra: Verso, 2019), s. 27-35.
29. V. I. Lenin, "Tepki Silahlanıyor" Toplu Eserler (Moskova: İlerleme Yayıncıları, birden çok tarih), cilt 10, sayfa 508-13.
30. V. I. Lenin, "Kara Yüzler" Toplu Eserler, cilt 19, s. 390-1.
31. Lenin, "Kara Yüzler".
32. R. Löwenthal, "Faşist Devlet ve Tekelci Kapitalizm" Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, sayfa 325-40, 338. Lenin'in Emperyalizm'inin 1920'lerde ve 1930'ların başlarında İngiliz Marksizmi üzerindeki etkisine dair, bkz. S. Macintyre, Bir Proleter Bilim: Britanya'da Marksizm 1917-33 (Londra: Lawrence ve Wishart, 1980), s. 225-9.
33. F. Engels, Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni (Londra: Lawrence ve Wishart, 1942).
34. Lenin, Emperyalizm, s. 89.
35. Lenin, Emperyalizm, s. 112.
36. Lenin, Emperyalizm, s. 124.

Bölüm 3

1. Bu, aşırı sağa yanıt olarak yinelenen bir hata olabilir. Robert Stuart, 1882'den sonra Nasyonal sosyalizme dönüşecek

- paramiter birliklerin ilki olan Ligue des Patriotes'e aynı tepkiyi not etmiştir. R. Stuart, Marksizm ve Ulusal Kimlik: Fransız Fin de Siècle'de Sosyalizm, Milliyetçilik ve Nasyonal Sosyalizm (Albany: New York Eyalet Üniversitesi, 2006), s. 137-8.
2. W. L. Adamson, "Gramsci'nin Faşizm Yorumu" Fikirler Tarihi Dergisi 41/4 (1980), s. 615-34.
3. G. Williams, Proleter Düzen: Antonio Gramsci, Fabrika Konseyleri ve İtalyan Komünizminin Kökenleri 1911-21 (Londra: Pluto, 1975); G.Fiori, Antonio Gramsci: Bir Devrimcinin Hayatı (Londra: New Left Books, 1970), s. 122-31.
4. V. Serge, Bir Devrimcinin Anıları (New York: New York Review, 2014), s. 218-9.
5. A. Gramsci, "İtalya'daki Sovyetler" Yeni Sol İnceleme 51 (1968), s. 28-58; Fiori, Antonio Gramsci, s. 128.
6. A. Gramsci, "Italia e Spagna" L'Ordine Nuovo, 11 Mart 1921, D. Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler: Savaş Arası Dönemden Faşizm Üzerine Yazılar (Manchester: Manchester University Press, 1983), s. 82-4.
7. A. Gramsci, "Forze Elementari" L'Ordine Nuovo, 26 Nisan 1921, Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, sayfa 84-5.
8. A. Gramsci, "Gerici Yıkıcılık" Hoare'de (ed.), Antonio Gramsci: Siyasi Yazılardan Seçmeler (1921-1926) (Londra: Lawrence ve Wishart, 1978), s. 46-7.
9. A. Gramsci, Faşizme Borçluyum" L'Ordine Nuovo, 25 Ağustos 1921, Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 85-7.
10. İtalyan faşizminin üçüncü bir Marksist analiz kategorisi fikrine, Beetham'da (ed.) David Beetham, Faşizmin Yüzünde Marksistler, s. 1-62. 1920'lerde 1930'lar boyunca Marksist faşizm analizleri hakkındaki açıklamam, Beetham'ın kaynakları toplama, tercüme etme ve yorumlamadaki hayati çalışmaları olmadan mümkün olamazdı.
11. İtalyan Komünist Partisi, "Congresso di Roma" (Roma, 1922), 51-6, Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 96-9.
12. Açıklama, Lenin tarafından tanımlanan anlamda aşırı soldur; Bordiga'nın fraksiyonunun "çocuklar" olarak tanımına bakınız, V. I. Lenin, "Sol Komünizm Bir Çocukluk

- Hastalığı" (Peking: Yabancı Diller Matbaası, 1975), s. 119-25.
13. A. Bordiga ve U. Terracini, Beetham'da "Roma Tezleri" (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 96-9.
 14. A. Bordiga, "Faşizm Raporu" J. Riddell (ed.), Birleşik Cepheye Doğru: Komünist Enternasyonal Dördüncü Kongre Bildirileri 1922 (Chicago: Haymarket Books, 2017), s. 403-23.
 15. D. Hallas, Komintern (Londra: Bookmarks, 1989), s. 107.
 16. Bordiga, "Faşizm Üzerine Rapor".
 17. Serge, Bir Devrimcinin Anıları, s. 123.
 18. J. E. Chiradia, "Amadeo Bordiga'nın Tayf Figürü: Batı'da Marksizmin Düşüşünde Bir Örnek Olay" Doktora tezi, New York Üniversitesi (1972) s. 80.
 19. Uluslararası basın yazışmaları 3 (1923), s. 1076-7, Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 149-51.
 20. Bordiga, "Faşizm Üzerine Rapor"
 21. S. M. Di Scala ve E. Gentile, Mussolini 1883-1915: Devrimci Bir Sosyalistin Zaferi ve Dönüşümü (Basingstoke: Macmillan, 2016), sayfa 174, 176, 185.
 22. G. Zibordi, "Sosyalist Faşizm Tahlili" (Bologna, 1922), s. 15-28, Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 88-96.
 23. Beetham'da Zibordi (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 93.
 24. Beetham'daki Zibordi (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 89.
 25. Beetham'daki Zibordi (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 89.
 26. Beetham'daki Zibordi (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 92.
 27. Beetham'daki Zibordi (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 92, 94.
 28. Hallas, Komintern, s. 58-61; A. Adler (ed.), Üçüncü Enternasyonal'in Birinci Dört Kongresinin Tezleri, Kararları ve Manifestoları (Londra: Pluto, 1983), s. 274-95.
 29. Hallas, Komintern, s. 93.
 30. Hallas, Komintern, s. 66.
 31. Serge, Bir Devrimcinin Anıları, s. 159; R. Levine-Meyer, Alman Komünizminin İçinde: Weimar Cumhuriyeti'nde Parti Hayatı Anıları (Londra: Pluto, 1977), s. 196-208.
 32. K. Radek, "Saldırgan Sermaye" Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 99-102.
 33. EKKI, "Konferans Protokolleri" sayfa 104-5; J. M. Cammett, Komünist Faşizm Teorileri 1920-35, Bilim ve Toplum, 31/2 (1967), s. 149-63.
 34. Aquila (Sas), Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 113, 119-20.
 35. G. Adler, P. Hudis ve A. Laschitz, Rosa Luxemburg'un Mektupları (Londra: Verso, 2011), s. 493.
 36. A. de Grand, Yirminci Yüzyılda İtalyan Solu: Sosyalist ve Komünist Partilerin Tarihi (Bloomington: Indiana University Press, 1989), s. 48; C. Zetkin, "Lenin'e Mektup" Devrim Tarihi 9/2 (2005) s. 217-22.
 37. Zetkin, "Faşizm" s. 75.
 38. Zetkin, "Faşizm" s. 80.
 39. K. Gietinger, Rosa Luxemburg Cinayeti (Londra: Verso, 2019); P. S. Foner (ed.), Clara Zetkin: Seçilmiş Yazılar (New York: Uluslararası Yayıncılar, 1984), s. 145-57.
 40. L. W., Faşizmin Tarihçesi ve Önemi (Londra: Plebs Ligi, 1924), sayfa 7, 21, 35, 38. Wilkinson'ın İtalyan anti-faşistlerle temasları için, bakınız L. Beers, Red Ellen: Ellen Wilkinson'ın Hayatı, Sosyalist Feminist, Enternasyonalist (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2016), sayfa 166, 294.
 41. P. Togliatti, "Rapporto alla Commissione per il Fascismo dell'Internazionale Comunista" 12 Kasım 1926, Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 127-32.
 42. Serge, Bir Devrimcinin Anıları, sayfa 108, 207.
 43. Hallas, Komintern, s. 100-3; Beetham'da "Faşizm Üzerine Karar" (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 152-3.
 44. J. Stali, "Uluslararası Durum Üzerine" Bolşevik, 11 (1924), Beetham'daki alıntılar (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 153-4.
 45. Uluslararası Basın Yazışmaları 4 (1924), s. 158, Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 152.
 46. J. Degras (ed.), Komünist Enternasyonal 1919-43 (Oxford: Oxford University Press, 1965), s. 296-303.
 47. E. Thälmann, "Devrimci Çıkış Yolu ve Alman Komünist Partisi" Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 161-4.
 48. Ne de olsa dünya çapında devrim fikri, tam da Üçüncü Enternasyonal'in kuruluş nede-niydi; B. Hessel, Adler, Tezler, Kararlar ve

- Bildirilerde "Giriş" s. xiii - xxxiv, özellikle. xiii - xiv.
49. Cammett, "Komünist Faşizm Teorileri 1920-35" s. 150; E. A. Carr, Bolşevik Devrimi, Üçüncü Cilt: Sovyet Rusya ve Dünya (Harmondsworth: Penguin, 1966), s. 437.
50. K. Kautsky, "Materyalist Tarih Görüşü" (Berlin, 1927), c. 2, s. 469-78, Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 248-9; M. Salvadori, Karl Kautsky ve Sosyalist Devrim (Londra: New Left Books, 1979), s. 342.
51. Kautsky, "Materyalist Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 248-9.
52. Kamuoyunda, Alman Komünist Partisi faşizmin sadece kapitalistlerin elinde bir araç olduğunda ısrar ederken özel olarak hareketin kitlesel bir karaktere sahip olduğunu kabul etmeye daha hazırdı, "Nazi proleterlerinin büyük bir kısmının, kapitalizme karşı ve sosyalizm için savaşıklarına dürtüştçe inanan yanlış yönlendirilmiş işçiler olduğunu kabul etmeliyiz" C. Fischer, Nazilerin Yükselişi (Manchester: Manchester University Press, 1995), sayfa 117-20, 180.
53. R. Hilferding, "Kararlar arasında" Topluluk, 5 (1933), Beetham'daki alıntılar (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 259-63.
6. M. Seydewitz, "Yanlış Yol" Sınıf Mücadelesi 4 (1930), s. 641-5, D. Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler: Savaş Arası Dönemden Faşizm Üzerine Yazılar (Manchester: Manchester University Press, 1983), s. 266.
7. P. Broue, Alman Devrimi 1917-1923 (Londra: Merlin Press, 2006), s. 454-5.
8. F. Adler, "Thalheimer, Bonapartizm ve Faşizm" Telos, 40 (1979), s. 95-108; J. Dülfer, "Bonapartizm, Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm" Çağdaş Tarih Dergisi, 11 (1976), s. 109-28, 112; M. Kitchen, "August Thalheimer'in Faşizm Teorisi" Fikirler Tarihi Dergisi, 34/1 (1973); M. Kitchen, Faşizm (Londra: Macmillan, 1976), sayfa 71-80; R. Fletcher, "Marksist Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm Teorilerinin Bir Yorumu ve Eleştirisi" (Oxford Üniversitesi, M.Litt. Tez, 1983), s. 79-88; W. Abendroth (ed.), Faşismus ve Kapitalizm (Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt, 1967), s. 5-18; Beetham (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, sayfa 26-34, 36-9.
9. A. Thalheimer, "Almanya'da Faşizmin Gelişimi, Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 197-204.
10. A. Thalheimer, "Faşizm Üzerine" Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 187-95; bu makalenin tam sürümü Telos'tan okunabilir, 40 (1979), s. 109-22.
11. Thalheimer, "Faşizm Üzerine" Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 187, 189, 190.
12. Thalheimer, "Faşizm Üzerine" Beetham'da (ed.) Faşizm Karşısında Marksistler, s. 192.
13. Thalheimer, "Faşizm Üzerine" Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 193.
14. W. L. Adamson, "Gramsci'nin Faşizm Yorumu" Fikirler Tarihi Dergisi 41/4 (1980), s. 615-34; G. Fori, Antonio Gramsci: Bir Devrimci in Hayatı (Londra: New Left Books, 1970), s. 128, 174-5 ve 249-53; Q. Hoare ve G. Nowell Smith (ed.), Cezaevi Defterlerinden Seçmeler (New York: Uluslararası Yayıncılar, 1971), s. liv - lv, lxxiii - lxxiv, xcv - xcvi; A. Pozzoli, Antonio Gramsci: Hayatı ve Düşüncesine Giriş (Londra: Pluto Press, 1970), s. 72-4; R. Simon, Gramsci'nin Siyasi Düşünce:

Bölüm 4

1. J. Strachey, Faşizmin Tehdidi (Londra: Gollancz, 1933), s. 161; M. Worley, Oswald Mosley ve Yeni Parti (Basingstoke: Palgrave Macmillan 2010), s. 152.
2. J. Strachey, Güç İçin Mücadele (Londra: Gollancz, 1932), sayfa 147, 262, 263, 269, 293-307; Strachey, Tehdit, s. 116-30; Worley, Oswald Mosley, sayfa 47-8, 53-4.
3. W. Benjamin, Alman Faşizmi Teorileri" Ernst Jünger'in editörlüğünü yaptığı Denemeler Savaş ve Savaşçı Koleksiyonu Üzerine, Yeni Alman Eleştirisi 17 (1979), sayfa 120-8, 120, 125, 128; A. Hillach, Politikanın Estetiği: Walter Benjamin'in "Alman Faşizmi Teorileri" Yeni Alman Eleştirisi, 17 (1979), s.99-119; E. Bloch, "Devrimsel Görünüm Envanteri" N. Gregor'da (ed.), Nazizm (Oxford: Oxford University Press, 2000), s. 214-5.
4. W. Benjamin, Mekanik Yeniden Üretim Çağında Sanat Eserleri (Londra: Penguin, 2008).
5. Benjamin, Sanat Eseri.
6. M. Seydewitz, "Yanlış Yol" Sınıf Mücadelesi 4 (1930), s. 641-5, D. Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler: Savaş Arası Dönemden Faşizm Üzerine Yazılar (Manchester: Manchester University Press, 1983), s. 266.
7. P. Broue, Alman Devrimi 1917-1923 (Londra: Merlin Press, 2006), s. 454-5.
8. F. Adler, "Thalheimer, Bonapartizm ve Faşizm" Telos, 40 (1979), s. 95-108; J. Dülfer, "Bonapartizm, Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm" Çağdaş Tarih Dergisi, 11 (1976), s. 109-28, 112; M. Kitchen, "August Thalheimer'in Faşizm Teorisi" Fikirler Tarihi Dergisi, 34/1 (1973); M. Kitchen, Faşizm (Londra: Macmillan, 1976), sayfa 71-80; R. Fletcher, "Marksist Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm Teorilerinin Bir Yorumu ve Eleştirisi" (Oxford Üniversitesi, M.Litt. Tez, 1983), s. 79-88; W. Abendroth (ed.), Faşismus ve Kapitalizm (Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt, 1967), s. 5-18; Beetham (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, sayfa 26-34, 36-9.
9. A. Thalheimer, "Almanya'da Faşizmin Gelişimi, Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 197-204.
10. A. Thalheimer, "Faşizm Üzerine" Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 187-95; bu makalenin tam sürümü Telos'tan okunabilir, 40 (1979), s. 109-22.
11. Thalheimer, "Faşizm Üzerine" Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 187, 189, 190.
12. Thalheimer, "Faşizm Üzerine" Beetham'da (ed.) Faşizm Karşısında Marksistler, s. 192.
13. Thalheimer, "Faşizm Üzerine" Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 193.
14. W. L. Adamson, "Gramsci'nin Faşizm Yorumu" Fikirler Tarihi Dergisi 41/4 (1980), s. 615-34; G. Fori, Antonio Gramsci: Bir Devrimci in Hayatı (Londra: New Left Books, 1970), s. 128, 174-5 ve 249-53; Q. Hoare ve G. Nowell Smith (ed.), Cezaevi Defterlerinden Seçmeler (New York: Uluslararası Yayıncılar, 1971), s. liv - lv, lxxiii - lxxiv, xcv - xcvi; A. Pozzoli, Antonio Gramsci: Hayatı ve Düşüncesine Giriş (Londra: Pluto Press, 1970), s. 72-4; R. Simon, Gramsci'nin Siyasi Düşünce:

- Giriş (Londra: Lawrence ve Wishart, 1991), s. 40-2.
15. Gramsci, Beetham'da (ed.) "Democrazia e Fascismo" L 'Ordine Nuovo, Faşizm Karşısında Marksistler, s. 121.
 16. A. Gramsci, "Güney Sorununun Bazı Yönleri" R. Bellamy'de (ed.), Gramsci: Cezaevi Öncesi Yazılar (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), s. 331-7; Roberts, Faşist, s. 277; Fiori, Antonio Gramsci; Sol ve Faşizm: Tanım ve Strateji Sorunları, D. Forgacs (ed.), İtalyan Faşizmini Yeniden Düşünmek (Londra: Lawrence ve Wishart, 1986), s. 21-51.
 17. Hoare ve Nowell Smith, Hapishane Günlükleri, s. 112, 115.
 18. Hoare ve Nowell Smith, Hapishane Günlükleri, s. 119-20.
 19. Hoare ve Nowell Smith, Hapishane Günlükleri, s. 272.
 20. Hoare ve Nowell Smith, Hapishane Günlükleri, s. 273.
 21. Hoare ve Nowell Smith, Hapishane Günlükleri, s. 150, 172-5, 210-23.
 22. Hoare ve Nowell Smith, Hapishane Günlükleri, s. 150, 203, 210, 227.
 23. Hoare ve Nowell Smith, Hapishane Günlükleri, s. 220.
 24. Hoare ve Nowell Smith, Hapishane Günlükleri, s. 222.
 25. L. Troçki, Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele, (Londra: Pathfinder, 1971); L. Troçki, Faşizm, Stalinizm ve Birleşik Cephe (Londra: Bookmarks, 1989); I. Alman, Sürgün Kehaneti: Troçki 1929-40 (Oxford: Oxford University Press, 1970), s. 129-32; M. Kitchen, "Troçki'nin Faşizm Teorisi" Sosyal Uygulama, 2 / 1-2 (1975), s. 113-33; R. S. Wistrich, "Troçki'nin Faşizm Teorisi" Çağdaş Tarih Dergisi, 11/4 (1976), s. 157-84; M. Slavin, "Trotsky et le Fascisme" Cahiers, Troçki, 45 (1991), s. 5-24; Beetham (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 1-2, 23-4, 33-9.
 26. Alman, Sürgün Kehaneti, s. 129-32.
 27. Troçki, "Sırada Ne Var?" Faşizmde, Stalinizmde ve Birleşik Cephe, s. 94.
 28. Troçki, "Bonapartizm ve Faşizm" Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 215; Troçki, "Alman Felaketi" Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele, s. 400.
 29. Troçki, "Sırada Ne Var?" Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele'de, s. 127; Troçki, "Komünist Enternasyonalde Dönüş ve Almanya'daki Durum" Faşizmde, Stalinizmde ve Birleşik Cephe, s. 67; Troçki, "Tek Yol" Faşizmde, Stalinizmde ve Birleşik Cephe, s. 223.
 30. Troçki, "Sırada Ne Var?" Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele'de, s. 127-8.
 31. Alman, Sürgün Kehaneti, s. 129-32.
 32. Troçki, "Alman Felaketi" Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele'de, s. 400.
 33. Troçki, "Nasyonal Sosyalizm Nedir?" Faşizmde, Stalinizmde ve Birleşik Cephe, s. 261.
 34. Troçki, "Bonapartizm ve Faşizm" Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele'de, s. 455.
 35. Troçki, "Alman Bulmacası" Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele'de, s. 252; Troçki, "Nasyonal Sosyalizm Nedir?" Faşizm, Stalinizm ve Birleşik Cephe içinde, s. 265.
 36. Troçki, "Tek Yol" Faşizm, Stalinizm ve Birleşik Cephe içinde, s. 216.
 37. Troçki, "Alman Bulmacası" Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele'de, s. 254-5.
 38. Troçki, "Alman Bonapartizmi" Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele, 329-36.
 39. Troçki, "Bonapartizm ve Faşizm" Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 219-20.
 40. Troçki, "Çalışanlar İçin" Faşizme Karşı Birleşik Cephe, Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 208-10.
 41. Troçki, "Sırada Ne Var?" Faşizmde, Stalinizmde ve Birleşik Cephe, s. 121-6, 181; Troçki, "Ulusal Komünizme Karşı" Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele'de, s. 72; Troçki, "Sırada Ne Var?" Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele'de, s. 139; Troçki, "Tek Yol" Faşizmde, Stalinizmde ve Birleşik Cephe, s. 232.
 42. Troçki, "Sırada Ne Var?" Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele, s. 144.

Bölüm 5

1. G. A. Craig, Almanya 1866-1945 (Oxford: Clarendon Press, 1981), sayfa 568-81.
2. E. Rosenhaft, Faşistleri Yenmek: Alman Komünistleri ve Siyasi Şiddet 1929-33, (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), s. 95; A. Merson, Nazi Almanyasında Komünist Direniş (Londra: Lawrence ve Wishart, 1985), s. 20-5; E. Hobsbawm, İlginç Zamanlar: Yirminci

- Yüzyıl Hayatı (Londra: Penguin, 2002), s. 68.
3. O. Hippe, Ve Kızıl Bayrağımızın Rengidir (Londra: Dizin Kitapları, 1991), s. 138-9.
 4. D. Peukert, "Zulüm ve Koordinasyon" N. Gregor'da (ed.), Nazizm (Oxford: Oxford University Press, 2000), s. 294-6.
 5. Merson, Komünist, s. 304-9.
 6. I. Kershaw, Üçüncü Reich'ta Popüler Görüş ve Siyasi Muhalefet: Baviera 1933-45 (Oxford: Oxford University Press, 1983), s. 25775; P. Hoffman, Hitler'e Alman Direnişi (Cambridge, MA ve Londra: Harvard University Press, 1988), s. 51-5.
 7. Rosenshaft, Faşistleri Yenmek, s. 214.
 8. Cahiers du Bolchevisme makalesi, D. Guérin, Faşizm ve Büyük İşletmeler (New York: Pathfinder, 1974), s. 275; Fransa Komünist Partisi, "Ulusal Konferans tarafından Kabul Edilen Karar, Temmuz 1934" D. Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler: Savaş Arası Dönemden Faşizm Üzerine Marksistlerin Yazıları (Manchester: Manchester University Press, 1983), s. 171-4.
 9. "Açık, terörist" tanımı, Aralık 1933'te Komintern Yürütme Komitesi 13. genel kurulunda ortaya çıktı. Bu toplantı aynı zamanda faşizm ve sosyal demokrasinin ikiz olduğunu tekrar vurgulayan bir karar aldı. Her iki karar da M. Kitchen tarafından değerlendirildi, Faşizm (Londra: Macmillan, 1976), s. 7.
 10. L. Fabbri, Önleyici Karşı Devrim (Leeds: Kate Sharpley Kütüphanesi, 2005), s. 8.
 11. Fabbri, Önleyici Karşı Devrim, s. 10, 28, 36.
 12. Mussolini'ye karşı İtalyan anarşist direnişi için, bkz. M de Agostini (ve diğerleri), Mahkûmlar ve Partizanlar: Faşizme Karşı Mücadelede İtalyan Anarşistler (Northampton: Kate Sharpley Kütüphanesi, 1999).
 13. A. Key, Dayak Faşizmi: Teoride ve Uygulamada Anarşist Anti-Faşizm (Berkeley: Kate Sharpley Kütüphanesi, 2006) s. 19-20. A. Paz, İspanyol Devriminde Durruti (Oakland: A. K. Press, 2007).
 14. D. Evans, "İkinci Cumhuriyet'te Aşırı Sol", "Anarşistler ve Anti-Faşizm" Uluslararası İberya Araştırmaları Dergisi 29/1 (2016), s. 241-56.
 15. R. Fraser, İspanya'nın Kanı: İç Savaş Deneyimi 1936-1939 (Londra: Penguin, 1981); A. Paz, Durruti: Silahlı İnsanlar (Nottingham: Black Rose Books, 1976), s. 276-83.
 16. M. Salvadori, Karl Kautsky ve Sosyalist Devrim (Londra: New Left Books, 1979), s. 361, 366.
 17. A. Schiffrin, Beetham'da (ed.) "Devrimci Sosyal Demokrasi" Faşizm Karşısında Marksistler, s. 276-81.
 18. Alman Sosyalist Partisi, Prag Manifestosu: Alman Sosyalist Partisi'nin Temel Oluşum Programı, 28 Ocak 1934; F.P. Wagner, Rudolf Hilferding: Demokratik Sosyalizm Teorisi ve Uygulaması (New Jersey: Humanities Press, 1996), s. 276-7.
 19. M. Kitchen, Avusturya Faşizminin Gelişi (Londra: Croom Miğfer, 1980), s. 202-31.
 20. Bu argümanların İspanya ve Largo Caballero üzerindeki etkisi için, İspanyol sosyalistlerinin lideriyle görüşüldü, P. Broué, "İspanya'daki Sosyalist Gençlik" Devrimci Tarih 9/4 (2007), s. 191-226.
 21. P. Sering (R. Löwenthal), "Faşizm: Gereksinimler ve taşıyıcılar" Sosyalizm Dergisi 2 (1935), s. 775-80, Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 330.
 22. O. Bauer, "İki Dünya Savaşı Arasında?" s. 70-8, Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 340-6; O. Bauer, "Faşizm, Sosyal Mücadele" s. 75-83, Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 346-57.
 23. R. Hilferding, "Devlet Kapitalizmi mi Totaliter Ekonomi mi?" Sol (1947), s. 202-6.
 24. D. Kellner, Karl Korsch: Devrimci Teori (Austin ve Londra: Texas Press Üniversitesi), s. 234.
 25. Kellner, Karl Korsch, s. 247-8; ayrıca P. Goode, Karl Korsch: Batı Marksizminde Bir İnceleme (Londra: Macmillan, 1979), s. 174; K. Korsch, "Faşist Karşı Devrim" Yaşayan Marksizm (1940/1), s. 29-37; K. Korsch, "Dünya Tarihçileri" Partizan İnceleme 9/5 (1942), s. 354-71.
 26. D. Guérin, Kahverengi Veba: Geç Weimar ve Erken Nazi Almanyasında Seyahatler (Durham, NC ve Londra: Duke University Press, 1994), s. 53, 55, 71; D. Renton, "Faşizmi Anlamak: Daniel Guérin'in Kahverengi Vebası" Sırada Ne Var? 30 (2006), s. 56-63.

27. Guerin, *Kahverengi Veba*, sayfa 87, 122, 126, 149.
28. Guerin, *Faşizm ve Büyük İşletmeler*, sayfa 8-9, 24-5, 284.
29. W. Reich, *Faşizmin Kitle Psikolojisi* (Londra: Farrar, Straus ve Giroux, 1970), s. 1.
30. E. Fromm, *Özgürlük Korkusu* (Londra: Kegan, Paul and Company, 1942), s. 140.
31. Fromm, *Özgürlük Korkusu*, sayfa 182-90, 230-1; T. W. Adorno (ve diğerleri), *Otoriter Kişilik* (New York: Norton, 1950).
32. M. Jay, *Diyalektik Hayal Gücü*, Frankfurt Okulu'nun Tarihi ve Sosyal Araştırmalar Enstitüsü 1923-50 (Boston: Little Brown and Company, 1973); R. Wiggerhaus, *Frankfurt Okulu* (Cambridge: Polity Press, 1994); F. Pollock, "Nasyonal Sosyalizm Yeni Bir Düzen mi?" *Sosyal ve Politik Çalışmalar*, 9/3 (1941); F. Pollock, "Devlet Kapitalizmi: Olasılıkları ve Sınırlamaları" *Sosyal ve Politik Çalışmalar*, 9/4 (1941), S.E. Bronner ve D. M. Kellner (ed.) *Eleştirel Teori ve Toplum: bir okuyucu* (Londra ve New York: Routledge, 1989), s. 95-118; ve F. Neumann, *Behemoth, Nasyonal Sosyalizmin Yapısı ve Siyaseti 1933-44* (New York: Octagon Books, 1944).
33. Horkheimer, "Avrupa'daki Yahudiler" Bronner ve Kellner'da (ed.), *Eleştirel Teori ve Toplum*, s. 78.
34. J. Brauntal, *Milenyum Arayışında* (Londra: Victor Gollancz, 1945), s. 330-2.
35. R. Palme Dutt, *Dünya Cephesinde İngiltere* (Londra: Lawrence ve Wishart, 1942).
36. A. Dorpalen, *Marksist Perspektifte Alman Tarihi: Doğu Almanya Yaklaşımı* (Londra: I. B. Tauris, 1985), s. 393.
37. W. Ulbricht, "Hitler Faşizminin Doğası" N. Gregor'da (ed.), *Nazizm* (Oxford: Oxford University Press, 2000), s. 138-40.
38. G. Lukács, *Aklın Yıkılması* (Londra: Merlin, 1956). Lukács'ın çalışmalarının yüzeyletirenin hemen altında görülebilen çok keskin özeleştirici için, bkz. "Marksist Maske ve Romantik Yüz: Lukács on Thomas Mann" A. Macintyre'de, *Çağın Öz İmajlarına Karşı: İdeoloji ve Felsefe Üzerine Yazılar* Londra: Duckworth, 1971), s. 60-9.
39. M. Vajda, *Kitle Hareketi Olarak Faşizm* (Londra: Allison ve Busby, 1976), s. 13, 74.
40. Vajda, *Kitle Hareketi Olarak Faşizm*, s. 8, 93-104; M. Vajda, *Devlet ve Sosyalizm* (Londra: Allison & Busby, 1981), s. 93-4.
41. J. Cammett, "Komünist Faşizm Teorileri 1920-35", *Bilim ve Toplum* 31/2 (1967), s. 149-63; Kitchen, *Faşizm*, s. 74.
42. W. Abendroth (ed.), *Faşizm ve Kapitalizm: Faşizmin Sosyal Kökenleri ve İşlevi Teorileri* (Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt, 1976); Yorum okulunun yazılarında örneklerine dair, bkz. Yorum, 1-6; F. Adler, "Thalheimer, Bonapartizm ve Faşizm", *Telos*, 40 (1979); W. Wippenmann, "Savaş Sonrası Alman Solu ve Faşizm" *Çağdaş Tarih Dergisi*, 11 (1976), s. 185-219.
43. T. Mason, "Siyasetin Önceliği", orijinal olarak yayımlandı "Politikanın önceliği: Nasyonal Sosyalizm altında siyaset ve ekonomi", *Yorum*, 8 (1966), sayfa 473-94, T. Mason'da çeviri olarak yayımlandı, *Nazizm, Faşizm ve İşçi Sınıfı* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s. 53-76, 54.
44. Mason, *Nazizm, Faşizm ve İşçi Sınıfı*, s. 71, 93-4.
45. Mason, *Nazizm, Faşizm ve İşçi Sınıfı*, s. 59.
46. A. Tooze, *Yıkım Ücretleri: Nazi Ekonomisinin Doğuşu ve Bozulması* (Londra: Penguin, 2007), s. 659-61.
47. T. Mason, *Üçüncü Reich'ta Sosyal Politika: İşçi Sınıfı ve "Ulusal Topluluk"* (Londra: Berg, 1993), s. 261-3.
48. Tooze, *Yıkımın Bedeli*, sayfa 662-71.
49. I. Birchall, *Sistemi Kurtarmak: Batı Avrupa'da Reformist Sosyalizm 1944-85* (Londra: Bookmarks, 1985).
50. Miliband, *Kapitalist Toplumda Devlet* (Londra: Weidenfeld ve Nicolson, 1969), s. 80, 84-5.
51. T. Grant, *Faşizm Tehdidi: Nedir ve Nasıl Savaşılır* (Londra: Militant, 1978); E. Mandel, L. Troçki'de "Giriş" *Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele* (Londra: Pathfinder, 1971), s. İx - xlv.
52. M. Kidron, "Maginot Marksizmi: Mandel'in Ekonomisi" *Uluslararası Sosyalizm* 36 (1969), s. 33-6.
53. D. Salner, L. Troçki'ye "Giriş" *Ahlakları ve Bizimkiler: Ahlaki Pratigin Sınıf Temelleri* (New York: Pathfinder, 1973), s. 7-11.
54. G. Orwell, "James Burnham Üzerine İkinci Düşünceler" (1946) S. Orwell ve I. Angus, *Toplu Makaleler, Gazetecilik ve George Orwell'in Mektupları: Cilt 4: Burnham'un*

- Önünde 1945-50 (Harmondsworth: Penguin, 1970) s. 192-215; J. Burnham, Yönetim Devrimi (Harmondsworth: Penguin, 1960).
55. C. T. Bogus, Buckley: William F. Buckley Jr. ve Amerikan Muhafazakarlığının Yükselişi (New York: Bloomsbury Press, 2011), s. 109-10.
 56. R. Fletcher, "Marksist Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm Teorilerinin Bir Yorumu ve Eleştirisi" (Oxford Üniversitesi, M. Litt. Tezi, 1983), s. 161.
 57. L. Vogel, Marksizm ve Kadınlara Baskı: Birleşik Bir Teoriye Doğru (Chicago: Haymarket, 2014); T. Bhattacharya (ed.), Sosyal Üreme Teorisi (Londra: Plüton, 2017).
 58. A. Césaire, Sömürgecilik Üzerine Söylem (New York: Monthly Review Press, 2000), s. 36.
 59. Césaire, Sömürgecilik üzerine söylem, s. 79; M. Rothberg, Çok Yönlü Bellek: Dekolonizasyon Çağındaki Soykırımı Hatırlamak (Stanford: Stanford University Press, 2009), s. 66-110.
 60. C. Dandeker, "Faşizm ve İdeoloji: Kapitalist Kalkınmada Süreklilikler ve Kesintiler" Etnik ve İrk Çalışmaları, 8/3 (1985), s. 349-67; R. Miliband, Kapitalist Toplumda Devlet (Londra: Weidenfeld ve Nicolson, 1969), s. 82; Büyük Alev, Cinsellik ve Faşizm (Liverpool, Büyük Alev, 1979).
 61. K. Theweleit, Erkek Fantezileri: Ses Seviyesi 1: Kadınlar, Taşkımlar, Bedenler, Tarihler (Minneapolis: Minnesota Üniversitesi Yayınları, 1987).
 62. G. Bock, "Nazi Almanyasında İrkçılık ve Cinsiyetçilik: Annelik, Zorunlu Kısırlaştırma ve Devlet, İşaretler 8/3 (1983), sayfa 400-21; G. Bock, Avrupa Tarihinde Kadınlar (Oxford: Blackwell, 2002), s. 206-17.
- ### Bölüm 6
1. Y. Bauer, Tarihsel Perspektiften Soykırım (Seattle: Washington Press, 1978 Üniversitesi), s. 7; N. Geras, Karşılıklı Kayıtsızlık Sözleşmesi: Soykırım Sonrası Siyaset Felsefesi (Londra: Verso, 1998), s. 139.
 2. J. Matthäus, Soykırım'ı Tahmin Etmek: Cenevre'den Yahudi Örgütleri Raporu "Nihai Çözüm" 1939-1942 (Londra: Roman ve Littlefield Yayıncıları, 2018).
 3. M. Gilbert, Churchill ve Yahudiler (Londra: Simon ve Schuster, 2007), sayfa 186, 187, 191, 195; M.R. Marrus, Tarihte Soykırım (Londra: Weidenfeld ve Nicolson, 1988), s. 156-8.
 4. L. Troçki, "Yahudi Sorunu Üzerine" Dördüncü Enternasyonal 6/12 (1945), s. 377-9.
 5. L. Troçki, 1905 (Harmondsworth: Penguin, 1973), 150-1; Geras, Karşılıklı Kayıtsızlık Sözleşmesi, s. 159.
 6. Troçki, "Yahudi Sorunu Üzerine" s. 378.
 7. L. Troçki, Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele (New York: Yol Bulucu, 1971), s. 403-4.
 8. D. Guérin, Faşizm ve Büyük İşletmeler (New York: Pathfinder, 1974), s. 80-1.
 9. A. Leon, Conception Matérialiste de la Question Juive (Paris: 1946), A. Leon adıyla İngilizce olarak yayımlandı, Yahudi Sorunu (Londra: Pathfinder, 1970), s. 262.
 10. E. Germain [E. Mandel], "La Question Juive au Lendemain de la Deuxième Guerre Mondiale" Leon, Conception Matérialiste'e sonsöz, s. i - iii, alıntı N. Geras, "Soykırım Önce Marksistler" Yeni Sol İnceleme, 224 (1997), s. 19-38.
 11. T. Mason, Nazizm, Faşizm ve İşçi Sınıfı (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s. 53-76.
 12. I. Alman, "Yahudi Trajedisi ve Tarihçi" I. Alman'da, Yahudi Olmayan Yahudi ve Diğer Makaleler (Londra: Oxford University Press, 1968), s. 163-4.
 13. Geras, "Soykırımdan Önce Marksistler" s. 22.
 14. Z. Bauman, Modernite ve Soykırım (Cambridge: Polity, 1989), s. x.
 15. K. Marx, Sermaye, Cilt 1 (Harmondsworth: Penguin, 1976), s. 915.
 16. L. S. Dawidowicz, Yahudilere Karşı Savaş 1933-45 (Harmondsworth: Penguin, 1987), s. 19; R. Hilberg, Avrupalı Yahudilerin Yıkımı (New York ve Londra: Holmes ve Meier, 1978), s. 669.
 17. C. R. Browning, Sıradan Erkekler: Yedek Polis Taburu 101 ve Polonya'daki Nihai Çözüm (New York: Harper Perennial, 1993), s. 71-5.
 18. N. Geras, Karşılıklı Kayıtsızlık Sözleşmesi: Soykırım Sonrası Siyaset Felsefesi (Londra: Verso, 1998), s. 1-82; I. Kershaw, Üçüncü Reich'ta Popüler Görüş ve Siyasi

- Muhalefet: Bavyera 1933-45 (Oxford: Oxford University Press, 1983), s. 372.
19. P. Levi, *Bu Bir Adamsa* (Londra: Sphere Books, 1987), s. 396.
 20. D. J. Goldhagen, *Hitler'in İstekli İnfazcıları: Sıradan Almanlar ve Soykırım* (New York: Little, Brown ve Company, 1996); D. Goldhagen, "Eleştirmenlerin Başarısızlığı" *Die Zeit*, 2 Ağustos 1996; D. Goldhagen, *Motifler, Sebepler ve Alibisler: Eleştirmenlerime Bir Yanıt* "Yeni Cumhuriyet, 215/26, 23 Aralık 1996.
 21. Goldhagen, *Hitler'in İstekli Cellatları*, s. 449.
 22. Goldhagen, *Hitler'in İstekli Cellatları*, s. 6.
 23. N. Finkelstein, "Daniel Jonah Goldhagen'in Çılgın Tezi: Hitler'in İstekli Cellatlarının Eleştirisi". *New Left Review* 224 (1997), s. 39-87.
 24. Finkelstein, "Goldhagen'in Çılgın Tezi" s. 64.
 25. Finkelstein, "Goldhagen'in Çılgın Tezi" s. 75-6, 87.
 26. Finkelstein, "Goldhagen'in Çılgın Tezi" s. 65, 79, 80.
 27. "Bernhard Herzberg'e Bir Övgü: Hümanist, Aktivist ve Akademisyen" *Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu*, Mayıs 2007.
 28. N. Finkelstein, "Goldhagen Nerede Yanlış Yapar" *Sosyalist İnceleme*, Ekim 1997; "Mektuplar" *Socialist Review*, Kasım 1997; ayrıca "Yalnızca Seçmeli Hafıza" *Sosyalist İnceleme*, Mayıs 1996.
 29. E. Traverso, *Nazi Soykırımı Anlamak: Auschwitz'ten sonra Marksizm* (Londra: Pluto, 1999), s. 15, 97.
 30. Troçki, *Mücadele*, s. 407.
 31. Traverso, *Anlama*, s. 9-11, 12, 14.

Sonuç

1. T. Eagleton, "Faşizm Nedir?" *New Blackfriars*, 57/670 (1976), s. 1006, 100.
2. P. Pachnicke ve K. Honnef (ed.), *John Heartfield* (New York: H.N. Abrams, 1994).
3. Antonio Gramsci'nin 1925'te İtalyan meclisine yaptığı konuşma sırasında, faşist milletvekilleri Mussolini ve Farinacci tam da bu noktaya değindi. Gramsci, faşizmin kapitalizmin çıkarına uygun hareket eden bir kitle hareketi olduğunu iddia ederken faşizmin bağımsız bir hareket, üçüncü bir güç ve büyük şirketlerin düşmanı olduğunu

- açıklamıştır; G. Fori, Antonio Gramsci: Bir Devrimcinin Hayatı (Londra: New Left Books, 1970), s. 192-7; N. Poulantzas, *Faşizm ve Diktatörlük* (Londra: Verso, 1974), s. 235-68.
4. Troçki, alıntı C. Bamberg, "Avrupa Faşizmi: Geçmiş ve Güncel Görevlerden Alınan Dersler" *Uluslararası Sosyalizm Dergisi* 60 (1993), s. 3-75.
 5. Karl Radek, M. Kitchen, *Faşizm'den alıntı yaptı* (Londra: Macmillan, 1986), s. 2.
 6. A. Thalheimer, "Komünist Enternasyonal'in Stratejisi ve Taktikleri" *Devrim Tarihi* 8/4 (2004), s. 146-99.
 7. S. G. Payne, *Franco Rejimi 1936-75* (Wisconsin: Wisconsin Press Üniversitesi, 1975), s. 52-66.
 8. R. Fraser, *İspanya'nın Kanı: İç Savaş Deneyimi 1936-1939* (Londra: Penguin, 1981), sayfa 507-12.
 9. S. Payne, *Faşizmin Tarihi 1914-45* (Londra: UCL Press, 1995), s.328-37.
 10. "Macaristan'da Faşizm" M. Pittaway'de, *Öncüden Kenar Boşluklarına: Macaristan'da işçiler, 1939'dan Günümüze* (Leiden: Brill, 2014), s. 257-75.
 11. Troçki, "Bonapartizm ve Faşizm" D. Beetham'da (editörler), *Faşizm Karşısında Marksistler: Savaş Arası Dönemden Yazılar* (Manchester: Manchester University Press, 1983), s. 215.
 12. P. Togliatti, "Faşizm Sorunu Üzerine" Beetham'da (ed.), *Faşizm Karşısında Marksistler*, s. 136-48.
 13. E. Nolte, *Faşizmin Üç Yüzü: Francaise Eylemi. İtalyan Faşizmi. Nasyonal Sosyalizm* (Londra: Weidenfeld ve Nicolson, 1965), s. 135.
 14. A. Gramsci, "Italia e Spagna" L 'Ordine Nuovo, 11 Mart 1921, D. Beetham'da (ed.), *Faşizm Karşısında Marksistler*, s. 82-4.
 15. Troçki, "Sırada Ne Var?" *Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele*, s. 144.
 16. R. O. Paxton, *Faşizmin Anatomisi* (Londra: Penguin, 2004).
 17. 17 Bazı faşistler muhafazakâr ve geleneksel gerici siyasete daha yakındı. Bunlardan biri, Alman faşizminin amacını "Köylü, Toprak ve Tanrı Kutsal Üçlüsü"nü yeniden yaratmak olarak gören Walther Darré idi. A. Bramwell, *Kan ve Toprak*: Richard (Bourne End: Kensal, 1985), s. 204-7. Walther Darré

- ve Hitler'in "Yeşiller Partisi" (Bourne End: Kensal, 1985), s. 204-7. Ancak bu, faşizmin bir azınlık eğilimidir.
18. O. Bauer, "Faşizm, s. 75-83
19. "Faşistlik", Sosyal Mücadele, (1938), s. 75-83, T. Bottomore ve P. Goode'da, Avusturya-Marksizm (Oxford: Clarendon Press, 1978), s. 167-86, 177; M. Horkheimer, "Yahudiler ve Avrupa" S.E. Bronner ve D. Kellner (ed.), Eleştirel Teori ve Toplum (New York ve Abingdon: Routledge, 1989), sayfa 77-94; A. Thalheimer, "Faşizmin Almanya'daki Gelişimi" Fırtınaya Karşı, 3 (1930), Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 197-204, 202; D. Guerin, Faşizm ve Büyük İşletmeler (New York: Pathfinder, 1974), s. 178; L. Troçki, "Sırada Ne Var?" L. Troçki'de, Almanya'da Faşizme Karşı Mücadele (Londra: Pathfinder, 1971), s. 155-6. 19. T. Carver, Marx (Cambridge: Polity, 2018), s. 84.
20. "Tarih Felsefesi Üzerine Tezler" W. Benjamin'de, Aydınlatmalar (Londra: Fontana, 1992), sayfa 245-56; burada Tez XIII, s. 252.
21. Benjamin, "Tarih Felsefesi Üzerine Tezler" burada Tez XIII, s. 252.
22. K. Kautsky, Sınıf Mücadelesi (Chicago: Charles H.Kerr, 1910), s. 117.
23. Benjamin, "Tarih Felsefesi Üzerine Tezler" burada Tez XI, s. 251.
24. J. Bellamy Foster, Marx'ın Ekolojisi: Materyalizm ve Doğa (New York: Monthly Review Press, 2000), s. ix, 141-77; J. Bellamy Foster, Kapitalizme Karşı Ekoloji (New York: Monthly Review Press, 2002), s. 159-62; A. Malm, Fossil Bakenti: Buhar Gücünün Yükselişi ve Küresel Isınmanın Kökleri (Londra: Verso, 2016), s. 40-1, 286-7.
25. "Mülkiyet haklarının savunulması onları otoriter geleneksel sağla ilişkilendiriyor gibi görünüyor da faşistler doğaları gereği eski muhafızlardan şüpheleniyorlar. Eski "yorgun" parlamento oyununda aktif olanlar, dönün adamları olarak resmediliyordu: Onlar ulusun manevi ve maddi çıkarlarını artık savunamazlar." C. Levy, "Avrupa'da Faşizm, Nasyonal Sosyalizm ve Muhafazakârlar" 1914-1945: Karşılaştırmacılar için Sorunlar, Çağdaş Avrupa Tarihi 8/1 (1999), s. 97-126.7
26. R. Griffin (ed.), Faşizm (Oxford: Oxford University Press, 1995), s. 67.
27. R. Soucy, Fransız Faşizmi: İkinci Dalga 1933-1939 (Yale: Yale Üniversitesi Yayınları, 1995), s. 165.
28. J. Evola, Harabeler Arasındaki Adamlar (Rochester, VT: İç Gelenekler, 2002), s. 240; P. Furlong, Julius Evola'nın Sosyal ve Siyasi Düşüncesi (Abingdon: Routledge, 2011), s. 106.
29. J. Herf, "Gerici Modernizm: Üçüncü Reich'te Politika Önceliğinin Bazı İdeolojik Kökenleri" Teori ve Toplum 10/6 (1981), s. 805-32; W. Benjamin, "Alman Faşizmi Teorileri" Yeni Alman Eleştirisi (Bahar, 1979), s. 120-8; J. Herf, Gerici Modernizm: Weimar ve Üçüncü Reich'te Teknoloji, Kültür ve Politika (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), s. 181-5.
30. C. Zetkin, EKKI'de, Protokoll der Konferenz des EKKI (Hamburg 1924), Beetham'daki alıntılar (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, sayfa 102-13, 106; J. M. Cammett, "Komünist Faşizm Teorileri 1920'35" Bilim ve Toplum, 16/2 (1967), s. 149-63; G. Aquila (G. Sas), "İtalya'da Faşistlik" (Hamburg, 1924), Beetham'daki alıntılar (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, sayfa 113-21; M. Adler, "İşçi Sınıfının Göçü" Kavgam, 36 (1933), s. 367-82, 406-14, Bottomore ve Goode'dan alıntılar, Avusturya-Marksizm, s. 217-48; G. Botz, "Avustro-Marksist Faşizm Yorumları" Çağdaş Tarih Dergisi, 11/2 (1976), s. 129-56.
31. K. Radek, "Saldırgan Sermaye", Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 99-102.
32. Troçki, "Nasyonal Sosyalizm Nedir?" Faşizm, Stalinizm ve Birleşik Cephe (Londra: Bookmarks, 1989), s. 260-6.
33. Guerin, Faşizm ve Büyük İş Dünyası, s. 81.
34. R. Griffin, Modernizm ve Faşizm: Mussolini ve Hitler'in Altında Bir Başlangıç Anlayışı (Basingstoke: Macmillan, 2007), s. 19-23.
35. Griffin, Modernizm ve Faşizm, s. 193, 207.
36. E. Burke, Fransa'daki Devrim ve O Olaya Göre Londra'daki Bazı Toplumlar Yapılan İşlemler Üzerine Düşünceler (Londra: J. Dodsley, 1790), s. 133.
37. P. Fritzsche, Weimar Almanya'da "Başkanlık Zaferi ve Popüler Şenliği:

- Hindenburg'un 1925 Seçimi" Orta Avrupa Tarihi 23 / 2-3 (1990), s. 205-24;
- L. E. Jones, Hitler, Hindenburg'a karşı: 1932 Başkanlık Seçimleri ve Weimar Cumhuriyeti'nin Sonu (Cambridge: Cambridge University Press, 2016), s. 18-19; J. Wheeler-Bennett, Hindenburg: Ahşap Titan (Londra: Macmillan, 1936), s. 265.
38. I. Kershaw, Hitler 1889-1936 Hubris (Londra: Penguin, 1998), s. 3623.
39. E. von Kleist-Schmenzin, "Nasyonal Sosyalizm: Bir Tehdit" N. Gregor (ed.), Nazizm (Oxford: Oxford University Press, 2000), s. 27-9.
40. Von Kleist-Schmenzin, "Nasyonal Sosyalizm: Bir Tehdit" Gregor'da (ed.), Nazizm, s. 27-9.
41. Nolte, Faşizmin Üç Yüzü, s. 45.
42. Radek, "Saldırgan Sermaye" s. 99-102.
43. Guerin, Faşizm ve Büyük Ticaret, s. 130.
44. Togliatti, "Komintern Faşizmi Komisyonuna Rapor" 12 Kasım 1926, Beetham'daki alıntılar (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 127-32; P. Togliatti, Faşizm Üzerine Dersler (Londra: Lawrence ve Wishart, 1976), s. 4; C. Kıvılcımlar, Bir Daha Asla: Faşizmi Durdurmanın Nasıl ve Sebepleri (Londra: Bookmarks, 1980), s. 37.
45. Hegel'in Felsefesinin Eleştirisi'nde, Marx bu türden "düz" ya da "yanıltıcı" çelişkileri tanımlar çünkü görünen bir karşıtlık bu türden hiçbir şey değildir. L. Wilde, Marx ve Çelişki (Avebury: Gower Publishing, 1989), s. 21-2.
46. G. Eley, Faşizm Olarak Nazizm: Almanya 1930-1945'te Şiddet, İdeoloji ve Rıza Temeli (Abingdon: Routledge, 2013), s. 210.
47. "Kitlelerin iki kampının yıkımından, hayal kırıklığından ve moral bozukluğundan doğan faşist kökenli Bonapartizm (Mussolini, Hitler, vb.), Çok daha büyük istikranyla kendisini farklı kılar," Troçki, "Bonapartizm ve Faşizm" Beetham'da (ed.), Faşizm Karşısında Marksistler, s. 219-20.
48. Troçki, "Nasyonal Sosyalizm Nedir?" Faşizm, Stalinizm ve Birleşik Cephe, s. 268; P. Preston, "Kötü Şöhreti Düşürmek" Times Higher Education Eki, 9 Şubat 1996, s. 19.
49. S. Taylor, İngiliz Siyasetinde Ulusal Cephe (Londra: Macmillan, 1982), s. 77, 97.
50. D. Renton, Faşizm: Teori ve Pratik (Londra: Pluto, 1999).
51. D. Renton, Yeni Otoriterler: Sağda Yakınsama (Londra: Plüton, 2019). Benzer bir tablo, Jeff Sparrow'un 2019'da Christchurch'e yapılan toplu saldırıları bağlamsallaştırma girişiminden ve çevrimiçi hak ile bireysel terörizm arasındaki ilişki-den ortaya çıkıyor. J. Sparrow, Aramızdaki Faşistler: Çevrimiçi Nefret ve Hristiyan Kilisesi Katliamı (Londra: Scribe, 2019).

DİZİN

- Abram Leon 139
Adam Tooze 127
Adolf Hitler 9, 10, 13-17, 19-30, 32-34, 37, 38, 44-48, 50, 51, 64, 76, 92, 103-106, 109, 111-114, 119-122, 124, 125, 127-129, 131, 132, 135, 137, 138, 140, 141, 143-145, 147-149, 151, 153-155, 165-167, 169-171
Aimé Césaire 22, 131
A. James Gregor 21
Allan Merson 112
Alman Komünist Partisi 11, 47, 76, 77, 84, 92, 96, 97, 104, 108, 109, 111-114, 117, 120, 127, 153
Amadeo Bordiga 73, 74
Anarşizm 117
Anti-Faşist İddiası 7, 9
Anti-Semitizm 48, 139, 145
Antonio Gramsci 21, 22, 71, 80, 87, 96, 99, 102, 126
August Thalheimer 96, 102, 126, 153
Avusturya 16, 16, 20, 56, 83, 119, 124, 138, 171
Benito Mussolini 9, 10, 13-15, 17, 19-23, 26-28, 31, 32, 36, 39, 40, 44, 45, 48-50, 54, 64, 71-78, 80-83, 91, 96-100, 102, 116, 124, 129, 147, 151, 154, 155, 162, 165, 169-171
Berhard Herzberg 146
Birleşik Cephe 107, 108, 115, 126, 172
Bonapartizm 62, 64, 97, 98, 101, 102, 106, 126, 168-170
Buenaventura Durruti 119
Christopher Browning 143
Clara Zetkin 9, 14, 19, 35, 39, 83, 163
Daniel Goldhagen 50, 143-145, 147
Daniel Guérin 9, 46, 47, 50, 121, 139, 143, 158, 164, 168
Emperyalizm 57, 68-70
Enzo Traverso 147, 149
Erich Fromm 123
Ernest Mandel 140
Ernst Jünger 94
Ernst Nolte 25, 156, 167
Feminizm 132
Frederick Engels 58
Freikorps 28, 29, 32, 157
George Orwell 22, 66
George Sorel 27
Giovanni Zibordi 54, 73, 77
Gisela Bock 35, 133
Giulio Sas 83, 163
Gregor Strasser 32
Halk Cephesi 89, 115, 118, 125, 126, 152
Henryk Grossman 56
Hrvatistan 20
Holokost 25, 48
Ian Kershaw 14, 18, 43, 143
Isaac Deutscher 103, 141
İspanya 19, 20, 22, 115, 117, 118, 119, 159
İşçi sınıfı 14, 18, 27, 28, 33, 36-38, 47, 48, 55, 57, 58, 61, 63, 65, 66, 80, 83, 85-87, 96, 97, 99, 105-107, 109, 111, 112, 114, 116, 119, 132, 140, 151, 152, 158, 161, 163, 164, 168
İtalyan Komünist Partisi 126
İtalyan Sosyalist Partisi 73, 75, 77, 80
Jack London 57, 64, 65, 66
James Burnham 130
John Cammett 89, 126
Johnny Heartfield 151
John Strachey 93, 129
Josef Stalin 17, 87, 89, 103, 126, 130, 136, 153
Julius Braunthal 124, 129
Karl Korsch 120, 121
Karl Marx 57
Karl Radek 81, 164, 168
Klaus Theweleit 35, 132
Küçük burjuvazi 36, 39, 59, 79, 82, 92, 94, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 138, 139, 152, 155, 164
Lenin 57, 67-69, 84, 87, 89, 90, 103, 132
Lucy Dawidowicz 50
Luigi Fabbri 116, 117
Marksist faşizm teorisi 11, 65, 73, 80, 151, 171
Martin Broszat 51
Martin Kitchen 126
Max Adler 163
Max Eastman 130
Max Horkheimer 65, 124
Max Seydewitz 95
Mihály Vajda 126
Norman Finkelstein 144
Norman Geras 141
Oswald Mosley 14, 93
Otto Bauer 120, 158
Otto Strasser 32, 33
Palmiro Togliatti 68, 87, 155
Pierre-Joseph Proudhon 27, 61
Ralph Miliband 129
Renzo De Felice 54
Richard Löwenthal 68, 120, 129
Roger Eatwell 16, 55
Roger Griffin 14, 16, 35, 44, 53, 156, 165
Romanya 15, 16, 19
Rosa Luxemburg 29, 69, 83, 85, 92, 121, 132
Rudolf Hilferding 119, 120
Sovyetler Birliği 19, 88, 89, 113
Stanley Payne 16, 43, 55, 156
Stepan Bandera 16
Sternhell 16, 17, 27, 43, 55
Thalheimer 96-98, 102, 103, 106, 126, 153, 158, 170
Theodor Adorno 123
Tim Mason 41, 125, 127, 139
Walter Benjamin 93, 95, 158
Winston Churchill 125, 135
Wolfgang Kapp 25, 28, 29
Yehuda Bauer 135
Ze'ev Sternhell 16, 43, 55

Ne oldu, nasıl oldu da faşist bir iktidar kitleleri önüne katarak devasa bir soruna dönüştü? Bu soru hâlâ güncelliğini koruyor. David Renton, cevapların peşine düşerken faşizmin öncelikle neden bir hareket sonra da neden bir siyaset biçimi olduğunu açıklamaya çalışıyor. Faşizmle ilgili oluşturulan teorileri, iddiaları ve geçmişte yaşananları anlamlandırmak için akıl yürütüyor.

Faşizm: Tarihi ve Teorisi, Hitler ve Mussolini dönemlerindeki faşist yükselişi, ona karşı çıkan Marksist tepkileri ve faşist söylemlerin ne zaman başladığı konusunu geçmişten günümüze taşıyor. Troçki ve Gramsci'nin yazıları ile çağdaş teorisyenlerin öne sürdükleri savların çeşitliliği okurun kafasındaki sorulara netlik kazandırıyor.

Faşizm: Tarihi ve Teorisi geçmişi anlamak ve günümüzde yaşananları yorumlamak isteyenler için bir başvuru kitabı.

